

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

DEDE KORKUT KİTABI'NIN EŞDİZİM SÖZLÜĞÜ

Ceylan POLAT

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

DEDE KORKUT KİTABI'NIN EŞDİZİM SÖZLÜĞÜ

Ceylan POLAT

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Ceylan POLAT tarafından hazırlanan ‘‘Dede Korkut Kitabı’nın Eşdizim Sözlüğü’’ başlıklı bu çalışma, 08/06/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten (Başkan)

Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi B. Tahir Tahiroğlu (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

08/06/2023

Ceylan POLAT

“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. * Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.*

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Ceylan POLAT

ÖZET

POLAT, Ceylan. *Dede Korkut Kitabı'nın Eşdizim Sözlüğü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Bu çalışmada, Tarihî Türk dilinin içerik ve dili itibarıyla her zaman ilgi çeken eseri olan Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasındaki sözlüksel eşdizim örüntüleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Dede Korkut hikâyelerinin söz varlığında bulunan anlamlı sözlükbirimler olan isim + isim, sıfat + isim, isim + fiil ve zarf + fiil birliktelikleri, deyimbilimsel bakış açısı temelinde ele alınmış, deyimleşme derecesine göre deyim ve serbest sözcük birlikteliği arasına konumlandırılarak bağlamalı bir eşdizim sözlüğü oluşturulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Dede Korkut Kitabı, eşdizimlilik, deyimbilimsel yaklaşım, sözlük bilimi, eşdizim sözlüğü.

ABSTRACT

POLAT, Ceylan. *Collocation Dictionary of the Book Dede Korkut*, Master's Thesis, Ankara, 2023.

In this study, an attempt has been made to identify the lexical collocation patterns of the Dede Korkut Book, which is a work that has always been of great interest in terms of its content and language in the Historical Turkish language, in the Dresden manuscript.

The collocations of noun + noun, adjective + noun, noun + verb, and adverb + verb, which are meaningful lexical units in the vocabulary of Dede Korkut stories, were examined from a phraseological perspective and positioned between idiom and free word combinations according to their degree of idiomatization, creating a contextually collocation dictionary.

Keywords

Dede Korkut stories, collocation, phraseological approach, lexicography, collocation dictionary.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	vi
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	vii
ETİK BEYAN.....	viii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	x
ÖN SÖZ.....	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	10
1.1. EŞDİZİMLİLİK KAVRAMI	10
1.2. EŞDİZİMLİLİK KAVRAMINA YAKLAŞIMLAR.....	10
1.2.1. Sıklık Temelli Yaklaşım	10
1.2.2. Deyimbilimsel Yaklaşım.....	11
1.3. DİL BİLGİSEL VE SÖZLÜKSEL EŞDİZİMLİLİK	12
2. BÖLÜM: EŞDİZİMLİ YAPILARA DEYİMBİLİM TEMELİNDE YAKLAŞIM	14
2.1. DEYİMBİLİM VE EŞDİZİM	14
2.2. DİĞER SÖZCÜK BİRLİKTELİKLERİ VE EŞDİZİMLİLİK.....	16
2.2.1. Serbest Birliktelikler ve Eşdizimlilik.....	16
2.2.2. Deyimler ve Eşdizimlilik	17

2.2.3. İkilemeler ve Eşdizimlilik.....	17
2.2.4. Birleşik Sözcükler ve Eşdizimlilik	18
2.3. EŞDİZİMLERİ AYIRT ETME ÖLÇÜTLERİ	18
2.3.1. Dil Bilgisel Yapılandırılmışlık.....	18
2.3.2. Genelleşme	19
2.3.3. Anlamsal Kısıtlılık.....	19
2.3.4. Değiştirilebilme/Yerine Geçebilme	20
2.3.5. Anlamsal Bütünlük ve Güdüleme.....	20
2.4. EŞDİZİMLİLİK FORMLARI.....	21
2.5. EŞDİZİMLİLİK VE SÖZLÜKSELLEŞME	22
3. BÖLÜM: YÖNTEM VE UYGULAMA.....	24
4. BÖLÜM: EŞDİZİM SÖZLÜĞÜ	28
SONUÇ.....	330
KAYNAKÇA	331
EŞDİZİM SÖZLÜĞÜ DİZİNİ.....	337
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	346
EK 2. ETİK KURUL/KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU.....	347

KISALTMALAR

bkz.	bakınız
DKK	Dede Korkut Kitabı
örn.	örnek
s.	sayfa
vd.	ve diğerleri

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Sözcük Birleşmelerinin Deyimleşme/ Sözlükselleşme Çizgisi.....	23
--	----

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. AntConc Yazılımında Alfabetik Sözcük Listesi Görünümü.....	25
Tablo 2. AntConc Yazılımında Bağlam Bağımlı Dizin Görünümü.....	25

ÖN SÖZ

Toplumsal hafızanın uzlaşımsal dil birimleri içerisinde değerlendirilen eşdizim birliktelikleri, dilin söz hazinesinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Hazır bularak edindiğimiz, en az iki dil biriminden oluşan ve bileşenlerinden biri asıl anlamda, diğeri ise değişmeceli bir anlamda kullanılan eşdizimler, serbest birleşmeler ve yalın deyimler arasındaki bir çizgide yer almaktadır.

Deyimbilimsel birliktelik türü olan eşdizimler, deyimleşme derecelerine göre sözlükselleşme çizgisinde anlam açısından bulanık bir bölgede karşımıza çıkmaktadır. Bu deyimleşme süreci sözcük birlikteliğinin hem anlamını hem de türünü değiştirmektedir. Tarihi metinlerin anlamlandırılması sürecinde eşdizimsel anlamların göz ardı edilmemesi, metnin doğru bir şekilde aktarılması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, “Dede Korkut Kitabı’nın sözcük hazinesindeki eşdizimli yapılar” analiz edilip bağlam bağımlı olarak sözlükselleştirilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bilgi ve deneyimlerini bana aktaran saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN’a çok teşekkür ederim.

Eşdizimlilik konusu ile tanışmamı sağlayıp tez konusunu öneren, bana ışık olan sayın hocam Prof. Dr. Nesrin Bayraktar ERTEN’e, tez savunma jürisinde yer alan Dr. Öğr. üyesi B. Tahir TAHİROĞLU’na, çalışmam ile ilgili sormuş olduğum tüm sorularda kapısını bana her daim açık bırakan değerli hocam Arş. Gör. Dr. Pınar SEL’e çok teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca sürekli arkamda durup bana destek olan canım annem Nurten POLAT’a ve canım babam İrfan POLAT’a teşekkürü borç bilirim.

Yüksek Lisans eğitimime maddi destek sağlayan Türk Dil Kurumu’na ayrıca teşekkür ederim.

GİRİŞ

İnsan zihninde dilin doğal ve akıcı bir söylemi için kodlanan, kalıp ifadeler olarak adlandırılan sözcük birliktelikleri vardır. Bu sözcük birlikteliklerinden olan eşdizimli yapılar, hem yapı hem anlam birlikteliğini ifade eden, aynı dizimde yer alan sözcüklerin birbirini gerektirmesi sonucunda kalıplaşmışlardır. Bir araştırma alanı olarak eşdizimlilik, Türkiye için yeni olan, son yıllarda farkındalık ve önem kazanan bir terimdir.

Eşdizimleri belirlemek için *sıklık temelli yaklaşım* ve *deyimbilimsel yaklaşım* olarak iki temel yaklaşım kullanılmaktadır (Nesselhauf, 2005, s. 11-12). Sıklık temelli yaklaşımda sözcük birliktelikleri, istatistiksel sıklık verileriyle değerlendirilirken; deyimbilimsel yaklaşımda sözcük birlikteliklerinin anlamsal boyutuyla ilgilenilmektedir. Eşdizimlilik, amaca uygun farklı şekil ve tanımlarda ele alınsa da; en az iki dil biriminden oluşması ve aynı dizimde yer alması koşulları üzerinde uzlaşmıştır. Çalışmamızda; deyimbilimsel yaklaşım ile eşdizimli yapılar tespit edilip sözlükselleştirilecektir.

Bu bölümde çalışmamızın konusu ve amacı belirtilecek, Dede Korkut Kitabı (DKK) hakkında genel bilgiler verilecek, eşdizim sözlüklerine değinilip Türkiye'deki eşdizim çalışmaları tanıtılarak tezin bölümleri hakkında bilgiler verilecektir.

Aksan (2015, s. 61), yazılı ya da sözlü dilde, kavramları yansıtan en güçlü birimlerin sözcükler olduğunu belirtmektedir. Ancak dildeki sözcüklerin kısıtlı sayıda iletişim kurduğu göz önüne alınırsa “genellikle tek başına kullanılmadıkları, asıl görev ve anlamlarının genellikle cümle içinde birliktelik sergiledikleri diğer sözcüklerle ilişkili olarak” açıklık kazandığı bir gerçektir.

Sözcük birliktelikleri, aynı bağlam içerisinde bir araya gelen dilsel birimlerin dizisel ve dizimsel ilişki kurmaları neticesinde oluşan yapılar şeklinde betimlenebilir. Uzlaşım dil birimleri olmaları nedeniyle, dil kullanımında önemli birer işleve sahiptirler. Ana dili konuşurlarını yeni yapılar oluşturma yükünden kurtaran, dili daha etkin ve akıcı

kullanmada kolaylıklar sağlayan sözcük birliktelikleri, dilin söz varlığının önemli birer parçasını oluşturmaktadırlar.

Sözcüklerin birlikte kullanılabilir olmaları *birliktelik kullanımı* kavramını karşımıza çıkarmaktadır. Alanyazında birliktelik kullanımı kavramını, Vardar (2002, s. 47), “Aynı cümlede iki ya da daha fazla sayıda dil biriminin bir arada var olması.” şeklinde tanımlarken; İmer vd. (2011), “Sözcüklerin tutarlı bir şekilde beraber kullanılmaları durumu.” şeklinde tanımlar ve “toplantı yapmak, konferans düzenlemek” gibi örnekler vererek eşdizimlilik olarak da adlandırıldığını belirtmiştir (İmer vd., 2011, s. 60). Özkan (2007, s. 32) ise birliktelik kullanımını eşdizimliliğin gerçekleşme öncülü kabul ederek “Dilde anlamsal uyum doğrultusunda herhangi bir dil biriminin başka bir dil birimiyle bir araya gelebilmesi, birlikte kullanılabilmesi.” (Özkan, 2007, s. 32) şeklinde betimlemiştir. Bu tanım ve betimlemelerden hareketle sözcüklerin bir arada olma durumu ve birlikte kullanımı, rastlantısal olabileceği gibi bir düzen içerisinde de bir araya gelebilen birimleri içermektedir. Rastgele birliktelik göstermeyen sözcükler, ayrıcalıklı bir birliktelik sergilerler. Sözcük birlikteliklerinde karşılaştığımız “birliktelik kullanımı” kavramı ve çalışmamızın konusunu oluşturan “eşdizimlilik” kavramı, birbirini ardıllayan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Özkan, 2011, s. 14).

Dilde dizimsel bir uzlaşım gösteren ve tek sözcük gibi görev alan eşdizimli yapılarda anlam, bir sözcüğe ait olmaktan çıkarak birliktelik sergilediği birim veya birimlere bağlanır. Ancak bu bağ ne deyimler kadar katı ne de serbest birliktelikler kadar esnekler.

Eşdizimli yapılar, metnin anlamını veya iletilmek istenen düşünceyi tam olarak anlayabilmek açısından bütünü anlamlı parçalarını oluştururlar. Zihne kodlanan bu anlamlı parçalar, dilin doğal kullanıcılarına hazır bulunuşluk sergileyerek zaman içinde kalıplaşmış ve dilde yer edinmişlerdir. Bu kalıplaşmaları diğer kalıplaşmış yapılardan ayırmak için belirli ölçütler kullanılmaktadır. Bunlar; *anlamsal kısıtlılık*, *değiştirilebilme/yerine geçebilme*, *anlamsal bütünlük* ve *güdüleme*'dir. Bu ölçütler çalışmamızın 2.2 *Eşdizimleri Ayırt Etme Ölçütleri* bölümünde açıklanacaktır.

Eşdizimlerde nedensiz bir kısıtlılık, sınırlı değiştirim ve karşılıklı gerektirim söz konusudur. Hiç düşünmeden ağızdan çıkıveren bu sözcük birlikteliklerinde çekirdek

bölüm genel olarak değişim göstermediği için hatırlanma olasılığı yüksektir. Ancak sözcüklerin yerinde kullanımında dilin doğal kullanıcıları sorun yaşamazken, ana dili konuşuru bu birliktelikleri rahatlıkla tahmin edebilirken, o dili öğrenmek isteyen bireylerin dil birimlerinin gerektirim ve dizimsel etkileşimlerini bilmedikleri için zorlanmaları doğaldır. Dillerin kendilerine özgü kültür yapılarını yansıtan ve söz varlığı içerisinde önemli yere sahip olan sözcük birlikteliklerinin bir dilden diğer dile aktarımında anlaşılabilirliğin güçleşmesi, dildeki bu sözcük birlikteliklerinin sözlükleştirilmesini zorunlu hâle getirmiştir.

Sözlük bilimin (leksikografi) ana amaçlarından biri, bir dilin temel söz varlığını derlemektir. Sözlük bilim, sadece ana dili kullanıcıları için genel amaçlı olmayan, belirli amaçlar doğrultusunda hazırlanmış özel amaçlı sözlüklerin (atasözleri ve deyimler sözlüğü, terim sözlükleri, eş anlamlı sözcükler sözlüğü, zıt anlamlı sözcükler sözlüğü, eşdizim sözlüğü vb.) oluşturulmasıyla da ilgilenir (Özkan, 2020, s.11). Dilin doğru kullanımı için başvuru sözlükler, içerik ve oluşturulma yöntemleri bakımından: *“Betimlemeli/kuralcı sözlükler, eşzamanlı/artzamanlı sözlükler, genel/teknik sözlükler, genel kullanım/öğrenim amaçlı sözlükler, tek dilli /iki dilli sözlükler”* şeklinde sınıflandırılır (Kocaman, 1998, s. 111). Atkins (2008, s. 24) ise sözlükleri diline göre; *“tek dilli, iki dilli ve çok dilli sözlükler”*; sözlüğün kapsamına göre; *“genel dil, ansiklopedik ve kültürel materyal, terminoloji veya alt diller (örnek: yasal terimler sözlüğü, kriket, hemşirelik), belirli bir dil alan (örn.: eşdizim sözlüğü, deyimler...) ile ilgili sözlükler”*, sözlüğün boyutuna, aracına, kullanılma sebeplerine vs. göre sınıflandırmıştır.

Özel alan sözlüğü olan eşdizim sözlükleri, eşdizim çalışmalarına paralel olarak Batı’da 20. yy sonlarında hazırlanmaya başlanmıştır. Türkiye’de ise son yıllarda eşdizim çalışmaları önem kazanmaya başlamıştır.

Eşdizim sözlükleri hedef dilin öğrenim/öğretim ihtiyacını karşılamak için hazırlanmaktadır. Öğrenimi / öğretimi amaçlanan dilde yaygın olarak kullanılan eşdizimlerin belirlenip kayda geçirilmesi bütüncül dil algısının oluşturulmasında kolaylıklar sunar (Özkan, 2011, s. 94). Günümüzde Türkiye’deki eşdizim çalışmaları Türkiye Türkçesi üzerinedir. Bu Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler/öğretenler için

olması gereken çalışmalardır. Ancak Tarihî Türk Dili metinleri üzerine yapılan eşdizim çalışmaları en az düzeydedir.

Bu çalışmanın amacını ve çıkış noktasını, Tarihî Türk dili metinleri üzerine yapılan eşdizim çalışmalarına dikkat çekmek ve Dede Korkut Hikâyeleri temelinde Eski Anadolu Türkçesi söz varlığı içerisinde yer alan eşdizimli yapıları belirleyip bir eşdizim sözlüğü hazırlayarak bu alana katkı sağlama düşüncesi oluşturmaktadır.

Bilgi teknolojisindeki son gelişmeler neticesinde oluşturulan bilgisayarlı dilbilim, sözlükbilim araştırmalarının önünü açmış, dilin söz varlığındaki bileşenlerin çok yönlü incelenmesini kolaylaştırmıştır. Dil verilerini inceleyen sözlükbilim çalışmalarında kullanılan yazılımlar sayesinde, milyonlarca sözcükten oluşan bir veri tabanı olan derlemler oluşturulmuş ve dilin betimlenmesi sezgisellikten kurtularak gerçekliği yansıtan bir hâl almıştır (Özkan, 2013, s. 150-151). Bu duruma paralel olarak eşdizimli yapıların istatistiksel otomatik yöntemlerle çıkarımı günümüzde oldukça önem kazanmıştır (Tahiroğlu, 2010, s. 102).

Dede Korkut Kitabı

Türk Dili ve Edebiyatının önemli eserleri arasında değerlendirilen Dede Korkut Hikâyelerinin yazıya geçirilmesi, 15. yüzyıl sonlarına tarihlendirilmektedir (Korkmaz, 1998, s. 101). Ercilasun (2019, s. 639) ise yazmaların büyük bir ihtimalle 16. yüzyılda yazıya geçirildiğini ancak son biçimlerinin halk ağzında daha önceden şekillendiğini belirtmiştir. Dil yapısı itibarıyla Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini taşıyan metnin, Dresden ve Vatikan nüshaları bilinmekteydi ancak 2018 yılında bulunan Günbed nüshası metnin de çeviri yazısı yapılarak bilim dünyasına kazandırılmıştır. Ergin (2021, s. 3-34), Dresden nüshasının giriş bölümü ile 12 destan tarzında hikâyeden oluştuğunu belirterek hikâyelerin içeriğini ana çizgileriyle vermiştir. Ayrıca Ergin, eseri nitelik açısından da inceleyerek hikâyelerin bir mücadele destanı olduğunu belirtmiştir.

Dede Korkut Hikâyelerini basit bir olay örgüsü olarak görmek doğru değildir. Hikâyeler, göçebe bir hayat tarzı yaşayan Oğuzların dünya görüşleri, hayat felsefeleri, âdet ve inanışları, yaşayış tarzları, kılık kıyafetleri, kullandıkları eşya ve silahları hakkında bilgi

veren; tarihin derinliklerinde kalmış bulunan konar göçer Oğuzları hareketli tablolar halinde gözümüzün önünde canlandıran son derece gelişmiş edebî metinlerdir (Ercilasun, 2019, s. 642).

Dede Korkut Kitabı üzerine gerek Türkiye’de gerekse yurtdışında çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Ancak eserdeki sözcük birlikteliklerinin ve eşdizimli yapıların tespiti iki çalışmada görülmektedir. Bunlar:

Tahiroğlu, B. T. (2021). Metin Madenciliği Açısından Dede Korkut Kitabı Söz Varlığının Bazı Özellikleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 319-338.

Torun, Y. (2011). Dede Korkut Hikâyelerinde Barınma İle İlgili Sözler ve Bu Sözlerin Birliktelik Kullanımları Üzerine, *Turkish Studies (Elektronik)*, 6/3, 1251-1263.

Tahiroğlu’nun (2021) çalışması, istatistik ilişkiler temelli bir çalışmadır. Çalışmada, sıklık verilerine göre Dede Korkut Kitabı’nın Dresden nüshasının söz varlığında tespit edilen ilk 25 eşdizimli yapı verilmiş, frekans düştükçe birimler arasındaki anlam bağının zayıfladığı belirtilmiştir.

Torun’un (2011) çalışmasında eşdizim teriminden ziyade birliktelik kullanımı terimi tercih edilmiştir. Çalışmada, Dede Korkut hikâyelerindeki göçebe yaşam ve yerleşik yaşam biçimlerini yansıtan barınma ile ilgili söz varlığının birliktelik kullanımı üzerine durmuş ve metindeki cümleler belirtilmiştir.

Çalışmamız, Türk dünyası ve Türk kültürünün önemli bir yansıtıcısı niteliğinde olan bu eserin söz varlığı dahilindeki eşdizim birlikteliklerinin tespiti konusunda eser bazında hazırlanan bir çalışma olarak ilklere aittir.

Türkiye’deki Eşdizimlilik Çalışmaları

Türkçe üzerine yapılan eşdizimlilik çalışmalarının öncülerinden biri Bülent Özkan’ın “Türkiye Türkçesinde Belirteçlerle Fiillerin Birlikte Kullanılması ve Eşdizimlilikleri” (2007) adlı doktora tezidir. Türk Dil Kurumu tarafından kitaplaştırılan Özkan’ın bu çalışması (2011), Türkiye Türkçesinin söz varlığında sözlükbirimselleşmiş belirteçlerin fiillerle ilişkisini derlem tabanlı bir uygulamayla incelemesi bakımından oldukça önemli bir çalışmadır. Özkan, “Türkiye Türkçesi Söz Varlığında Sıfatların Eşdizimliliği/ Derlem

Tabanlı Bir Uygulama” başlıklı TÜBİTAK tarafından desteklenen projesiyle oluşturduğu “Türkiye Türkçesinde Ön Adlarla Adların Birliktelik Kullanımı ve Eşdizim Sözlüğü Derlem Tabanlı Bir Uygulama” (2020) adlı sözlük çalışmasında, Güncel Türkçe Sözlük’teki (GTS) ön adlarla adların yapısal ilişkilerini derlem tabanlı bir uygulamayla inceleyerek birliktelik kullanımlarını ve eşdizimliliklerini belirlemiştir.

“Eşdizimli Sözlükler” (2009) adlı makalesinde Bayram Çetinkaya, İngilizcenin ve Almancanın eşdizim sözlüklerini tanıtmış, eşdizim sözlüklerin yabancı dil öğretimi için önemli olduğunu vurgulamış ve Türkçenin etkili bir şekilde öğretilmesi için eşdizim sözlüklerinin hazırlanması gerektiğini belirtmiştir.

“Bir Kültür Unsuru Olarak Eşdizimsel Yapılar” (2014) adlı makalesinde Nuh Doğan, Türkçe’de sıklıkla kullanılan gönül, yürek ve kalp sözcükleriyle kurulmuş fiisel eşdizimli yapılar üzerinden, kültürel metaforları ele almıştır. Doğan, “Türkçe Sözlük’te Fiisel Eşdizimlilik” (2015) ve “Türkçe Sözlük’te Sıfatların Eşdizimlilik Bilgisi” (2016) makalelerinde Türkçe Sözlük’te eşdizimsellik farkındalığının olmadığını, eşdizimli yapıların bilimsel yöntemlerle değil sezgisel ve rastgele betimlendiğini ve buna paralel olarak diğer sözcük birliktelikleriyle karıştırıldığını belirtmiştir. Türkçede Dil Bilgisel Eşdizimlilik (2019a) başlıklı makalesinde sözlüksel ve dil bilgisel eşdizimlilik ayrımını vererek sözcük ile dilbilgisi arasındaki ilişki üzerine derlem temelli bir inceleme yapmıştır. Doğan, “Yabancılara Türkçe Öğretiminde Eşdizimsel Farkındalık ve Öğrencilerin Eşdizim Yeterlikleri” (2019b) adlı makalesinde Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin dil edinim süreci boyunca dili doğal ve akıcı kullanabilmeleri açısından dil bilgisel eşdizim yapılarının yanında sözlüksel eşdizim yapılarını da öğrenmelerinin önemine ve gerekliliğine vurgu yapmıştır. “Türkiye Türkçesinde Fiillerin Eşdizimleri” (2016) adlı kitabında ise Doğan, eşdizimliliğin kuramsal boyutunu ele almış, deyimbilimsel bir yaklaşımla, Türkçedeki fiillerin eşdizimlerini örneklerle ele almıştır.

“Türkçede Ad-Eylem Eşdizimliği İçin İstatistiksel ve Anlamsal Ölçütler Temelinde Derlem-Çıkışlı Bir Ulamlama” (2015) adlı doktora tezinde Özlem Aksu Kurtoğlu,

derleme dayalı bir uygulamayla Türkçede sık kullanıldığı düşünülen ad(nesne)-eylem eşdizimlerini istatistiksel ve anlamsal bakış açılarını birleştirerek bütüncü bir yaklaşımla incelemiştir.

“Anlatı Metinlerinde Sözcük Birliktelikleri: Türkçe Üzerine Eğitim- Öğretim Ortamları Hedefli Gözlemler” (2015) adlı doktora tezinde Neticeyi Tayyibe Eken, anlatı metinlerinden oluşan bir veri tabanı içinde yer alan sözcük birlikteliklerini, anadili olarak Türkçe'nin öğretiminde nasıl işlendiğiyle ilgili değerlendirmeler yapmış ve eşdizimlilik farkındalığı oluşturmayı amaçlamıştır.

“Türkçe Eşdizimlilik Çalışmalarında Terminoloji Sorunu” (2017) başlıklı bildirisinde Göksel Sert, eşdizimlilik alanyazındaki bazı eserlerden alınan örneklerden hareketle çok terimliliğin yarattığı terminoloji sorununu ele almıştır.

“Tarihî Türk Dili Alanlarında “Gülmek” Fiili ve Eşdizimlileri” (2018) adlı makalesinde Mustafa Ağca, gül-/ kül- fiili ve türevlerinin eşdizimlilerini hem sıklık ve bitişiklik yönünden hem de anlamsal yönden ele almıştır. Ağca, “Tarihî Metinlerin Anlaşılması ve Aktarımında Eşdizimlilik Bilgisinin Önemi” (2019) adlı bildirisinde eşdizimlilik bilgisinin tarihî metinlerin çözümlenmesindeki önemini vurgulamış, eşdizimlerin kültür yapısını yansıttığının altını çizerek Türkçenin tarihî dönemlerine ait genel bir eşdizimlilik veritabanının oluşturulması gerekliliğini belirtmiştir. “Eski Türkçe Metinlerde Sıfatların Eşdizimliliği” (2020) adlı doktora tezinde Mustafa Ağca, Eski Türkçe metinlerdeki sıfatların eşdizimliliği temelinde bir veri tabanı oluşturarak anlambilimsel bakış açısı ile eşdizimlilik ve diğer deyimsel birliktelikleri tipolojik olarak ele alınmıştır.

“Türkçe Sözlük'te Eşdizimli Ögelerin Sunumu ve Görünümleri” (2015) adlı yüksek lisans tezinde Meltem Ayabakan, eşdizim örüntülerinin Türkçe Sözlüklerde nasıl sunulduğu ve yurt dışındaki eşdizim sözlükleri ile karşılaştırma yaparak nasıl sunulması

gerektiği üzerinde durmuştur. TDK tarafından kitaplaştırılan bu çalışmada (2020), Türkçe Sözlük'ten seçilen sekiz madde başını eşdizimlilik ilişkileri açısından incelemiştir.

“Yüksek Sıklıktaki Adlar: Zaman Sözcük Biçimi Üzerine Derlem Temelli Bir İnceleme” (2020) isimli kitabında Nihal Çalışkan, zaman sözcük biçimini sözcüksel ve dil bilgisel olarak iki biçimde incelemiştir, ODTÜ Türkçe Derlemi esas alarak ve Türkçe Ulusal Derlemine de karşılaştırma yapmak için kullanarak en sık kullanılan isim olan zaman sözcüğünü eşdizimsel açıdan incelemiştir.

“Runik Harfli Metinlerde Eşdizimlilik” (2020) adlı doktora tezinde Pınar Sel, runik harfli Türkçe metinlerden oluşturulmuş bir derlem yardımıyla deyimbilimsel ölçütler kullanarak eşdizimli yapıları bağlam içerisinde ele almıştır.

“Kutadgu Bilig'deki Fiillerin Eşdizim Sözlüğü” (2021) adlı yüksek lisans tezinde Nurdan Emlik, anlam temelli yaklaşım ile tarihî bir metin üzerine eşdizim araştırması yapmış ve eşdizimli yapıları Türkiye Türkçesi ses ve şekil özelliklerine göre anlamsal karşılıklarını vererek sözlükselleştirmiştir.

“Nehcü'l-Ferâdis'te Eşdizimlilik” (2021) adlı yüksek lisans tezinde Gamze Say, anlam temelli yaklaşımı temel alarak Nehcü'l-Ferâdis'teki isim+fiil birleşmelerinin oluşturduğu eşdizimli yapıları tespit etmiştir. Çalışmasında tespit ettiği eşdizimleri, kullanıldığı isim ile birlikte ortaya çıkardığı anlam alanına göre farklı kategorilere ayırmıştır.

“Süheyl ü Nev-Bahâr'daki Fiillerin Eşdizim Sözlüğü” (2022) adlı yüksek lisans tezinde Merve Girgin, eserdeki fiillerin kurduğu eşdizimleri sıklık temelli yaklaşım ile tespit edip eşdizimleri alfabetik olarak sıklıkları ile tablolastırmıştır.

Giriş bölümünde, çalışmanın konusu ve amacı belirtilmiş, Dede Korkut Hikâyeleri hakkında genel bilgiler verilmiş ve eşdizim sözlüklerine değinilip Türkiye’deki eşdizim çalışmaları tanıtılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümü olan “Kuramsal Çerçeve” kısmında “Eşdizimlilik kavramı ve teorik çerçevesi” ele alınarak eşdizimliliği tespit etme amacıyla kullanılan iki temel yaklaşım olan “Sıklık Temelli Yaklaşım ve Deyimbilimsel Yaklaşım” yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir. “Sözlüksel eşdizimlilik ile dil bilgisel eşdizimlilik arasındaki ayrım” açıklanmıştır.

İkinci bölüm olan “Eşdizimli Yapılara Deyimbilim Temelinde Yaklaşım” kısmında eşdizimliliğin deyimbilim temelinde nasıl ele alındığı üzerinde durulmuş, sözcük birlikteliklerini belirleme kriterleri ve bu kriterlerin nasıl uygulanacağına dair değerlendirmeler yapılmıştır. Sonrasında, eşdizimli yapıların serbest birliktelikler, deyimler, ikilemeler ve birleşik sözcükler gibi sözcük birlikteliklerinden ayrılmış olan yönleri belirlenmiş, ardından eşdizim ve sözlükselleşmeden deyimleşmeye giden süreç incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, çalışmanın yöntemi, çalışmamızda kullanılan, yazılımdan ne şekilde yararlandırıldığı açıklanmış, çalışmamızda temel aldığımız eşdizimliliğin tanımı yapılmış ve sözlük bölümü oluşumunda hangi ölçütlere başvurulduğu belirtilmiştir.

“Sözlük” bölümünde, deyimbilimsel yaklaşım temelinde belirlenmiş olan sözlükbirimler alfabetik bir sırayla verilmiş ve metinde geçtiği yerler sözlüğe eklenmiştir.

“Sonuç” bölümünde, önceki bölümlerde elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Ardından “Eşdizim Sözlüğü Dizini” verilmiştir.

1. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. EŞDİZİMLİLİK KAVRAMI

İngilizce “*collocation*” terimi Türkçede yaygın bir biçimde, “*eşdizimlilik*” olarak kullanılmaktadır. Eşdizim kavramını dilsel anlamda kullanan ilk kişinin Harold E. Palmer olduğu bilinmektedir (Cowie, 1999, s. 53). Palmer (1933, s. 4), “*Eşdizimler, ayrılmaz bir bütün veya bağımsız bir dil ögesi olarak kabul edilir.*” şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Japonya’da İngilizce öğretimi yapmış olan Palmer, İngilizce öğrenmeyi zorlaştıran şeyin dilbilgisi ya da sözcük olmadığını, bir araya gelen yapıların öğrenmeyi büyük oranda zorlaştırdığını belirtmiştir (Palmer, 1933, s. 13). Palmer’in çalışması her ne kadar ikinci dil eğitimi üzerine olsa da sözcük birlikteliklerine dikkat çekerek deyimlerin ve eşdizimlerin ele alınmasının temelini atmıştır. Eşdizimliliği modern anlamda dilsel bir terim olarak ilk kez kullanan İngiliz dil bilimci Firth (1957, s. 11), “*Bir sözcüğü ona eşlik edenlerden bilirsiniz.*” ifadesiyle eşdizimlilik kavramının tanınmasında önemli bir adım atmıştır.

1.2. EŞDİZİMLİLİK KAVRAMINA YAKLAŞIMLAR

Eşdizimli yapılar, amaca uygun farklı bakış açılarının ortaya çıkardığı tanımlamaların sonucunda ele alınmaktadır. Alanyazında farklılaşan tanımlamalar aslında iki temel yaklaşımın sonucudur. Bu yaklaşımlardan ilki olan *sıklık temelli yaklaşımda* eşdizimler, sayısal sıklık verileriyle değerlendirilirken; ikinci yaklaşım olan *deyimbilimsel yaklaşımda* (anlama yönelik yaklaşım olarak da adlandırılır) eşdizimler, deyimleşme süreci içerisinde çeşitli sabitlik derecelerine göre değerlendirilmektedir.

1.2.1. Sıklık Temelli Yaklaşım

Sıklık temelli yaklaşım, J. R. Firth ve bu yaklaşımı ileriye taşıyan M. A. K. Halliday ve J. Sinclair’e uzanır. Dizimsel ilişkilerin hesaplamalı analizini yapan bu yaklaşım, İngiliz dil bilimi geleneğinden beslenir. Bu gelenekte, bir birlikteliğin eşdizim kabul edilmesi

için belirli bir mesafe olmalı ve birliktelik sık görülüp görülmemesine göre bir ayrıma tabii tutulmaktadır (Nesselhauf, 2005, s.12).

Firth'e göre eşdizimlilik, belirli bir sıklıkta ve aralıkta birliktelik oluşturan yapılarıdır (Nesselhauf, 2005, s. 12). Firth (1957, s. 179), bir kelimenin anlamının birliktelik sergilediği kelimeler tarafından tanımlanabileceğini belirtmiştir. Firth'ün bu yaklaşımı, "eşdizimsel anlam" kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bu da Firth'ün eşdizimlilik yaklaşımının bağlamsal olduğunu göstermektedir.

Firth'ün yaklaşımını benimseyen Halliday (1966, s. 156) eşdizimliliği, "*sözcüksel birimlerin belirli bir mesafede oluşan tüm dizimsel birliktelik olasılıkları*" şeklinde tanımlamıştır. Ancak mesafeyi açıkça belirtmemiştir. Halliday (2004, s. 11), eşdizimliliğin sözcüksel bir ilişki olduğunu, anlamlarına bakılmaksızın bir y sözcüğünün görülme olasılığı, bir x sözcüğünün varlığıyla artması neticesinde nicel olarak tanımlanabileceği görüşündedir. Derlemde sıklığı birden fazlaysa bu birliktelik Halliday'e göre eşdizimdir.

Sinclair (1991, s. 170) eşdizimi, "bir metinde kısa bir boşluk içinde iki veya daha fazla sözcüğün yer alması" şeklinde tanımlamış ve bu mesafenin en fazla dört sözcük olabileceğini belirtmiştir. Eşdizimliliği karşılıklı seçim kalıplarından gören Sinclair, eşdizimlerin belirlenmesi için bağlamlı dizin (*concordance*) adlı bir bilgisayar programı geliştirerek programda kullandığı *düğüm*, *eşdizim* ve *mesafe* teknik terimlerini eşdizim tanımı için yararlı görür (Sinclair, 1991, s. 170). Sinclair *düğüm* terimini, bir sözcükle diğer sözcükler arasındaki eşdizimsel ilişkinin belirlendiği sözcüksel unsur olarak; *eşdizim* terimini, düğümle arasında belirli bir mesafede birliktelik sergilediği diğer sözcüksel unsurlar olarak; *mesafe* terimini ise düğüm ile eşdizim arasındaki mesafe olarak tanımlamıştır (Doğan, 2016, s. 22). Eşdizimleri rastlantısal ve anlamlı eşdizimler olarak iki türe ayıran Sinclair, sıklığa bağlı olarak nedensiz bir kısıtlılık taşıyan anlamlı eşdizimleri, sık sık tekrarlanmasından kaynaklı dilin sözcüksel yapısında önemli bir konuma koymuştur.

1.2.2. Deyimbilimsel Yaklaşım

Araştırma alanı sözcük birliktelikleri olan bu yaklaşım, Rus deyimbilimi (phraseology) geleneğinden beslenmektedir. Sıklık Temelli Yaklaşımın derlemden elde edilen

istatistiksel verilerini yetersiz gören deyimbilimsel yaklaşımın temsilcileri, dilin söz varlığı içinde geniş yer kaplayan deyimler, atasözleri, eşdizimli yapılar, kalıp sözler gibi tüm sözcük birlikteliklerinin oluşum süreçlerini, özelliklerini incelemektedir. Yaklaşımın temsilcileri arasında Cowie, Howarth, Mel'çuk, Hausmann ve Benson vd. gösterilebilir.

Çalışmadaki veriler, Deyimbilimsel Yaklaşım ile inceleneceği için tezin temelini oluşturan bu yaklaşımı çalışmanın 2.1. *Eşdizimli Yapılara Deyimbilim Temelinde Yaklaşım* adlı bölümünde ayrıntılı olarak incelemeyi uygun gördük.

1.3. DİL BİLGİSEL VE SÖZLÜKSEL EŞDİZİMLİLİK

Yarı sabit birleşimlerin ya da diğer adıyla eşdizimlerin bileşenleri iki gruba ayrılabilir: *dil bilgisel eşdizimler (grammatical collocations)* ve *sözlüksel eşdizimler (lexical collocations)*. Dil bilgisel eşdizimler, bir baskın sözcükten (*isim, sıfat, fiil*) ve bir *edat* bir mastar veya yan cümle gibi *gramer yapısından* oluşur (Benson, 2010, s. x1x). Benson (2010, s. x1x) çalışmasında dil bilgisel eşdizimlilik formları olarak “ad + edat (*admiration for*), edat + ad (*by accident*), sıfat + edat (*angry at*)” yapıları değerlendirilir.

Sözlüksel eşdizimlilik, dil bilgisel eşdizimliliğin aksine edat, mastar ya da cümlecik içermez. İngilizcedeki sözlüksel eşdizimler; isim, sıfat, fiil ve zarflardan oluşmaktadır. Sözlüksel eşdizimliliğin türlerini örneklerle açıklayan Benson vd. (2010, s.xxx1), sıfat+isim (*heavy smoker*), isim+fiil (*prices fall*), fiil+ isim (*put on airs*), isim+isim (*a bouquet of flowers, an act of violence*), zarf+sıfat (*sound asleep*), fiil+ zarf (*affect deeply*) yapılarını örneklendirmiştir.

Her dil yapısının aynı olmaması nedeniyle Türkçedeki sözlüksel ve dil bilgisel eşdizimlilik tasnifleri farklılaşmaktadır. Türkçede isimlerin isimlere, isimlerin fiillere, sıfatların isimlere belirli edat ve durum ekleriyle bağlanmasıyla oluşan yapılar, *dil bilgisel eşdizimlilik* kategorisinde değerlendirmektedir (Doğan, 2016b, s. 29). Türkçede *sözlüksel eşdizimler* “isim, sıfat, fiil ve zarf” sözcük türlerinden oluşur (Doğan, 2016b, s. 28). Bu iki eşdizim türünün aslında iç içe geçtiğini ve ayrılamayacağını belirten Doğan (2016b, s. 29-30), sözlüksel eşdizimleri belirlerken dil bilgisel eşdizimlerin de belirlenmiş olacağını söylemiştir.

Çalışmamız özel bir alan sözlüğü olduğu için isim, fiil, sıfat ve zarf sözcük birliktelikleri olan sözlüksel eşdizimli yapılar (isim+isim, sıfat+isim, isim+ fiil, zarf+ fiil) incelenmiştir.

2. BÖLÜM: EŞDİZİMLİ YAPILARA DEYİMBİLİM TEMELİNDE YAKLAŞIM

2.1. DEYİMBİLİM VE EŞDİZİM

İngilizcedeki *phraseology* teriminin karşılığı Türkçede *deyimbilim* olarak benimsenmiştir. Dildeki sabit deyimsel birleşmeleri inceleyen deyimbilim, Rus dil bilimi kökenlidir. 1940'lı yıllarda oluşmaya başlayan deyimbilim, Rus deyimbilimci Vinogradov'un çalışmaları ile 1960'larda bağımsız bir bilim dalı olmuştur (Demir, 2020, s. 811). Avrupa'da deyimbilim çalışmaları 20. yy.'ın başlarında başlamış ve deyimbilimin gelişmesinde önemli rol oynayan çalışmalar yapılmıştır.

Deyimbilim, bir ucunda anlamsal özellikleri belirlenebilen, bileşenlerinin nispeten değiştirilebildiği, kalıplaşmanın henüz tam olarak gerçekleşmediği eşdizimlerin bulunduğu diğer ucunda ise anlamsal olarak analiz edilemeyen ve bileşenlerinin başka unsurlarla değiştiriminin olmadığı deyimlerin dil bilimsel sürecini inceleyen ve bu süreçte ortaya çıkan sözcük birleşmelerini birbirinden ayırt etmek için ölçütler koymaya çalışan anlayışı ifade etmektedir. Deyimbilim, deyimlere farklı açılardan benzeyen ifadeleri (deyim, atasözü, eşdizim, kalıp söz vb.) belirlemede ve ayırt etmede bu yapıların söz dizimsel ve anlambilimsel özelliklerinden faydalanmaktadır (Doğan, 2016b, s. 47).

Rus deyimbilimci Vinogradov, anlamsal bütünlük decelerine göre deyimleri üç grupta incelemiştir: 1. *deyimsel kaynaşmalar*, 2. *deyimsel birlikler*, 3. *deyimsel birleşmeler* (Cowie, 1998, s. 4). Vinogradov'un '*idiom*' olarak adlandırdığı *deyimsel kaynaşmalarda* birliği oluşturan sözcükler arasında anlam bağı yoktur ve bu sözcük birlikleri anlamsal açıdan bölünememektedirler. Deyimsel kaynaşmalar gibi sabit ve kalıplaşmış olan *deyimsel birliklerde* anlam, sözcük birlikteliğini oluşturan bileşenlerden çıkarılabilmektedir. *Deyimsel birleşmelerde* serbest olmayan sözcük, eş anlamı olan başka sözcükle yer değiştirebilmekte ve birlikteliği oluşturan sözcükler kendi anlamlarını kaybetmedikleri için sözcüklerin anlamından bütünün anlamına ulaşılabilirler.

Sözcük birliklerindeki birimlerin kendi anlamlarının dışında çıkarak anlambilim açısından tek bir kavram niteliğine bürünmesi, *deyimleşme* olarak açıklanmaktadır (Uzun, 1991, s. 30). Deyimleşme sürecinde sabitlik derecelerindeki farklılaşma ve

anlamsal bütünlük bu yapıların sınırlarının belirlenememesinin başlıca sebeplerindedir. Deyimselleşmeye katkı sağlayan ögeler arasında değerlendireceğimiz eşdizimler (Sinclair, 1991, s. 170), saf deyimler ile serbest birliktelikler arasında belirsiz bir konumda yer almaktadır.

Deyimbilimsel yaklaşımın başlıca temsilcilerinden kabul edilen Cowie, sözcük birlikteliklerini *kalıplaşmış ifadeler* ve *birleşikler* olarak iki gruba ayırır. Kalıplaşmış ifadeler “*nasılsın*”, “*günaydın*” gibi kullanımbilimsel birleşimlerdir (Nesselhauf, 2005, s. 14). Eşdizimli yapılar, öncelikle sözdizimsel işlevleriyle tanımlanan *birleşikler* grubunda yer alır. Birleşikler kategorisindeki sözcük birliktelikleri, anlamsal açıklık ve değiştirilebilirlik ölçütleriyle birbirinden ayırt edilir. *Anlamsal açıklık*, birlikteliği oluşturan sözcüklerden her birinin anlamlarının gerçek ya da mecazî olup olmamasıyla ilgilidir. *Değiştirilebilirlik*, birlikteliği oluşturan birimlerin başka birimlerle değiştirilip değiştirilemeyeceğini ve bunun ne ölçüde değiştirilebileceğini ifade eder (Nesselhauf, 2005, s. 14). Cowie (1994), bu ölçütleri kullanarak bileşikleri dört alt kategoriye ayırır: *açık eşdizimler*, *kısıtlı eşdizimler*, *simgesel deyimler*, *saf deyimler*. Serbest birliktelikler, birleşimdeki tüm birimler gerçek anlamında kullanılır ve değiştirilebilirlikteki kısıtlama anlambilimsel temelde belirlenebilir. Kısıtlı eşdizim, bazı değiştirmeler mümkündür fakat yerine konmada nedensiz kısıtlamalar vardır ve en az bir birim mecazî anlamda, bir birim de gerçek anlamda kullanılır ve birleşimin anlamı açıktır. Simgesel deyimler, birimlerin değiştirilmesi nadiren mümkündür ve bileşim figüratif bir anlam içermesine karşın geçerli olan düz anlamsal yorumunu da korur. Saf deyimler, birimlerin yerine konması, değiştirilmesi mümkün değildir ve bileşim, düz anlamından tamamen uzaklaşarak figüratif bir anlama sahiptir (Nesselhauf, 2005, s. 14-15).

Rus deyimbilimcilerin sınıflandırma modelini takip eden Mel’çuk (1998), eşdizimliliği, *Anlam-Metin Kuramı* (Meaning-Text Theory) adlı kuramının bir parçası olarak kabul eder. Mel’çuk’ un (1998, s. 24) oluşturduğu bu sistem içerisinde eşdizimler, “*söz öbeği*” olarak adlandırdığı daha geniş bir sınıfın parçasıdır. Bu öbekler de kendi aralarında kullanımbilimsel ve anlambilimsel öbekler olarak iki gruba ayrılır. Yani kullanımbilimsel öbekler kalıplaşmış ifadeler grubunu, anlambilimsel öbekler de bileşikler grubunu ifade eder (Mel’çuk, 1998, s. 24).

Bu çalışmanın tarihî bir metin olması ve EAT döneminin tüm söz varlığını içermemesi nedeniyle tek bir eserde eşdizim tespiti, istatistiksel olarak doğru sonuçlara ulaşmak için yeterli olmayacaktır. Bu doğrultuda verileri deyimbilimsel yaklaşım temelinde ele almak güvenli ve yeterli olacaktır.

Çalışmadaki veriler, deyimbilimsel yaklaşım temelinde ele alınacaktır. Benimsenen bu yaklaşım ile eşdizimler, bir ucunda serbest birlikteliklerin diğer ucunda saf deyimlerin yer aldığı bir yere konumlandırılmıştır.

2.2. DİĞER SÖZCÜK BİRLİKTELİKLERİ VE EŞDİZİMLİLİK

Eşdizimliliğin araştırma alanlarına göre farklı tanımlarının yapılmasının yanında diğer sözcük birlikteliklerindeki farklı yorumlamalar ve tanımlamalar, alanyazında eşdizimli yapılarla diğer sözcük birlikteliklerinin sıklıkla karıştırılmasına neden olmaktadır. Bu karışıklıkları en aza indirmek için eşdizimler ve diğer sözcük birliktelikleri arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması, eşdizimlerin diğer sözcük birlikteliklerinden ayırt edilebilmesi için gerekli bir husustur.

2.2.1. Serbest Birliktelikler ve Eşdizimlilik

En az iki sözcükten oluşan, birleşimdeki her bir sözcüğün gerçek anlamda kullanıldığı ve değiştirilebilirliği kısıtlı olmayan birleşimler, serbest birliktelikler olarak tanımlanmaktadır. Anlamsal birlik sağlayamayan bu birlikteliklerin başka sözcüklerle değiştirimi esnektir. Oldukça üretimsel olan bu birlikteliklerde sözcüksel bir kısıtlama yoktur. Örnek: *sarı saçlı* serbest birlikteliğini ele aldığımızda sözcüklerin kendi anlamlarını koruduğu ve *sarı* sözcüğünün *beyaz/ kızıl/ kısa/ uzun vs.* gibi başka sözcüklerle değiştiriminde herhangi bir kısıtlılık olmadığı görülmektedir. Eşdizimli yapılarda öğelerden biri anlamsal bir kapalılık sergiler ve değiştirilebilirliği serbest birlikteliklere oranla anlamsal ve biçimsel olarak daha sınırlıdır.

2.2.2. Deyimler ve Eşdizimlilik

En az iki sözcükten oluşan, birliktelikteki sözcüklerin asıl anlamlarını yitirdiği, kalıplaşmış ve yerleri değiştirilemeyen sözcük birlikleridir (Günay, 2007, s. 244). Yan anlamlı ögeler, yapının bütününe ait anlamın oluşmasında baskındır (Eken, 2015, s. 40). Dizimsel yapısı değiştirilemeyen bu donuk yapılarda, sözcüklerden bütünün anlamına ulaşamamaktadır. Yani deyimın anlamı, deyimi oluşturan sözcük birimlerin anlamlarından çıkarılamamaktadır. Deyimleri oluşturan kelimeler genellikle değişmeceli bir anlam kazanmışlardır. İyice kalıplaşan deyimlerdeki kelimeleri eş anlamlarıyla bile değiştirmek zordur ancak anlamda değişme olmadan bölgesel olarak varyasyonlaşma olabilir (Demirci, 2017, s. 234). Eşdizimliler, anlamsal ve biçimsel yönüyle büyük ölçüde sabit olan deyimlere kıyasla tam olarak sabitlik göstermeyen, anlamsal ve biçimsel olarak değişken birliktelik türleridir.

Deyimler ve eşdizimliler arasındaki temel fark şudur; deyimler, anlam yönüyle kapalı ve mecaz yüklü sözcük birliktelikleriyken; eşdizimli yapılardaki birimlerden en az biri, sözlük anlamını taşımaktadır.

2.2.3. İkilemeler ve Eşdizimlilik

Korkmaz (2007, s. 123) ikilemeyi, “Aralarında belli bir ses düzeni bulunan, biçim ve anlamca birbiriyle ilişkili olan, aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki ya da daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesiyle oluşturulan kelime grubu.” şeklinde tanımlamıştır.

Hatiboğlu ise ikilemeyi (1981, s. 9), “Anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.” şeklinde tanımlamıştır. İkilemelerdeki kalıplaşmaları kenetlenme olarak nitelendiren Hatiboğlu (1981, s.15), ikilemelerde kullanılan bazı sözcüklerin sırasının değiştirilemezliğini, bazılarının da tek başlarına kullanılamazlığını vurgulamıştır. Sözcük seçimi ve dizimi yönünden kalıplaşarak tek bir kavramı karşılayan ikilemeler, bir bütün olarak anlamlı birimlerdir. Ancak tek başına anlam taşımayan

birimleri yapısında bulundurabilirler (Gökdayı, 2020, s. 44). Ör.: “*ufak tefek*”, “*tek tük*”, “*yamru yumru*” ikilemelerindeki “*tefek, tük, yamru*” sözcükleri tek başına kullanılamamaktadır (Hatiboğlu, 1981, s. 15).

İkilemeler ile eşdizimliler arasındaki en önemli fark; eşdizimler düzdeğişmeceli anlamlı birimler arasında değerlendirilirken ikilemelerin hepsi için bu durum söz konusu değildir.

İkilemeler atasözü, deyim gibi düzdeğişmece anlamlı yapılar içinde bulunabilirler. Örnek: “*dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur*” atasözünde, “*fitil fitil burnundan getirmek*” deyiminde yer alan ikilemeler kendi anlamlarının dışında kullanılmışlardır.

2.2.4. Birleşik Sözcükler ve Eşdizimlilik

Korkmaz (2017, s. 190), birleşik sözcüğünü, “yeni bir kavramı veya yeni bir nesneyi ifade etmek için iki ya da daha fazla kelimenin belirli şekil bilgisi kurallarına uyularak yeni bir anlam birliği oluşturacak biçimde bir araya getirilmesi.” şeklinde tanımlamıştır. Yeni sözcük türetme yollarından biri olan birleşik sözcükler, kalıplaşarak sözlükselleşmişlerdir (Demir ve Yılmaz, 2016, s. 236). “Bir kavramı gösteren bileşikler hem gerçek hem de değişmece anlamlı olabilir” (Gökdayı, 2020, s. 51). Bitişik ya da ayrı yazılabilen bu sözlüksel birimler, gerek değişime izin vermemesi gerekse anlamsal olarak kapalılık sergilemesi nedeniyle eşdizimlerden kesin sınırlarla ayrılmaktadırlar. Örnek: “*akciğer*”, “*gecekondü*”, “*açıkgöz*”, “*keçiboynuzu*”.

2.3. EŞDİZİMLERİ AYIRT ETME ÖLÇÜTLERİ

2.3.1. Dil Bilgisel Yapılandırılmışlık

Sözdizim açısından bir sözcük birlikteliğinin anlamlı olması, dil bilgisel biçimlenmiş olarak açıklanabilir. Yan yana gelen her sözcük anlamlı birlikler oluşturmaz. Eşdizimi belirlemek için yakınlık ve sıklık ölçütlerini temel alan Sıklık Temelli Yaklaşımda, dil bilgisel biçimlenmişlik eşdizimli yapılar için gerekli görülmez; deyimbilimsel

yaklaşımında eşdizimler, dil bilgisel yönüyle iyi biçimlenmiş birer sözlüksel yapı olarak ele alınmaktadır (Doğan, 2016, s. 100).

Sözcük birliklerini belirlemede ön koşul olan bu ölçüt, DKK derlemindeki anlamlı birlikleri belirleme sürecinde kullanılmıştır. Anlamlı birlik olma koşulunu sağlayan yapılar listelenmiştir. Çalışmada ilk aşamada kullanılan bu ölçüt eşdizimli yapıları belirlemede ve eşdizimlileri diğer sözcük birliklerinden ayırt etmede tek başına yeterli değildir. Bu nedenle eşdizimli yapıları belirlemek için diğer ölçütlere başvurulmuştur.

2.3.2. Genelleşme

Yeni oluşum aşamasındaki birleşik bir sözcüğün konuşurlar tarafından belirli bir biçimsel ve anlamsal yapıyla bilinir hâle gelmesi, sözcük biriminin veya birlikteliğinin genelleşme evresinde olduğunu gösterir. Bu süreçte yeni sözcüğün anlam alanı daralmaya, özelleşmeye ve sabitleşmeye başlar.

Genelleşme ölçütünü kullanabilmek için sadece sıklık verilerinden değil aynı zamanda anlamsal verilerden de yararlanarak belirlemeler yapılması gerekmektedir. Bu ölçüt eşdizimli yapıları genelleşmiş diğer sözcük birleşmelerinden (deyim, birleşik sözcük) ayırt etmede yeterli değildir (Doğan, 2016, s. 107). Örneğin çek- fiili ile kurulmuş olan “*resim çek-*”, “*çizgi çek-*” birliktelikleri “*naz çek-*” birlikteliğine göre genelleşmiş sözcük birleşmeleridir.

Genelleşme ölçütü eşdizimleri diğer sözcük birlikteliklerinden ayırt etmek için yeterli olmadığı gerekçesiyle çalışmamızda kullanılmayacaktır.

2.3.3. Anlamsal Kısıtlılık

Anlamsal açıklığı ve kapalılığı ifade eden bu ölçüt, eşdizimlerin belirlenebilmesinde kullanılan en temel ölçütlerdendir. Anlamsal açıklık/kapalılık yani anlamsal kısıtlılık, deyim ve deyim olmayan ifadeler arasındaki farkı belirlemek için kullanılabilecek uygun bir ölçüttür (Men, 2018, s. 21). Serbest sözcük birlikteliklerinin niteliği olan bu ölçüt, kalıplaşma (deyimleşme) derecelerine göre sözcükleri anlamsal olarak ayırabilecek bir ölçüttür.

Eşdizimlerde birlikteliği oluşturan bileşenlerinden biri gerçek, diğeri mecaz anlamdaysa ve eşdizimin anlamına bileşenlerin toplamından ulaşamıyorsa sınırlı eşdizim olarak kabul edilir. Kısmi anlaşılabilir sözcük birleşmeleri olarak kabul edilen sınırlı eşdizimler, deyimlerde olduğu gibi tek bir anlam birimi oluşturmazlar. Eşdizimler bir bütün olarak tam mecaz oluşturmadıkları için anlam, dolaylı olsa da bileşenlerin anlamından elde edilebilir. Bu da, eşdizimlerin yarı açık sözcük birleşmeleri olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır (Doğan, 2016, s. 112).

Yukarıda da belirtildiği gibi bu ölçüt, çalışmamızdaki eşdizimleri serbest birliktelikler ve deyimlerden ayırt etmede kullanılabilir bir ölçüttür.

2.3.4. Değiştirilebilme/Yerine Geçebilme

Bu ölçüt, birliktelikteki unsurların sözdizimsel yapı içerisinde başka sözlüksel unsurlarla yer değiştirilebilir olma durumunu betimler (Doğan, 2016, s. 121). Serbest sözcük birleşmelerinin bileşenleri, söz dizimi ve anlam bilimi sınırları içerisinde sözlüksel unsurlarla değişimini sınırsızdır. Bu değişim, eşdizimli yapılar için sınırlıyken; deyimlerin bileşenleri için çok daha sınırlıdır. Sözcük birleşmelerindeki değiştirilebilirlik deyimleşme süreci ile yakından ilgilidir. Bu doğrultuda sözcük birliktelikleri arasında ayırım yapabilmek için bu ölçüt, kullanılabilir bir ölçüttür.

2.3.5. Anlamsal Bütünlük ve Güdüleme

Anlamsal bütünlük ölçütü, eşdizimli yapıların deyimlerden ayırt edilmesinde kullanılabilir bir ölçüttür. Eşdizimler, deyimleşme sürecinde belirsiz bir konumda bulunmaları nedeniyle tam bir anlamsal bütünlük sağlamazlar. Deyimlerin anlamı, birlikteliği oluşturan bileşenlerin anlamından çıkarılmadığı için anlamsal olarak da söz dizimsel olarak da ayrılmaz bir bütündür. Yarı deyim ya da anlamsal birlik kuran yalın deyimlerin anlamını anlama ve ayırt etme yetkinliğine sahip olma *güdüleme* olarak nitelendirilebilir. Sosyal ve kültürel birikime paralel olarak ortaya çıkan güdüleme, deyim ve yarı deyimlerin sözlük anlamlarının ayırımında kullanılan bu ölçüt, sözcük birlikteliklerinin ayırt edilmesinde kullanılmıştır.

Çalışmamızda eşdizimlerin belirlenmesi ve diğer sözcük birlikteliklerinden ayırt edilmesi aşamasında *dil bilgisel biçimlenmişlik, değiştirilebilirlik, anlamsal açıklık, anlamsal bütünlük ve güdüleme* ölçütleri kullanılmıştır.

2.4. EŞDİZİMLİLİK FORMLARI

Eşdizimler, dil bilgisel yönüyle iyi biçimlenmiş anlamsal sözcük birliktelikleridir (Doğan, 2016b, s. 27). Dil bilgisel biçimlenmişlik, anlamlı birliklerin ortaya çıkmasının ön koşuludur. Bu durumda bir sözcük birlikteliğin eşdizim olarak kabul edilebilmesi dil bilgisel biçimlenmişliğe bağlıdır. Bu birliktelikleri belirli formlar içinde sıralamak mümkündür.

Özkan (2011, s. 27), *Oxford Dictionary for Students of English* (2003)'ten Türkçe için uyarlanmış eşdizimlilik formlarını, örnekleri ile şu şekilde sıralar:

belirteç+fiil (açıkça söyle-, açık konuş-)

sıfat+ad (derin uyku, güzel sanatlar)

niteleyici söz+ad (bir yana, bir ara)

fiil+ad¹ (çıkamaz sokak, koşar adım)

fiilimsi+fiil (yakıp yık-, vurup devir-)

ad+ilgeç (senin gibi, dünya kadar)

Doğan, Türkiye Türkçesinde Fillerin Eşdizimler (2016b, s.28) adlı çalışmasında Türkçenin sözlüksel eşdizim kalıplarını şu şekilde sıralar:

isim (=tümleç) +fiil etki uyandır-, ruh çağır-, söz al- vs.

isim (=özne) +fiil yağmur yağ-, çığ düş- vs.

¹ Doğan (2016b, s. 28), Özkan'ın *fiil+ad* olarak değerlendirdiği örnekleri *sıfat+ad* kategorisinde değerlendirmek daha doğru olacağını belirtmiştir.

sıfat+ isim	<i>şiddetli tartışma, ani düşünüş vs.</i>
zarf+ fiil	<i>soğuk davran-, ağır yürü- vs.</i>
zarf+ sıfat	<i>çok şiddetli, hayli yoğun vs.</i>

Doğan (2016b, s. 29), *isim+isim* formundaki eşdizimli yapıların tartışmalı bir konu olduğunu ve Türkçedeki gibi diğer dillerde de birleşik sözcük olarak da kabul edildiğini, bu tür yapıların incelenmesi ve Türkçede sözlüğe girmemiş olan “*köy yumurtası*”, “*meyve tabağı*” gibi yapıların *isim+isim* formundaki eşdizimli yapılar olarak görülebileceği gerektiğini belirtmiş; *Dîvânu Lugâti't-Türk ve Eşdizimlilik: Türkçenin İlk Eşdizim Sözlüğü* adlı çalışmasında *isim + isim* formundaki eşdizimlere “*dağ yürüyüşü*”, “*araba yarışı*”, “*kitap fuarı vs.*” gibi örnekler vererek, bu eşdizimleri *isim eşdizimleri* adı ile nitelendirmiştir (Doğan, 2022, s. 695).

Çalışmamızda sözlüksel eşdizimli yapılar (*isim+isim*, *isim+fiil*, *sıfat+isim*, *zarf+fiil*) incelenmiştir.

2.5. EŞDİZİMLİLİK VE SÖZLÜKSELLEŞME

Sözlükselleşme bir sözcük türetme türü olarak değil, dilin kelime yapma yollarıyla oluşan sözcüklerinin yaygınlık kazanmasını ve sözlüklerde yer almasını kapsayan bir süreçtir. Eş zamanlı bir şekilde sözcüklerin belirli anlamlarda kodlanmasında kullanılan sözlükselleşme, art zamanlı olarak da söz varlığı öğelerinin sözlüğe geçişini veya dil bilgiselleşmeye aykırılığı ortaya koymakta kullanılmaktadır (Akalin, 2014, s. 18).

Bauer (1983, s. 45), biçimbilgisel bakımdan karmaşık bir sözcüğün gelişimini üç aşamalı olarak değerlendirir. Bu aşamaların ilki anlık oluşum, ikincisi kurumsallaşma yani genelleşme ve sonuncusu sözlükselleşmedir. Aşamaları şu şekilde tanımlamak mümkündür:

Anlık Oluşum: Yeni ve henüz bilinmeyen bir sözcükbiriminin bireysel olarak kullanımı ile ortaya çıkmasıdır . Anlık oluşuma örnek: “*ardıllamak*”, “*aşkınısal*”, “*ancaksız*” vb. (Akalin, 2014, s. 18). Başlarda tekli kullanımlar gösteren anlık oluşum, dilin konuşurları tarafından benimsenmesiyle kurumsallaşma çizgisinde yerini alır (Akalin, 2014, s.19).

3. BÖLÜM: YÖNTEM VE UYGULAMA

Bu çalışmada eşdizimlilik, “*en az iki birimden oluşan, bileşenlerinden en az birinin gerçek anlamının dışında kullanıldığı, birimlerin anlamından bütünü anlamına ulaşılabilen, sınırlı bir değiştirime sahip, saf deyimler ile serbest birliktelikler arasında yer alan anlamlı yapılar*” olarak betimlenmiştir.

Eşdizimli yapıları belirlemek, deyimbilimsel bir temelde sınıflandırmak ve diğer sözcük kombinasyonlarından ayırt etmek için; “*dil bilgisel yapılandırılmışlık, anlamsal kısıtlılık, değiştirilebilme/yerine geçebilme, anlamsal bütünlük ve güdüleme*” ölçütleri kullanılmıştır.

Çalışmamıza Muharrem Ergin’in (2021) “Dede Korkut Kitabı Dresden nüshası” adlı çalışmasıyla Sadettin Özçelik’in (2016) “Dede Korkut - Dresden Nüshası- Metin, Dizin” adlı çalışması temel kaynak olmuştur. Çalışmada, sözlükbirimlerin genel tanımları için büyük oranda Sadettin Özçelik’in (2016) çalışmasının “Dizin” bölümünden yararlanılmış olup anlamlandırmalar için TDK’nin Türkçe Sözlüğü <https://sozluk.gov.tr/> ağ sayfasındaki Güncel Türkçe Sözlük üzerinden, Muhammed Çitgez’in (2018) “Dede Korkut Hikâyeler’nin Söz Varlığı” adlı çalışmasından ve Semih Tezcan’ın (2018) “Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar” adlı çalışmalardan da faydalanılmıştır.

Çalışmada, sözcük birlikteliklerinin tespitinde Laurence Anthony’nin oluşturduğu AntConc yazılımı (2021) kullanılmıştır. Dede Korkut metni, .txt (düz metin) formatında kaydedilerek derlem için hazır duruma getirilmiştir. Metinde oluşan karakter bozulmaları düzeltilerek tüm metindeki karakter hataları giderilmiştir. Bu yazılımda *word* (sözcük) sekmesinden bütün sözcükbiçimleri alfabetik olarak ya da sıklıklarına göre listelenebilir. *Keyword in context (KWIC)* sekmesinden de sözcükleri sağ ve sol bağlamlarda incelemek mümkündür. Yazılımda alfabetik sıralama ile dizilen sözcüklerin her biri bağlamda ayrı ayrı gözden geçirilmiştir. Sözcükler bağlam içinde bir birliktelik sergiliyorsa, bu yapılar deyimbilimsel ölçütlere göre incelenmiş ve değerlendirme neticesinde anlamlı birliktelikler listelenmiştir.

AntConc

File Edit Settings Help

Target Corpus

Name: temp

Files: 1

Tokens: 35609

dede korkut derlem me

KWIC Plot File Cluster N-Gram Collocate Word Keyword

Types 7913/7913 Tokens 35609/35609 Page Size 100 hits 1 to 100 of 7913 hits

Type	Rank	Freq	Range
1	a	211	1
2	abdest	6	1
3	abkaza	1	1
4	ac	4	1
5	aciz	1	1
6	acı	14	1
7	acida	1	1
8	acigur	1	1
9	acığı	7	1
10	ad	8	1
11	adahlusun	3	1
12	adahlucude	1	1

Search Query Words Case Regex

Start

Sort by Type Invert Order

Progress 100%

Time taken (creating wordlist) 0.3502 ms

Tablo 1. AntConc Yazılımında Alfabetik Sözcük Listesi Görünümü

AntConc

File Edit Settings Help

Target Corpus

Name: temp

Files: 1

Tokens: 35609

dede korkut derlem me

KWIC Plot File Cluster N-Gram Collocate Word Keyword

Total Hits: 132 Page Size 100 hits 1 to 100 of 132 hits

	File	Left Context	Hit	Right Context
88	dede korkut derlem metin.txt	alının yere kodi, iki rek'at namaz kıldı,	adı	görlü (5) Muhammedi yad getürdi. Ka
89	dede korkut derlem metin.txt	5) gördi kim bir alay atlu gelür, sıçradı,	adı	görlü (6) Muhammede salavat getürdi
90	dede korkut derlem metin.txt	cı yerinden kopardı, (7) atup elli altmış	adem	helak eyledi. Alplar başı Kazana (8) dar
91	dede korkut derlem metin.txt	di. Kazılık (8) Koca iş görmüş iş[e] yarar	adem	idi. Yarar kocaların (9) yanına cem' eyle
92	dede korkut derlem metin.txt	naz, dükedürsin, didi. Amma günde iki	adem	ile Drs.112a, ME220, OŞG107.25 (1) beş
93	dede korkut derlem metin.txt	şın pişürsün,didi. (6) Ve hem günde iki	adem	ile beş[-]yüz koyun istedi, didi. Bunlar (
94	dede korkut derlem metin.txt	yen acı otlar,[bitince] (8) bitmese yeg.	Adem	içmez acı sular, sızınca sızmasa yig. (9)
95	dede korkut derlem metin.txt	ızı kurban için. (3) Baba, ogul kazanur	ad	içün. Ogul da kılıç kuşanur baba (4) ga
96	dede korkut derlem metin.txt	alupdur, Drs.64b, ME125,OŞG60.14 (1)	ad	kazanupdur. Solum ala bakdugum-da t
97	dede korkut derlem metin.txt	esüpdür, kan döküpdür, cüldi alupdur,	ad	kazanupdur. (3) Karşum ala bakdugum
98	dede korkut derlem metin.txt	ukladı. (3) Dedem Korkut geldi, oglana	ad	kodi, eydür: [Ünüm anla], sözüm (4) dir
99	dede korkut derlem metin.txt	dede Korkut adur: Bu uachilo (12) con	adem	kromaz dülledücin didi. Amma günde

Search Query Words Case Regex Results Set All hits Context Size 10 token(s)

Start Adv Search

Sort Options Sort to right Sort 1 1R Sort 2 2R Sort 3 3R Order by freq

Progress 100%

Time taken (creating KWIC display): 1.7062 ms

Tablo 2. AntConc Yazılımında Bağlam Bağımlı Dizin Görünümü

Çitgez (2018, s. 26), Dede Korkut Hikâyeleri’nde kullanılan toplam sözcük sayısını 32.416 olarak, farklı sözcüklerin sayısını 2.826 olarak vermiştir. Tahiroğlu (2021, s. 327) ise metindeki sözcükbiçim sayısını 32.434 olarak, farklı sözcükbiçimi yapısındaki sözcüklerin sayısını 7.715 olarak vermiştir. Dede Korkut Hikâyeleri’nde kullanılan sözcüklerin sayısında tutarsızlıklar mevcuttur.

Eşdizim oluşturan sözcükbirimler ayrı ayrı madde başı olarak alınmıştır. Örn.: “*can al*” eşdizimi hem “*can*” maddesinde hem de “*al-*” maddesinde madde başı olarak yazılmıştır. Metindeki her bir madde başı eşdizim birlikteliğinin yanına bağlamdaki anlamı verilmiştir. Madde başı olan eşdizimlerin anlamı yazıldıktan sonra Dede Korkut Hikâyelerinde geçtiği cümle/ cümle örnekleri sunulmuştur:

Örnek madde başı:

ad kazan- unvan sahibi olmak

“*baş kesüpdür, kan döküpdür, cüldi alıpdur, ad kazanıpdur*” (D257-1, D257-2)

“baş kesmiştir, kan dökmüştür, ganimet almıştır, ad kazanmıştır”

Madde başıyla ilişkilendirilen ve eşdizimlilik oluşturan diğer sözcük ve sözcüksel ögeler alfabetik olarak dizilmiştir. Metinde eşdizim birlikteliklerinin geçtiği cümle/cümlelerin sayfa ve satır numaraları gösterilmiştir.

Bir kelimenin birden fazla anlamı varsa kelime, madde başı şeklinde yazılmış ve anlamlar numaralandırılarak (1., 2.,3., ...) gösterilmiştir. Her anlam için örnek cümle verilmiştir. Eşdizimli yapıların bağlam içerisindeki anlamı esas alınmıştır. Metinde fonetik varyantlı sözcükler ayrı ayrı madde başı olarak alınmıştır. Örn.: “*yüklü ko-/ yüklü ko-*”.

Bu çalışmada fiillerin farklı şekilleri genellikle aynı eşdizimsel özellikleri gösterdiğinden madde başı olarak alınmamış ve çalışmaya dahil edilmemiştir. Örn.: “*av boz- /av bozil-*”, “*sağrak sür-/sağrak südür-*”.

Eşdizimli yapının metinde beşten fazla bulunması durumunda bu eşdizimin farklılık gösteren beş örüntüsü verilmiş; beş veya beşten az geçmesi durumunda tüm örnekler çalışmaya alınmıştır.

Çalışmaya konu olan Dede Korkut Hikâyelerinin dönemi göz önüne alınırsa günümüzde birleşik fiil olarak adlandırabileceğimiz yapıların (örn.: “*abdest al-*”, “*can al-*”, “*ibret al-*”...) o dönem için eşdizimli yapılar olduğu düşünülmektedir.

Madde başındaki fiilin temel anlamı esas alınmış olup eşdizim birlikteliğinde bağlamsal anlam esas alınmıştır.

Eşdizimli yapı arada ek istiyorsa, sözcüğün ekli olduğunu göstermek için “~” işareti kullanılmıştır. Bazı eşdizim birlikteliklerinde ise 3. tekil kişi iyelik eki “+I, +sI” kullanılmıştır (örn.: adı çık-).

Türkçe fiil kök ve gövdeleri için tire işareti “-” kullanılmıştır.

Çalışmamızın amacı bir eşdizim sözlüğü hazırlamak olduğu için; sözcüklerin kökeni ve türü belirtilmemiştir.

Kişi, yer ve unvan adları çalışmaya dahil edilmemiştir.

4. BÖLÜM: EŞDİZİM SÖZLÜĞÜ

A

ābdest müslümanların ibadetlerini gerçekleştirmek için yapmış olduğu temizlenme.

ābdest al- abdest almak

“*arı [şudan] ābdest aldı*” (D271-3, D301-10, D393-7) “temiz suyla abdest aldı”

acı 1. keskin **2.** kırıcı

acı söz~ söyle- kırıcı konuşmak, hoş gitmeyecek sözler söylemek

“*incinüp acı sözler söyleme*” (D35-3) “incinip kırıcı konuşma”

acı yaş dök- çok üzülme, büyük bir üzüntü sebebiyle ağlamak

“*kara gözden acı yaş dökdün mi kız?*” (D237-10, D279-12) “kara gözden acı yaş döktün mü kız?”

acıķ kızgınlık, öfke

acıķı tut- öfkelenmek, kızmak

“*acıķı tutanda kara taşı kül eyleyen*” (D125-11, D131-5, D305-13)

“öfkelendiğinde kara taşı kül eyleyen”

“*Böyle degec Karacık Çobanun acıķı tutdı, tudakları tebserdi*” (D123-13, D155-6, D223-6, D323-2/3) “böyle deyince Karacık Çoban öfkeleni, dudakları kurudu”

‘**āciz** çaresiz, güçsüz

‘**āciz kal-** güçsüz ve çaresiz kalmak

“*el-ḥāşılı, ordı [uşakları] bunun ucından katı incindiler, ‘āciz kaldılar*”

(D441-8/9) “kısacası, obanın çocukları bunun yüzünden çok incindiler, çaresiz kaldılar.”

aç- açmak

ağız aç- konuşmaya başlamak, söz söylemek

“*ağız açup öger olsam üstümüzde Tanrı görkli*” (D17-11) “konuşmaya başlayıp över olsam, üstümüzde Tanrı görkli”

‘**ayb~ aç-** birinin hatasını, kusurunu ifşa etmek, ortaya dökmek

“*dahı 'aybuñ açaram bellü bilgil, dedi*” (D235-3) “başka ayıplarını söylerim böyle bil, dedi”

dīn aç- din yaymak

“*kılıç çaldı dīn açdı*” (D19-2) “kılıç vurdu, din yaydı”

göz aç- olayları yorumlayacak yaşa gelmek

“*göz açuban gördüğüm, gönül verüp sevdiğüm*” (D55-2, D191-6, D197-11, 199-9, D201-7, D279-2, D341-6, D483-13) “göz açıp gördüğüm, gönül verip sevdiğim”

“*vay göz açup gördüğüm, gönül verüp sevdiğüm*” (D195-5, D341-6) “vay göz açıp gördüğüm, gönül verip sevdiğim”

göz~ aç- kendine gelmek, ayılmak

“*böyle degeç oğlanuñ kulağına ses toķandı, başın kaldırdı, yalabdağ gözün*”

açdı” (D63-2, D393-3) “sonra oğlan ses duyunca başını kaldırdı, hafifçe gözünü açtı”

“*kara kıyma görklü gözün açğıl yigit!*” (D391-6) “kara çekik görklü gözünü aç yigit”

açıl- kendine gelmek, biraz iyileşmek, ferahlamak

gönlü açıl- ferahlamak, içi açılmak

“*ava bingi, gönlün açılsun, dedi*” (D487-6) “ava git, için ferahlasın, dedi”

ad ad, isim

ad~ de- ad koymak

“*adını ben dedüm, yaşını Allāh vërsün! dedi*” (D157-11) “adını ben dedim, yaşını Allah versin, dedi”

ad kazan- unvan sahibi olmak

“*baş kesüpdür, kan döküpdür, cüldi alupdur, ad kazanupdur*” (D257-1, D257-2) “baş kesmiştir, kan dökmüştür, ganimet almıştır, ad kazanmıştır”

ad ko(y)- ad vermek, ad koymak

“*mere, bu oğlana ad koyasınca var mıdur? dedi*” (D157-1) “mere, bu oğlana ad koyacak kadar var mıdır?”

“*oğlana ad kodı*” (D157-3) “oğlana ad verdi”

“*ol zemānda bir oğlan baş kesmese, kan dökme ad komazlarıdı*” (D147-7) “o zamanda bir oğlan baş kesmese, kan dökme ad vermezlerdi”

“*Dedem Korkut gelsün, bu oğlana ad kosun*” (D41-7) “Dedem Korkut

gelsin, bu oğlana ad versin”

ad~ vèr- ad koymak

“*adını ben vèrdüm, yaşını Allāh vèrsün, dèdi*” (D43-7, D435-9) “adını ben verdim, yaşını Allah versin,dedi”

ad~ yaşur- kimliğini gizlemek

“*alp eren erden adın yaşurmak 'ayb olur*” (D469-9, D543-13, D583-1)

“alp eren erden kimliğini gizlemek ayıp olur”

adı çık- şöhret bulmak

“*er mālına kıymayınca adı çıkamaz*” (D13-11) “er ikramda bulunmazsa şöhret bulmaz”

adın yörit- adını sürdürmek

“*ata adını yöritmeyen hoyrad oğul, ata belinden éninceden inemese yeğ*”

(D15-9) “ata adını yürütmeyen hoyrat oğul, ata belinden inince inemese yeğ”

“*ata adın yöridende devletlü oğul yeğ*” (D15-10) “ata adını sürdürünce hayırlı oğul yeğ”

‘adāvet düşmanlık

‘adāvet bağla- düşmanlık beslemek

“*‘adāvet bağladılar, he mi? dèdi*” (D591-8) “düşmanlık beslediler, öyle mi? dedi”

ādem insan, kişi

ādem ahtar- adam öldürmek

“*beli baş kesdi, kan dökdi, ādem ahtardı dediler*” (D155-13) “evet, baş kesti, kan döktü, adam öldürdü”

ādem al- adam kaçırmak

“*yol kesdi, ādem aldı*, büyük harāmī oldu” (D443-1) “yol kesti, adam kaçırdı, büyük harami oldu”

ādem šal- adam göndermek, haberci göndermek

“*ammā 'ammuña ādem šal, gelsün*” (D573-4) “ama amcana adam gönder, gelsin”

“*Tekür ādem şaldı*” (D553-3, D573-5, D595-4) “Tekfur haberci gönderdi”

“*ata ana ağlaşup Kazana ādem şaldılar*” (D527-3) “ata ana ağlaşıp Kazan’a haberci gönderdiler”

ādem seç- işe yarar insanı seçmek

“*altmış yaraqlı ādem seçdiler*” (D535-1) “altmış silahlı adam seçtiler”

“*yaraqlı altmış ādem seçüñ, varsunlar, tutup getürsünler*” (D533-13)

“silahlı altmış adam seçin, gitsinler, tutup getirsinler”

ağ beyaz , temiz

ağ alın~ temiz alın

“*ağ alnın yere kodi*” (D2714) “ak alnını yere koydu”

ağ şakallu yaşlı, bilge kişi

“*ağ şakallu pir kocalar yanına bırağdı*” (D351-8) “bilge yaşlı kocaları

yanına aldı”

ağ süt~ temiz, helal süt

“**ağ südin** toya emzürse ana görkli” (D19-13) “ak sütünü doyasıya emzirse ana görkli”

“[*tolap tolap ağ südümi emzürdügüm oğul*]” (D111-11, D337-3) “sarıp sarıp ak sütümü emzirdiğim oğul”

“**ağ südini** anam maña helâl eylesün” (D297-8) “ak sütünü anam bana helal eylesin”

ağar- beyazlaşmak

şakal~ ağar- yaşlanmak, olgunlaşmak

“**şakalum ağardığın** ne beğenmezsin?” (D323-5) “sakalımın ağardığını ne beğenmezsin?”

“**şakalum ağardığınun** ma'nası budur” (D323-6) “sakalımın ağardığının manası budur”

ağır önemli, değerli, büyük

ağır gün önemli gün

“*meger ol gün kâfirlerün ağır günleriydi*” (D197-2) “meğer o gün kâfirlerin önemli günleriydi”

ağır hazîne~ değerli eşya

“**ağır hazîne**, bol leşker alayım” (D57-6, D87-7) “değerli eşya, bol asker alayım”

“**ağır haz̄inem**, bol akçam götürüpdürürsin ” (D121-10) “değerli eşyalarımı, bol akçemi götürmüşsün”

“**ağır haz̄ineyi**, bol akçağı getürmişüz; bizümdür” (D123-6) “değerli eşyalarını, bol akçeni getirmişiz, bizimdir”

“**ağır haz̄inesini**, bol akçasını yağmaladılar” (D83-7) “değerli eşyasını, bol akçesini yağmaladılar”

ağır leşker sayıca çok asker

“**ağır leşker**, bol haz̄ine alayın” (D283-12) “çokça asker, bolca asker alayım”

ağır sancağ değerli bayrak

“**ağır sancağ** götürende müsülmanlar arkası olsun!” (D157-5) “değerli bayrak taşıdığıında müslümanlar arkası olsun”

ağır ş̄iven koy- büyük yasa neden olmak

“**ağır ş̄iven** senüñ orduña koyayın mı?” (D285-5) “senin obana büyük yas koyayım mı?”

ağız organ adı

ağız aç- konuşmaya başlamak

“**ağız açup** öger olsam üstümüzde Tanrı görkli” (D17-11) “konuşmaya başlayıp övsem, üstümüzde Tanrı görklü”

ağız~ sög- küfür etmek, ağır ve argo sözler kullanmak

“**ağ şakallu kocanın ağızın sögdi** (D45-6) “ak sakallı kocanın ağızına sövdü”

“menüm **ağzuma söğüpdürürdün, døyemedüm**” (D207-2) “benim ağzıma sövüp durdurdun, dayanamadım”

ağzı du ‘ālī duası makbul kişi, ermiş

“*ola kim bir ağzı du ‘ālī-nuñ alkışıyla Tanrı bize bir batman ‘ayāl vère, dèdi*” (D35-9, D37-3) "ola ki bir ağzı dualının duasıyla Tanrı bize bir topaç çocuk vere, dedi"

ağla- ağlamak, gözyaşı dökmek

қан ağla- büyük üzüntü duymak

“*üç kerre yağı görmese **қан ağlayan** Toğsun oğlu Rüstem bile varsun! dèdi*” (D419-1) “üç gün düşman görmese kan ağlayan Doğsun oğlu Rüstem birlikte gelsin! dedi”

‘ahd söz, anlaşma

‘ahd~ boz- anlaşmayı bozmak

“*kalın Oğuz beglerinden ‘ahdum bozam dèridüm*” (D471-11/12) “güçlü Oğuz beyleriyle anlaşmamı bozayım”

ahtar-

ādem ahtar- adam öldürmek

“*beli baş kesdi, қan dökdi, ādem ahtarđı dediler*” (D155-13) “evet, baş kesti, kan döktü, adam öldürdü”

aķ beyaz, helal, temiz

aķ s¼d~ helal s¼t

“**aķ s¼din emd¼g¼m ķadunum ana**” (D63-4) “helal s¼t¼n¼ emdiğim hatunum ana”

aķlı ķaralı seķil- tan ağarmak, hava aydınlanmaya başlamak

“**aķlı ķaralı seķilen** ķaęda, [ķalın Oğuzun gelini kıızı bezenen ķaęda,]” (D29-5, D49-7) “hava aydınlanmaya başladığı zamanda, g¼çl¼ Oğuz'un gelini kıızı bezendiği saatte”

aķ- akmak

ķanın aķ- kan akmak, kanlı akmak

“**ķanın aķan** y¼gr¼k şudan bir oğul aķıtdunısa değil maņa” (D57-2, D77-4, D139-2, D283-9, D315-5, D345-13/D347-1) "kanlı akan g¼r sudan bir oğul akıttınsa s¼yle bana"

‘**aķıl** akıl, fikir

‘**aķlı şaş-** ne yaptığını bilmemek

“yine meni¼m daķı iķinde bir ‘**aķlı şaşmış**, biligi yitmiş ķoca babam var” (D75-2) “yine benim de iķinde bir ne yaptığını bilmeyen bilinci yitmiş ķoca babam var”

‘**aķlıla bul-** aķlını kullanarak ķozmek

“bu d¼nyāyı erenler ‘**aķlıla bulmışlardır**” (D371-8) “erenler bu d¼nyayı akılla ķozm¼řlerdir”

‘**aqıl~ uş~ dër-** akılı toplamak

“şundan berü ‘**aqılum uşşum dère bilmen**” (D93-6) “bu düşü gördüğümden beri aklımı toplayamam”

aqın baskın

aqın çap- akın düzenlemek, hücum etmek

“kanlu kâfir eline **aqın çapayım**” (D355-10) “kanlı kafir eline baskın düzenleyeyim”

aqın dile- akın için izin istemek

“Bayındır Hāndan **aqın diledi**” (D411-6, D515-12) “Bayındır Han’dan akın istedi”

aqın vër- akın için izin vermek

“**aqın vërdi, çağırtdı; akıncı derildi**” (D515-12) “akın izni verince çağırttı, akıncı toplandı”

al- almak

ābdest al- abdest almak

“arı [şudan] **ābdest aldı**” (D271-3, D301-10, D393-7) “temiz suyla abdest aldı”

ādem al- adam kaçırmak

“yol kesdi, **ādem aldı**, büyük haramī oldu” (D443-1) “yol kesti, adam kaçırdı, büyük harami oldu”

‘**aleyk al-** selam almak

“Tekür '**aleyk aldı**” (D365-2, D597-13) “Tekfur selam aldı”

armağan~ al- hediye satın almak

“*dan dansuñ ele yañşı **armağanlar aldılar***” (D145-13) “pek parlak öyle güzel armağanlar aldılar”

bağdama~ al- üstün durumda olmak

“*ğayrete geldi, kavradı kızuñ **bağdamasın aldı emceginden tutdı kız kaçındı***” (D165-12) “gayrete geldi, kavradı kızın sarmasını çözdü, memeciğinden tuttu, kız kaçındı”

baş~ beyin~ al- kafa şişirmek

“*bir eski kaftan vèrdüñüz, benüm **başum beynüm aldunuz***” (D221-6/7) “bir eski kaftan verdiniz, benim kafamı şişirdiniz”

beglik al- beylik almak

“*sögli melike seni èletelüm, saña **beglik alı vèrelüm***” (D87-12) “sögli melike seni iletelim, sana beylik alıverelim”

boyına al- yanına almak

“*kırk yigidin **boyına aldı***” (D45-4, D53-9, D59-3, D69-5, D75-5, D259-9, D259-9) “kırk yiğidi yanına aldı”

“*yigitlerün oñsağıl, **boyuña algıl***” (D49-1, D67-13, D269-7/8)

“yiğitlerine iltifat et, yanına al”

“*kırk yigidin **boyına alıp Bayındır Hānuñ şöhetine gelüridi***” (D29-8)

“kırk yiğidini yanına alıp Bayındır Han’ın sohbetibe geldi”

boynına al- yanına almak

“*kara gözli yigitlerümi **boynuma [men] aluram***” (D255-6) “kara gözlü

yiğitlerimi yanıma ben alırım”

cān~ al- can almak, öldürmek

“*al kanatlu 'Azrāyil ol yigidüñ cānın aldı*” (D319-5) “al kanatlı Azrail o yiğidin canını aldı”

“*uğrulayın cān alduğuy tuymaz idüm*” (D327-5) “gizlice can aldığını duymaz idim”

“*ya pes cān vèren, cān alan Allāh Te'āla-mıdur*” (D329-1) “ya peki can veren, can alan Allah taala mıdır”

“*alurısañ ikimüzüñ cānın bile alğıl*” (D345-2) “alırsan ikimizin canını birlikte al”

çevre al- çevresini kuşatmak

“*tā ki Düzmürd kal 'asına yètdiler çevre alup <gètdiler> kondılar*” (D423-11) “ta ki Düzmürd kalesine yetiştir, kuşatıp yerleştiler”

“*çevre aldılar*” (D439-7, D587-5) “çevresini kuşattılar”

cüldi al- ödül kazanmak

“*baş kesüpdür, kan döküpdür, cüldi alıpdur*” (D255-13, D257-2) “baş kesmiştir, kan dökmüştür, ganimet almıştır”

“*kanlu kâfir elinden cüldi almaduy*” (D257-6) “kanlı kafir elinden ganimet almadın”

döl~ al- çocuk sahibi olmak

“*dölin almağdan şafāñ varısa, sögli melik, kara gözlü kızuy varısa getür*” (D125-6) “dölünü almak istersen, sögli melik, kara gözlü kızın varsa getir”

ecel al- ölmek

“*anları dahı **ecel aldı**, yêr gizledi*” (D75-13, D137-11, D315-2, D409-5, D589-2, D613-9) “onları da ecel aldı, yer gizledi”

elinden al- bir şeye el koymak

“*ölülerüñe aş vèrdüğüñ vakt **ellerinden aluram** hem ölülerüñüzüñ yorgasına binerem*” (D555-12) “ölülerine aş verdiğin vakit ellerinden alırım hem ölülerinizin güçlüsüne binerim”

“*kanlı kâfir **elinden** kartaşcuğun tartup aldı*” (D547-10, D581-8, D587-8)
“kanlı kâfir elinden kardeşçiğini çekip kurtardı”

gelin al- gelin almak, evlendirmek

“*ala gözlü **gelin alam** dèridüm*” (D287-1) “ela gözlü gelin alayım, derdim”
“*al duvahlu **gelin aldı***” (D513-1) “al duvaklı gelin aldı”

göñül al- kendine aşık etmek

“*göz kaşuban **göñül alan** anuñ görklüsi olur*” (D357-13, D359-10) “göz kırıp kendine aşık eden onun güzeli olur”

gözi uyhu al- uykusu gelmek

“*kara kıyma **gözlerüñ uyhu almış**, açğıl ahı*” (D61-4) “kara çekik gözlerin uyku almış, aç canım”

“*karangulu **gözlerini uyhu almış** yigit atınuñ çılburını bilegine bağladı*” (D533-8/9) “kara gözlerini uyku almış yiğit atının yularını bileğine bağladı”

“*karangulu **gözünü uyhu aldı***” (D551-9) “kara gözünü uyku aldı”

helállığa al- nikahına almak, evlenmek

“*babaña anaña sağlıgıla varacağ olurısañ beni bunda gelüp **helälliğa** alur mısın? dedi*” (D203-9) “babana anana sağlıkla varacak olursan gelip beni burda eş olarak alır mısın?”

“*sağlıgıla varacağ olurısam Oğuzı, gelüp seni **helälliğa almazısam, dedi***” (D203-11) “sağlıkla varacak olursam Oğuz’a, gelip seni almazsam,dedi”

‘ibret al- ders almak, hatasını anlamak

“*çoban bu bağanağı göricek **‘ibret aldı***” (D439-2) “çoban bu keseyi görünce hatasını anladı”

kan~ al- intikamını almak

“*[çeri] derelüm, **kanın alalum***” (D609-6) “asker toplayalım, intikamını alalım”

“*Beyregün **kanın tayısından aldı***” (D613-3/4) “Beyrek’in kanını dayısından aldı”

“*erligile kardeşün **kanın alduñ***” (D475-13) “erlikle kardeşinin kanını aldın”

“*kardeşüm Kıyanuñ **kanın almayınca komazam, dedi***” (D471-9, D527-2, D527-13) “kardeşim Kıyan’ın kanını almayınca bırakmam,dedi”

karşu~ al- 1. karşısına geçmek 2. emrinde beklemek

“***karşum ala** yigit meni ne mañarsın*” (D305-3) “karşımda benim ne bağırırısın?”

“*kadın ana, **karşum alup** ne böğürürsın?*” (D115-8) “kadın ana, karşıma geçip ne ağlarsın?”

“*Hān Bayındırıñ **karşusın alsa** ðursa, kullıķ eylese*” (D143-6) “Han

Bayındır'ın karşısına geçse dursa, kulluk etse”

kıız~ al- kız almak, evlendirmek

“*gelüben Kızanuy kıızın erligile alan*” (D127-7) “gelip Kızan'ın kızını erlikle alan”

“*bir cici bici Türkman kıızını alasin*” (D349-7) “çitkırıldım bir Türkmen kızını alasin”

“*Bay Bīcān melikūy kıızın aldı*” (D249-6) “Bay Bican Bey'in kızını aldı”

“*Beyrek bizden kıız almış-dur*” (D597-7) “Beyrek bizden kız almış”

kilidin(i) al- fethetmek, ele geçirmek

“*elli yedi kal'anuy kilidin alan*” (D131-9, D417-10/11, D583-4) “elli yedi kaleyi fetheden”

koğu~ al- koku hissetmek

“*yağı koğusın alsa ayağın yere dögeridi*” (D499-11) “düşman kokusunu alınca ayağı yere döveridi”

murād al- murād vēr- dileğine kavuşmak, gerdeğe girmek

“*murād vēr murād al, şarılalum, dedi*” (D527-10, D529-13) “murat ver murat al, sarılalım”

“*Beyrek yigitleriyle murād vèrdi, murād aldı*” (D249-12) “Beyrek yigitleriyle murat verdi, murat aldı”

ögüt al- söz dinlemek

“*ağ şakallu Dede Korkutdan ögüt aldum*” (D419-11/12) “ak sakallı Dede Korkut'tan öğüt aldım”

“*kız anadan görmeyince ögüt almaz, oğul atadan görmeyince şofra*

çekmez” (D13-12) “kız anadan görmeyince öğüt almaz”

öğün al- yolunu kesmek, engel olmak

“*Depegöz çevürüp **öğün aldı***” (D445-3/4, D531-6, D531-7, D531-8)

“Tepegöz çevirip önünü kesti”

“*Depegöz **öğün alıp yedi kerre yerine getürdi***” (D445-5) “Tepegöz önünü kesip yedi kere yerine getirdi”

öğine al- yönelmek

“*Çazan gerü döndi, geldiği yolu **öğine alıp yortdı***” (D289-3) “Çazan geri döndü, geldiği yolu önüne alıp at koşturdu”

söz~ alma- sözü dikkate almamak, söz dinlememek

“*senüñ oğluñ bizüm sözüümüz **almaz***” (D47-13) “senin oğlun bizim sözüümüzü dinlemez”

şovuk al- üşümek, üşüyüp hastalanmak

“*bileğinden on parmağını **şovuk almış***” (D237-2) “bileğinden on parmağı üşümüş”

tartup al- kurtarmak

“*adağlusın ayruklar aluriken **tartup alan** Bay Böre Hân oğlu Bamsı Beyrek maña derler*” (D579-10) “nişanlısını başkaları alırken kurtaran Bay Böre Han oğlu Bamsı Beyrek bana derler”

yanına al- 1.yanında götürmek 2. yanına oturtmak

“*bu iki kardaşı **yanına aldı***” (D85-12, D349-11) “iki kardeşini yanına aldı”

“*ala gözlü yigitlerüñ **yanuña alduñ***” (D379-7) “ela gözlü yigitlerini

yanına aldın”

“*anasının yanına alup geldi*” (D47-4, D49-2, D49-11) “anasının yanına çıkıp geldi”

“*oğlunu sağ yanına aldı*” (D153-13) “geçti oturdu, oğlunu sağ yanına aldı”

yol~ al- yol kat etmek

“*üç günlük yolu bir günde aluram*” (D93-11) “üç günlük yolu bir günde giderim”

ala alaca

ala şabāh tan kızılığ vakti, şafak vakti

“*ala şabāh Dirse Hān kalkubanı yerinden örü turup kırk yigidin boyına alup Bayındır Hānuş şöhetine gelüridi*” (D29-7, D49-10) “şafak vakti Dirse Han yerinden kalkıp, kırk yiğidini yanına alıp Bayındır Han’ın sohbetine gelirdi”

“*ala şabāh yerinden örü turan kızlar*” (D217-5) “şafak vakti yerinden kalkan kızlar”

“*ala şabāh şapa yerde dikilende ağ ban evli*” (D225-12, D415-12) “şafak vakti şapa yerde dikildiğinde bey çadırı”

“*ala şabāh şapa yerümden turduğum kartaş için*” (D543-5) “şafak vakti yerimden kalktığım kardaş için”

ala tañla geçici tan, şafak vakti

“*ala tañla yerümden turduğum seniñ için*” (D297-12) “şafak vakti yerimden kalktığım senin için”

“*ala tayla yeründen turı geldün*” (D395-9) “şafak vakti yerinden kalkıverdın”

“*ala tayla yerinden turan yiğit*” (D581-13) “sabah vakti yerinden kalkan yiğit”

alay saf, bölük

alay bağla- saf tutmak, savaş durumu almak

“*Oğuzun önünce geldi, çadırın dikdüirdi, alay bağladı turdı*” (D579-1/2, D579-2, D579-13, D611-3) “Oğuzun önünce geldi, çadırını diktirdi, saf tuttu”

“*kāfirler alay bağlamış gelürler*” (D535-13) “kafirler saf tutmuş geliyor”

alcağ kadın veya erkeğe verilen genel ad, şahıs

alcağ gişi rütbesi düşük kişi

“*benden alcağ gişileri ağ otağa, kızıl otağa kondurdu*” (D29-13) “benden düşük kişileri ak otağa, kızıl otağa oturttu”

‘aleyk selam

‘aleyk al- selam almak

“*Tekür ‘aleyk aldı*” (D365-2, D597-13) “Tekfur selam aldı”

alın alın

ağ alın~ temiz alın

“*ağ alının yere kodı*” (D2714) “ak alnını yere koydu”

alnına yaz- alnına yazmak

“*Qādir Allāh aḡ **alnına** kada yazmış*” (D173-5) “Kadir Allah ak alnına bela yazmış”

“*Qādir senüñ **alnuña** kada yazsun çoban! dēdi*” (D103-5) “Kadir senin alnına , bela yazsın çoban”

alkış hayır dua, övme

alkış vēr- hayır dua etmek

“*ḡāzī erenler başına ne geldigin eydivērdi, hem Basaṭa **alkış vēr**di*”

(D475-11) “gazi erenler başına ne geldiğini anlatıverdi, hem Basat’a dua etti”

Allāh Tanrı

Allāh’a şıḡın- Allah’ın korumasını beklemek

“*tāze yigit-cük, Yaradan **Allāha şıḡındı***” (D425-12, D509-13) “taze delikanlı, Yaradan Allah’a sığındı”

alt alt, üst karşıtı

altında kal- ezilmek

“*ya kara buḡranuñ gögsi **altında kal**am*” (D359-13) “ya kara devenin göğsü altında ezileyim”

“*Qaracuk Çoban, anamı kâfirden dileyeyim, at ayaḡı **altında kal**masun, dēdi*” (D121-7) “Karacık Çoban, anamı kâfirden dileyeyim, at ayağı

altında ezilmesin”

el altından buyur- el altından emretmek

“*anası tuymadın el altından buyurdu*” (D289-4) “anası duymadan el altından buyurdu”

amān 1. af 2. izin

amān dē- af dilemek

“*kaçanını Kazan Beg kovmadı, amān dēyeni öldürmedi*” (D137-2, D395-3) “kaçanını Kazan Bey kovmadı, af dileyeni öldürmedi”

amān dile- af dilemek

“*mere deli kavat, dahı ne amān dilersin*” (D337-12) “mere deli kavat, ne af dilersin?”

amān vēr- izin vermek, serbest bırakmak

“*kāfirler oğlana amān vèrdiler*” (D291-10) “kafirler oğlana izin verdiler”

‘**amel** fiil, yapılan iş

‘**ameli az-** işi ters gitmek

“*sana noldı? ‘amelüñ mi azdı, fi ‘lüñ mi döndi, ecelüñ mi geldi?*” (D173-6/7) “sana noldu? ne yapcağımı mı şaşırdın, işin mi bozuldu, ecelin mi geldi?”

“*aleyke’s-selām, ay ‘amel[i] azmış, fi ‘li dönmiş, Kādir Allāh ağ alnına kada yazmış*” (D173-4) “aleyke’sselam, ay ameli azmış, fiili dönmüş, Kadir Allah ak alnına bela yazmış”

āmīn öyle olsun, yâ Rab duamızı kabul eyle!

āmīn dē- duayı onaylamak

“**āmīn dēyenler dīzār görsin**” (D139-7, D251-5/6, D409-9, D549-11/12, D589-5/6, D615-4) “amin diyenler cemal görsün”

aḡ- anmak, söylemek

şoḡunı aḡ- sonunu düşünmek

“*tācum taḡtum saḡa vērmeyeler dēyü şoḡunı aḡdum aḡladum oḡul*” (D257-7) “tacımı tahtımı sana verecekler diye sonumu düşündüm ağladım oḡul, dedi”

ana anne

ana raḡmine dūş- döl yataḡında cenin olmak

“*ata belinden ēnince ēnmese yeḡ; ana raḡmine dūşünce toḡmasa yeḡ*” (D15-10) “ata belinden inince yeḡ, ana rahmine düşünce doğmasa yeḡ”

and ant, yemin, söz verme

and iç- söz vermek, yemin etmek

“*Beyrek and içdi: kılıcuma toḡranayın, oḡuma sancılayın*” (D203-9, D559-4, D577-7, D599-7) “Beyrek yemin etti: kılıcıma doğranayım, okuma vurulayım”

“*hep begler el urup and içdiler*” (D597-5, D607-4) “bütün beyler el vurup yemin ettiler”

“*hep şol oturan begler Kazana ‘aşı̇ olduk, and içdik, Muşhaf getürdiler*”

(D599-6, D603-10) “hep şurada oturan beyler Kazan’a asi olduk yemin ettik, Kur’an getirdiler”

“*and içmişem kısır kısırağa bindüğüm yok*” (D233-3, D531-1-2) “yemin etmişim kısır kısırağa bindiğim yok”

apar- göndermek

armağan apar- hediye göndermek

“*bu üç nesneyi aña armağan aparsavuz gerek idi, dediler*” (D153-3) “bu üç şeyi ona armağan götürmemiz gerekir”

ara 1. ara, yer **2.** orta

aradan çık- işe karışmamak

“*sen aradan çıkğil, men Allāh Te’ālayıla haberleşeyim, dedi*” (D329-3)

“sen aradan çık, ben Allah taala ile haberleşeyim, dedi”

aradan egsil- ölmek

“*bir yigid aramızdan egsildi, senün yolunđa baş vèrdi*” (D609-5) “bir

yiğit aramızdan eksildi, senin yolunda baş verdi”

aradan götür- öldürmek, ortadan kaldırmak

“*aradan Beyregi götürelüm*” (D597-10) “aradan Beyrek’i kaldıralım”

ara- aramak

dilin ara- ağzını aramak, yoklamak

“atından *endi*, atasının *dilin aradı*” (D521-7) “atından indi, babasının ağzını aradı”

kız ara- evlenilecek kız aramak

“*men sana kız arayı gideyim, dedi*” (D351-6/7) “ben sana kız aramaya gideyim, dedi”

ard art, arka

ardına düş- arkasından gitmek, izlemek

“*Kazanın ardına düşdi*” (D107-8, D175-3, D245-7, D325-12, D439-4, D551-7/8) “Kazan’ın arkasından gitti”

“*kırk nefer kâfirler atlandılar, ardına düşdiler, kova gëtdiler*” (D207-8)

“kırk nefer kâfirler atlandılar, arkasından gittiler, kovaladılar”

“*gëdilmiş cıdanıla ardına düşesin, dedi*” (D289-1-2) “kırık mızrağınla arkasından gidesin”

arha arka, sırt

arhasın vër- arkasını dönmek

“*Depegöz güne karşı arhasın vërmış, yalnız*” (D457-9) “Tepegöz güneşe karşı sırtını dönmüş, yalnız”

arı temiz

arı göñül~ temiz, iyi gönül

“*arı göñülde pas olsa şerâb açar*” (D487-4) “temiz gönülde keder olsa

şarap açar”

arğa arka, sırt

arğasında yê- iç- sırtından geçinmek

“*anun arğasında yêyesin içesin, hoş geçesin*” (D349-5) “onun arkasında yiyesin içesin, hoş geçinesin”

armağan hediye

armağan~ al- hediye satın almak

“*dan dansuh ele yahşı armağanlar aldılar*” (D145-13) “pek parlak öyle güzel armağanlar aldılar”

armağan apar- hediye göndermek

“*bu üç nesneyi aña armağan aparsavuz gerek idi, dediler*” (D153-3) “bu üç şeyi ona armağan götürmemiz gerekir”

armağan gönder- hediye göndermek

“*yad kâfir gelse başın Oğuz’a armağan gönderdi*” (D479-13) “yabancı kâfir gelse başını Oğuz’a armağan gönderdi”

aruğ zayıf, cılız, kuru

aru tur- yorgun düşmek

“*Begil aru turdı, ağladı*” (D487-13) “Begil yorgun düştü, ağladı”

aş yemek

aş~ vër- (ölu için) yemek dağıtmak

“ölülerüne **aş vërdüğün** vakt ellerinden aluram” (D555-11) “ölülerine aş
verdiğin vakit ellerinden alırım”

“aygır atum boğazlayup **aşum vërgil**” (D529-5) “aygır atımı boğazlayıp
aşımı ver”

“aygır atum boğazlayup **aşum vërsün**” (D295-9/10) “aygır atımı
boğazlayıp aşımı versin”

aş- aşmak, geçmek

haber aş- haber gelmek, haber almak

“arkurı yatan ala tağdan **haber aşı**, hānlar hānı Bayındıra **haber vara**”
(D45-8, D379-12) “karşı yatan haber gele, hanlar hanı Bayındır’a haber
ulaşı”

“kara kara tağlardan **haber aşdı**” (D519-1) “kara kara dağlardan haber
aştı”

“kara kara tağlardan **haber aşmış**” (D495-5) “kara kara dağlardan haber
aşmış”

aşıt dağdan aşılacak yol, dağ geçidi (bk. aşut)

aşıt vër- geçit vermek

“kara tağa a! yëtdüğünde **aşıt vërsün**” (D475-11-12) “kara dağ a!
ulaştığında geçit versin”

aşut dağdan aşılacak yol, dağ geçidi (bk. aşıt)

aşut vèr- geçit vermek

“*Allāh Te'āla senüñ oğluña **aşut vèrsün**” (D157-7) “Allah taala senin oğluna geçit versin”*

at at

at dep- atla saldırmak

“*oğlan kırk yiğidin boyına aldı, **at depdi**, ceng ü şavaş etdi” (D75-6, D273- 5, D303-1, D303-3, D403-12, D579-3, D579-4, D579-7, D579-10, D611-5) “oğlan kırk yiğidini yanına aldı, atla saldırdı, cenk ve şavaş etti”*

“*bī-tekellüf kâfirler **at depdiler**, oğ sepdiler” (D89-8, D165-2) “kâfirler durmadan atla saldırdılar, ok attılar”*

“*“kara tonlu kâfire **at deperem**, işümi sen onar! dedi” (D427-10) “kara giysili kâfire atla saldırırım, işimi sen onar! dedi”*

“*altı perlü çomağıyla **at depüp**, gelüp yoğarıdan aşığa kâfiri katı urdı, alımadı” (D425-7) “altı kanatlı gürzüyle atla saldırıp, gelip yukarıdan aşığı kâfire sertçe vurdu, yenemedi”*

at~ oynat- atla gösteri yapmak, biriyle yarış hâlinde olmak

“*Selcan Hatun **at oynatdı**, Kan Turalı-nuñ öñine geçdi” (D393-10)*

“Selcan Hatun at koşturdu, Kan Turalı'nın önüne geçti”

“*ağca Kala Sürmelüde **at oynatdum**” (D567-1) “Akça Kala Sürmelü'de at koşturdum”*

“*kırk yigit bedevî atın oynatdı*” (D75-4, D261-13, D263-1, D291-5,
D391-3/4) “kırk yiğit yürük atını oynattı”

at şal- at koşturarak saldırmak

“*kara tonlu kâfîre at şaldı, karşı vardı*” (D393-9, D271-6, D395-2,
D397-11, D427-11, D487-9, D581-5/6, D583-6, D585-3, D585-7,
D611-9) “kara giysili kâfire at koşturarak saldırdı, karşı durdu”
“*bî-tekellüf kâfîre at şaldılar kılıç çaldılar*” (D133-4, D311-2, D547-6,
D587-4, D587-6) “hızlıca kâfire at koşturarak saldırdılar, kılıç
vurdular”

at~ tartdur- binmek için at getirtmek, at çektiirmek

“*bedevî atını tartdurdı butun bindi*” (D69-5, D81-8, D303-8) “yürük atını
çektirdi butun bindi”

at- atmak

mancılık at- mancılık atmak

“*ağır taşla mancılık atam dèridüm*” (D473-2) “ağır taşla mancılık
atayım derdim”

nişân at- hedefe atış yapmak

“*meger güyeginü yüzüğine nişân atarlarıdı*” (D225-7/8) “meğer
güveyin yüzüğüne nişan atarlardı”

oh at- oku fırlatmak

“*hem senünjile oh atalum*” (D163-12) “hem seninle ok atalım”

“*oğlum Oruz oh atanda pota kıalmış*” (D95-8-9, D239-9/10) “oğlum

Oruz'un ok attığından hedef kalmış”

“*sürdi düğüne geldi, gördü düğünde güyegü **oĥ atar***” (D221-9/10) “çekti

düğüne geldi, baktı düğünde güvey ok atar”

“*Oğuz zemânında bir yigit ki evlense **oĥ atardı***” (D185-5, D481-11)

“Oğuz zamanında bir yiğit evlendiğinde ok atardı”

öç~ at- hincını çıkarmak

“*ol kâfirünj **öçin atup** birin yazmaz okçısı olur*” (D267-5/6) “o kâfirin

hınçla atıp birini şaşırmas okçusu olur”

pota at- atış talimi yapmak

“*yoldaşlar ile **pota atup** otururıdı*” (D171-13) “yoldaşlar ile hedefe ok

atışı yapardı”

uz at- ustalıkla nişan alıp atmak

“*üzengüye kalkıp katı çekdi, **uz atdı***” (D51-13) “üzengiye kalkıp katı

çekti, ustalıkla attı”

üzerine at- üstüne örtmek

“*çoban kepenegini **üzerlerine atdı***” (D437-3/4) “çoban kepenegini

üzerlerine örttü”

atış- atışmak

söz atış- laf atmak, laf atışmak

“*bir birine **söz atışdılar***” (D415-7) “birbirine laf atıştılar”

av av**av~ boz-** avı iptal etmek

“*menüm avumu bozma, leşkerümi tağıtma*” (D93-10) “benim avımı
bozma, askerimi dağıtma”

ava bin- avlanmaya gitmek, ava çıkmak

“*begler hep ava bindi*” (D159-1) “beyler hep ava çıktı”

“*mere, şabāḥ şahinleri al, ḥalvetce ava binelüm, dedi*” (D551-4) “mere,
sabah şahinleri al, erkenden ava gidelim”

“*ava bingil, göñlüñ açılsun, dedi*” (D487-6) “ava çık gönlün açılsın,
dedi”

“*üç yüz altmış altı alp ava binse*” (D481-9, D525-7) “üç yüz altmış altı
alp ava çıkırsa”

āvāz ses**āvāz~ gēdil-** ses kısılmak

“*āvāzum gēdilmedin, ünüm boğulmadın bir atdur elüme girdi*” (D209-2)

“sesim kısılmadan, ünüm boğulmadan bir at elime geçti”

āvāz gel- ses gelmek

“*kırk yerden āvāz geldi kankısıdur bilmediler*” (D109-11, D109-13)

“kırk yerden ses geldi hangisidir bilmediler”

āvāz vēr- seslenmek

“*kankıñuza yapışurdarısıa Kazan ḥatunı kankıñuzdur? dēyü, kırk yerden
āvāz vēresiz*” (D109-9) “hanginize yapışırlarsa Kazan hatunu

hanginizdir? diye, kırk yerden seslenin”

ayağ ayak

ayağına düş- ayağına kapanmak, yalvarmak

“dedeniñ **ayağına düşdi**, ‘Allāh ‘ışkına beni kırtar! dedi” (D183-13, D241-1, D245-10) “Dede’nin ayağına kapandı, ‘Allah aşkına beni kırtar!’ dedi”

“*Beyregüñ ayağına düşdiler*” (D245-1, D587-11, D613-2) “Beyrek’in ayağına kapandılar”

'ayāl çocuk, oğul

'ayāl vèr- çocuk (erkek) doğurmak

“*Tanrı bize bir batman 'ayāl vère, dedi*”(D35-10, D37-4) “Tanrı bize bir topaç çocuk verdi”

'ayb ayıp, kusur

'ayb~ aç- ayıplarını söylemek

“*dağı 'aybuñ açaram bellü bilgil, dedi*”(D235-3) “başka ayıplarını söylerim böyle bil, dedi”

'ayb koş- birine kusur bulmak

“*men 'ayblu mıyam kim maña 'ayb koşarsın? dedi*”(D237-5) “ben ayıplı mıyım ki bana ayıplı dersin? dedi”

ayır- yırtmak

tatlu cāndan ayır- ölmek

“*tatlu cāndan ayırsun Kādir seni*” (D469-4) “tatlı candan ayırsın Kadir seni”

az- herhangi bir şeyde aşırıya kaçmak

‘ameli az- işi ters gitmek

“*sana noldı? ‘amelüñ mi azdı, fi ‘lüñ mi döndi, ecelüñ mi geldi?*” (D173-6/7) "sana noldu? ne yapcağımı mı şaşırdın, işin mi bozuldu, ecelin mi geldi?"

“*aleyke’s-selām, ay ‘amel[i] azmış, fi ‘li dönmiş, Kādir Allāh ağ alnına kada yazmış*” (D173-4) "aleyke’sselam, ay ameli azmış, fiili dönmüş, Kadir Allah ak alnına bela yazmış"

yol az- yol şaşırmak

“*ķarañu dūn içinde yol azsam umum Allāh*” (D469-12, D545-6)

“karanlık gece içinde yol şaşırsam ümidim Allah”

“*ķarangu dūn içinde yol azsañ umuñ nedür?*” (D469-7, D543-10)

“karanlık gecede yol şaşırsan ümidin nedir?”

B

bağdama güreşte rakibini sarma hareketi

bağdama~ al- üstün durumda olmak

“*ğayrete geldi, kavradı kızın bağdamasın aldı emceginden tuttu kız kaçındı*” (D165-12) “gayrete geldi, kavradı kızın sarmasını çözdü, memeciğinden tuttu, kız kaçındı”

bağır bağır, göğüs, ciğer

bağır baş- elini göğsüne koyarak selam vermek

“*Dedem Korkut öteden beri geldi, baş endürdi, bağır başdı, ağız dilden görklü selām vèrdi*” (D173-2, D225-11) “Dedem Korkut öteden beri geldi, baş eğdi, elini bağırına basıp, sözlü görklü selam verdi”
 “*baş endürüp bağır başğıl biz kâfîre selām vèrgil*”(D87-11) “baş eğip elini bağırına basıp biz kâfire selam ver”

bağrı yan- ciğeri yanmak

“*yandı bağrum, göyindi içüm*” (D211-9, D211-12) “bağrım yandı, dağlandı içim”
 “*bir bebegüm görünmez, bağrum yanar*” (D55-10, D279-8, D281-6, D287-4, D395-12) “biricik oğul görünmez, bağrım yanar”

kara bağrı~ şarşıl- çok üzölmek, ciğeri yanmak

“*oğlancuğını görmedi kara bağrı şarşıldı*” (D53-11, D95-12, D277-10/11, D287-6, D415-10) “oğlancığıını görmeyince çok üzöldü”

“yüregüne kaynar yağlar kuyulupdur, **kara bağruş şarşılupdur**” (D211-11) “yüreğine kaynar yağlar dökülmüştür, çok üzülmüştür”

bağışla- bağışlamak, affetmek

şuç~ bağışla- suç affetmek

“**Kazan [dahı] suçların bağışladı**” (D613-3) “Kazan suçlarını bağışladılar”

günāh~ bağışla- günahını affetmek

“**günāhlarını adı görklü Muhammed Mustafā yüzi şuyına bağışlasun**” (D139-9/10, D251-7, D315-11/12, D347-4, D409-10/11, D433-4/5, D447-2/3, D513-9/10, D549-11, D589-6/7) “günahlarını adı güzel Muhammed Mustafa yüzü suyuna bağışlasın”

bağla- bağlamak

‘adāvet bağla- kin tutmak

“**‘adāvet bağladılar, he mi? dedi**” (D591-8) “düşmanlık beslediler, öyle mi? dedi”

alay bağla- saf tutmak, savaş durumu almak

“**Oğuzun önince geldi, çadırın dikdüirdi, alay bağladı turdu**” (D579-1/2, D579-2, D579-13, D611-3) “Oğuzun önünce geldi, çadırını diktirdi, saf tuttu”

“**kāfirler alay bağlamış gelürler**” (D535-13) “kafirler saf tutmuş geliyor”

bağ- bakmak

bir lahza bağ- bir süre göz kulak olmak

“*nolaydı benim evime **bir lahza bağ**ayduñuz*” (D25-1) “nolaydı benim evime birazcık bakaydınız”

göz ucuyla bağ- sezdirmemeye çalışarak bakmak

“*karşusından ol eri şancasum vakt deñedüm, **göz ucuyla ol ere bağ**dum*” (D421-4/5) “karşısında o eri deşeceğim vakit dikkat ettim”

kıya bağ- göz ucuyla bakmak, yan bakmak

“*Salur Kazan kaba diz[i]nün üzerine çökdi, **kıya tiküben** Bay Böre Begün yüzine **bağ**dı*” (D141-11/12)

“*kırk biñ er yağı gördümise **kıya bağ**dum*” (D561-3) “kırk bin er gördümise dikkatle baktım”

temāşāya bağ- seyretmek

“*Bayındır Hān kalın Oğuz begleriyle **temāşāya bağ**ardı*” (D37-12)

“Bayındır Han güçlü Oğuz beyleriyle seyrederdi”

bağış bakış

kañrılıban bağış~ gösterişli bakış

“*aşlan gibi tırışuñ-dan, **kañrılıban bağışuñdan** ağam Beyrege beñzedürem*” (D219-9/10) “aslan gibi duruşundan, gösterişli bakışından, ağam Beyrek’e benzetirim”

bākī kalıcı

bākī qal- daimî var olmak

“*bākī qalan Settār Tanrı*” (D329-9) “daim olan Tanrı”

ban ev büyük çadır

ban év~ dik- büyük çadır dikmek

“*qara yêrûj üzerine ağ ban êvin dikmişidi*” (D411-1) “kara yerin üzerine beylik çadırını dikmişti”

bārgāh gölgelik, çardak

bārgāh otaq~ dik- çadır dikmek

“*ala bārgāh otaqların düze dikdi*” (D595-6/7) “büyük otaqlarını düze dikti”

baş- basmak, yenmek

bağır baş- elini göğsüne koyarak selam vermek

“*Dedem Korkut öteden beri geldi, baş endürdi, bağır başdı, ağız dilden görklü selām vèrdi*” (D173-2, D225-11) “Dedem Korkut öteden beri geldi, baş eğdi, elini bağırına basıp, sözlü görklü selam verdi”

“*baş endürüp bağır başğıl biz kâfire selām vèrgil*”(D87-11) “baş eğip elini bağırına basıp biz kâfire selam ver”

diz~ başup otur- dizini kırıp oturmak

“*dizin başup oturanda helâl görkli*” (D19-12) “dizini kırıp oturanda

hanım görklü”

el~ baş- kutsala el basarak yemin etmek

“*altun haca elümi men başaram*” (D255-7) “altın haça elimi ben basarım”

karım~ baş- düşmanı yenmek

“*bu arada Selcan Hatun at şaldı, karımın başdı*” (D395-2) “bu arada Selcan Hatun at saldı, düşmanını bastı”

yağı baş- düşmanı yenmek

“*Kan Turalı bildi kim bu yağı başup tağıdan Selcan Hatundur*” (D401-3/4) “Kan Turalı anladı ki bu düşmanı yenip dağıtan Selcan Hatun’dur

yarasına baş- yarasının üzerine koymak

“*dağı kepeneginden korumsı edüp yarasına başdı*” (D91-6/7) “sonra kepeneginin külünden yarasına bastı”

baş baş

baş~ beyin~ al- kafa şişirmek

“*bir eski kaftan vërdünüz, benim başum beynüm aldunuz*” (D221-6/7)
“bir eski kaftan verdiniz, benim kafamı şişirdiniz”

baş endür- başıyla selamlamak

“*Delü ozan geldi, baş endürdi, bağır başdı*” (D225-11, D173-1/2) “Deli ozan geldi, baş eğip elini bağına bastı, selam verdi”

“*baş endürüp bağır başgıl, biz kâfire selâm vërgil*” (D87-10/11, D155-2)

“baş eğip elini bağına basıp biz kâfire selam ver”

baş getür- baş kesip getirmek

“*men arımuma varmadın ol maa **ba getürmek gerek***” (D169-3) “ben düşmanıma varmadan o bana baş getirmeli”

“*maa **ba getürmiş ola, dedi***” (D349-3) “bana baş getirmiş olmalı, dedi”

ba götür- baş kesmek, öldürmek

“*hay demedin **ba götüren celladı olur***” (D359-1) “hay demeden baş kesen onun celladı olur”

ba aldur- karşı koymak, direnmek

“***ba alduran kâfirleri öldürdi***” (D151-6) “baş kaldıran kaldıran kâfirleri öldürdü”

ba kes- öldürmek

“*kılıç çalup **ba kesdiğim yerleri göstereyim***” (D259-5, D267-12) “kılıç çalıp baş kestiğim yerleri göstereyim”

“*anlı kafir eline akın çapayım, **ba keseyim, an dökeyim***” (D355-10/11, D497-8) “kanlı kâfir eline akın çapayım, baş keseyim, kan dökeyim”

“*ol zemânda bir oğlan **ba kesmese, an dökmese ad omazlarıdı***”

(D147-6) “o zaman bir oğlan baş kesmese, kan dökmese ad vermezlerdi”

“*gördiler kim ol yigit kim **ba kesüpdür, an döküp-dür Bay Böre Begün sağında oturur***” (D155-3, D255-13) “gördüler ki baş kesip, kan döken yigit, Bay Böre Bey’in sağında oturur”

ba~ yarağı gör- başının çaresine bakmak

“*üzerünüze yağı geldi, **bauuz yarağın görüş, dedi***”(D575-12)

“üzerinize düşman geldi, başınızın çaresine bakın, dedi”

başa kaķ- ayıplamak, aşığılamak

“*olanca 'aybumuzı başumuza kaķdı*” (D235-7) “olanca ayıbımızı başımıza kaktı”

başa kaķınc kaķ- ayıplamak

“*kalın Oğuz begleri benim başuma kaķınc kaķarlar*” (D107-2) “güçlü Oğuz beyleri benim başıma kakar ayıplarlar”

başına gel- kötü bir durumla karşılaşmak

“*hemışe Kazanun başına bunlar gelsün, tayısı Aruzı dāyim ana tursun*” (D593-7/8) “hep Kazan’ın başına bunlar gelsin, dayısı Aruz’u daima ana dursun”

başı ğavğada kal- belaya karışmak

“*ğarīb başun ğavğada kaldı mı?*” (D485-5) “garip başın kavgada kaldı mı?”

başına [iş] düş- başına iş gelmek

“*kılıç çalup baş kesdüğüm görgil, öğrengil, kara başuňa [iş] düşende gereklüdür, dedi*”(D267-13) “kılıç çalıp baş kestiğimi gör, öğren, dertli başına bela geldiğinde gereklidir”

başına iş gel- başına iş gelmek

“*başuma iş geldi yoldaş dērem, yoldaşumdan yeğ, dedi*” (D205-10)
“başıma iş geldi, yoldaş derim, yoldaşımdan yeğ, dedi”

başına każā gel- kazaya, felakete uğramak

“*ezelden yazılmasa kul başına każā gelmez*” (D11-13) “ezelden yazılmasa kul başına bela gelmez”

qara baş~ dertli baş

“**qara bařum** *qurbān olsun bugūn saņa, dēdi*”(D57-10, D61-7, D61-13, D97-8, D99-5, D99-12, D101-7, D103-11, D149-11, D197-13, D213-5, D215-9, D243-6, D255-4, D255-9, D263-3, D267-3, D287-3, D395-13, D419-9, D489-11, D543-7, D545-4, D593-1, D595-11)

“dertli bařım kurban olsun bugūn sana, dedi”

“*menūm qara bařuma neler geldi*”(D495-4, D593-4) “benim dertli bařıma neler geldi”

“**qara bařuņ** *řadaķası yigit, meded maņa dēdi*”(D149-11, D391-5, D399-9) “dertli başının sadakası yiğit, yardım bana”

qara başı buņal- dertli başı bunalmak

“*Deli Dumrulu gōtirdi, yere urdı; qara başı buņaldı, buņlu oldı*” (D327-1/2, D429-1) “Deli Dumrul’u kaldırdı yere vurdu, dertli başı bunaldı, sıkıntıya dūřtı”

“**qara başum buņaldı** *yalıņuz qaldım*” (D103-11, D593-1) “dertli başım bunaldı yalnız kaldım”

oğuruna baş~ qo- biri için canını feda etmek

“*vallāh men Qazan oğurına başum qomişam*” (D601-8/9) “vallah ben Kazan uğruna canımı feda etmişim”

yolunda baş vēr- uğrununda ölmek

“*bir yigid aramızdan egsildi, seniņ yolunđa baş vērđi*”(D609-5/6) “bir yiğit aramızdan eksildi, seniņ uğrununda öldü”

başar- başarmak

yol başar- yol almak

“*kayrı eren kulağuzsuz yol yanılrsa kulağuzsuz **yol başaran** Kazan eridüm*” (D563-6) “başka erler kılavuzsuz yolunu şaşırrsa kılavuzsuz yol alan Kazan er idim”

bebek bebek

bebegi bit- soyu devam etmek, çocuğu olmak

“*bunun gibi-nün hanım, **bebekleri bitmesün**, ocağuna bunun gibi ‘avrat gelmesün*” (D23-5, D25-2) “bunun gibisinin hanım, bebekleri doğmasın, ocağına böylesi kadın gelmesin”

“*Hanım, onun **bebekleri bitsün**, ocağına buncılayın ‘avrat gelsün*” (D21-10) “hanım, onun bebekleri doğsun, ocağına böylesi hatun gelsin”

beglik beylik

beglik al- beylik almak

“*sögli melike seni eletelüm, saña **beglik alı** vèrelüm*” (D87-12) “sögli melike seni iletelim, sana beylik alıverelim”

beglik vèr- hakimiyet vermek

“***beglik vergil**, taht vèrgil oğlana erdemli-dür*” (D41-12) “beylik ver, taht ver bu oğlana erdemlidir”

“*Dirse Hân oğlana **beglik vèrdi**, taht vèrdi*” (D43-8/9, D75-9) “Dirse Han oğlana beylik verdi, taht verdi”

b l bel

b line gir- sarılmak

“*bu kez Beyrek kızuu ınce **b line girdi**, bağdadı arħası üzerine yere urdı*”

(D165-13) “ bu kez Beyrek kızın ince beline girdi, sardı, arkası üzerine yere vurdu”

b lini b k- yenmek

“*Kağan aşlan geldiğinde **b lini b kd y***” (D379-10/11) “kağan aslan geldiğinde yendin”

bela bela, sıkıntılı durum

kağası bel sı  okın- zararı dokunmak

“*kağam bel m  okınur bugün saŐa! dedi*” (D323-1/2) “kazan belam dokunur bugün sana, dedi”

bellü tanınmıŐ, seğkin

bellü bil- iyice anlamak

“*All h te ‘ala kağayupdur; biz daŐı kağaruz, **bellü bilsün demiş idi***”

(D27-13, D5933-9, D605-8) “Allah taala lanetlemiştir, biz de hoş görmeyiz, iyice anlasın demişti”

“*Te ‘ala kağayupdur; biz daŐı kağaruz, **bellü bilgil, dediler***” (D33-8, D49-4, D123-5, D201-2, D233-6, D235-3, D335-2, D337-8, D497-4, D541-12, D599-12) “dört yanını k fir sardı, iyice anla, dedi”

beḡ(i)z beniz

beḡzi şarar- rengi solmak, korkmak

“*ammā kızuḡ derdinden beḡzi şarardı*” (D437-10) “ama kızın derdinden soldu”

“*babasına karşı geldi gördi beḡzi şararmış*” (D489-5) “babasını karşıladı, baktı benzi sararmış”

berkit- sıkılmak, sağlamlaştırmak

kapu~ berkit- korumaya almak, sağlamlaştırmak

“*ağıluḡ kapusını berkitdi*” (D85-13) “ağılın kapısını iyice kapattı”

beşik beşik

bêşikde koyup gêt- terk etmek

“*bêşikde koyup gêtduğüm kardeşcuğüm-mı-sın?*” (D545-3, D545-10)

“beşikte bırakıp gittiğim kardeşçığım misin?”

bey(i)n mec. akıl, düşünce

baş~ beyin~ al- kafa şişirmek

“*bir eski kaftan verdiğüz, benüm başum beynüm aldunuz*” (D221-6/7)

“bir eski kaftan verdiniz, benim kafamı şişirdiniz”

beyni akıl, düşünce

beyni bil- çeken bilir, yaşayan bilir

“*ğafıl başuñ ağırsın beyni bilür*” (D17-7) “gafil başın ağrısını beyni bilir”

bırağ- bırakmak

delülige bırağ- işi deliliğe vurmak, kendisini deli gibi göstermek

“*deldi boynına geçürdi, gendüyi delülige bırağdı*” (D221-8) “deldi boynuna geçirdi, kendini deliliğe vurdu”

öñine bırağ- önüne katıp kovalamak, kaçan bir kimseyi yakalamaya çalışmak

“*ıavlunbaz urup yundları öñlerine bırağdılar*” (D547-9) “atlarının göğüs zırhına vurup atları önüne katıp kovaladı”

yanına bırağ- yanına almak

“*ağ şakallu pır kocalar yanına bırağdı*” (D351-8, D499-10) “ak sakallı kocaları yanına aldı”

“*atasınuñ anasınuñ ellerin öpdı, kırk yigidin yanına bırağdı*” (D361-6)

“atasının anasının ellerini öptü, kırk yiğidini yanına aldı”

yère bırağ- yere sermek, yere devirmek

“*kāfirün üç yüzini şapan taşıyla yère bırağdı*” (D89-12) “kâfirin üç yüzünü sapan taşıyla yere serdi”

zindāna bırağ- hapsetmek

“*Alınca Kal‘asına zindāna bırağdılar*” (D517-13) “Alınca Kalesine hapsettiler”

bıycağ bıyık

bıycağı karar- delikanlılık çağına girmek.

“*bıycağı kararmış yigitçükleri çok, yemişem*” (D473-7/8) “bıycağı kararmış yigitçükleri çok yemişim”

bil- bilmek, anlamak

bellü bil- iyice anlamak

“*Allāh te ‘āla qarğayupdur; biz dağı qarğaruz, bellü bilsün demiş idi*” (D27-13, D5933-9, D605-8) “Allah taala lanetlemiştir, biz de hoş görmeyiz, iyice anlasın demişti”

“*Te ‘āla qarğayupdur; biz dağı qarğaruz, bellü bilgil, dediler*”(D33-8, D49-4, D123-5, D201-2, D233-6, D235-3, D335-2, D337-8, D497-4, D541-12, D599-12) “dört yanını kâfir sardı, iyice anla, dedi”

beyni bil- çeken bilir, yaşayan bilir

“*ğafıl başuñ ağırsın beyni bilür*” (D17-7) “gafil başın ağrısını beyni bilir”

iz~ bil- iz bilmek

“*ayru ayru yollar izin deve bilür*” (D17-3) “ayrı ayrı yollar izini deve bilir”

öldi bil- öldüğünü sanmak

“*babasın öldi bilüridi*” (D415-3) “babasını öldü bilirdi”

bildür- göstermek, anlatmak

cān şatlusun bildür- canını yakmak

“*cān şatlusun saña bildüreyin mi?*” (D33-12/13) “can tatlısını sana göstereyim mi?”

gendüyi bildür- kendini tanıtmak

“*Kazan gendüyi bildürmedi*” (D581-7) “Kazan kendini tanıtmadı”

bilig bilinç

biligi yit- bilinci kaybolmak

“*yine menüm dağı içinde bir ‘aklı şaşmış, biligi yitmiş koca babam var*”

(D75-2) “yine benim de içinde bir ne yaptığımı bilmeyen bilinci yitmiş

koca babam var”

bin- binmek

ava bin- avlanmaya gitmek, ava çıkmak

“*begler hep ava bindi*” (D159-1) “beyler hep ava çıktı”

“*mere, şabāh şahinleri al, halvetce ava binelüm, dedi*”(D551-4) “mere, sabah şahinleri al, erkenden ava gidelim”

“*ava bingil, gönlün açılun, dedi*”(D487-6) “ava çık gönlün açılın, dedi”

“*üç yüz altmış altı alp ava binse*” (D481-9, D525-7) “üç yüz altmış altı alp ava çıkırsa”

seyrāna bin- gezintiye çıkmak

“*meger ol dem Bayındır Hān beglerle seyrāna binmişleridi*” (D439-5)

“meğer o anda Bayındır Han beylerle ata binip gezintiye çıkmışlardı”

bir bir

bir iki dème- az çok olduğuna aldırmamak

“*bir iki dèmedi, kâfırlere kılıç urdı*” (D151-5) “bir iki demedi kâfırlere kılıç vurdu”

bir lahza bak- bir süre göz kulak olmak

“*nolaydı benüm evüme bir lahza bakayduñuz*” (D25-1) “nolaydı benim evime birazcık bakaydınız”

birbiri birbiri

birbirine kat- karıştırmak

“*gördi[-]kim uğrı köpek yige țana evini birbirine katmış*” (D23-10)
“gördü ki hırsız köpek, kötü dana evini karıştırmış”

birlik Allah’ın bir/ tek olması

birliğüne sığın- Tanrı’nın tek olduğuna inanmak

“*birliğüne sığındum, çalabum Kâdir Tanrı, meded senden*” (D427-9, D509-9) “birliğine sığındım, sahibim Kadir Tanrı, yardım senden”

bit- 1. doğmak 2. bulunmak

bebegi bit- soyu devam etmek, çocuğu olmak

“*bunun gibi-nüñ hanum, bebekleri bitmesün, ocağuna bunun gibi ‘avrat gelmesün*” (D23-5, D25-2) “bunun gibisinin hanım, bebekleri doğmasın, ocağına böylesi kadın gelmesin”

“*Hanum, anuñ **bebekleri bitsün**, ocağıña buncılayın ‘avrat gelsün’*” (D21-10) “hanım, onun bebekleri doğsun, ocağına böylesi hatun gelsin”

boğıl- boğulmak

üni boğıl- sesi kısılmak

“*āvāzum gédilmedin, **ünüm boğılmadın** bir atdur elüme girdi*” (D209-2)

“sesim kısılmadan, sesim kısılmadan bir at elime geçti”

borç borç

borcndan kırtar- borçlarından kurtarmak

“*yalıñ görse tonatdı, borclu[y]ı **borcından kırtardı***” (D37-1/2) “çıplak görse donattı, borçluyu borcundan kurtardı”

“*yalıncağ görseñ tonatğıl, borclu[y]ı **borcından kırtarğıl***” (D35-8)

“çıplak görsen donat, borçluyu borcundan kırtar”

boy boy, kabile

boyına al- yanına almak

“*kırk yigidin **boyına aldı***” (D45-4, D53-9, D59-3, D69-5, D75-5, D259-9, D259-9) “kırk yiğidi yanına aldı”

“*yigitlerüñ oħşağıl, **boyuğa alğıl***” (D49-1, D67-13, D269-7/8)

“yiğitlerine iltifat et, yanına al”

“*kırk yigidin **boyına alıp** Bayındır Hānuñ şöhetine gelüridi*” (D29-8)

“kırk yiğidini yanına alıp Bayındır Han’ın sohbetibe geldi”

boyına şal- yanına almak

“*oğlancuğun yanına alup kırk yigidin **boyına şaldı**, ava çıktdı*” (D49-11)

“oğlancığını, kırk yiğidini yanına aldı, ava çıktı”

boynına al- yanına almak

“*ğara gözli yigitlerümi **boynuma** [men] **aluram***” (D255-6) “kara gözlü

yiğitlerimi yanına ben alırım”

boyun boyun

boynın ur- başını kesmek

“*kiminüñ **boynın urdı**, kimini tutsak eyledi*” (D75-6, D223-8, D475-1)

“kiminin başını kesti, kimini tutsak etti”

boz- bozmak

‘ahd~ boz- anlaşmaya uymamak

“*ğalın Oğuz beglerinden ‘**ahdum bozam dèridüm***” (D471-11/12) “güçlü

Oğuz beyleriyle anlaşmamı bozayım”

av~ boz- avı iptal etmek

“*menüm **avımı bozma**, leşkerümi tağıtma*” (D93-10) “benim avımı

bozma, askerimi dağıtma”

böyü- büyümek

devece böyü- boyu çok uzamak

“*a beg baba! **devece böyümiş-sin**, köşekce ‘akluñ yok*” (D257-9) “a bey

baba, deve gibi büyümüşsün, deve yavrusu kadar aklın yok”

depeçe böyü- boyu çok uzamak

“*depeçe böyümüŝ-sin, tarıca beynüñ yok*” (D257-10) “tepece büyümüşsün, mısır kadar beynin yok”

bul- bulmak

‘aqlıla bul- aklını kullanarak çözmek

“*bu dünyâyı erenler ‘aqlıla bulmuşlardır*” (D371-8) “erenler bu dünyayı akılla çözmüşlerdir”

cân bul- yerine ölecek birini bulmak

“*cân yerine cân bulsun, anuñ cânı âzâd olsun, dedî*”(D331-1, D331-4)
“can yerine ölecek birini bulsun, onun canı azat olsun, dedi”

eksük bul- tam olmamak

“*onun eksük bulsam yerine yüzün öldüreyim, mere kâfir*” (D207-5/6)
“onunu eksik bulsam yerine yüzünü öldüreyim, mere kâfir”

güc~ bul- güçlkle elde etmek

“*dilek ile bir oğul gücile buldum*” (D55-13, D283-5) “dua ile bir oğul güçlkle buldum”

kız bul- evlenilecek kız bulmak

“*cānum baba, maña yarar kız bulduñ mı?*” (D355-6) “canım baba, bana yarar kız buldun mu?”

yüz bulma- yüz bulmamak, ilgi görmemek

“*Deli Dumrul babasından yüz bulmayup sürdi anasına geldi*” (D335-4)

“Deli Dumrul babasından yüz bulmayıp sürdü anasına geldi”

bulaş- bulaşmak, bulanmak

kana bulaş- kan içinde kalmak

“*kara kana bulaşdı, Beyregün başı buñlı oldı*” (D601-12, D603-12)

“kara kana bulaştı, Beyrek’in başı döndü”

“*baksa görse oğlancığı alca kana bulaşmış yatar*” (D61-3) “baksa görse oğlancığı alca kana bulaşmış yatar”

bulut bulut

kara bulut yağmur bulutu

“*kara bulut dedüğüñ senüñ devletüñdür*” (D93-7, D301-6) “kara bulut dediğin senin talihindir”

buñ sıkıntı, keder

buñ~ çek- sıkıntı çekmek

“*eyle kim men çekerem göz buñını, heç yigide vermesün Kādir Tanrı göz buñını*” (D469-4, D473-10) “öyle göz ağrısı çekerim ki, hiçbir yiğide göz ağrısını vermesin Kadir Tanrı”

buñdan kırtar- sıkıntıdan kurtarmak

“*Kalın Oğuz beglerini buñdan kırtardıñ*” (D475-13/ D477-1) “güçlü Oğuz beylerini sıkıntıdan kurtardın”

buğal- bunalmak, çaresiz kalmak

ğara başı buğal- dertli başı bunalmak

“*Deli Dumrulı götürdi, yere urdı; ğara başı buğaldı, buğlu oldu*” (D327-1, D429-1) “Deli Dumrul’u kaldırdı yere vurdu, dertli başı bunaldı, sıkıntıya düştü”

“*ğara başum buğaldı yalnız kaldım*” (D103-11, D593-1) “dertli başım bunaldı yalnız kaldım”

buğlu sıkıntılı, zorda

buğlu çal- zorda kalmak, sıkıntıya düşmek

“*ğara başı buğaldı, buğlu çaldı*” (D327-2) “dertli başı bunaldı, sıkıntıya düştü”

buyur- emretmek

el altından buyur- el altından emretmek

“*anası tuymadın el altından buyurdu*” (D289-4) “anası duymadan el altından buyurdu”

bük- bükmek

bêlini bük- yenmek

“*Kağan aslan geldiğinde bêlini bükdüñ*” (D379-10/11) “kağan aslan geldiğinde yendin”

bütün bütün, tam

şidki bütün dini bütün, dindar

*“ol Mekkeye sağ varsa esen gelse **şidki bütün** hācī görkli” (D19-9) “o*

Mekke’ye sağ gitse esen gelse dini bütün hacı görkli”

C

cān can, ruh

cān~ al- can almak, öldürmek

“*al kanatlu 'Azrāyil ol yigidüñ cānın aldı*” (D319-5) “al kanatlı Azrail o yiğidin canını aldı”

“*uğrulayın cān aldugun tuymaz idüm*” (D327-5) “gizlice can aldığımı duymaz idim”

“*ya pes cān vèren, cān alan Allāh Te'āla-mıdır?*” (D329-1) “ya peki can veren, can alan Allah taala mıdır”

“*alırısan ikimüzüñ cānın bile algıl*” (D345-2) “alırsan ikimizin canını birlikte al”

cān bul- yerine ölecek birini bulmak

“*cān yerine cān bulsun, anuñ cānı āzād olsun, dedi*”(D331-1, D331-4)

“can yerine ölecek birini bulsun, onun canı azat olsun, dedi”

cān dile- can istemek

“*babam-dan cān diledüm ana, vèrmedi*”(D335-7/8) “babamdan can istedim ana, vermedi”

“*baba, senden cān dilerem, vèrür mi-sin?*” (D333-2, D335-8) “baba, senden can isterim, verir misin?”

cān~ hırlat- öldürmek

“*cānını hırlatğıl, algıl! dedi*”(D321-2) “canını al, dedi”

cān~ vèr- 1. can vermek, ölmek, kendini feda etmek 2. can bağışlamak

“meydān yüzinde ƙardaşuñ Ƙıyan Selcük ödi şıtdı, cān vèrdi”

(D451-2) “meydan yüzünde kardeşin Kıyan Selçuk’un ödü patladı, öldü”

“gel gèdelüm, ikisinden biri bolayki cānın vère” (D331-7) “gel gidelim, ikisinden biri belki canını verir”

“ağ şaƙallu baban yanına varduñ, cān vèrmedi”(D337-13, D337-8/9, D339-1, D339-9, D339-9/10) “ak sakallı baban yanına vardın, can vermedi”

“senden cān dilerem ana; cānuñ maña vèrür misin?” (D335-8/9)

“senden can dilerim ana, canını bana verir misin?”

“ya pes cān vèren, cān alan Allāh Te ‘āla mıdur?” (D329-1) “ya peki can bağışlayan, can alan Allah taala mıdır?”

cānın ƙo- canını bağışlamak

“gel gèdelüm, ikisinden biri bolayki cānın vère, alğıl, menüm cānumı ƙoğıl, dèdi” (D331-7) “gel gidelim, ikisinden biri belki canını verir, al, benim canımı bırak, dedi”

“ƙorısañ ikimüzüñ cānın bile ƙoğıl” (D345-3) “bırakırsan ikimizin canını birlikte bırak”

cānın ƙurtar- canını kurtarmak

“yağşı yigidüñ cānın anuñ elinden ƙurtaraydım, dèridüñ”(D323-8/9)

“güzel yiğidin canını onun elinden kurtaraydım, derdin”

“şavaşayım, çekişeyim, dürişeyim, yağşı yigidüñ cānın ƙurtarayım”

(D319-9, D325-4) “savaşayım, çekişeyim, çarpışayım, güzel yiğidin

canını kurtarayım”

cānına geç- canına yetmek, canına tak etmek

“Dede gördi[-]kim Delünün **cānına geçmiş**, başı kayısı olmuş” (D183-12)

“Dede gördü ki Deli’nin canına tak etmiş, başının derdine düşmüş”

cānına kıy- canına kıymak, öldürmek

“öz **cānuma kıyam**, men saña kıymayam” (D405-12) “kendi canıma kıyarım, ben sana kıymam”

cānına odlar düş- büyük üzüntü ve acı duymak

“bunu eşitdi yüregiyile **cānına odlar düşdi**” (D109-7) “bunu işitti yüreğiyle canına ateş düştü”

cānını kıy- canını feda etmek

“dünye şīrīn, cān ‘azīz; **cānumu kıyabilmen**, bellü bilgil” (D335-1/2, D337-8) “dünya şirin, can aziz, canıma kıyamam, belli bil”

cān tatlusun bildür- canını yakmak

“**cān tatlusun saña bildüreyin mi?**” (D33-12/13) “can tatlısını sana göstereyim mi?”

cān tatlusun göster- canını yakmak

“ağzunuyla burnundan kan şorladayıdum, **cān tatlusun saña göstereyidüm**” (D113-10) “ağzınla burnundan kan fişkirtaydım, can tatlısını sana göstereydim”

tatlu cāndan ayır- ölmek

“**tatlu cāndan ayırsun Kādir seni**” (D469-4) “tatlı candan ayırsın Kadir seni”

cevāb cevap, yanıt

cevāb vēr- cevaplamak

“*ya sen ne cevāb vërdiñ*” (D597-1) “ya sen ne cevap verdin?”

“*beg serhoşdur, cevāb vëremez, dëdiler*”(D59-2) “bey yorgundur, cevap veremez dediler”

“*Dirse Hān hatunına cevāb vërmedi*”(D57-12) “Dirse Han hatununa cevap vermedi”

cıda mızrak

cıda oynat- mızrakla savaşmak

“*kargu cıda oynadanlar vardı geldi*” (D281-8/9) “kargı mızrak oynatanlar gitti geldi”

“*altun cıda oynadana yā Rab, noldı?*” (D281-9, D449-10) “altın mızrak oynatana ya Rab, noldu?”

cūş coşkunluk, çoşma, korkma

cūşa gel- galeyana gelmek, çok korkmak

“*ditredi, menüm cānum cūşa geldi*” (D321-11) “titredi, benim canım çok korktu”

cüldi ödül, armağan

cüldi al- ödül kazanmak

“*baş kesüpdür, kan döküpdür, cüldi alupdur*” (D255-13, D257-2) “baş

kesmiştir,kan dökmüştür, ganimet almıştır”

“*kanlı kâfir elinden cüldi almadı*” (D257-6) “kanlı kâfir elinden ganimet almadın”

Ç

çadır çadır

çadır dik- çadır dikmek

“*altı yol ayırdına çadır dikem*” (D529-10, D287-1) “altı yol ayırdına çadır dikeyim”

“*Oğuzun serhaddına çıktı, çadır dikdi*” (D387-9, D407-11, D579-13, D593-11) “Oğuzun sınırına çıktı, çadır dikti”

“*kâfirün serhaddına erdiler, çadır dikdiler*” (D361-7, D363-6) “kâfirin sınırına ulaştılar, çadır diktiler”

çadır~ otağ~ dik- çadır dikmek

“*Ala Tağda çadırın otağın dikdi*” (D593-11) “Ala Dağ’da çadırını otağını dikti”

çadır tik- çadır dikmek

“*gök alan görklü çemene çadır tikdi*” (D259-12) “gök alan güzel çimene çadır dikti”

çal- atmak, çarpmak, vurmak

depere çal- yukarıdan aşağı doğru vurmak

“*Deli beg diledi ki Dedeyi depere çala*” (D175-10) “Deli bey Dede’ye yukarıdan vurmak istedi”

“*ol altmış batman gürzile Kazılık Kocaya depere tutup çaldı*” (D413-7/8, D425-5) “o altmış batman gürzle Kazılık Koca’ya tepesinden tutup

vurdu”

kılıç~ çal- kılıç vurmak

“**kılıç çaldı** dīn açdı” (D19-2) “kılıç vurdu, dini yaydı”

“*kara polad uz **kılıcı çal**mayınca **çarım dönmez**” (D13-10) “kara polat uz kılıcı vurmuyunca düşman dönmez”*

“*çalup keser uz **kılıcı muhannatlar [çala bilmez], çalınca çal[ma]sa yeg**” (D15-5) “çalıp keser uz kılıcı kötüler vurabilmez, vurmaktansa vurmaya yeğ”*

“*kaçan sen beni alup kâfir serhaddına çıkardun, **kılıç çalup baş kesdün?**” (D257-12, D259-4/5, D267-12, D449-9) “ne zaman sen beni alıp kâfir sınırına çıkardın, kılıç vurup baş kestini?”*

kıya çal- tam karşısına denk getirip vurmak, isabet ettirmek

“*oğlan yumruğıyla boğanun alnına **kıya tutup çaldı**” (D39-8) “oğlan boğanın alnına yumruğunu katı tutup vurdu”*

şādılık çal- kopuz çalıp söylemek, eğlenmek

“*Dedem Korkud geldi **şādılık çaldı**, boy boyladı, şoy şoyladı*” (D249-12/13, D409-2, D475-9/10, D477-11) “Dedem Korkut geldi kopuz çaldı, boy boyladı, soy soyladı”

şazılık çal- kopuz çalıp söylemek, eğlenmek

“*Dedem Korkut geliben **şazılık çaldı**, bu oğuz-nāmeyi düzdi koşdı*” (D313-13, D513-5, D613-7) “Dedem Korkut gelip kopuz çaldı, bu oğuznameyi düzenledi, söyledi”

tırnaç çal- tırnağını geçirmek, büyük üzüntü içinde olmak

“acı **tırnağ** ağ yüzüne aldı **çaldı**” (D189-7, D195-4) “keskin tırnak ak yüzüne aldı, geçirdi”

“acı **tırnağ** ağ yüzüne **çalar** mısın?” (D335-10) “keskin tırnağını ak yüzüne geçirir misin?”

“kara **tırnağ** ağ yüzüme **çalayın** mı?” (D285-3) “kara tırnak ak yüzüme çalayım mı?”

yeltme çal- kopuz çalmak

“ozan geldi, **yeltme çaldı**” (D385-13) “ozan geldi, kopuz çaldı”

yère çal- yere vurmak, yere atmak

“altın ayağı elinden **yère çaldı**” (D149-13, D189-5, D201-3, D311-13, D463-7, D495-4) “altın kadehini elinden yere attı”

“böyle degeç kırk yigidi kaba sarıkların götürdüler **yère çaldılar**” (D201-9) “öyle deyince kırk yigidi koca sarıklarını kaldırıp yere attılar”

çalış çalma işi

kılıç çalış~ kılıçla savaşma hüneri

“**kılıç çalışuma** baksun sevinsün” (D51-6) “kılıç çalışıma baksın sevinsin”

çap- at sürmek, koşturmak, yağmalamak

akın çap- akın düzenlemek, hücum etmek

“kanlı **kāfir** eline **akın çapayım**” (D355-10) “kanlı kafir eline akın düzenleyeyim”

el çap- devleti ele geçirmek, yağmalamak

“*andan Şerügüz ucından Gökçe Deniz’e degin **el çapdı**” (D517-2) “sonra Şerügüz sınırından Gökçe Deniz’e kadar devleti yağmaladı”*

el~ gün~ çap- halkları ele geçirmek, yağmalamak

“*ağca yüzli görklümi Aruz oğlu Basat gelüp almadın, **elüm günüm çapmadın**” (D605-6) “akça yüzlü güzelimi Aruz oğlu Basat gelip almadan halkımı yağmalamadan”*

“*alca kanın yer yüzine dökün! **elin günün çapın**” (D493-7) “alca kanını yeryüzüne dökün, haklını yağmalayın”*

çapar haberci

çapar gêt- müjdecî olarak gitmek

“*Beyregün atasına anasına muştulığa **çapar gêt**di” (D241-3) “at koşturup Beyrek’in babasına anasına müjde vermeye gitti”*

çapar var- at koşturup hızlıca gitmek, acele etmek

“*ağ alınlı Bayındırın dīvānına **çapar vardum**” (D485-12) “Ak alınlı Bayındır Han’ın divanına at koşturup hızlıca vardım”*

“*ağ alınlı Bayındır Hānuñ dīvānına **çapar varduñ**” (D485-4) “Ak alınlı Bayındır Han’ın divanına at koşturup hızlıca vardın”*

çapar yêt- at koşturup hızlıca gitmek, acele etmek

“*bu mahalda şulţānum, Salur Kazanılām Karaca Çoban **çapar yêt**di” (D119-9, D125-13, D127-4, D127-10, D129-2, D129-6, D129-10, D131-2, D131-6, D3131-13, D307-2, D307-7, D307-11, D309-2, D309-6, D317-13, D505-12) “diğer taraftan efendim, Salur Kazan ile Karaca*

Çoban at koşturup yetiştii”

“*Bayburd hişārına çapar yêtdiler*” (D247-2) “Bayburt kalesine at koşturup ulaştılar”

çatlat- çatlatmak, şaklatmak

tıraka çatlat- gürültü çıkarmak

“*yüz ādem seçilüñ, tıraka çatladuñ, oğlanı korkuduñ*” (D501-4) “yüz adam ayrılın, gürültü yapın, oğlanı korkutun”

şapan çatlat- sapanla savaşmak

“*Karaca Çoban şapan çatlatdı dünya ‘ālem kâfirüñ gözine karangu oldı*” (D121-4/5) “Karaca Çoban sapan çatlattı dünya alem kâfirin gözüne karanlık oldu”

çek- çekmek

buñ~ çek- sıkıntı çekmek

“*eyle kim men çekerem göz buñını, heç yigide vermesün Kādir Tanrı göz buñını*” (D469-4, D473-10/11) “öyle göz ağrısı çekerim ki, hiçbir yigide göz ağrısını vermesin Kadir Tanrı”

pêş-keş çek- armağan sunmak

“*pes Begil geldi pêş-keş çekdi, Bayındır Hānuñ elin öpdı*” (D481-2)

“böylece Begil geldi armağan sundu, Bayındır Han’ın elini öptü”

şızı~ çek- ağrı çekmek

“*ne yêrde şızılar varısa çeken bilür*” (D17-6/7) “nerede şızılar varsa

çeken bilir”

şofra çek- ziyafet vermek, yemek ikram etmek

“*kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince şofra çekmez*” (D13-12) “kız, anadan görmeyince öğüt almaz, oğul, atadan görmeyince ziyafet vermez”

süñü~ çek- mızrak çekmek

“*kâfir Tekür kırmalayup darb étdi, süñüsün çekdi*” (D425-4) “kâfir Tekfur yakalayıp darbe indirdi, mızrağını çekti”

yay~ çek- yayı atmak için germek

“*altmış batman gürz şalandı, katı muhkem yay çekeridi*” (D413-1/2, D351-13) “altmış batman gürz salardı, çok sert yay çekerdi”

“*sizün işkuşuza çekeyim yayı, atayım ohı, dedı*” (D225-6/7) “sizin aşkınıza çekeyim yayı, atayım oku, dedi”

“*yay çekmedün, oh atmadun*” (D257-4) “yay çekmedin, ok atmadın”

“*kim kılıcın, kim [yay] çeküp oh atmağın öger*” (D481-7) “kimi kılıcını, kimi yay çekip ok atışını över”

çekiş- çekişmek, kavga etmek

hamle çekiş- kavga etmek, savaşmak

“*boğayıla oğlan bir hamle çekişdiler*” (D39-12) “boğayla oğlan bir süre kavga ettiler”

çevre çevre, yöre

çevre al- çevresini kuşatmak

“*tā ki Düzmürd kal`asına yétdiler çevre alup <géttiler> kondılar*”

(D423-11) “ta ki Düzmürd kalesine yetiştiler, kuşatıp yerleştiler”

çevre aldılar (D439-7, D587-5) “çevresini kuşattılar”

çık- çıkmak

adı çık- şöhret bulmak

“*er mālina kıymayınca adı çıkmaz*” (D13-11) “er ikramda bulunmazsa şöhret bulmaz”

aradan çık- işe karışmamak

“*sen aradan çıkğıl, men Allāh Te`ālayıla haberleşeyim, dedi*” (D329-3)

“sen aradan çık, ben Allah taala ile haberleşeyim, dedi”

kan çık- kanamak

“*acığı tutanda bıyıklarından kan çıkan, bıyığı kanlı Bügdüz Emen çapar yétdi*” (D131-5) “öfkelendiğinde bıyıklarından kan çıkan, bıyığı kanlı Bügdüz Emen at koşturup yetişti”

“*ağ etinden kan çıkınca dögdiler*” (D67-2, D275-5) “ak etinden kan çıkıncaya dek dövdüler”

tahta çık- bey olmak

“*oğlan tahta çıkdı babası kırk yigidin anmaz oldı*” (D43-9) “oğlan tahta çıktı babası kırk yiğidini anmaz oldu”

taşra çık- dışarı çıkmak, ayak yoluna çıkmak

“Segrek mest oldu, **taşra** ayak yoluna **çık**dı” (D519-9) “Segrek mest oldu, dışarı ayak yoluna **çık**tı”

çıkar- çıkarmak

pencik çıkar- ganimetin beşte birini hazineye vermek

“ağ alınlu Bayındır *Hāna* **pencik çık**ardı”(D513-1) “ak alınlu Bayındır Han’a ganimetin beşte birini verdi”

“*hānlar hānı* Bayındıra **pencik çık**ardılar” (D249-4, D431-9) “hanlar hanı Bayındır’a beşte birini verdiler”

çıkart- çıkartmak

diri çıkartma- sağ bırakmamak

“buldukları *kāfiri* kırdılar, **diri çık**artmadılar, *mālını* yağmaladılar” (D575-8/9) “buldukları *kāfiri* öldürdüler, sağ bırakmadılar, malını yağmaladılar”

çınla- çınlamak

ķulağı çınla- hakkında konuşulmak

“*şam* yılleri *esmedin*, *ķazan* **ķulağum çın**lar” (D281-3) “sam yılleri esmeden Kazan, kulağım çınlar”

çirkin çirkin, güzel karşıtı

çirkin huşlı kötü huylu

“*it gibi kev kev eden çirkin huşlu*” (D569-4/5) “it gibi hav hav eden çirkin huylu”

çök- bulunduğu düzeyden aşağı inmek, çukurlaşmak

diz~ çök- mecliste selamlama şekli

“*Bayındır Hānuş dīvānına geldi, dizin çökdi*” (D193-1/2, D253-13, D367-9) “Bayındır Han’ın divanına geldi, dizi üstüne çöktü”

dizi~ üstine çök- mecliste selamlama şekli

“*At Ağızlı Aruz Koca, iki diz[i]nüñ üstine çökdi, eydür*” (D81-3) “At Ağızlı Aruz Koca, iki dizinin üstüne çöktü der”

dizi üzerine çök- mecliste selamlama şekli

“*kaba dizi üzerine çökdi, eyitdi*” (D79-10, D81-3, D141-1, D411-5/6) “koca dizi üzerine çöktü, dedi”

çöngel- zayıflamak

gözleri çöngel- az görmek

“*kara kıyma gözlerüñ çöngelmeseydi ağam Beyrek deşeydüm ozan şaşa*” (D219-5) “kara çekik gözlerin zayıflamasaydı ağam Beyrek derdim ozan sana”

çöz- çözmek, açmak

év~ çöz- ayrılmak, göç etmek

“*évini çözdü, kaytabanın bozlatdı, kazakucın kişnetdi, dün katdı göçdi*” (D387-6, D47910) “evini çözdü, devesini bağırtdı, savaş atını kişnetti, geceyi gündüze kattı göçtü”

D

dād yardım isteme, yardım isteyen ses, imdat

dād vēr- yardım etmek

“*çağıruban dād vèrende yol çavuşlu*” (D227-1, D417-1) “çağırıp yardım ettiğinde yol çavuşlu”

darb darbe, vuruş

darb ur- darbe vurmak

“*alplar başı Kazana darb urdı, dünyā başına tar oldı*” (D443-8, D449-11/12, D585-4) “alplar başı Kazan’a darbe indirdi, dünya başına dar oldu”
 “*bunca ādemlere darb ururmuş, dedi*”(D555-8) “bunca adamlara darbe vururmuş”

da‘vīle- davalamak

kan da‘vīle- kan davası gütmek

“*oğul biñ kâfir öldürseñ kimse senden kan da‘vīlemez*” (D263-13) “oğul bin kâfir öldürsen kimse senden kan dava etmez”
 “*baba, [ceng] içinde beg yigitler öldürseler kan şora[r]lar[m]ı,*
da‘vīlerler mi?” (D263-11/12) “baba cenk içinde bey yigitler öldürseler kan sorarlar mı, kan dava ederler mi”

dè- demek, söylemek

ad~ dè- ad koymak

“*adını ben dèdüm, yaşını Allāh vèrsün! dèdi*”(D157-11) “adımı ben dedim, yaşını Allah versin, dedi”

amān dè- af dilemek

“*kaçanını Kazan Beg kovmadı, amān dèyeni öldürmedi*” (D137-2, D395-3) “kaçanını Kazan Bey kovmadı, af dileyeni öldürmedi”

āmīn dè- duayı onaylamak

“*āmīn dèyenler dīzār görsin*” (D139-7, D251-5/6, D409-9, D549-11/12, D589-5/6, D615-4) “amin diyenler cemal görsün

bir iki dème- az çok olduğuna aldırmamak

“*bir iki dèmedi, kâfirlere kılıç urdı*” (D151-5) “bir iki demedi kâfirlere kılıç vurdu”

gece gündüz dème- bir işi sürekli olarak, ara vermeksizin yapmak

“*borı çalındı, kös urıldı, gece gündüz dèmediler, yortma oldu*” (D609-10)
 “boru çalındı, kös dövüldü, gece gündüz demediler, at koşturdular”
 dağlara güneş doğduğunda”

hū dè- (gayret için) ‘Allah’ demek

“*Şarı Tonlı kız ışıkına bir <bir> hū! dèdi[ler]*” (D369-13, D375-9, D381-13, D385-3) “Sarı Tonlu kız aşkına bir hu! dediler”

meded dè- yardım istemek

“*hemān beni kapudan taşarı eyle, meded! dèdi*”(D183-10, D301-9, D327-11, D375-12, D449-7, D451-10, D509-9) “hemen beni kapıdan

dışarı çıkar, medet dedi”

“*ancak yöriyeyim, meded dëyeyim*” (D149-5) “hemen gideyim, yardım isteyeyim diye düşündü”

sirr~ dë- sır söylemek

“*gişi koynında yatan helāline sîrrin dëmez mi olur?*” (D491-11) “kişi koynunda yatan helaline sırrını söylemez mi?”

tahsîn dë- kutlamak, tebrik etmek

“*Oğuz begleri gelüp oğlan üstine yığnağ oldılar, tahsîn dëdiler*”(D41-7)
“Oğuz beyleri gelip oğlanın çevresinde toplandılar, tebrik ettiler”

deg- geçmek, gelmek, ulaşmak

hakkı deg- hakkı ulaşmak

“*hakkıya hakkı dege, haksuza yüzi karalığı dege*” (D229-10) “haklıya hakkı değe, haksıza yüzünün karalığı değe”

gün deg- güneş doğmak

“*gögsi güzel kaba tağlara gün değende*” (D29-6, D49-9) “göğsü güzel yüce dağlara güneş doğduğunda”

nevet deg- sıra gelmek

“*nevet kâfire degdi*” (D413-6/7, D611-10) “sıra kâfire geldi”

yüzi karalığı deg- utanılacak duruma düşmek

“*hakkıya hakkı dege, haksuza yüzi karalığı dege*” (D229-10) “haklıya hakkı değe, haksıza yüzünün karalığı değe”

delülük deli olma durumu, cinnet

delüliğe birağ- işi deliliğe vurmak, kendisini deli gibi göstermek

“*deldi boynuna geçürdi, gendüyi **delüliğe birağdı**” (D221-8) “deldi boynuna geçirdi, kendini deliliğe vurdu”*

dep- tepmek, atmak

at dep- atla saldırmak

“*oğlan kırk yigidin boyına aldı, **at depdi**, ceng ü şavaş êtdi*”(D75-6, D273-5, D303-1, D303-3, D403-12, D579-3, D579-4, D579-7, D579-10, D611-5) “oğlan kırk yigidini yanına aldı, atla saldırdı, cenk ve savaş etti”

“*bî-tekellüf kâfirler **at depdiler**, oğ sepdiler*” (D89-8, D165-2) “kâfirler durmadan atla saldırdılar, ok attılar”

“*kara tonlu kâfire **at deperem**, işümi sen onar! dèdi*”(D427-10) “kara giysili kâfire atla saldırırım, işimi sen onar! dedi”

“*altı perlü çomağıyula **at depüp**, gelüp yoğarıdan aşığa kâfiri katı urdı, alımadı*” (D425-7) “altı kanatlı gürzüyle atla saldırıp, gelip yukarıdan aşağı kâfire sertçe vurdu, yenemedi”

devletin dep- kısmetini tepmek, fırsatı kaçırmak

“*Delü ozan **devletin depdi**” (D229-4) “ Deli ozan fırsatını kaçırdı”*

yère dep- yere çarpıp vurmak

“*ağ yüzüñi kara **yère depeyidüm**, ağzuñıla burnuñdan kan şorla-dayıdum*” (D113-9) “ak yüzünü kara yere çarpıp vuraydım, ağzınla burnundan kan fişkirtaydım”

depeçe tepe gibi

depeçe böyü- boyu uzamak

“*depeçe böyümüŝ-sin, tarıca beynüñ yok*” (D257-10) “tepece
büyümüŝün, mısır kadar beynin yok”

depere tepeden aşağı

depere çal- yukarıdan aşağı doğru vurmak

“*Deli beg diledi ki Dedeyi depere çala*” (D175-10) “Deli bey Dede’ye
yukarıdan vurmak istedi”

“*ol altmış batman gürzile Kazılık Kocaya depere tutup çaldı*” (D413-7/8,
D425-5) “o altmış batman gürzle Kazılık Koca’ya tepesinde tutup vurdu”

depme tekme

depme ur- tekme vurmak

“*deveye bir depme urdı deve bağırdı*” (D385-4) “deveye bir tekme vurdu,
deve bağırdı

dêr- dermek, toplamak

‘**açıl~ uş~ dêr-** aklı toplamak

“*ŝundan berü ‘ađlum uŝŝum dêre bilmen*” (D93-6) “bu dűŝü gördüğümden
beri aklımı toplayamam”

derlet- terlemek

kan derlet- çok çalışıp kan ter içinde kalmak, çok yorulmak

“*altuñdağı al aygırı maña vèrgil, **kan derledi** çapturayım seniñ için*”

(D497-10/11) “altındaki al aygırı bana ver, kan terletip çaptırayım senin için”

destür izin

destür dile- izin istemek

“*şoħbete girdi, **destür diledi***” (D521-5) “sohbete girdi, izin istedi”

destür vèr- izin vermek

“*Bayındır Hân **destür vèrdi**: Nereye dilerisen var, dèdi*”(D411-7) “Bayındır Han izin verdi, nereye istersen git dedi”

“*yad kıızı helālüme **destür vèrsün***” (D295-10) “yad kıızı helalime izin versin”

devece deve gibi uzun

devece böyü- boyu çok uzamak

“*a beg baba! **devece böyümiş-sin**, köşekce ‘aqluñ yok*” (D257-9) “a bey

baba, deve gibi büyümüşsün, deve yavrusu kadar aklın yok”

devlet talih, baht

devletin dep- kısmetini tepmek, fırsatı kaçırmak

“*Delü ozan **devletin depdi***” (D229-4) “Deli ozan fırsatını kaçırdı”

dik- kurmak

ban év~ dik- büyük çadır dikmek

“*ķara yêrûñ ûzerine ağ ban êvin dikmişidi*” (D411-1) “kara yerin üzerine beylik çadırını dikmişti”

“*ağ ban êvüm dikilende yurdu ķalmıř*” (D95-7) “beylik çadırımın yerinde yurdu kalmış”

bārgāh otaķ~ dik- otağ dikmek

“*ala bārgāh otaķların düze dikdi*” (D595-6/7) “büyük otağlarını düze dikti”

çadır dik- çadır dikmek

“*altı yol ayırdına çadır dikem*” (D529-10) “altı yol ayırdına çadır dikeyim”

“*Ođuzuñ serħaddına çıķdı, çadır dikdi*” (D387-9, D407-11, D579-13) “Oğuzun sınırına çıkti, çadır dikti”

“*kāfirûñ serħaddına erdiler, çadır dikdiler*” (D361-7, D363-6) “kâfirin sınırına ulaştılar, çadır diktiler”

çadır~ otaķ~ dik- çadır otağ dikmek

“*Ala Tağda çadırın otağın dikdi*” (D593-11) “Ala Dağ’da çadırını otağını dikti”

év~ dik- çadır dikmek

“*gerü döndi altun tahtında [oturdu], yine êvini dikdi*” (D137-5) “geri döndü altın tahtında oturdu, yine çadırını dikti”

gerdek dik- çadır dikmek

“*oñı [ne] yêrde düşse anda gerdek dikeridi*” (D185-5/6) “oku nerede düşse orada gerdek dikerdi”

günlük~ dik- çadır dikmek

“*Aruz dahı altun[lu] günlüğün dikmişidi*” (D591-12) “Aruz da altınlı çadırını dikmişti”

“*Kalın Oğuz beglerin ağırladı, altunluca günlüğün diküp*” (D407-13) “güçlü Oğuz beylerini ağırladı, altın başlı çadırını dikip”

otağ~ dik- otağ dikmek

“*Beyrek dahı yedi kız karındaşını yedi yiğide vèrdi, kırk yêrde otağ dikdi*” (D249-9) “Beyrek de yedi kız kardeşini yedi yiğide verdi, kırk yerde otağ dikti”

“*kara yêrde ağ otağı dikem dèridüm*” (D287-1) “kara yerde ak otağı dikeyim derdim”

dikdür- diktirmek

şayvan dikdür- güneşlik diktirmek

“*ala şayvan dikdürdi, ipek halıcalar şaldı*” (D153-11) “ala sayvan diktirdi, ipek halılar serdi”

dil dil

dilin ara- ağzını aramak, yoklamak

“*atından èndi, atasınuy dilin aradı*” (D521-7) “atından indi, babasının ağzını aradı”

diline gel- söylemek, konuşmak

“*Basatun **diline** bu geldi[-]kim Lā ilāhe illallāh Muḥammedün*

Resūlullāh! dēdi”(D465-8/9) “Basatın diline bu geldi ki ‘La ilahe illallah

Muhammedün Resullullah’ dedi”

kırgun dilli sert dilli

“*azgun dīnli, **kırgun dilli** kāfīr çıka geldi*” (D261-11) “azgın dinli, kırgın

dilli kâfir çıkageldi”

dile- dilemek, istemek

akın dile- akın için izin istemek

“*Bayındır Hāndan **akın diledi***” (D411-6, D515-12) “Bayındır Han’dan

akın istedi”

amān dile- af dilemek

“*mere deli kavat, daḥı ne **amān dilersin***” (D337-12) “mere deli kavat, ne

af dilersin?”

cān dile- can istemek

“*babam-dan **cān diledüm** ana, vèrmedi*”(D335-7/8) “babamdan can

istedim ana, vermedi”

“*baba, senden **cān dilerem**, vèrür mi-sin?*” (D333-2, D335-8) “baba,

senden can isterim, verir misin?”

destür dile- izin istemek

“*şoḥbete girdi, **destür diledi***” (D521-5) “sohbete girdi, izin istedi”

er dile- meydan okumak

“meydāna girdi, **er diledi**” (D413-4, D423-13, D583-10, D585-5)

“meydana girdi, savaşacak er istedi”

hācet dile- dua istemek

“*ulı ıoy ēyle, hācet dile*” (D35-9) “būyūk ziyafet dūzenle, dua iste”

“*Ķādir Tanrıdan hācet diledi, yūzin yēre sūrdi*” (D301-12, D35-11/12)

“Kadir Tanrı’dan dua diledi, yūzūnū yere sūrdū”

“*el gōtūrdiler, hācet dilediler*” (D37-3) “el kaldırdılar, dua ettiler”

kız~ dile- kız istemek

“*adına Delū Ķarçar dērler, kız dileyeni öldürür*” (D169-9) “adına Deli
Karçar derler, kız isteyeni öldürür”

“*kızuñ dileyü geli yörir, dēdiler*” (D363-3/4) “kızını istemeye geliyorlar,
dediler”

“*hey oğul kız dileyü varan böyle varmaz*” (D351-2) “hey oğul kız
istemeye giden böyle gitmez”

pay dile- hisse istemek

“*varuñ bundan pay dileñ, görüñ ne dēr*” (D159-13, D161-2) “varın
bundan pay isteyin, bakın ne der”

şuçın dile- affedilmek istemek

“*Ķazanuñ ayağına dūřdiler, řuçların dilediler*” (D613-2) “Kazan’ın
ayağına kapandılar, aflarını dilediler”

dīn din

dīn aç- din yaymak

“*kılıç çaldı dīn açdı*” (D19-2) “kılıç vurdu, din yaydı”

dīne gir- dine tabi olmak, dini kabul etmek

“*sizüñ dīne ne dërler? dīnüñe girdüm, dëdi*”(D511-5) “sizin dine ne derler? dinine girdim, dedi”

diñle- dinlemek

söz~ diñle- söz dinlemek, birinin sözünü dikkatle almak

“*ünüm anlañ begler, sözüm diñleñ begler!*” (D79-10/11, D101-6, D149-6, D157-3/4, D197-8, D227-7, D255-1, D267-5) “ünümü anlayın beyler, sözümü dinleyin beyler”

diri sağ, canlı

diri çıkartma- sağ bırakmamak

“*buldukları kâfiri kırdılar, diri çıkartmadılar, mālını yağmaladılar*” (D575-8/9) “buldukları kâfiri öldürdüler, sağ bırakmadılar, malını yağmaladılar”

diri kal- hayatta kalmak

“*ölenümüz ölsün, diri kalanumuz odaya gelsün, dëdi*”(D395-1) “ölenimiz ölsün, kalanımız çadıra gelsin, dedi”

diril- hayata yeniden dönmek

er diril- erlik taslamak, er geçinmek

“*çünkü er dirilürsin varup babanı kırtarsañ*” (D415-8) “madem

erkeklik taslarsın gidip babanı kurtarsana”

dīvān

dīvān~ süril- toplanmak, bir araya gelmek

“*ağır ulu dīvānum sürilmedi*” (D299-4) “ağır ulu divanım toplanmadı”

diz diz

diz~ başup otur- dizini kırıp oturmak

“*dizin başup oturanda helāl görkli*” (D19-12) “dizini kırıp oturanda hanım görklü”

diz~ çök- mecliste selamlama şekli, saygıyla itaat etmek

“*Bayındır Hānuḡ dīvānına geldi, dizin çökdi*” (D193-1/2, D253-13, D367-9) “Bayındır Han’ın divanına geldi, dizi üstüne çöktü”

dizi~ üstine çök- mecliste selamlama şekli

“*At Ağızlı Aruz Koca, iki diz[i]nün üstine çökdi, eydür*” (D81-3) “At Ağızlı Aruz Koca, iki dizinin üstüne çöktü der”

dizi üzerine çök- mecliste selamlama şekli

“*ḡaba dizi üzerine çökdi, eyitdi*” (D79-10, D81-3, D141-1, D411-5/6)
“koca dizi üzerine çöktü, dedi”

dom metanetli, sarsılmaz

dom yüregi oyna- metanetli yüreği heyecana kapılmak

“*oğlancuḡını görmedi ḡara baḡrı şarşıldı, dom yüregi oynadı*” (D53-12,

D277-11, D287-7, D415-9/10) “oğlancığını görmeyince çok üzüldü, sağlam yüreği oynadı”

dök- dökmek

acı yaş dök- çok üzölmek, büyük bir üzüntü sebebiyle ağlamak

“*ķara gözden acı yaş dökdiñ mi kız?*” (D237-10, D279-12) “kara gözden acı yaş döktün mü kız?”

göz~ yaşı dök- ağlamak

“*ağ bürçekli anası büldür büldür ağladı, göziniñ yaşın dökdi*” (D189-7)
“yaşlı anası ağladı sızladı, gözünün yaşını döktü”

ķan~ dök- öldürmek

“*ķahşaduban alca ķanın yer yüzine dökdi*” (D135-5, D155-12, D155-13, D273-2, D311-10) “fişkirtip alca kanını yeryüzüne döktü”

“*alca ķanuñ yer yüzine dökeyin mi?*” (D33-13, D285-4) “alca kanını yeryüzüne dökeyim mi?”

“*ol zemānda bir oğlan baş kesmese, ķan dökme ad ķomazlarıdı*” (D147-6/7) “o zamanda bir oğlan baş kesmese, kan dökme, ad vermezlerdi”

“*baş kesüpdür, ķan döküpdür, cüldi alupdur*” (D255-13, D257-2) “baş kesmiştir, kan dökmüştür, ganimet almıştır”

ķan yaş dök- çok ağlamak

“*ķarıcuķ anañ ķan yaş dökdi, ağ sakallu baban buñlu oldı*” (D299-6)
“yaşlı anan kan yaş döktü, ak sakallı baban dara düştü”

“*karıcuğ olmuş anañ kan yaş döke*” (D381-5) “yaşlı anan kanlı yaş döker”

döl döl, nesil

döl~ al- çocuk sahibi olmak

“*dölin almağdan şafāñ varısa, sögli melik, kara gözlü kızuñ varısa getir*”

(D125-6) “dölünü almak istersen, sögli melik, kara gözlü kızın varsa getir”

dön- dönmek

fi‘li dön- ne yaptığını bilmemek

“*saña noldı? ‘amelüñ mi azdı, fi‘lüñ mi döndi, ecelüñ mi geldi?*” (D173-6/7) "sana noldu? ne yapcağını mı şaşırđın, işin mi bozuldu, ecelin mi geldi?"

“*ay ‘amel[i] azmış, fi‘li dönmiş*” (D173-4) “ay ameli azmış, ne yapcağını bilememiş”

qayda dön- çekilmek, vazgeçmek

“*qadası yetmiş qavat oğlı qavat! qayda dön buradan! dedi*” (D503-5/6)

“belası gelmiş qavat oğlu qavat, geri dön buradan, dedi”

“*qazılığ atın dönderdi, qayda döndi*” (D425-6, D425-10, D581-9/10,

D583-9) “savaş atını çevirdi, geri döndü”

“*yaradan hakkıyçün baba, qayda döngil, éve varğıl*” (D293-13, D297-8/9,

D359-2/3, D399-10) “yaradan hakkı için baba, geri dön, eve git”

nağarı dön- beğenmez olmak, iltifat etmemek

“*hānumuzuñ nazarı bizden dönmiş gördüm*” (D485-13/D487-1)

“hanımızın nazarı bizden dönmüş gördüm”

tağlı dön- takla atmak

“*şağa şola çırpındı urur yüzgeçleri. şu dibinde [tağlı] döner baħrileri*”

(D565-2) “sağa sola çırpıntı vurur yüzgeçleri, su dibinde takla döner deniz ördekleri”

taşa dön- (canlı) taş kesilmek

“*kaçar senün geyiklerün, Kazılık Tağı, kaçarıken kaçmaz olsun, taşa*

dönsün” (D61-10) “kaçar senin geyiklerin, Kazılık Dağı, kaçarıken kaçmaz olsun, taşa dönsün”

yolından dönme- kararlı olmak

“*yalıñuz oğul [haberini almayınca kâfir] yollarından dönmeeyim*” (D57-9) “biricik oğlumun yollarından dönmeeyim”

yüz~ dön- korkmak, vazgeçmek

“*yüz biñ er [yağı]l gördümise yüzüm dönmedüm*” (D561-6) “yüz bin er düşman gördümise yüzümü dönmedim”

“*yüzi dönmez kılıcum ele aldum*” (D561-7) “yüzü dönmez kılıcımı ele aldım”

zemān dön- süre, zaman vb. geçmek

“*yarınki gün zemān dönüp, ben ölüp sen kalınca a*” (D257-6) “yarınki gün zaman dönüp, ben ölüp sen kalınca a”

döşek döşek, yatak

döşegine gir- koynuna girmek

“*yohsa şası dīnlü kâfirūñ döşegine gireyin mi?*” (D113-4) “yoksa pis dinli kâfirin yatağına gireyim mi?”

döşegine var- koynuna girmek

“*tā kim şası dīnlü kâfirūñ döşegine varmayasın*” (D115-2) “ta ki sası (pis) dinli kâfirin koynuna girmeyesin”

du ‘ālī içinde dua olan

ağzı du ‘ālī duası makbul kişi, ermiş

“*ola kim bir ağzı du ‘ālī-nuñ alkışıyla Tanrı bize bir batman ‘ayāl vere, dedi*” (D35-9, D37-3) "ola ki bir ağzı dualının duasıyla Tanrı bize bir topaç çocuk vere, dedi"

düm kıara kapkara

düm kıara pusarıķ tökil- yağmur habercisi sisle kaplanmak

“*düm kıara pusarıķ ordumuñ üzerine tökilü[r] gördüm*” (D93-1/2, D563-4) “kapkara sis, ordumun üzerine dökülür gördüm”

dün gece

dün kıat- geceyi gündüze katmak

“*geldügi yolu önüne alıp yortdı, dün kıatdı*” (D289-3, D387-7, D533-3)

“geldiği yolu önüne alıp at koşturdu, gece gündüze katıp yol aldı”

“Dere Şām şuyını di[l]üp geçdiler, **dün katdılar**” (D547-9) “Dere Şam suyunu dilip geçtiler, gece gündüz yol aldılar”

“**dün katmış**, üç gün dünli [günli] yortmuş” (D533-7) “geceyi gündüze katmış, üç gün geceli gündüzlü yol almış”

dünyā dünya

dünyāya gel- geç- doğmak ölmek

“anlar dahı bu **dünyāya geldi geçdi**” (D75-11/12, D137-11, D315-2, D409-4, D589-2, D613-8) “onlar da bu dünyaya geldi geçti”

dünyāya getür- doğurmak

“on ay dèyende **dünyāya getürdügüm oğul**” (D111-10) “on ay olduğunda dünyaya getirdiğim oğul”

dünyā yüzine getür- doğurmak

“on ay dèyende **dünyā yüzine getürdügüm oğul**” (D337-1) “on ay olduğunda dünya yüzüne getirdiğim oğul”

yalan dünyā ölümlü hayat

“**yalan dünyā başına tar oldı**” (D413-8) “yalan dünyabasına dar oldu”

yalancı dünje ölümlü hayat

“**yalancı dünje yüzinde bir er kopdı**” (D449-8) “yalancı dünya yüzünde bir er yaşadı”

düriş- mücadele etmek, savaşmak

yolına düriş- uğruna savaşmak

“*dīn-i Muhammed yolına dūrişeyim senüniçün, dedī*”(D499-4) “dini Muhammed yoluna çarpışayım senin için, dedi”

düş rüya

düş gör- rüya görmek

“*meger ol gece Yegenek düş gördi*” (D419-7, D419-9) “meğer o gece Yegenek rüya gördü”

“*nêçe kim bu düşi gördüm, şundan berü ‘aqlum uşşum dère bilmen*” (D93-5) “bu düşü gördüğümden beri aklımı toplayamam”

düş~ yor- rüya yorumlamak

“*Hānum kardaş, menüm bu düşümü yorgıl maña, dedī*”(D93-6/7) “hanım kardaş, benim düşümü bana yorumla, dedi”

düş dinlenme, uyku

düş vèr- mola vermek

“*Pasınuñ Kara Dervend ağzına düş vèrmiş idük*” (D149-8) “Pasının Kara Dervend sınırında mola vermiştik”

düş- düşmek

ana rahmine düş- döl yatağında cenin olmak

“*ata belinden ênince ênmese yêg; ana rahmine düşünce toğmasa yêg*” (D15-10) “ata belinden inince yeğ, ana rahmine düşünce doğmasa yeğ”

ardına düş- arkasından gitmek, izlemek

“*Ƙazanuŋ ardına düşdi*” (D107-8, D175-3, D245-7, D325-12, D439-4, D551-7/8) “Kazan’ın arkasından gitti”

“*ƙırƙ nefer kâfirler atlandılar, ardına düşdiler, ƙova gëtdiler*” (D207-8)

“kırk nefer kâfirler atlandılar, arkasından gittiler, kovaladılar”

“*gëdilmiŝ cıdanıla ardına düşesin, dedî*”(D289-1-2) “kırık mızrağınla arkasından gidesin”

ayağına düş- ayağına kapanmak, yalvarmak

“*dedenüŋ ayağına düşdi, ‘Allāh ‘ıŝƙına beni ƙurtar! dedî*”(D183-13,

D241-1, D245-10) “Dede’nin ayağına kapandı, ‘Allah aşkına beni kurtar!’ dedi”

“*Beyregüŋ ayağına düşdiler*” (D245-1, D587-11, D613-2) “Beyrek’in ayağına kapandılar”

başına [iş] düş-² başına iş gelmek

“*ƙılıç çalup baş kesdügüm görgil, ögrengil, ƙara başuŋa [iş] düşende gereklüdir, dedî*”(D267-13)) “kılıç çalıp baş kestiğimi gör, öğren, dertli başına bela geldiğinde gereklidir”

cânına odlar düş- büyük üzüntü ve acı duymak

“*bunu eşitdi yüregiyile cânına odlar düşdi*” (D109-7) “bunu işitti yüreğiyle canına ateş düştü”

gözüne ƙorhu düş- çok korkmak

“*kâfirlerüŋ gözüne ƙorhu düşdi*” (D89-11) “kâfirlerin gözüne korku

² Tezcan (2018, s. 211), “iş” sözcüğünü eklemeyen anlaşılmasının güç olacağını belirtmiş, Türkiye Türkçesinde başına gel-/ başına bir iş gel- vb. örnekleri vererek Süheyl u Nevbahâr’dan örnek vermiştir.

düştü"

içine қorһu düş- korkmak

“*çobanun içine қorһu düşdi*” (D437-9) “çobanın yüreğine korku düştü”

içine od düş- içi yanmak, üzülmek

“*Selcan Hatun bunı böyle gördi içine od düşdi*” (D397-10) “Selcan Hatun bünü böyle gördü yüreğine ateş düştü”

öñine düş- kılavuzluk etmek, yol göstermek

“*bāzīrgān dahı öñlerine düşdi, kulağuz oldı*” (D151-2/3) “tüccar yol gösterdi, kılavuz oldu”

şayru düş- hastalanmak

“*ol obada bir yahşı hūb yigit şayru düşmiş idi*” (D317-10) “o obada bir güzel yiğit hasta düşmüştü”

tolu düş- dolu yağmak

“*şanasın[-]kim taz yerlere tolu düşdi ya kara kazun içine şahin girdi*” (D273-6 “sanki çorak yerlere dolu düştü veya kara kazın içine şahin girdi”

тuman düş- duman kaplamak

“*puşduğundan kara tağlara тuman düşmiş*” (D495-8) “öfkelendiğinde kara dağlara duman düşmüş”

uz düş- anlaşmak

“*şoһbet ederiken Kara Göne oğlu Budağıla uz düşmedi, bir birine söz atışdılar*” (D415-6) “sohbet ederken Kara Göne oğlu Budak’la ters düştü, birbirlerine söz atıştılar”

üzerine düş- üstüne çullanmak

“oğlanuñ **üzerine düşdiler**, tutdılar” (D275-2) “oğlanın üzerine düştüler, tuttular”

yola düş- yola çıkmak

“*kāfir* geçegi **yola düşdi**, gētdi” (D95-13, D205-1) “kâfirin geçtiği yola düştü, gitti”

yüregine odlar düş- büyük üzüntü ve acı duymak

“*bunu eşitdi yüregiyile cānına odlar düşdi*” (D109-7) “bunu işitti yüreğine ateşler düştü”

düşmen düşman

düşmeni hakla- düşmanı yenmek

“*varalum, düşmeni haklayalum*” (D609-2) “varalım, düşmanı haklayalım”

düz düz, doğru

düz okın- doğru okunmak

“*hece-sinleyin düz okınsa Yāsīn görkli*” (D19-1) “hecesinleyin doğru okunsa yasin görklü”

düzil- dizilmek

koşun~ düzil- saf dizilmek

“*her biri bir qarım gözetdi; alaylar bağlandı, koşunlar düzildi, borular çalındı, tavullar döğildi*” (D611-3/4) “her biri bir hasım gözetti; alaylar bağlandı, saflar dizildi, borular çalındı, davullar dövüldü”

E

ecel ecel, ölüm vakti

ecel al- ölmek

“*anları dağı ecel aldı, yer gizledi*” (D75-13, D137-11, D315-2, D409-5, D5892, D613-9) “onları da ecel aldı, yer gizledi”

ecel~ gel- ölüm vakti gelmek

“*fi lüh mi döndi, ecelüh mi geldi*” (D173-7) “işin mi bozuldu, ecelin mi geldi?”

“*ecel geldiğinde arı imāndan ayırmasun*” (D409-6) “ecel geldiğinde arı imandan ayırmasın”

ecel va‘de ér- ölüm vakti gelmek

“*ecel va‘de érmeyince kimse ölmez*” (D11-13) “ecel vakti gelmeyince kimse ölmez”

édin- edinmek

kov édin- dedikodu yapmak, dedikodu edinmek

“*ulu kiçi kalmaya söz édine, karı koca kalmaya kov édine*” (D381-3)

“büyük küçük kalmayıp söz edinir, karı koca kalmayıp dedikodu edinir”

söz édin- dedikodu edinmek, diline dolamak

“*ulu kiçi kalmaya söz édine, karı koca kalmaya kov édine*” (D381-3)

“büyük küçük kalmayıp söz edinir, karı koca kalmayıp dedikodu edinir”

eglen- 1. dinlenmek 2. mec. geri kalmak

oķı eglenme- oku boşa gitmemek, isabet etme

“*koşa burcdan kayın oķı eglenmeyen Yağrınıcı oğlı*” (D417-12) “iki burçtan kayın oku geri dönmeyen Yağrınıcı oğlu”

egri eğri

egri yoldan gel- akılsızca iş yapmak

“*vallāh billāh, toğrı yolu görür iken egri yoldan gelmeyeyin, dedi*” (D559-3) “vallah billah, doğru yolu görür iken yanlış yoldan gelmeyeyim, dedi”

egsil- eksilmek, ölmek

aradan egsil- ölmek

“*bir yigid aramızdan egildi, seniņ yolunda baş verdi*” (D609-5) “bir yiğit aramızdan eksildi, senin yolunda baş verdi”

eksük eksik

eksük bul- tam olmamak

“*onın eksük bulsam yerine yüzün öldüreyim, mere kâfir*” (D207-5/6)
“onunu eksik bulsam yerine yüzünü öldüreyim, mere kâfir”

el el

el altından buyur- el altından emretmek

“*anası tuymadın el altından buyurdu*” (D289-4) “anası duymadan el

altından buyurdu”

el~ baş- kutsala el basarak yemin etmek

“*altun haca elümi men başaram*” (D255-7) “altın haca elimi ben basarım”

el götür- (dua için) el kaldırmak

“*el götürdiler, hācet dilediler*” (D37-3) “el kaldırdılar, dua ettiler”

el kaldır- (dua etmek için) el kaldırmak

“*kalın Oğuz begleri el kaldurdılar, du ‘ā eylediler*” (D145-1) “güçlü Oğuz beyleri el kaldırdılar, dua ettiler”

“*kalın Oğuz begleri yüz göye tıtdılar, el kaldurup du ‘ā eylediler*” (D143-8) “güçlü Oğuz beyleri yüzlerini göğe çevirdiler, el kaldırıp dua ettiler”

el kavşur- saygılı olmak

“*ol yigide yētdüğünde ağ boz atıñ üzerinden yēre ēngil, el kavşurup ol yigide selam vērgil*” (D523-8) “o yiğide ulaştığında ak boz (apak) atının üzerinden yere in, el bağlayıp o yiğide selam ver”

el ur- 1. tutmak, dokunmak 2. kutsala el basarak yemin etmek

“*oğlan bıçağına el urdı, bođanıñ başını kesdi*” (D41-5) “oğlan bıçağına el attı, boğanın başını kesti”

“*Aruz araya Muşhaf getürdi, hep begler el urup and içdiler*” (D597-5)

“Aruz ortaya Kuran getirdi bütün beyler el basıp ant içtiler”

el vēr- teslim olmak

“*elli biñ er [yağı] gördümise el vērmedüm*” (D561-4) “elli bin er düşman gördüm ise teslim olmadım”

ele gir- 1. yakalamak 2. elde etmek, sahip olmak

“*tar yèrde eyü elüme girdiñ ola mı dedi*”(D325-3) “dar yerde iyi elime geçtin, dedi”

“*elüñe girmiş iken, mere kâfir, öldür meni*” (D561-9, D563-10, D565-10, D567-6, D569-2, D291-2) “eline girmiş iken, mere kâfir, öldür beni”

“*al kanatlu ‘Azrâyil menüm elüme girse öldüreydüm*” (D323-8) “al kanatlı Azrail benim elime geçse öldüreydim”

“*ünüm boğılmadın bir atdur elüme girdi*” (D209-2/3) “sesim kısılmadan bir at elime geçti”

“*düğünde elüme kaftan girür gerü kaftanunuz vèreyim, dedi*”(D217-13)

“düğünde elime kaftan geçer geri kaftanınızı vereyim, dedi”

elinde kal- ölmek

“*yarın Oğuz eline haber vara deve elinde kalmışıdı, kız kurtardı, dèyeler*” (D383-3) “yarın Oğuz iline haber varır, deve elinde kalmıştı, kız kurtardı, derler”

elinden al- bir şeye el koymak

“*ölülerünje aş vèrdüğün vaqt ellerinden aluram hem ölülerünüzün yorğasına binerem*” (D555-12) “ölülerine aş verdiği vakit ellerinden alırım hem ölülerinizin güçlüsüne binerim”

“*kanlu kâfir elinden kartaşcuğın tartup aldı*” (D547-10, D587-8) “kanlı kâfir elinden kardeşliğini çekip kurtardı”

elinden kurtar- elinden kurtarmak

“*yahşı yiğidün cânın anuñ elinden kurtaraydım, dèridün*” (D323-9)

“güzel yiğidin canını onun elinden kurtarayım, derdin”

elinden kurtul- elinden kurtulmak

“*anuş elinden ne ölümüz ne dirimiz kurtulurmuş*” (D557-8/9) “onun elinden ne ölümüz ne dirimiz kurtulurmuş”

elinden gel- başarmak, yapabilmek

“*kız, kalk oyna, elünden ne gelir, dedi*” (D235-9/10) “kız, kalk oyna, elinden ne gelir, dedi”

él ülke, diyar

él çap- devleti ele geçirmek, yağmalamak

“*andan Şerügüz ucından Gökçe Denize degin él çapdı*” (D517-2) “sonra Şerügüz sınırından Gökçe Deniz’e kadar devleti yağmaladı”

él gün halk

él~ gün~ çap- halkları ele geçirmek, yağmalamak

“*ağca yüzli görklümi Aruz oğlu Basat gelüp almadın, élüm günüm çapmadın*” (D605-5/6) “akça yüzlü güzelimi Aruz oğlu Basat gelip almadan halkımı yağmalamadan”

“*alca kanın yér yüzine dökün! élin günün çapın*” (D493-7) “alca kanını yeryüzüne dökün, haklıyı yağmalayın”

élet- götürmek

haber~ élet- haber götürmek

“*yalancı oğlu Yaltacık menüm ölüm haberin életmiş*” (D201-5) “yalancı

oğlu Yaltacuk benim ölüm haberimi götürmüş”

ên- inmek

gökden ên- (kutsal) gökten inmek

“yazılıp düzilüp **gökden êndi**, Tanrı ‘ilmi Kur’an görkli” (D19-5)

“yazılıp düzenlenip gökten indi, Tanrı ilmi Kur’an güzel”

êndür- indirmek, vurmak

baş êndür- başıyla selamlamak

“Delü ozan geldi, **baş êndürdi**, bağır bağdı” (D225-11, D173-1/2) “Deli

ozan geldi, baş eğip elini bağrına bastı, selam verdi”

“**baş êndürüp** bağır bađđıl, biz kâfire selâm vêrgil” (D87-10/11, D155-2)

“baş eğip elini bağrına basıp biz kâfire selam ver”

er 1. kişi, adam **2.** yiğit

er dîle- meydan okumak

“meydāna girdi, **er diledi**” (D413-4, D423-13, D583-10, D585-5)

“meydana girdi, savaşacak er istedi”

er diril- erlik taslamak, er geçinmek

“çünkü **er di[r]ilürsin** varup babanı kurtarsağ” (D415-8) “madem

erkeklik taslarsın gidip babanı kurtarsana”

er şop- bilge kişi olarak ortaya çıkmak

“Korşut Ata derler bir **er şopdı**” (D11-3, D449-8) “Korkut Ata derler bir

er yaşadı”

“*menden dahı er kıpmayasın*” (D423-1) “benden daha er olamazsın”

ere var- evlenmek

“*bu evi ħarāb olası ere varaldan berü dahı ħarnum toymadı*” (D23-1) “bu evi yıkılası kocaya vardığımdan beri daha karnım doymadı”

“*maħşūdum oldur ki ere varan kıız ħalka oynaya*” (D231-10, D233-1, D233-7, D233-12, D235-4) “hanım, istediğim şudur ki evlenecek kıız kalksın oynasın”

êr- ermek, ulaşmak

ecel va‘de êr- ölüm vakti gelmek

“*ecel va‘de êrmeyince kimse ölmez*” (D11-13) “ecel vakti gelmeyince kimse ölmez”

meded êr- yardımcı olmak

“*ol ögdüğüm yüce Tanrı dōst oluban meded êrsün*” (D21-4/5, D77-2) “o övdüğüm yüce Tanrı dost olup yardım etsin”

murāda êr- isteğini gerçekleştirmek, amacına ulaşmak

“*ħiřārı almayınca murāda êrmezem, dedi*” (D245-13) “kaleyi almayınca gerdeğe girmem, dedi”

ercel yaramaz, uğursuz

ercel kıp- hayırsız olmak

“*yarımasun yarçımasun senüñ oğluñ kür kıpdi, ercel kıpdi*” (D45-3, D476)

“gün yüzü görmesin senin oğlun haylaz çıktı, uğursuz çıktı”

êriş- erişmek, ulaşmak

murādına maqşūdına êr(i)ş- amacına ulaşmak

“*murādına maqşūdına êrmeyen yalıñuz kardaş*” (D186-13) “muradına maksuduna ermeyen biricik kardaş”

“*Ƙan Turalı gerdeğine girüp murādına maqşūdına êrişdi*” (D409-1)

“Kan Turalı gerdeğine girip evlendi”

“*gerdeklerine çapup düşdiler, murāda maqşūda êrişdiler*” (D549-8)

“gerdeklerine koşup girdiler, evlendiler”

êrişdür- eriştirmek, ulaştırmak

zahm êrişdür- yaralamak

“*altı parmağ derinliği zahm êrişdürdi*” (D427-13) “altı parmak derinliği yaraladı”

erlik erkeklik, yiğitlik

erlik göster- yiğitlik taslamak

“*bu kavat oğlı kavat mize erlik mi gösterür? dedi*”(D159-12/13) “bu kavat oğlu kavat bize erlik mi gösterir, dedi”

erlik işle- iyilikte bulunmak, kahramanlık etmek

“*bize sen erlik işledün; gel imdi beğendün maldan al, dediler*”(D151-8) “sen bize erlik işledin, gel şimdi beğendiğin maldan al, dediler”

esen esen, sağ

esen kal- sağlıcakla kalmak

“*kadun ana, beg baba, esen kaluñ, dedi*” (D357-6, D361-2, D525-11/12)

“kadın ana, bey baba, esen kalın, dedi”

şag esen var- sağ salim gitmek

“*şag esen varup gelesin*” (D361-4, D533-1) “sağ esen gidip gelesin”

esir tutsak

esir gêt- tutsak olmak, tutsak düşmek

“*kızum gelinüm esir gêtidi*” (D497-4) “kızım gelinim esir gitti”

esir vèr- esir vermek

“*ol hatun gişiye bir esir vèrdi*”(D453-11) “o hatun kişiye bir esir verdi”

“*bolayki maña bir esir vèreydi*”(D449-2) “belki bana bir esir verir”

év ev, çadır

ban év~ dik- büyük ev yapmak

“*kara yerün üzerine ağ ban évün dikmişidi*” (D411-1) “kara yerin üzerine

beylik çadırını dikmişti”

“*ağ ban évüm dikilende yurdu kalmış*” (D95-7) “beylik çadırımın yerinde

yurdu kalmış”

év~ çöz- ayrılmak, göç etmek

“*évini çözdü, kaytabanın bozlatdı, kazakucın kişnetdi, dün katdı göçdi*”

(D387-6, D47910) “evini eşyasını topladı, devesini bağirtti, savaş atını

kişnetti, geceyi gündüze kattı göçtü”

év~ dik- çadır dikmek

“*gerü döndi altun tahtında [oturdu], yine évini dikdi*” (D137-5) “geri

döndü altın tahtında oturdu, yine çadırını dikti”

évün tayağı çadırın direği; düzenli dirayetli kadın

“*birisi évüñ tayağıdur*” (D21-6/7) “birisi evin direğidir”

eyit-

göñülden eyd- içten söylemek

“*Şazan göñlinden eydür: El-ğamdulillāh, menüm oğlancuğum büyük er*

olmuş, dedi”(D581-3) “Şazan gönlünden, ‘Elhamdulillah, benim

büyük er olmuş’ dedi”

eyer eyer, at eyeri

eyer şal- eyerlemek

“*baba, yelisi kara kazılık atuma eyer şalayım a*” (D355-10) “baba, yelesi

kara savaş atıma eyer salayım a”

“*kāfirüñ arhasına eyer şaldı, ağızına uyan urdı*”(D559-8) “kâfirin arkasına

eyer koydu, ağızına dizgin vurdu”

ezel ezel, başlangıcı olmayan zaman

ezelden yazıl- kaderi önceden yazılmak

“*ezelden yazılmasa kul başına kazā gelmez*”(D11-13) “ezelden yazılmasa

kul başına kaza gelmez”

F

fikir düşünce, akıl

fikrine gel- aklına gelmek

“*géderek Kan Turalınıñ fikrine bu geldi*” (D401-8) “giderek Kan Turalı’nın aklına şöyle geldi”

fi’l iş

fi’li dön- ne yaptığını bilmemek

“*sana noldı? ‘amelünj mi azdı, fi’lünj mi döndi, ecelünj mi geldi?*” (D173-6/7) "sana noldu? ne yapcağını mı şaşırđın, işin mi bozuldu, ecelin mi geldi?"

“*ay ‘amel[i] azmış, fi’li dönmiş*” (D173-4) “ay ameli azmış, ne yapacağını bilememiş”

firāk ayrılık acısı

firāk gel- ayrılık acısı duymak

“*Beyrege katı firāk geldi, katlanımadı*” (D211-6) “Beyrek’e ayrılık acısı çok geldi, katlanamadı”

furşat fırsat

furşat vèr- fırsat vermek

“*Allāh Te’āla seniñ oğluña furşat vèrsün*” (D157-9) “Allah taala senin oğluna fırsat versin”

G, Ğ

ğarım hısım, düşman

ğarım қо- rakip olmak

“*biz anı saña ğarım қорuz, дедiler*”(D123-12) “biz onu sana rakip koyarız, dediler”

ğavğā 1. gürültü, **2.** Savaş

başı ğavğada қal- belaya karışmak

“*ğarīb başuñ ğavğada қaldı mı?*” (D485-5) “garip başın kavgada kaldı mı?”

ğavğā қop- gürültü çıkmak, yüksek ses çıkmak

“*қалın гeyik үzerine ğavğa қopса қардашлу yigitler қалқар қopар olur*” (D525-8) “kalabalık geyik üzerine gürültü çıksa, kardeşli yiğitler cesurca koşar olur”

ğavğā şal- korku salmak

“*āvāzı қaba köpeklere ğavğā şalan, қақмақлуca çoban-ları дүнle yügürden*” (D99-4) “sesi kaba köpeklere korku salan, çakmaklıca çobanları gece yürüten”

ğayret çaba

ğayret gel- çabalamak

“*Қазана ğayret geldi çobanı bir ағаса şара şара муһkem бағladı*” (D107-

3) “Kazan’a gayret geldi çobanı bir ağaca sara sara sıkıca bağladı”

ğayrete gel- gayret gelmek

“**ğayrete geldi**, kavradı kızın bağdamasın aldı” (D165-11) “gayrete geldi, kavradı kızın sarmasını çözdü”

gece gündüz gece gündüz

gece gündüz deme- bir işi sürekli olarak, ara vermeksizin yapmak

“*borı çalındı, kös urıldı, gece gündüz demediler, yortma oldu*” (D609-10, D195-13/ D197-1) “boru çalındı, kös dövüldü, gece gündüz demediler, at koşturdular”

gêç- geçmek

cânına gêç- canına yetmek, canına tak etmek

“*Dede gördi[-]kim Delünün cânına gêçmiş, başı kayısı olmuş*” (D183-12)

“Dede gördü ki Deli’nin canına tak etmiş, başının derdine düşmüş”

dünyāya gel- gêç- doğmak ölmek

“*anlar dahı bu dünyāya geldi gêçdi*” (D75-11/12, D137-11, D315-2,

D409-4, D589-2, D613-8) “onlar da bu dünyaya geldi ve geçti”

haber gêç- haber geçmek

“*ağan tırı şulardan haber gêçe, arkurı yatan ala tağdan haber aşā*”

(D45-7, D47-7, D379-12) “akan duru sulardan haber geçe, karşıda yatan ala dağdan haber aşā”

“*kanlu kanlu şulardan haber gêçdi*” (D519-1/2) “kanlı kanlı sulardan

haber geçti”

“*kanlu kanlu şulardan haber geçmiş*” (D495-6) “kanlı kanlı sulardan
haber geçmiş”

hoş geç- rahat yaşamak, gününü gün etmek

“*yéyelüm içelüm, hoş geçelüm*” (D79-13) “yiyelim içelim, hoşça vakit
geçirelim”

“*anun arkasında yéyesin içesin; hoş geçesin*” (D349-5) “onun arkasında
yiyesin içesin, hoş geçinesin”

kılıçdan geç- kılıçla öldürülmek

“*iki biñ kâfir kılıçdan geçdi*” (D137-1, D247-10) “on ikibin kâfir kılıçtan
geçti”

öte geç- 1. hedefe isabet etmemek 2. delip geçmek

“*Kazanı sancam!, dedi, sancamadı, öte geçdi*”(D583-6, D611-9/10)

“Kazan’ı deşem, dedi, deşemedi, isabet etmedi”

“*Aruza bir gönder urdı gögsinden yalabdağ öte geçdi*”(D611-12)

“Aruz’a bir mısırak vurdu göğsünden delip geçti”

şuçından geç- birinden af dilemek

“*Beyregün ayağına düşdi, kılıcı altından geçdi Beyrek dahı suçından*

geçdi” (D245-11) “Beyrek’in ayağına kapandı, kılıcının altından geçti,

Beyrek de suçunu affetti”

zemān geç- zaman geçmek

“*bunun üzerine bir kaç zemān geçdi*” (D145-5) “bunun üzerinden bir
zaman geçti”

gêçit yol**gêçit vèr-** yol vermek

“*ķara ölüm geldüginde **gêçit vèrsün***” (D77-1) “kara ölüm geldiğinde geçit versin”

“*ķanlı ķanlı şulardan geçer olsa **gêçit vèrsün***” (D157-8, D475-12) “kanlı kanlı sulardan geçer olsa geçit versin”

gêdil- gedilmek, çentilmek, körelmek**āvāz~ gêdil-** ses kısılmak

“*āvāzum **gêdilmedin**, ünüm boğulmadın bir atdur elüme girdi*” (D209-2)

“sesim kısılmadan, ünüm boğulmadan bir at elime geçti”

gel- gelmek**āvāz gel-** ses gelmek

“*ķırķ yerden **āvāz geldi** ķanķısıdur bilmediler*” (D109-11, D109-13) “kırk yerden ses geldi hangisidir bilmediler”

başına gel- kötü bir durumla karşılaşmak

“*hemīşe **Ķazanıñ başına** bunlar **gelsün**, tayısı Aruzı dāyim ana tursun*” (D593-7/8) “hep Kazan’ın başına bunlar gelsin, dayısı Aruz’u daima ana dursun”

başına iş gel- başına iş gelmek

“***başuma iş geldi** yoldaş dèrem, yoldaşumdan yeğ, dedi*”(D205-10)

“başıma iş geldi, yoldaş derim, yoldaşımdan yeğ, dedi”

başına kazâ gel- kazaya, felakete uğramak

“ezelden yazılmasa kul **başına kazâ gelmez**” (D11-13) “ezelden yazılmasa kul başına bela gelmez”

cūşa gel- galeyana gelmek, çok korkmak

“ditredi, menüm cānum **cūşa geldi**” (D321-11) “titredi, benim canım çok korktu”

diline gel- söylemek, konuşmak

“Basatun **diline bu geldi**[-]kim Lā ilāhe illallāh Muḥammedün Resūlullāh! dedi”(D465-8/9) “Basatın diline bu geldi ki ‘La ilahe illallah Muhammedün Resullullah’ dedi”

dünyāya gel- geç- doğmak ölmek

“anlar dahı bu **dünyāya geldi geçdi**” ((D75-11/12, D137-11, D315-2, D409-4, D589-2, D613-8) “onlar da bu dünyaya geldi geçti”

ecel~ gel- ölüm vakti gelmek

“fi lüh mi döndi, **ecelüh mi geldi**” (D173-7) “işin mi bozuldu, ecelin mi geldi?”

“**ecel geldiğinde arı imāndan ayırmason**” (D409-6) “ecel geldiğinde arı imandan ayırmasın”

elinden gel- başarmak, yapabilmek

“kız, kalk oyna, **elünden ne gelir, dedi**”(D235-9/10) “kız, kalk oyna, elinden ne gelir, dedi”

egri yoldan gel- akılsızca iş yapmak

“vallāh billāh, toğrı yolu görür iken **egri yoldan gelmeyeyin, dedi**”(D559-3)

"vallah billah, doğru yolu görür iken yanlış yoldan gelmeyeyim, dedi"

fikrine gel- aklına gelmek

“*gèderek Kan Turalınınuñ fikrine bu geldi*” (D401-8) “giderek Kan Turalı’nın aklına şöyle geldi”

firāk gel- ayrılık acısı duymak

“*Beyrege katı firāk geldi, katlanımadı*” (D211-6) “Beyrek’e ayrılık acısı çok geldi, katlanamadı”

ğayret gel- çabalamak

“*Kazana ğayret geldi çobanı bir ağaca şara şara muhkem bağladı*” (D107-3) “Kazan’a gayret geldi çobanı bir ağaca sara sara sıkıca bağladı”

ğayrete gel- çabalamak

“*ğayrete geldi, kavradı kızınuñ bağdamasın aldı*” (D165-11) “gayrete geldi, kavradı kızın sarmasını çözdü”

güni gel- zamanı gelmek

“*[boynu uzun] bedevī atum saķarıdum bu gün için, güni geldi*”(D265-4, D2656, D265-8, D265-10, D265-11, D265-13, D267-1) “boynu uzun yürük atımı saklardım bugün için, günü geldi”

haber gel- söylenmek, bildirilmek

“*kalın Oğuz ellerine haber geldi*” (D475-5)“güçlü Oğuz illerine haber geldi”

hoş gel- hoş bulmak, beğenmek

“*Kazana bu söz hoş geldi atından endi*”(D107-13, D329-11, D345-4) “bu söz Kazan’a hoş geldi, atından indi”

“Beyrek geydi yoldaşlarına bu iş **hoş gelmedi**, saht oldılar” (D185-8, D253-12, D319-11, D331-12, D483-6) “Beyrek giydi yoldaşlarına bu iş hoş gelmedi”

ışkı gel- aşka gelmek

“ol gün baka baka Kazan oğlu Oruzun **ışkı geldi**, eydür” (D271-13) “o gün baka baka Kazan oğlu Oruz aşka geldi, der”

ilerü gel- öne çıkmak, yaklaşmak

“oğlu Oruza bu iş, hoş gelmedi, **ilerü geldi**, diz[in] çökdi” (D253-12/13)

“oğlu Oruz’a bu iş, hoş gelmedi, ileri çıktı, diz üstü çöktü”

“**ilerü gelüp Selcan Hatunı kucaklayup barışmışlar**” (D405-5) “ileri çıkıp Selcan Hatun’u kucaklayınca barıştılar”

işi rast gel- işi yolunda gitmek

“Padişāhına ‘āşī olanun **işi rast gelmez**” (D487-4) “padişahına asi olanın işi rast gelmez”

ķahr gel- derin üzüntü duymak

“ķoban böyle degeķ Kazana **ķahr geldi**, aldı yōriyü vērđi”(D105-6)

“ķoban böyle deyince Kazan ķok üzōldü, ķekti yürüyüverdi”

ķara ölüm gel- kara ölüm gelmek

“**ķara ölüm geldüğinde geķit vērşün**” (D75-13) “kara ölüm geldiğinde geķit versin”

ķarıplıķa gel- gurbete düşmek, yabancı bir yerde yaşamak durumunda kalmak

“**ķarıplıķa gelen yatur mı olur?**” (D541-5) “gurbete gelen yatar mı olur?”

ķarşu gel- 1. karşısına çıkmak, gelen bir kimseyi karşılamak, 2. baş kaldırmak

“*ol kırk nā-merd karşı geldi*” (D57-13, D71-2, D99-8, D135-7, D135-8/9, D263-1, D291-11, D311-11, D311-12/13) “o kırk namert karşıdan geldi”

“*ap alaca gerdeğine karşı gelen, yedi kızın umudu*” (D129-4, D309-1)

“ap alaca gerdeğine karşı gelen, yedi kızın umudu”

“*kâfirler yedi ağaç yer karşı geldiler*” (D363-4/5, D609-12) “kâfirler

yedi ağaç boyu yakınlarına geldiler”

“*karıcuğ anam karşı gelse, meni saña sorsa baba*” (D295-1) “yaşlı anam

karşılarsa, beni sana sorsa baba”

każā~ gel- bela gelmek

“*ol zemānda Oğuz yigitlerine ne każā gelse uyğudan gelüridi*” (D389-5/6)

“o zamanda Oğuz yiğitlerine ne bela gelse uykudan gelirdi”

“*ne bileyin oğul, bu każālar saña nereden geldi?*” (D61-12) “ne bileyim

oğul, bu kazalar sana nereden geldi?”

konuğ~ gel- misafir gelmek

“*yazıdan yabandan éve bir [udlu] konuğ gelse*” (D21-8, D25-5)

“uzaktan eve bir değerli konuk gelse”

“*konuğı gelmeyen kara evler yıkılsa yeğ*” (D15-7) “konuğu gelmeyen

kara çadırlar yıkılsa yeğ”

mağbül gel- kabul görmek

“*Dede Korğudun sözi mağbül geldi*” (D171-8/9) “Dede Korkut’un sözü

kabul gördü”

nevbet gel- sırası gelmek

“*gerü nevbet tolanup ana gelmişidi*” (D447-11) “yine sıra dolanıp ona

gelmişti”

“*çevrildi, nevbet gèrü maña geldi anı daħı isterler*” (D451-9) “döndü, sıra yine bana geldi onu da isterler”

ölüm vaķtı gel- ölüm zamanı yaklaşmak

“*ölüm vaķtı geldüginde arı ĩmāndan ayırmason*” (D477-2, D549-10, D589-3/4, D613-12) “ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasın”

ŗurı gel- ayaĝa kalkmak, doğrulmak

“*ŗurı gel yoķarı dediler*”(D609-7) “kalk gel yukarı, dediler”

“*Ķan Ŧuralı yerinden Ŧurı geldi, apul apul yöridi*” (D365-4, D425-1, D473-13, D593-11) “Kan Turalı yerinden kalktı, sallana sallana yürüdü”

“*ķalkubanı yerümnden Ŧurı geldüm*” (D485-9, D489-13, D495-2)

“davranıp yerimden kalkıverdim”

“*ķalkubanı yerinden Ŧurı gelen [yigit, ne yigitsin?]*” (D583-12, D585-1)

“yerinden davranıp gelen yiĝit, ne yiĝitsin”

uyħusu gel- uykusu gelmek

“*Ķan Ŧuralının uyħusu geldi, uyudu*” (D389-6/7) “Kan Turalı’nın uykusu geldi, uyudu”

üstine gel- saldırmak

“*elde yaĝı yoĝiken seniñ babanın üstine yaĝı geldi*” (D67-9, D433-7, D593-13) “elde düşman yokken senin babanın üstüne düşman geldi”

üzerine gel- üstüne yürümek

“*altı yüz kâfir daħı menüm üzerüme geldi*” (D103-8, D553-5) “altı yüz kâfirin hepsi üzerime geldi”

“*altmış demür tonlu kâfir, oğlanuñ **üzerine geldiler***” (D535-2, D535-12, D539-2) “*altmış zırhlı kâfir, oğlanın üzerine geldiler*”

“*yüz kâfir seçilip oğlanuñ **üzerine gelmiş***” (D501-6) “*yüz kâfir ayrılıp oğlanın üzerine gelmiş*”

“*baş yarağın eyleñ, **üzerüñüze yağı gelür, dedi***”(D493-9/10) “*başınızın çaresine bakın, üzerinize düşman gelir, dedi*”

yağılığa gel- düşmanlığa gelmek

“*andan sonra şart eylesün, bizüm elümüze **yağı-lığa gelmeye, dedi***”

(D557-12, D559-1, D577-5/6) “*ondan sonra söz versin, bizim ilimize düşmanlığa gelmemeye, dedi*”

yüzine gel- yanına gelmek

“*dahı senüñ **yüzüñe men gelmezem***” (D255-8/9) “*bir daha senin karşına ben gelmem*”

gelin gelin

gelin al- gelin almak, evlendirmek

“*ala gözlü **gelin alam dèridüm***” (D287-1) “*ela gözlü gelin alayım, derdim*”

“*al duvaħlu **gelin aldı***” (D513-1) “*al duvaklı gelin aldı*”

gendü kendi

gendüyi bildür- kendini tanıtmak

“*Ƙazan **gendüyi bildürmedi***” (D581-7) “*Ƙazan kendini tanıtmadı*”

gendüzünü (şuya, kâfire) ur- kendini tehlikeye atmak

“*var oğul, gendüñi şuya ur, dedi*” (D185-2) “git oğul, kendini suya at, dedi”

“*kâfire varasın, gendüzüñi urasın, helāk olasın*” (D573-2/3) “gider kâfire kendini vurursun, ölürsün”

gerdek gerdek odası, gerdek çadırı

gerdek dik- çadır dikmek

“*oñı [ne] yêrde düşse anda gerdek dikeridi*” (D185-5/6) “oku nerede düşse orada gerdek dikerdi”

gerdege gir- evlenmek, bir araya gelmek

“*bana tutan gerdege ayruñ girsün*” (D295-11) “bana hazırlanan gerdeğe başkası girsün”

“*ol saña verecegi kıızı Beyrege vèrdi, bu gece gerdege girür, dedi*” (D187-5) “o sana vereceği kıızı Beyrek’e verdi, bu gece gerdeğe giriyor, dedi”

“*Ƙan Turalı gerdeğine girüp murādına maqşūdına erişdi*” (D409-1) “Kan Turalı gerdeğine girip muradına maksuduna erişti”

“*beg babamuñ kadın anamuñ yüzün görmedin bu gerdege girürisem, dedi*” (D387-5/6, D527-13) “bey babamın kadın anamın yüzünü görmeden bu gerdeğe girersem”

gerdege koy- gerdeğe koymak

“*Ƙan Turalıyıla kıızı getirüp gerdege koydılar*” (D385-12/13, D527-7)

“Kan Turalı ile kıızı getirip gerdeğe koydular”

gêt- gitmek

çapar gêt- müjdecî olarak gitmek

“*Beyregün atasına anasına muştuluğa çapar gêt-di*” (D241-3) “at koşturup
Beyrek’in babasına anasına müjde vermeye gitti”

esîr gêt- tutsak olmak, tutsak düşmek

“*kızum gelinüm esîr gêt-di*” (D497-4) “kızım gelinim esir gitti”

göñli gêt- öfkelenmek

“*gözüm döndi, göñlüm gêt-di, öldürürem seni, dedi*”(D401-13) “gözüm
döndü, gönlüm gitti, öldürürüm seni, dedi”

karşu gêt- karşılamaya gitmek

“*ol yigide karşu gêt-di*” (D523-1) “o yiğidi karşılamaya gitti”

tutsak gêt- yakalanmak

“*kırk yigidilen oğluñ Oruz başı açık, yalın ayak kâfirlerün yanınca tutsak
gêt-di*” (D101-13/D103-1, D187-12/13) “kırk yiğitle oğlun Oruz başı
açık, yalın yalın kâfirlerin yanında tutsak gitti”

yesir gêt- esir olmak

“*kırk ince <bëllü> kızıyla Bo[y]ı uzun Borla Hatun yesir gêt-di*” (D83-9,
D83-10, D83-11) “kırk cariyesi ile Boyu uzun Borla Hatun esir gitti”

yola gêt- yola çıkmak

“*Kazan Beg mahmüzladi, yola gêt-di, geli geli yurdunuñ üzerine geldi*”
(D95-2) “Kazan Bey atını mahmuzladı, yola gitti, gele gele yurdunun
üzerine geldi”

getür- getirmek

baş getür- baş kesip getirmek

“*men karımuma varmadın ol maña **baş getürmek** gerek*” (D169-3) “ben düşmanıma varmadan o bana baş getirmeli”

“*maña **baş getürmiş** ola, dedi*”(D349-3) “bana baş getirmiş olmalı, dedi”

dünyāya getür- doğurmak

“*on ay dèyende **dünyāya getürdügüm** oğul*” (D111-10) “on ay olduğunda dünyaya getirdiğim oğul”

dünyā yüzine getür- doğurmak

“*on ay dèyende **dünyā yüzine getürdügüm** oğul*” (D337-1) “on ay olduğunda dünya yüzüne getirdiğim oğul”

haber~ getür- haber getirmek

“*Dirse Hāna bu **haberi getürdi**, eydür*” (D45-2, D209-11, D433-11)

“Dirse Han’a bu haberi getirip derler”

“*bir yigit olsa dirisi **haberin getürse** çarğap [çuka] altun akça vèüridüm*” (D193-4) “bir yiğit olsa dirisi haberini getirse giysi, altın akçe verirdim”

“*ölüsi **haberin getürene** kız kardaşum vèüridüm, dedi*”(D193-5) “ölüsü haberini getirene kız kardaşımı verirdim, dedi”

“*ben varayın ölüsi dirisi **haberin getüreyin***” (D193-7) “ben varayım ölüsü dirisi haberini getireyim”

şalavāt getür- peygamber ve yakınlarına saygı için salavat duası okumak

“*yüzin yere sürdi, Muhammede **şalavāt getürdi***” (D301-12, D371-3, D371-10, D377-1/2, D385-4, D393-8, D461-1, D535-6, D537-1)

“yüzünü yere sürdü, Muhammed’e salavat getirdi”

“*adı görkli Muhammede şalavāt getürdiler*” (D133-4, D311-1) “adı güzel Muhammed’e salavat getirdiler”

şehadet getür- kelime-i şehadet getirip müslüman olmak

“*parmak götürüp şehadet getürüp müsülmān oldı*” (D511-6) “parmak kaldırıp şehadet getirip müslüman oldu”

şer haber getür- kötü haber getirmek

“*şer haber getüreniñ başın kesem!*” (D529-12) “kötü haber getirenin başını keseyim”

yād getür- anmak

“*adı görkli Muhammedi yād getürdi*” (D271-5) “adı güzel Muhammed’i andı”

“*adı görkli Muhammedi yād getürdiler*” (D247-5) “adı güzel Muhammed’i andılar”

yamān getür- kötülük vermek

“*Hak size yamān getürmesün*” (D15-13) “hak size kötülük göstermesin”

yérine getür- gerekeni yapmak, yerine getirmek

“*Depegöz öñin alup yedi kerre yérine getürdi*” (D445-6) “Tepegöz önünü kesip yedi kere yerine getirdi”

zevāl getür- felakete sebep olmak

“*ammā Oğuzuñ başına zevāl getürdüñ, dedi*” (D437-8, D439-1) “ama Oğuz’un başına bela getirdin, dedi”

g y- giymek

 ara~ g y- yas tutmak; kötü bir durum sebebiyle siyah elbise giymek

“*B ni  i ek  aralar g ydi, ağ kaftanını çıkardı*” (D191-2) “Banu  i ek karalar giydi, ak kaftanını çıkardı”

gezdür-

göz gezdür- bakınmak, bir Şeyi anlamak için bakmak

“*Őađılan Şolına göz gezd rdi, oğlancuğını görmedi  ara bağrı Őarsıldı*” (D53-11, D277-10) “sağına soluna göz gezdirdi, oğlancığını görmeyince kara bağrı sarsıldı”

gir- girmek

b line gir- sarılmak

“*bu kez Beyrek kızıuğ ince b line girdi, bağdadı arĥası üzerine yere urdı*” (D165-13) “ bu kez Beyrek kızın ince beline girdi, sardı, arkası üzerine yere vurdu”

d ne gir- dine tabi olmak, dini kabul etmek

“*sizün d ne ne d rler? d n ne girdüm, dedi*”(D511-5) “sizin dine ne derler? dinine girdim, dedi”

döşegine gir- koynuna girmek

“*yohsa Şası d nli k f r n döşegine gireyin mi?*” (D113-4) “yoksa pis dinli k firin yatağına gireyim mi?”

ele gir- 1. yakalamak 2. elde etmek, sahip olmak

“*tar yerde ey  elüme gird n ola mı dedi*”(D325-3) “dar yerde iyi elime

geçtin, dedi”

“**elüğe girmiş iken, mere kâfir, öldür meni**” (D561-9, D563-10, D565-10, D567-6, D569-2, D291-2 “eline girmiş iken, mere kâfir, öldür beni”

“*al kanatlu ‘Azrāyil menüm **elüme girse öldüreydüm***” (D323-8) “al kanatlı Azrail benim elime geçse öldüreydim”

“*ünüm boğulmadın bir atdur **elüme girdi***” (D209-2/3) “sesim kısılmadan bir at elime geçti”

“*düğünde **elüme kaftan girür gerü kaftanunuz vëreyim, dëdi***”(D217-13)

“düğünde elime kaftan geçer geri kaftanınızı vereyim, dedi”

gerdege gir- evlenmek

“*baña tutan **gerdege ayruğ girsün***” (D295-11) “bana hazırlanan gerdeğe başkası girsin”

“*ol sana vërecegi kıızı Beyrege vërdi, bu gece **gerdege girür, dëdi***”(D187-5) “o sana vereceği kıızı Beyrek’e verdi, bu gece gerdeğe giriyor, dedi”

“*Kan Turalı **gerdeğine girüp murādına maqşūdına erişdi***” (D409-1)

“Kan Turalı gerdeğine girip muradına maksuduna erişti”

“*beg babamuñ kadın anamuñ yüzün görmedin bu **gerdege girürisem, dëdi***”(D387-5/6, D527-13) “bey babamın kadın anamın yüzünü görmeden bu gerdeğe girersem”

kırğun gir- topluca ölmek

“*derelerde depelerde kâfire **kırğun girdi, leşine kuzğun üşdi***” (D135-13, D247-9, D313-3, D587-7) “derelerde tepelerde kâfire kırğın girdi, kuzgun üştü”

şohbete gir- sohbeteye başlamak

“*karangulu gözüm aydını kardaş! dèyü ağladı içeri a şohbete girdi, destür diledi*” (D521-4/5) “kara gözümün ışığı kardaş, diye ağladı, içeri a sohbeteye girdi, izin istedi”

şiven gir- yaşlı olmak

“*Bay Böre Begün dünlüğü altun ban évine [şiven] girdi*” (D189-10, D195-8) “Bay Böre Bey’in penceresi altın beyrek çadırına yas girdi”
 “*dünlüğü altun ban évine babamuş şiven girmiş*” (D201-6) “babamın penceresi altın beylikçadırına yas girmiş”

tulada gir- zindana girmek

“*tul tulada girdüğüm, tulad[a] eri duharlayı koduğum yağı yurdu*” (D225-2) “uzun zamandır girdiğim zindanda, savaşçıları sayarak bıraktığım düşman yurdu”

yaşına gir- yaşına girmek

“*oğlan on beş yaşına girdi*” (D37-7/8, D147-3, D147-3/4, D147-4, D415-2) “oğlan on beş yaşına girdi”

yola gir- yola çıkmak, koyulmak

“*ikisi bile yola girdi*” (D109-2/3, D153-8, D277-3, D411-9) “ikisi birlikte yola çıktı”

“*bāzīrgānlar daḥı gece gündüz yola girdiler, İstanbola geldiler*” (D145-12, D573-10) “tüccarlar da gece gündüz yola girdiler”

“*yanaşup yola girende kara buğur görkli*” (D21-1) “yanaşıp yola girende kara deve güzel”

zarılıklara gir- feryat edip ağlamak

“gömleği göricek begler ünür ünür ağlaştılar, **zarılıklar[a] girdiler**”

(D193-13) “gömleği görünce beyler hüngür hüngür ağlaştılar, sızlaştılar”

gişi kadın veya erkeğe verilen genel ad, şahıs

alcağ gişi rütbesi düşük kişi

“benden **alcağ gişileri** ağ otağa, kızıl otağa kondurdu” (D29-13) “benden

düşük kişileri ak otağa, kızıl otağa oturttu”

gizle- gizlemek

yér gizle- gömülmek

“ecel aldı, **yér gizledi**” (D75-13, D137-12, D315-2, D409-5, D589-2,

D613-9) “ecel aldı, toprak gizledi”

göçür- göçürmek, kızı evlendirmek

kız~ göçür- kız vermek

“oğlı olan evermiş **kızı olan göçürmüş**” (D167-11) “oğlu olan evermiş,

kızı olan göçürmüş”

gök gökyüzü

göge yetür- göge yükseltmek, yüceltmek

“götürdüğün **göge yetüren** görklü Tanrı” (D427-7/8) “yücelttiğini göge

yükselten görklü Tanrı”

gökden ên- (kutsal) gökten inmek

“yazılıp düzilüp **gökden êndi**, Tanrı ‘ilmi *Qur’ân* görkli” (D19-5)

“yazılıp düzenlenip gökten indi, Tanrı ilmi Kur’an güzel”

gönder mızrak, kargı

gönder ur- mızrak atmak

“*Aruza bir gönder urdı gögsinden yalabdağ öte geçdi*”(D611-11) “Aruz’a

mızrak vurdu göğsünden delip öteye geçti”

haber gönder- haber göndermek

“*Begile haber gönderdi*” (D493-9) “Begil’e haber gönderdi”

gönder-

armağan gönder- hediye göndermek

“*yad kâfir gelse başın Oğuz a armağan gönderdi*” (D479-13) “yabancı

kâfir gelse başını Oğuz’a armağan gönderdi”

göñül gönül

arı göñül~ temiz, iyi gönül

“*arı göñülde pas olsa şerâb açar*” (D487-4) “temiz gönülde keder olsa

şarap açar”

göñül al- kendine aşık etmek

“*göz kaḥuban göñül alan anuḡ görklüsi olur*” (D357-13, D359-10) “göz

kırıp kendine aşık eden onun güzeli olur”

gönül vèr- aşık olmak

“göz açuban gördüğüm, **gönül vèrüp** sevdiğüm A Dirse Hân” (D55-3, D195-5, D199-10, D201-7, D279-3, D341-6, D483-13/D485-1) “göz açıp gördüğüm, gönül verip sevdiğim A Dirse Han”

gönülünden eyd- içten söylemek

“Kazan **gönlünden eydür**: El-ḥamdulillāh, menüm oğlancuğum büyük er olmuş, dedi” (D581-3) “Kazan gönlünden, ‘Elhamdulillah, benim büyük er olmuş’ dedi”

gönli açıl- ferahlamak, içi açılmak

“ava bingil, **gönlün açıl**sun, dedi” (D487-6) “ava git, için ferahlasın, dedi”

gönli gèt- öfkelenmek

“gözüm döndi, **gönlüm gètdi**, öldürürüm seni, dedi” (D401-13) “gözüm döndü, gönlüm gitti, öldürürüm seni, dedi”

gönli sev- kanı ısınmak

“bu yigidi gözüm gördi, **gönlüm sevdi**” (D377-7, D385-10) “bu yigidi gözüm gördü, gönlüm sevdi”

“gözün kimi tutarsa, **gönlün** kimi severise sen ana varğıl” (D341-3, D529-6) “gözün kimi tutarsa, gönlün kimi severse sen ona var”

gör- görmek

baş~ yarağı gör- başının çaresine bakmak

“üzerünüze yağı geldi, **başuñuz yarağın görüñ**, dedi” (D575-12)

“üzerinize düşman geldi, başınızın çaresine bakın, dedi”

düş gör- rüya görmek

“*meger ol gece Yegenek **düş gördi***” (D419-7, D419-9) “meğer o gece Yegenek rüya gördü”

“*nêçe kim bu **düşü gördüm**, şundan berü ‘aqlum uşşum dère bilmen*” (D93-5) “bu düşü gördüğümünden beri aklımı toplayamam”

görklü gör- güzel ve uygun bulmak

“*Selcan Hatun bu yeri **görklü gördi**, beğendi*” (D389-4) “Selcan Hatun bu yeri güzel buldu, beğendi”

gözi gör- beğenmek, hoşlanmak

“*bu yigidi **gözüm gördi**, gönlüm sevdi*” (D377-7, D385-10) “bu yiğidi gözüm gördü gönlüm sevdi”

hoş gör- iyi ve uygun görmek

“*öginen erenleri **hoş görmedüm***” (D561-9, D563-9/10, D565-9, D567-6) “övünen erenleri hoş görmedim”

hüner~ gör- yetenek öğrenmek

“***hüneri** oğul atadan mı **görür** öğrenür a*” (D257-10/11) “hüneri oğul atadan mı görür öğrenir a”

iş görmüş tecrübeli

“ *Kazılık Koca **iş görmüş** iş[e] yarar âdem idi*” (D411-8) “Kazılık Koca iş görmüş işe yarar adam idi”

kara kaygulu vâkı‘a gör- kâbus görmek

“*gece yaturiken Karacık Çoban **kara kaygulu vâkı‘a gördi***” (D85-11, D91-11) “gece yatarken Karacık Çoban kâbus gördü”

“*ķara ķaygulu vāķı ‘a gōrdüm*” (D91-12/13) “kâbus gördüm”

ķız gör- evlenecek kız bulmak

“*oğul, ķız gōrmek senden, mal rızķ vèrmek benden, dèdi*”(D349-9) “oğul, kız bulmak senden, mal rızık vermek benden, dedi”

ķoparı gör- sökmeye çalışmak

“*gōzün[-]a ķararmamıř iken bu ağacı **ķoparı gör!***” (D107-6) “gözün a kararmamışken bu ağacı sökmeye bak”

maşlahat gör- uygun görmek

“*maşlahat gōrdiler ki Dede Ķorķut varsun dèdiler*”(D171-2, D577-2)

“uygun görüp Dede Korkut gitsin dediler”

“*oğul, ķalın Oğuz beglerini odamıza oħıyalum; nèce **maşlahat***

gōrürlerise aña göre iş edelüm” (D169-11/12) “oğul, güçlü Oğuz beylerini odamıza davet edelim, nasıl uygun görürlerse ona göre iş edelim”

oñat gör- iyice görmek

“*bu at Begilün-dür, biz kaçıyoruz, Tekür eydür: mere, **oñat görüñ***” (D499-13) “bu at Begil’indir, biz kaçıyoruz, Tekfur: mere, iyice bakın”

öldüre gör- öldürmeye çalışmak

“*ķuř uçurup av avlayup oğlunı oħlayup **öldüre gōrgil***” (D49-3) “kuş uçurup av avlanıp oğlunu okla öldürmeye çalış”

öldürü gör- öldürmeye çalışmak

“*oğlunı seni öldürmedin sen oğlunı **öldürü gōrgil[-]a!** dèdiler*”(D51-10)

“oğlun seni öldürmeden sen oğlunu öldürmeden sen oğlunu öldürmeye bak

a!”

şagaldı gör- iyileşmek

“*sen menüm elümi şagaldı gör*” (D177-2) “sen benim elimi iyileştir”

uçā gör- kaçmaya çalışmak

“*Paraşaruñ Bayburd hişārından uçā görgil!*” (D199-13) “Parasarn

Bayburt hisarından kaçmaya bak”

yarağ~ gör- hazırlık yapmak

“*geldi, gèyesi-sin [gèydi, èvine] gètdi, ağır düğün yarağın gördi*” (D185-

4) “geldi, giysisini giydi, evine gitti, büyük düğün hazırlığı yaptı”

“*bir dahı altı perli gürz aldılar; yol yarağın gördiler*” (D147-2, D195-

13, D419-6) “bir de altı kanatlı gürz aldılar, yol hazırlığı yaptılar”

görklü güzel

görklü gör- güzel ve uygun bulmak

“*Selcan Hatun bu yeri görklü gördi, beğendi*” (D389-4) “Selcan Hatun

bu yeri güzel buldu, beğendi”

görün- görünmek

gözine görün- kendini göstermek

“*var dahı ol deli kavatuñ gözine görüngil, benzini şarartğıl! dedı*”(D321-

2) “git ve o deli kavatın gözüne görün, benzini sarart, dedi”

göster- göstermek

cân tatlusun göster- canını yakmak

“*ağzunuyla burnundan kan şorladaydum, cân tatlusun saña göstereyidüm*”

(D113-10) “ağzınla burnundan kan fişkirtaydım, can tatlısını sana göstereydim”

erlik göster- yiğitlik taslamak

“*bu kavat oğlu kavat mize erlik mi gösterür? dedi*”(D159-12/13) “bu kavat oğlu kavat bize erlik mi gösterir, dedi”

hüner göster- hünerini sergilemek

“*kul karavaş getüreyim, hüner göstereyim*” (D355-12) “kul hizmetçi getireyim, hüner göstereyim”

“*oyarmak benden, savaş[u]ban hüner göstermek senden, dedi*”(D393-2/3)

“uyandırmak benden, savaşıp hüner göstermek senden”

oyun göster- hüner göstermek, savaşmak, kahramanlığını göstermek

“*anuñula dahı oyun göstereşün, kıızı andan şonra verelüm, dedi*”(D373-5/6)

“onunla da savaşsın, kıızı ondan sonra verelim”,

tar göster- dar etmek

“*kalkar, bize geñ yazuyı tar gösterür, dediler* (D539-8) “kalkar, bize geniş ovayı dar eder, dediler”

götür- götürmek

aradan götür- öldürmek, ortadan kaldırmak

“*aradan Beyregi götürelüm*” (D597-10) “aradan Beyrek’i kaldıralım”

baş götür- baş kesmek, öldürmek

“*hay demedin **baş götür**en cellādı olur*” (D359-1) “hay demeden baş kesen onun celladı olur”

el götür- (dua için) el kaldırmak

“***el götür**diler, hācet dilediler*” (D37-3) “el kaldırdılar, dua ettiler”

karında götür- karnında, rahimde taşımak, gebe olmak

“*tokuz ay tar **karınumda götür**düğüm oğul*” (D111-10, D337-1) “dokuz ay karnımda taşıdığım oğul”

göyin- yanmak, yakmak

içi göyin- içi yanmak, acı duymak

“*yandı bağrum, **göyindi içüm***” (D211-9, D211-12) “yandı bağrım, dağlandı içim”

göyne- yanmak

içi göyne- içi yanmak, acı duymak

“*Kazan **içüm göyner**; sarı yılan şokmadın ağca tenüm kalkar şişer*”

(D281-4 “Kazan, içim yanar, sarı yılan sokmadan akça tenim kalkar şişer”

göz göz

göz aç- olayları yorumlayacak yaşa gelmek

“***göz açuban** gördüğüm, gönül verüp sevdiğüm*” (D55-2, D191-6, D197-11, D199-9, D201-7, D279-2, D341-6, D483-13) “göz açıp gördüğüm,

gönül verip sevdiğim”

“vay **göz açup** gördüğüm, gönül verüp sevdiğüm” (D195-5, D341-6)

“vay göz açıp gördüğüm, gönül verip sevdiğim”

göz~ aç- kendine gelmek, ayılmak

“böyle degeç oğlanın kulağına ses tokındı, başın kaldırdı, yalabdağ

gözin açdı” (D63-2, D393-3) “sonra oğlan ses duyunca başını kaldırdı,

hafifçe gözünü açtı”

“kara kıyma görklü **gözün açgıl yigit!**” (D391-6) “kara çekik görklü

gözünü aç yigit”

göz gezdür- bakınmak, bir şeyi anlamak için bakmak

“sağılan şolına **göz gezdürdi**, oğlancuğunu görmedi kara bağı sarşıldı”

(D53-11, D277-10) “sağına soluna göz gezdirdi, oğlancığını görmeyince

kara bağı sarsıldı”

göz kağ- göz kırpmak, göz ile işaret etmek

“**göz kağuban** gönül alan görklüsünün boynun öpem” (D359-10) “kaş göz

edip gönül alan görklüsünün boynunu öpem”

göz kağ- göz kırpmak, göz ile işaret etmek

“**göz kağuban** gönül alan onun görklüsü olur” (D357-13) “kaş göz edip

gönül alan onun görklüsü olur”

göz~ toy- gözü doymak

“elin yüzün yumadın tokuz bazlammac ilen bir külek yoğurd **gözler**

toyınca tıka başa yer” (D21-13) “elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama

ile bir kova yoğurdu gözleri doyuncaya kadar tika basa yer”

göz uciyla bak- sezdirmemeye çalışarak bakmak

“*karşusından ol eri şancasum vaqt deñediim, göz uciyla ol ere **bağdum***”

(D421-4/5) “karşısında o eri deşeceğim vakit dikkat ettim”

göz~ yaşı dök- ağlamak

“*ağ bürçeklü anası büldür büldür ağladı, gözünüñ yaşın **dökdi***” (D189-7)

“yaşlı anası ağladı sızladı, gözünün yaşını döktü”

gözi gör- beğenmek, hoşlanmak

“*bu yigidi **gözüm gördi**, göñlüm sevdi*” (D377-7, D385-10) “bu yigidi

gözüm gördü gönlüm sevdi”

gözi karar- kötü hissetmek, sersemleşmek

“*mere çoban, karnuñ açıkمامışiken, **gözünüñ[-)a kararمامış iken***”

(D107-5) “mere çoban, karnın acıkمامışken, gözün a kararمامışken”

gözi kork- korkmak

“*kâfirüñ **gözi korkdı**, dünyā ‘ālem kâfirüñ başına karanlı oldu*” (D91-2)

“kâfirin gözü korktu, dünya alem kâfirin başına karanlık oldu”

gözi tut- beğenmek

“*gözünüñ kimi **tutarısa**, göñlüñ kimi severise sen aña varğıl*” (D341-3,

D529-5) “gözün kimi tutarsa, gönlün kimi severse sen ona var”

“*yigidüñ **gözi** bir deniz kulunu boz aygırı **tutdı***” (D151-9/10) “yigidin

gözü bir deniz kulunu boz aygırı tuttu”

gözi uyhu al- uykulu olmak

“*kara kıyma gözlerüñ **uyhu almış**, açğıl ahı*” (D61-4) “kara çekik

gözlerin uyku almış, aç canım”

“*karangulu gözlerini uyhu almış yigit atının çalırını bileğine bağladı*”

(D533-8/9) “kara gözlerini uyku almış yiğit atının yularını bileğine bağladı”

“*karangulu gözünü uyhu aldı*” (D551-9) “kara gözünü uyku aldı”

gözine görün- kendini göstermek

“*var dahı ol deli kavatuñ gözine görüngil, beñzini şarartgıl! dedı*”(D321-

2) “git ve o deli kavatın gözüne görün, benzini sarart, dedi”

gözünü kırhut- korkutmak

“*Azrāyilüñ gözünü eyle kırhutdum ki geñ kapuyı kodi, tar bacadan kaçdı*”

(D325-8) “Azrail’in gözünü öyle bir korkuttum ki geniş kapıyı bıraktı, dar bacadan kaçtı”

gözüne kırhu düş- çok korkmak

“*kāfirlerüñ gözüne kırhu düşdi*” (D89-11) “kâfirlerin gözüne korku düştü”

gözleri çöngel- az görmek

“*kara kıyma gözlerüñ çöngelmeseydi ağam Beyrek deyeydüm ozan şaşa*”

(D219-5) “kara çekik gözlerin zayıflamasaydı ağam Beyrek derdim ozan sana”

gözleri kan yaş tol- gözleri kanla ve yaşla dolmak, çok üzülme

“*kara kıyma gözleri kan yaş taldı*” (D53-12, D95-11, D219-3/4, D277-

11/12, D287-7, D587-2) “kara çekik gözleri kan yaş doldu”

gözleri yaşla tol- üzüntüden gözleri dolup ağlamak

“*Basatun karang[u]lu gözleri yaşla taldı*” (D451-11) “Basat’ın kara

gözleri yaşla doldu”

gözet- gözetmek

şapa yèr gözet- kaçacak yer aramak

“*ol gün muhannatlar a şapa yèr gözetdi*” (D133-7, D271-12, D311-4) “o gün kötüler kaçacak delik aradı”

güc güç, kuvvet

güc~ bul- güçlkle elde etmek

“*dilek ile bir oğul gücile buldum*” (D55-13, D283-5) “dua ile bir oğul güçlkle buldum”

gül- gülmek

yüzi gül- sevinmek, mutlu olmak

“*bu evi harāb olası ere varaldan berü dahı karnum toymadı, yüzüm gülmedi*” (D23-2) “bu evi yıkılası kocaya vardığımdan beri daha karnım doymadı, yüzüm gülmedi”

gün gün

ağır gün önemli gün

“*meger ol gün kâfirlerün ağır günleriydi*” (D197-2) “meğer o gün kâfirlerin önemli günleriydi”

güni gel- zamanı gelmek

“*[boynu uzun] bedevī atum saķarıdum bu gün için, **güni geldi***” (D265-4, D2656, D265-8, D265-10, D265-11, D265-13, D267-1) “boynu uzun yürük atımı saklardım bugün için, günü geldi”

güni toğ- eline iyi fırsat geçmek

“*ķaranku aķşam olanda **güni toğan***” (D97-12) “karanlık akşam olduğunda eline fırsat geçen”

gün güneş

gün deg- güneş doğmak

“*gögsi güzel ķaba tağlara **gün degende***” (D29-6, D49-9) “göğsü güzel yüce dağlara güneş doğduğunda”

gün toğ- güneş ufuktan yükselmek

“*tañ ötdi, **gün toğdı***” (D187-13) “tan geçti, güneş doğdu”

günah günah, suç

günāh~ bağışla- günahını affetmek

“***günāh**larını adı görklü Muķammed Muştafā yüzi şuyına **bağışlasun***” (D139-9-10, D251-7, D315-11/12, D347-4, D409-10/11, D433-4/5, D447-2/3, D513-9/10, D549-11, D589-6/7) “günahlarını adı güzel Muhammed Mustafa yüzü suyuna bağışlasın”

günlük gölgelik

günlük~ dik- çadır dikmek

“Aruz dağı altun[lu] **günlügin dikmişidi**” (D591-12) “Aruz da altınlı çadırını dikmişti”

“*Kalın Oğuz beglerin ağırladı, altunluca **günlügin diküp***” (D407-13) “güçlü Oğuz beylerini ağırladı, altın başlı çadırını dikip”

günlük~ tik- çadır dikmek

“*Basat altunlu **günlügin tiküp** oturur iken gördiler*” (D449-3) “Basat altınlı çadırını dikip otururken gördüler”

güreş güreş

güreş tut- güreşmek

“*imdi gel, senünile **güreş tutalım, dedi***”(D165-6) “şimdi gel, seninle güreşelim, dedi”

gürz silah olarak topuz

gürz şal- gürzle savaşmak

“*altmış batman **gürz şalar**ıdı, katı muhkem yay çekeridi*” (D413-1)
“altmış batman gürz salardı, çok sert yay çekerdi”

gürz ur- gürzle vurmak

“*bunuñ kapısına birer **gürz uralum, dedi***”(D575-5) “bunun kapısına birer gürz vuralım, dedi”

“*birer **gürz urup** kapuyı uvatdılar, içerü girdiler*” (D575-7) “birer gürz vurup kapıyı ufalttılar, içeri girdiler”

Ḥ, Ḥ, Ḥ

ḥaber haber

ḥaber aṣ- haber gelmek, haber almak

“*arkurı yatan ala tağdan ḥaber aṣa, ḥānlar ḥānı Bayındıra ḥaber vara*”

(D45-8, D379-12) “karşı yatan haber gele, hanlar hanı Bayındır’a haber aṣa”

“*ḥara ḥara tağlardan ḥaber aṣdı*” (D519-1) “kara kara dağlardan haber aṣtı”

aṣtı”

“*ḥara ḥara tağlardan ḥaber aṣmıṣ*” (D495-5) “kara kara dağlardan haber aṣmıṣ”

aṣmıṣ”

ḥaber~ èlet- haber iletmek

“*yalancı oğlı Yaltacuk menüm ölüm ḥaberin èletmiṣ*” (D201-5) “yalancı

oğlu Yaltacuk benim ölüm haberimi götürmüş”

ḥaber gèç- haber geçmek

“*aḥan ṭurı şulardan ḥaber gèçe, arkurı yatan ala tağdan ḥaber aṣa*”

(D45-7, D47-7, D379-12) “akan duru sulardan haber geçe, karşıda yatan

ala dağdan haber aṣa”

“*ḥanlı ḥanlı şulardan ḥaber gèçdi*” (D519-1/2) “kanlı kanlı sulardan

haber geçti”

“*ḥanlı ḥanlı şulardan ḥaber gèçmiṣ*”(D495-6) “kanlı kanlı sulardan haber

geçmiş”

ḥaber gel- söylenmek, bildirilmek

“*kalın Oğuz ellerine haber geldi*” (D475-5) “güçlü Oğuz illerine haber geldi”

haber~ getir- haber getirmek

“*Dirse Hāna bu haberi getürdi, eydür*” (D45-2, D209-11, D433-11) “Dirse Han’a bu haberi getirip derler”

“*bir yigit olsa dirisi haberin getirse çargap [çuka] altun akça vèüridüm*” (D193-4) “bir yiğit olsa dirisi haberini getirse giysi, altın akçe verirdim”

“*ölüsü haberin getürene kız kardaşum vèüridüm, dedi*” (D193-5) “ölüsü haberini getirene kız kardaşımı verirdim, dedi”

“*ben varayın ölüsü dirisi haberin getüreyin*” (D193-7) “ben varayım ölüsü dirisi haberini getireyim”

“*hayır haber getürene at, ton vèrem, kaftanlar gèydürem!*” (D529-11)

“hayır haber getirene at, giysi verem, kaftanlar giydirem”

haber gönder- haber göndermek

“*Begile haber gönderdi*” (D493-9) “Begil’e haber gönderdi”

haber şor- soru sormak

“*gelenden gèdenden haber şoram*” (D529-11) “gelenden gidenden haber sorayım”

“*Bānu Çiçek yaşmaklandı, haber şordu*” (D163-3) “Banu Çiçek yaşmaklandı, haber sordu”

“*haber şordular, görelüm nece şordular*” (D395-8) “haber sordular, görelim nasıl sordular”

haber var- haber ulaşmak

“*hānlar hānı Bayındır[a] haber vara*” (D45-8, D47-7, D379-13, D383-3)

“hanlar hanı Bayındır’a haber vara”

“*meger hanum, Teküre haber vardı*” (D363-2, D519-2) “meğer hanım, Tekfura haber ulaştı”

“*Demür Kapı Dervendinden haber varmış*” (D495-6) “Demir Kapı Dervendi’nden haber varmış”

haber vèr- haber vermek, bildirmek

“*anı dahı öz gevdeñde cānuñ varısa, oğul, vèr haber maña*” (D61-7) “öz gövdende canın varsa, oğul, ver haber bana”

“*kāfirler azğunı sögli melike haber vèrdi*”(D83-2, D187-3,

D493-4, D501-2/3, D575-11) “kâfirler azgını sögli melike haber verdi”

“*şu kaçan haber vèrse gerek*” (D97-9, D99-6, D99-13) “su nasıl haber

“*meni saña şorsa baba, toğrı haber vèrgil*”(D295-1) “beni sana sorsa baba, doğru haber ver”

“*varayım, oğluma toğrı haber vèreyim*”(D353-12/13) “varayım, oğlyma doğru haber vereyim

korhınc haber~ vèr- kötü haber vermek

“*oğlana korhınc haberler vèreyim, ola kim gètmeye, döne, dedi*”(D357-7/8) “oğlana korkunç haberler vereyim, belki gitmez, döner, dedi”

şer haber getür- kötü haber getirmek

“*şer haber getürenüñ başın kesem!*” (D529-12) “kötü haber getirenin başını keseyim”

habs hapis

hapse şal- hapsetmek

“getürdiler, toņuz tamına **hapse şaldılar**” (D569-12) “getirdiler, domuz damına hapse saldılar”

hacet dilek, dua, istek

hacet dile- dua istemek

“ulı toy eyle, **hacet dile**” (D35-9) “ büyük ziyafet düzenle, dua iste”*Qadir*
 “Tanrıdan **hacet diledi**, yüzün yere sürdi” (D301-12, D35-11/12)
 “Kadir Tanrı’dan dua diledi, yüzünü yere sürdü”
 “el götürdiler, **hacet dilediler**” (D37-3) “el kaldırdılar, dua ettiler”

hak 1. hak **2.** Allah

hakka ısmarla- Allah’a emanet etmek

“yārenler, sizi **Hakka ısmarladım**, dedi, gētdi” (D171-11) “yarenler, sizi Hakk’a ısmarladım, dedi, gitti”

hakki deg- hakkı değmek

“haklıya **hakki dege**, haksuza yüzü karalığı dege” (D229-10) “haklıya hakkı değe, haksıza yüzünün karalığı değe”

hakına ko- defnetmek

“çoban şehid olan kardeşlerin **hakına kodı**” (D91-5) “çoban şehit olan kardeşlerini defnetti”

hakla- öldürmek

düşmeni hakla- düşmanı yenmek

“*varalum, düşmeni haklayalum*” (D609-2) “varalım, düşmanı haklayalım”

hamle saldırış

hamle çekiş- kavga etmek, savaşmak

“*boğayıla oğlan bir hamle çekişdiler*” (D39-12) “boğayla oğlan bir süre kavga ettiler”

harçlık harçlık, ihtiyaçlar için ayrılmış para

harçlık vër- harçlık vermek

“*yahşı at, yahşı kaftan, vāfir harçlık vèrdi*” (D481-4) “güzel at, güzel kaftan, bol harçlık verdi”

hayf öç, kötülük

hayfı kal- öcü kalmak

“*Qazan Begde bir hayfumuz kaldı*” (D85-5, D85-6) “Kazan Bey’de bir öcümüz kaldı”

hayır hayır, hayırlı

hayra yor- iyiye yorumlamak

“*kalanişin yora bilmen, Allāh [hayra] yorsun! dedı*”(D93-9) “kalanımı yoramam, Allah hayra yorsun dedi”

hazîne altın, mücevher vb. değerli eşya yığını

ağır hazîne~ değerli eşya

“*ağır hazîne, bol leşker alayım*” (D57-6, D87-7) “değerli eşya, bol asker alayım”

“*ağır hazînem, bol akçam götürüpdürürsin*” (D121-10) “değerli eşyalarımı, bol akçemi götürmüşsün”

“*ağır hazîneşi, bol akçanı getirmişüz; bizümdür*” (D123-6) “değerli eşyalarını, bol akçeni getirmişiz, bizimdir”

“*ağır hazînesini, bol akçasını yağmaladılar*” (D83-7) “değerli eşyasını, bol akçesini yağmaladılar”

helâllik nikâhlı eş

helâllığa al- nikahına almak, evlenmek

“*babaña anaña sağlıgıla varacak olurısañ beni bunda gelüp helâllığa alur mısın? dedi*”(D203-9) “babana anana sağlıkla varacak olursan gelip beni burda eş olarak alır mısın?”

“*sağlıgıla varacak olurısam Oğuz, gelüp seni helâllığa almazısam, dedi*” (D203-11) “sağlıkla varacak olursam Oğuz’a, gelip seni almazsam,dedi”

hırlat- canını almak

cân~ hırlat- öldürmek

“*cânımı hırlatgıl, algıl! dedi*”(D321-2) “canını al, dedi”

himmet yardım**himmet vèr-** yardım etmek

*“kara polad uz kılıcın kuvvet vèrdi, kargu ıalı sünjüsin **himmet vèrdi**”*

(D507-3) “kara polat uz kılıcını kuvvet verdi, kargı dalı mızrağını himmet verdi”

hoş hoş, iyi**hoş geç-** rahat yaşamak, gününü gün etmek

*“yèyelüm içelüm, **hoş geçelüm**”* (D79-13) “yiyelim içelim, hoşça vakit geçirelim”

*“anun arkasında yèyesin içesin; **hoş geçesin**”* (D349-5) “onun arkasında yiyesin içesin, hoş geçinesin”

hoş gel- hoş bulmak, beğenmek

*“Kazana bu söz **hoş geldi** atından end”*i (D107-13, D329-11, D345-4)

“bu söz Kazan’a hoş geldi, atından indi”

*“Beyrek gèydi yoldaşlarına bu iş **hoş gelmedi**, saht oldılar”* (D185-8,

D253-12, D319-11, D331-12, D483-6) “Beyrek giydi yoldaşlarına bu iş hoş gelmedi”

hoş gör- iyi ve uygun görmek

*“öginen erenleri **hoş görmedüm**”* (D561-9, D563-9/10, D565-9, D567-6)

“övünen erenleri hoş görmedim”

hoş kal- hoşça kalmak

*“kalkıp **hoş kal!** dèyüp gètdi”* (D595-2) “kalkıp hoş kal deyip gitti”

“*helāllaşdı, hoş kaluñ! dedi*”(D457-7, D521-5) “helalleşti, hoşça kalın, dedi”

hū Allah

hū dē- (gayret için) ‘Allah’ demek

“*Şarı Tonlı kız ‘ışkına bir <bir> hū! dēdi[ler]*” (D369-13, D375-9, D381-13, D385-3) “Sarı Tonlı kız aşkına bir hu! dediler”

hūb güzel, yakışıklı, iyi

hūb söyle- güzel söylemek

“*Oruz hūb söyledi, şeker yēdi*”(D259-2) “Oruz güzel söyledi, şeker yedi”

huşlı huylu

çirkin huşlı kötü huylu

“*it gibi kev kev eden çirkin huşlı*” (D569-4/5) “it gibi hav hav eden çirkin huylu”

hüner yetenek

hüner~ gör- yetenek öğrenmek

“*hüneri oğul atadan mı görür öğrenir a*” (D257-10/11) “hüneri oğul atadan mı görür öğrenir a”

hüner göster- hünerini sergilemek

“*kul karavaş getüreyim, hüner göstereyim*” (D355-12) “kul hizmetçi

getireyim, hüner göstereyim”

“oyarmak benden, savaş[u]ban **hüner göstermek** senden, dedi”(D393-

2/3) “uyandırmak benden, savaşıp hüner göstermek senden”

I, İ

ılğar akın, hücum

ılğar var- akın etmek, hücum etmek

“*altı yüz kâfir atlandı, koyunun üzerine ılğar vardı*” (D85-10) “altı yüz kâfir atlandı, koyunun üzerine akın edip gitti”

ılğar yêt- akın etmek, hücum etmek

“*Ğazanun üzerine ılğar yêt-di*” (D261-5, D391-3) “Ğazan’ın üzerine at koşturup geldi”

ır- uzaklaşmak, alıkoymak

yolından ır- yolundan alıkoymak

“*meni yolumdan ırmağ*” (D525-13) “beni yolumdan alıkoymayın”

ışmarla- emanet etmek

ħağğa ışmarla- Allah’a emanet etmek

“*yârenler, sizi Ĥağğa ışmarladum, dèdi, gèt-di*” (D171-11) “yarenler, sizi Ĥakk’a ışmarladım, dedi, gitti”

ışğ aşk

ışğı gel- aşka gelmek

“*ol gün bağa bağa Ĥazan oğlı Oruzun ışğı geldi, eydür*” (D271-13) “o gün baka baka Ĥazan oğlu Oruz aşka geldi, der”

İ, İ, İ

‘ibret acayip, tuhaf

‘ibret al- ders almak, hatasını anlamak

“*çoban bu bağanağı göricek ‘ibret aldı*” (D439-2) “çoban bu keseyi görünce hatasını anladı”

ıç ıç

ıç ıç göyin- ıç ıç yanmak, acı duymak

“*yandı bağrum, göyindi içüm*” (D211-9, D211-12) “yandı bağrım, dağlandı içim”

ıç ıç göyne- ıç ıç yanmak, acı duymak

“*Kazan içüm göyner; sarı yılan şokmadın ağca tenüm kalkar şişer*” (D281-4) “Kazan, içim yanar, sarı yılan sokmadan akça benim kalkar şişer”

ıçine kırhu düş- korkmak

“*çobanın ıçine kırhu düşdi*” (D437-9) “çobanın yüreğine korku düştü”

ıçine od düş- ıç ıç yanmak, üzölmek

“*Selcan Hatun bunu böyle gördi ıçine od düşdi*” (D397-10) “Selcan Hatun bunu böyle gördü yüreğine ateş düştü”

ıç- ıçmek

and ıç- söz vermek, yemin etmek

“*Beyrek and ıçdi: kılıcuma toğranayın, oğuma sancılayın*” (D203-9,

D559-4, D577-7, D599-7) “Beyrek yemin etti: kılıcıma doğranayım,
okuma vurulayım”

“*hep begler el urup **and içdiler***” (D597-5, D607-4) “bütün beyler el vurup
yemin ettiler”

“*hep şol oturan begler Kazana ‘aşı̄ olduk, **and içdük, Muşhaf getürdiler***”
(D599-6, D603-10) “hep şurada oturan beyler Kazan’a asi olduk yemin
ettik, Kur’an getirdiler”

“***and içmişem kısır kısırağa bindüğüm yok***” (D233-3, D531-1/2) “yemin
etmişim kısır kısırağa bindiğim yok”

arkasında ye- iç- sırtından geçinmek

“*anuş **arkasında yeyesin içesin, hoş geçesin***” (D349-5) “onun arkasında
yiyesin içesin, hoş geçinesin”

iki iki

bir iki dème- az çok olduğuna aldırmamak

“***bir iki demedi, kâfirlere kılıç urdı***” (D151-5) “bir iki demedi kâfirlere
kılıç vurdu”

ilerü ileri

ilerü gel- öne çıkmak, yaklaşmak

“*oğlu Oruza bu iş, hoş gelmedi, **ilerü geldi, diz[in] çökti***” (D253-12/13)
“oğlu Oruz’a bu iş, hoş gelmedi, ileri çıktı, diz üstü çöktü”

ilerü gelüp Selcan Hatunı kucaqlayup barışmışlar (D405-5) “ileri çıkıp

Selcan Hatun’u kucaklayınca barıştılar”

ilerü tur- bir işin gereğini yapmak

“*çün böyle oldu, heman imdi ilerü turmak gerek beg oğlu! dedi*”(D167-6)

“madem böyle oldu, hemen şimdi adım atmak gerek bey oğlu, dedi”

ilerü var- ileri yürümek

“*Kısırca Yenge derler bir hatun varıdı, ilerü vardı, pay diledi*” (D161-

1/2, D437-2, D437-11/12) “Kısırca Yenge derler bir hatun vardı, ileri

vardı, pay istedi”

“*birez dahı ilerü varalum, dedi*” (D551-10) “biraz daha ileri gidelim, dedi”

imren- arzulamak, gıpta etmek

şakına imren- erkek, karşı cinsi arzulamak

“*şakına imrendüğüm senün kızın gelinün*” (D565-13) “güzelliğine

imrendiğim senin kızın gelinin”

incin- kırılmak, gücenmek

katı incin- çok üzölmek

“*ordı [uşakları] bunun ucından katı incindiler*” (D441-8) “obanın

çocukları bunun yüzünden çok incindiler”

issüz sahipsiz, ıssız

issüz ço- sahipsiz bırakmak

“*babası ağladı, eydür: oğul, ocağum issüz koma*” (D457-2) “babası

ağladı, oğul ocağımı sahipsiz bırakma”

iste- 1. istemek, 2. aramak, izini sürmek

kız~ iste- kız istemek

“*bu kıızı istemege kim vara bilür?*” (D171-1) “bu kıızı istemeye kim gidebilir?”

“*oğul, sen kıız istemezmiş-sin*” (D349-4) “oğul, sen kıız istemezmişsin”

iş 1. iş 2. sorun

başına iş gel- başına iş gelmek

“*başuma iş geldi yoldaş dèrem, yoldaşumdan yeğ, dèdi*”(D205-10)

“başıma iş geldi, yoldaş derim, yoldaşımdan yeğ, dedi”

başına [iş] düş- başına iş gelmek

“*kılıç çalup baş kesdügüm görgil, ögrengil, kara başuğa [iş] düşende*

gereklüdür, dèdi” (D267-13) “kılıç çalup baş kestiğimi gör, öğren, dertli

başına bela geldiğinde gereklidir”

iş görmüş tecrübeli

“*Kazılık Koca iş görmüş iş[e] yarar âdem idi*” (D411-8) “Kazılık Koca iş görmüş işe yarar adam idi”

işe yarar işe yarayacak, elverişli olacak

“*Kazılık Koca iş görmüş iş[e] yarar âdem idi*” (D411-8) “Kazılık Koca iş görmüş işe yarar adam idi”

işi oñ- işi düzelmek, yolunda gitmek

“*Allāh Allāh demeyince işler oymaz*” (D11-12) “Allah Allah demeyince işler olmaz”

işi rast gel- işi yolunda gitmek

“*Padişāhına ‘āşī olanın işi rast gelmez* (D487-4) “padişahına asi olanın işi rast gelmez”

işin onar- işini yoluna koymak, rast getirmek

“*‘kara tonlu kâfire at deperem, işümi sen onar! dedi*”(D427-10) “kara giysili kâfire at sürerim, işimi sen onar! dedi”

işle- yapmak

erlik işle- iyilikte bulunmak, kahramanlık etmek

“*bize sen erlik işledün; gel imdi beğendün maldan al, dediler*”(D151-8) “sen bize erlik işledin, gel şimdi beğendiğin maldan al, dediler”

iz iz

iz~ bil- iz bilmek

“*ayru ayru yollar izin deve bilür*” (D17-3) “ayrı ayrı yollar izini deve bilir”

izine var- izine ulaşmak

“*‘Kalın Oğuz begleri izine varsa sen [dahı] vargıl*”(D523-7) “güçlü Oğuz beyleri izine gitse sen de git”

Қ, К

қабар- kabarmak, büyümek

өykieni қабар- öfkesi artmak

“ozan geldi, yelteme çaldı Oğuz yigid[i]nün **өykieni қабарды**, қılıcın
 çıkardı”(D387-1) “ozan geldi, kopuz çaldı, Oğuz yiğidinin öfkesi
 kabardı, kılıcını çıkardı”

кābin nikah akçesi, kalın, nikah

кābin kes- söz kesmek

“*Haқ Te ‘āla atamuñ gönline raḥmet eylese, **кābin kesip** meni ol yigide
 vērse”* (D367-6/7) “Hak taala babamın gönlüne acıma duygusu verse,
 söz kesip beni o yiğide verse”

қаç- kaçmak

meydāni қо- қаç- alanı boş bırakmak

“*oğlan kuş yürekli olur, **meydāni қор қаçar**, dedi”*(D501-5) “oğlan kuş
 yürekli olur, meydanı bırakır, қаçar, dedi”

қada bela

қadası belāsı тоқın- zararı dokunmak

“*қadam belām тоқınur bugün saña! dedi”*(D323-1/2) “kazan belam
 dokunur bugün sana, dedi”

kadasi yet- eceli gelmek

“*kadasi yetmiş kavat oğlu kavat*” (D503-5) “belası gelmiş kavat oğlu kavat”

kadem ayak

kademi kıtsuz ayağı uğursuz kimse

“*kademi kıtsuz gelin deyince udsuz gelin desünler*” (D531-2) “ayağı uğursuz gelin diyeceklerine edepsiz gelin desinler”

kağ- kakmak, kavuşturmak

baş kağinc kağ- ayıplamak

“*kalın Oğuz begleri benim başuma kağinc kağarlar*” (D107-2) “güçlü Oğuz beyleri benim başıma kakar ayıplarlar”

göz kağ- göz kırpmak, göz ile işaret etmek

“*göz kağuban gönül alan görklüsünüñ boynın öpem*” (D359-10) “kaş göz edip gönül alan görklüsünün boynunu öpem”

kağr yok etme, üzülme

kağr gel- derin üzüntü duymak

“*çoban böyle degeç Kazana kağr geldi, aldı yöriyü verdi*” (D105-6)

“çoban böyle deyince Kazan çok üzüldü, çekti yürüyüverdi”

kağ- kavuşturmak, geçirmek

başa kaq- ayıplamak, aşığlamak

“olanca 'aybumuzı **başumuza kaqdı**” (D235-7) “olanca ayıbımızı başımıza kaktı”

göz kaq- göz kırpmak, göz ile işaret etmek

“**göz kaquban gönül alan anuñ görklüsü olur**” (D357-13) “kaş göz edip gönül alan onun görklüsü olur”

mahmüz kaq- mahmuzlamak

“ben bugün *konur* ata [**mahmüz**] **kaqaram**, üç günlük yolu bir günde aluram” (D93-11) “ben bugün konur ata mahmuz kakarım, üç günlük yolu bir günde alırım.

kaqınc ayıplama

başa kaqınc kaq- ayıplamak

“*kalın Oğuz begleri benim başuma kaqınc kaqarlar*” (D107-2) “güçlü Oğuz beyleri benim başıma kakar ayıplarlar”

qal- kalmak

‘āciz qal- güçsüz ve çaresiz kalmak

“*el-hāşılı, ordı [uşaqları] bunun ucından qatı incindiler, ‘āciz qaldılar*” (D441-8/9) “kısacası, obanın çocukları bunun yüzünden çok incindiler, aciz kaldılar.”

altında qal- altında ezilmek

“ya *kara buğranuñ gögsi altında qalam*” (D359-13) “ya kara devenin

göğsü altında ezileyim”

“*Karacık Çoban, anamı kâfir den dileyeyim, at ayağı altında kalmasun, dedi*”(D121-7) “Karacık Çoban, anamı kâfirden dileyeyim, at ayağı altında ezilmesin”

bâkî kal- daimî var olmak

“*bâkî kalan Settâr Tanrı*” (D329-9) “daim olan Tanrı”

başı gavgada kal- belaya karışmak

“*garîb başuñ gavgada kaldı mı?*” (D485-5) “garip başın kavgada kaldı mı?”

buñlu kal- zorda kalmak

“*kara başı buñaldı, buñlu kaldı*” (D327-2) “dertli başı bunaldı, sıkıntıya düştü”

diri kal- hayatta kalmak

“*ölenümüz ölsün, diri kalanumuz odaya gelsün, dedi*”(D395-1) “ölenimiz ölsün, kalanımız çadıra gelsin, dedi”

elinde kal- ölmek

“*yarın Oğuz eline haber vara deve elinde kalmışdı, kız kurtardı, deyeler*” (D383-3) “yarın Oğuz iline haber varır Deve elinde kalmıştı, kız kurtardı, derler”

esen kal- sağlıcakla kalmak

“*kadun ana, beg baba, esen kaluñ, dedi*”(D357-6, D361-2, D525-11/12) “kadın ana, bey baba, esen kalın, dedi”

hayfı kal- intikamı kalmak

“*Ƙazan Begde bir hayfumuz Ƙaldı*” (D85-5, D85-6) “Kazan Bey’de bir öcümüz kaldı”

hoş kal- hoşça kalmak

“*Ƙalkıp hoş Ƙal! deyiip getdi*” (D595-2) “kalkıp hoş kal deyip gitti”

“*helâllaşdı, hoş Ƙalın! dedi*”(D457-7, D521-5) “helalleşti, hoşça kalın, dedi”

Ƙarârı Ƙalma- sabrı tükenmek

“*böyle degec anasının Ƙarârı Ƙalmadı, [aldı] yöriyi vèrdi*”(D117-2, D303-7) “böyle deyince anasının sabrı kalmadı, çekti yürüyüverdi”

mâl Ƙal- miras kalmak

“*oğul dahı neylesün, baba öliip mâl Ƙalmasa*” (D15-2) “oğul da neylesin, baba öliip mal kalmasa”

yalıuz Ƙal- yalnız kalmak

“*Ƙara başum buñaldı yalıuz Ƙaldum*” (D103-11) “dertli başım bunaldı yalnız kaldım”

Ƙaldur- kaldırmak

baş Ƙaldur- karşı koymak, direnmek

“*baş Ƙalduran kâfirleri öldürdi*” (D151-6) “baş kaldıran kâfirleri öldürdü”

el Ƙaldur- (dua etmek için) el kaldırmak

“*Ƙalın Oğuz begleri el Ƙaldurdılar, du ‘ā eylediler*” (D145-1) “güçlü Oğuz beyleri el kaldırdılar, dua ettiler”

“*kalın Oğuz begleri yüz göye tıtdılar, el kaldıurup du ‘ā eylediler*” (D143-8) “güçlü Oğuz beyleri yüzlerini göğē çevirdiler, el kaldırıp dua ettiler”

kapak~ kaldur- gözünü açıp bakmak

“*Dirse Hāna karşı vardı, kapak kaldırdı, Dirse Hānuñ yüzine bakdı*”

(D53-9/10, D277-9, D393-4, D459-11) “Dirse Han’ı karşıladı, göz

kapaklarını kaldırdı, Dirse Han’ın yüzüne baktı”

“*Oğuz ellerinde kimsin? dedüm. kapakların kaldıurup yüzüme bakdı*”

(D421-6) “Oğuz illerinden kimsin? Dedim, göz kapaklarını kaldırıp

yüzüme baktı”

kalkın kalkan

kalkın yapın- kalkanı siper olarak kullanmak

“*Kazan kalkın yapındı, süñüsün eline aldı*” (D611-6) “Kazan kalkan yapındı, mızrağını eline aldı”

“*on altı yigit sıçrayıp atdan endiler, kalkın yapındılar*” (D575-6) “on altı yigit sıçrayıp attan indiler, kalkan yapındılar”

kan kan

gözleri kan yaş tol- gözleri kanla ve yaşla dolmak, çok üzölmek

“*dom yüregi oynadı, kara kıyma gözleri kan yaş tıldı*” (D53-12, D95-11, D219-3/4, D277-11/12, D287-7, D587-2) “dom yüregi oynadı, kara çekik gözleri kan yaş doldu”

kan ağla- büyük üzüntü duymak

“*üç kerre yağı görmese **kan ağlayan** Toğsun oğlu Rüstem bile varsun! dedi*” (D419-1) “*üç gün düşman görmese kan ağlayan Doğsun oğlu Rüstem birlikte gelsin! dedi*”

kan~ al- intikamını almak

“*[çeri] derelüm, **kanın alalum***” (D609-6) “*asker toplayalım, intikamını alalım*”

“*Beyregün **kanın** tayısından aldı*” (D613-3/4) “*Beyrek’in kanını dayısından aldı*”

“*erligile **kardeşün kanın** aldun*” (D475-13) “*erlikle kardeşinin kanını aldın*”

“*kardeşüm Kıyanun **kanın** almayınca komazam, dedi*” (D471-9, D527-2, D527-13) “*kardeşim Kıyan’ın kanını almayınca bırakmam,dedi*”

kan çık- kanamak

“*acığı tutanda bıyıklarından **kan çıkan**, bıyığı kanlu Bügdüz Emen çapar yètdi*” (D131-5) “*öfkelendiğinde bıyıklarından kan çıkan, bıyığı kanlı Bügdüz Emen at koşturup yetiştii*”

“*ağ etinden **kan çıkınca** dögdiler*” (D67-2, D275-5) “*ak etinden kan çıkıncaya dek dövdüler*”

kan da ‘vile- kan davası gütmek

“*oğul bin kâfir öldürseñ kimse senden **kan da vîlemez***” (D263-13) “*oğul bin kâfir öldürsen kimse senden kan dava etmez*”

“*baba, [ceng] içinde beg yigitler öldürseler **kan şora[r]lar[m]ı, da vîlerler mi?***” (D263-11/12) “*baba cenk içinde bey yigitler öldürseler*

kan sorarlar mı, kan dava ederler mi?”

kan derlet- kan ter içinde kalmak

“*altındağı al aygırı maña vèrgil, **kan derledi** çapdurayım senüñ için”*

(D497-10/11) “altındaki al aygırı bana ver, kan terletip çaptırayım senin için”

kan~ dök- öldürmek

“*kaşşaduban alca **kanın** yèr yüzine **dökdi**”* (D135-5, D155-12, D155-13, D273-2, D311-10) “fişkirtip alca kanını yeryüzüne döktü”

“*alca **kanuñ** yèr yüzine **dökeyin** mi?”* (D33-13, D285-4) “alca kanını yeryüzüne dökeyim mi?”

“*ol zemānda bir oğlan baş kesmese, **kan dökme** ad komazlarıdı”* (D147-6/7) “o zamanda bir oğlan baş kesmese, kan dökme, ad vermezlerdi”

“*baş kesüpdür, **kan döküpdür**, cüldi alupdur”* (D255-13, D257-2) “baş kesmiştir, kan dökmüştür, ganimet almıştır”

kan kuşdur- çok eziyet çektirmek

“*demür yaylı Kıpçak Melike **kan kuşduran**, gelüben Kazanuñ kızın erligile alan”* (D127-7, D127-13, D131-10, D307-10) “demir yaylı Kıpçak Melik’e kan kusturan, gelip Kazan’ın kızını erlikle alan”

“*baş keseyim, kan dökeyim; kâfire **kan kuşdurayım**”* (D355-11) “baş keseyim, kan dökeyim, kâfire kan kusturayım”

“*baş keseyim, kan dökeyim; kâfire **kan kuşdurayım**”* (D355-11) “baş keseyim, kan dökeyim, kâfire kan kusturayım”

“*ağ şakallu Aruz Kocaya **kan kuşdurdı**”* (D445-1, D451-1) “ak sakallı Aruz Koca’ya kan kusturdu”

kan~ şor- kan davası gütmek

“*ü[ñü]k tamarın dilüben **kanın şoran***” (D375-2) “boğazının damarını kesip kanını emen”

“*baba, [ceng] içinde beg yigitler öldürseler **kan şora[r]lar[m]ı,***
da `vilerler mi?” (D263-11/12) “baba cenk içinde bey yigitler öldürseler kan sorarlar mı, kan dava ederler mi?”

kan sömür- kan içmek

“*at başuban **kan sömürür***” (D433-13) “at basıp kan içer”

kan~ tök- öldürmek

“*ğāfillüce görklü başuñ keseydüm, alca **kanuñ** yer yüzine **tökeydüm***”
(D525-3) “hemencecik görklü başını keserdim, alca kanını yeryüzüne dökerdim”

“*baş kesüp **kan tök-mek** hüner mi-dür? dedi*” (D515-10) “baş kesip kan dökmek hüner midir?”

“*alca **kanuñ** yer yüzine **tökmeyince,** kardaşum Kıyanuñ kanın almayınca komazam, dedi*” (D471-9) “alca kanını yeryüzüne dökmeyince, kardaşım Kıyan’ın kanını almayınca bırakmam, dedi”

“*ğāfillüce görklü başın kesüñ, alca **kanın** [yer] yüzine **tökün!** dedi*” (D503-2) “hemencecik görklü başını kesin, alca kanını yeryüzüne dökün”

kan yaş dök- çok ağlamak

“*karıcuğ anañ **kan yaş dökdi,** ağ sakallu baban buñlu oldı*” (D299-6)

“yaşlı anan kan yaş döktü, ak sakallı baban dara düştü”

“*karıcuğ olmış anañ **kan yaş döke***” (D381-5) “yaşlı anan kanlı yaş döker”

kana bulaş- kan içinde kalmak

“*ķara ķana bulaşdı, Beyregün başı bunlı oldu*” (D601-12, D603-12)

“kara kana bulaştı, Beyrek’in başı döndü”

“*bakşa görse oğlancuğı alca ķana bulaşmış yatur*” (D61-3) “bakşa görse oğlancuğı alca kana bulaşmış yatar”

ķanın aķ- kan akmak, kanlı akmak

“*ķanın aķan yügrük şudan bir oğul aķıtdunıřa değil maņa*” (D57-2, D77-4, D139-2, D283-9, D315-5, D345-13/D347-1) “kanlı akan gür sudan bir oğul akıttınsa söyle bana”

ķanın ķo(ma)- intikamını almak

“*ķazan maņa yetişşün, menüm ķanum Aruza ķomasun*” (D605-6, D607-7/8) “Kazan bana yetişsin, benim kanımı Aruz’a bırakmasın”

“*menüm ķanum ķomayasın, alasın, demiş*”(D609-1) “benim kanımı bırakmayasın, alasın, demiş”

“*yarın ķiyāmet güninde menüm eliim ķazan Ğanuğ yakasında olsun, menüm ķanum Aruza ķorıřa, dedi*” (D605-1) “yarın kıyamet gününde benim elim Kazan Han’ın yakasında olsun, benim kanım Aruz’a bırakırsa, dedi”

ķanat kanat

ķanat ur- kanat vurmak, kanat çırpamak

“*perrī kışı ķanat urup uğdı*” (D437-6) “peri kışı kanat vurup uçtu”

ķanat~ kış- yaralamak, birini iş yapamaz hāle getirmek

“*bıçaķ alıp ķanadlarum kışan ķazan*” (D305-6) “bıçaķ alıp kanatlarımı

kesen Kazan”

қағрл- çalımla yürümek

қағрлубан бақış~ gösterişli bakış

“*aşlan gibi ıurısuñ-dan, қағрлубан бақışuñdan aғam Beyrege beñzedürem*” (D219-9/10) “aşlan gibi duruşundan, gösterişli bakışından, aғam Beyrek’e benzetirim”

қаpaқ göz kapağı

қаpaқ~ қaldur- gözünü açıp bakmak

“*Dirse Hāna qarşu vardı, қаpaқ қaldurdı, Dirse Hānuñ yüzine baқdı*” (D53-9/10, D277-9, D393-4, D459-11) “Dirse Han’ı karşıladı, göz kapaklarını kaldırdı, Dirse Han’ın yüzüne baktı”

“*Oğuz ellerinde kimsin? dedüm. қаpaқların қaldurup yüzüme baқdı*” (D421-6) “Oğuz illerinden kimsin? Dedim, göz kapaklarını kaldırıp yüzüme baktı”

қаpu kapı

қаpu~ berkit- kapı kilitlemek, sağlamlaştırmak

“*ağıluñ қаpusını berkitdi*” (D85-13) “ağılın kapısını iyice kapattı”

қаpu~ yap- kabul etmemek, kapı kapatmak

“*kāfirler gördiler gelenler tācire beñzemez қаçdılar, қal'aya girdiler, қаpuların yapdılar*” (D575-1) “kâfirler baktılar gelenler tacire benzemez

kaçtılar, kaleye girdiler, kapılarını kapadılar”

qara 1. siyah, **2.** fakir, alelade, uğursuz, **3.** Kuzey

aqlı qaralı seçil- tan ağarmak, hava aydınlanmaya başlamak

“**aqlı qaralı seçilen çağda**, [qalın Oğuzun gelini kızı bezenen çağda]”

(D29-5, D49-7) “hava aydınlanmaya başladığı zamanda, güçlü Oğuz'un gelini kızı bezendiği saatte”

qara bağırı~ şarşıl- çok üzölmek, ciğeri yanmak

“oğlancuğımı görmedi **qara bağırı şarşıldı**” (D53-11, D95-12, D277-10/11, D287-6, D415-10) “oğlancuğımı görmeyince çok üzöldü”

“yüregüne kaynar yağlar kuyulupdur, **qara bağıruş şarşılupdur**” (D211-11)

“yüregine kaynar yağlar dökölmüştür, çok üzölmüştür”

qara baş~ dertli baş

“**qara başum** kurbān olsun bugün sana, dedi” (D57-10, D61-7,

D61-13, D97-8, D99-5, D99-12, D101-7, D103-11, D149-11, D197-13, D213-5, D215-9, D243-6, D255-4, D255-9, D263-3, D267-3, D287-3,

D395-13, D419-9, D489-11, D543-7, D545-4, D593-1, D595-11) “dertli

başım kurban olsun bugün sana, dedi”

“menüm **qara başuma** neler geldi” (D495-4, D593-4) “benim dertli başıma neler geldi”

“**qara başuş şadaqası** yigit, meded maña dedi” (D149-11, D391-5,

D399-9) “dertli başının sadakası yigit, yardım bana”

qara başı buçal- dertli başı bunalmak

“*Deli Dumrulı götürdi, yere urdı; **ķara başı buıaldı, buılu oldu**” (D327-1/2, D429-1) “Deli Dumrul’u kaldırdı yere vurdu, dertli başı bunaldı, sıkıntıya düştü”*

“***ķara başum buıaldı yalnız kaldım**” (D103-11, D593-1) “dertli başım bunaldı yalnız kaldım”*

ķara bulut yağmur bulutu

“***ķara bulut dedüğüñ senüñ devletüñdür**” (D93-7, D301-6) “kara bulut dediğin senin talihindir”*

ķara kayęulu vāķı ‘a gör- kâbus görmek

“*gece yaturiken Ķaracuk Ķoban **ķara kayęulu vāķı ‘a gördi**” (D85-11, D91-11) “gece yatarken Karacık Ķoban kâbus gördü”*

“***ķara kayęulu vāķı ‘a gördüm**” (D91-12/13) “kâbus gördüm”*

ķara ölüm gel- kara ölüm gelmek

“***ķara ölüm geldüginde geçit versün**” (D75-13) “kara ölüm geldiğinde geçit versin”*

ķara~ gëy- yas tutmak; kötü bir durum sebebiyle siyah elbise giymek

“*Bāni Ķiçek **ķaralar gëydi, ağ kaftanını çıkardı**” (D191-2) “Banu Ķiçek karalar giydi, ak kaftanını çıkardı”*

ķaralık kara olma durumu; karaya çalan leke

yüzi ķaralığı deg- utanacak duruma düşmek

“*ħaklıya ħakķı dege, ħaksıza **yüzi ķaralığı dege**” (D229-10) “haklıya hakkı değe, haksıza yüzünün karalığı değe”*

ķarār sabır

ķarārı ķalma- sabrı tūkenmek

“*böyle deġec anasının ķarārı ķalmadı, [aldı] yörüyü vėrdi*” (D117-2,

D303-7) “böyle deyince anasının sabrı kalmadı, ķekti yürüyüverdi”

ķarar- kararmak

bıyıcaġı ķarar- delikanlılık çaġına girmek

“*bıyıcaġı ķararmıř yigitķükleri çok, yemişem*” (D473-7/8) “bıyıcaġı

kararmış yiġitķikleri çok yemişim”

gözi ķarar- kötü hissetmek, sersemleşmek

“*mere çoban, ķarnuñ açıkmamışiken, gözünü[-]a ķararmamıř iken*”

(D107-5) “mere çoban, karnın acıkmamışken, gözün a kararmamışken”

ķarım hasım, düşman

ķarım~ baş- düşmanı yenmek

“*bu arada Selcan Ėatun at şaldı, ķarımın başdı*” (D395-2) “bu arada

Selcan Hatun at şaldı, düşmanımı bastı”

ķarım ķo- (birine) rakip olmak, rakip olarak karşına koymak

“*mere kâfir, senüñ kızuñdan oġlı toġsun, siz anı Ėazan Bege ķarım*

ķoyasız, dedi”(D125-8) “mere kâfir, senin kızından oġlu doġsun, siz onu

Kazan Bey’e rahip koyarsız, dedi”

ķar(ı)n kaburga kemiġi ile kasık arası, rahim

ķarında götür- karnında/ rahimde taşımak, gebe olmak

“*toğuz ay ıar ıarnumda ęötürdüęüm oğul*” (D111-10, D337-1) “dokuz ay karnımda taşıdığım oğul”

ıarnı yırtıl- doğurmak

“*negāhenden ıayınam, üzerine düşem ıarnı yırtıla? dedi*”(D349-8)

“ansızın kayıp üzerine düşeyim karnı mı yırtılsın mı? dedi”

ıarıplığ gurbet

ıarıplığa gel- gurbete düşmek, yabancı bir yerde yaşamak durumunda kalmak

“*ıarıplığa gelen yatur mı olur?*” (D541-5) “gurbete gelen yatar mı olur?”

ıarış beddua

ıarışı ıtut- ahı tutmak

“*ağ sağallu ıocaları çok ağlatmışam; ağ sağallu ıarışı ıtıtdı ula ęözüm seni*” (D473-5/6) “ak sakallı kocaları çok ağlatmışam, ak sakalı ahı tuttu ula ęözüm seni”

“*ıara başum ıarışı ıtıtsun ıazan seni*” (D287-3) “kara başımın ahı tıtsun Kazan seni”

ıarış- (toz) kalkmak, katılmak

orduya ıarış- obaya dahil olmak

“*oğlan on beş yaşına girdi oğlanıı babası Bayındır Hānuıı ordusına ıarışdı*” (D37-8) “oğlan on beş yaşına girdi, oğlanın babası Bayındır Han’ın obasına ıarıştı”

karışçuk beddua**karışçuğı tut-** ahı tutmak

“*elcügezi kınalı kızcuğazları çok yemişem; karışçu[k]ları tutdı ula gözüm seni*” (D473-10) “elceğizi kınalı kızcağızlarımçok yemişem, ahları tuttu ula gözüm seni”

karşu karşı**karşu~ al-** 1. karşısına geçmek 2. emrinde beklemek

“*karşum ala yigit meni ne mañarsın*” (D305-3) “karşımda benim ne bağırsın?”

“*kadın ana, karşum alup ne böğürürsin?*” (D115-8) “kadın ana, karşıma geçip ne ağlarsın?”

“*Hân Bayındırın karşusun alsa tursa, kullık eylese*” (D143-6) “Han Bayındır’ın karşısına geçse dursa, kulluk etse”

karşu gel- karşısına çıkmak

“*ol kırk nā-merd karşu geldi*” (D57-13, D71-2, D99-8, D135-7, D135-8/9, D263-1, D291-11, D311-11, D311-12/13) “o kırk namert karşıdan geldi”

“*ap alaca gerdegine karşu gelen, yedi kızın umudu*” (D129-4, D309-1)

“ap alaca gerdeğine karşı gelen, yedi kızın umudu”

“*kâfirler yedi ağaç yer karşu geldiler*” (D363-4/5, D609-12) “kâfirler yedi ağaç boyu yakınlarına geldiler”

“*karıcuğ anam karşu gelse, meni saña sorsa baba*” (D295-1) “yaşlı anam karşılasa, beni sana sorsa baba”

karşu gêt- karşılamaya gitmek

“*ol yigide **karşu gêt**di*” (D523-1) “o yiğidi karşılamaya gitti”

karşu var- 1. karşılamak, yanına gitmek, 2. savaşmak için karşısına çıkmak

“*kırk[-]ince kızı boyına aldı, Dirse Hāna **karşu vardı**, kapak kaldırdı*”

(D53-9, D355-4/5) “kırk cariyesini yanına aldı, Dirse Han’ı karşıladı, göz kapaklarını kaldırdı”

“*Dirse Hānuş hatunu bunu tuymuş, oğlancuğuna **karşu varup** söylemiş*”

(D67-6) “Dirse Han’ın hatunu bunu duymuş, oğlancığına gidip söylemiş”

“*at şaldı, **karşu vardı**, kılıç urdı*” (D271-6, D393-9) “at sürdü, karşı koydu, kılıç vurdu”

kat huzur, mekan

katına var- huzuruna çıkmak

“*Hān babamuş **katına ben varayım***” (D57-6) “han babamın huzuruna ben varayım”

kat- karıştırmak

birbirine kat- birbirine karıştırmak

“*gördi[-]kim uğrı köpek yige şana evini **birbirine katmış***” (D23-10)

“gördü ki hırsız köpek, kötü dana evini karıştırmış”

dün kat- gece gündüz yol almak

“*geldügi yolu önüne alıp yortdı, **dün katdı***” (D289-3, D387-7, D533-3)

“geldiği yolu önüne alıp at koşturdu, gece gündüze katıp yol aldı”

“*Dere Şām şuyını di[l]üp geçdiler, **dün katdılar**” (D547-9) “Dere Şam suyunu dilip geçtiler, gece gündüz yol aldılar”*

“***dün katmış**, üç gün dünli [günli] yortmış” (D533-7) “geceyi gündüze katmış, üç gün geceli gündüzlü yol almış”*

öjine kat- önüne katmak, kovalamak

“*Basatı **öjine katdı**, tutdı, boğazdan şalındurdı” (D459-5) “Basat’ı önüne kattı, boğazından tuttu salındırdı”*

“*Kan Turalı bakdı görđi kim bir kimesne yağıyı **öjine katmış** kovar”*

(D397-13) “Kan Turalı baktı görđü ki birisi düşman önüne katmış kovar”

“*kılıcın yalın eyler, kâfiri **öjine katup** kovar” (D397-9) “kılıcını çeker, kâfiri önüne katıp kovar”*

katı sert, çok, şiddetli, hızlı

katı incin- çok üzölmek

“*ordı [uşaqları] bunun ucından **katı incindiler**” (D441-8) “obanın çocukları bunun yüzünden çok incindiler”*

katı puş- çok kızmak

“*sögli melik saña **katı puşdı**” (D501-13) “sögli melik sana çok öfkelenđi”*

“*alaca atlu sögli melik **katı puşmış**” (D495-7) “alaca atlı sögli melik çok öfkelenmiş”*

kavşur- kavuştörmek

el kavşur- saygılı ölmek

“ol yigide yètdüğünde ağ boz atıñ üzerinden yere engil, **el kavşurup ol yigide selam vérgil**” (D523-8) “o yiğide ulaştığında ak boz (apak) atının üzerinden yere in, el bağlayıp o yiğide selam ver”

ķayğulu endişeli, korkulu

ķara ķayğulu vāķı ‘a gör- kâbus görmek

“gece yaturiken Ķaracık Ķoban **ķara ķayğulu vāķı ‘a gördi**” (D85-11, D91-11) “gece yatariken Karacık Ķoban kâbus gördü”

“**ķara ķayğulu vāķı ‘a gördüm**” (D91-12/13) “kâbus gördüm”

ķay(ı)T- geri gönmek, çekilmek

ķayda dön- çekilmek, vazgeçmek

“**ķadası yètmış ķavat oğlı ķavat! ķayda dön buradan! dèdi**” (D503-5/6)

“belası gelmiş ķavat oğlu ķavat, geri dön buradan, dedi”

“**ķazılık atın dönderdi, ķayda döndi**” (D425-6, D425-10, D581-9/10,

D583-9) “savaş atını çevirdi, geri döndü”

“**yaradan hakkıyçün baba, ķayda dönğil, éve varğıl**” (D293-13, D297-8/9,

D359-2/3, D399-10) “yaradan hakkı için baba, geri dön, eve git”

ķazā kaza, bela

başına ķazā gel- kazaya, felakete uğramak

“**ezelden yazılmasa ķul başına ķazā gelmez**” (D11-13) “ezelden yazılmasa

ķul başına bela gelmez”

ķazā~ gel- bela gelmek

“ol zemānda Oğuz yigitlerine ne **każā** gelse uyħudan gelüridi” (D389-5/6)

“o zamanda Oğuz yiğitlerine ne bela gelse uykudan gelirdi”

“ne bileyin oğul, bu **każā**lar saña nereden geldi?” (D61-12) “ne bileyim oğul, bu kazalar sana nereden geldi?”

każası yêt- eceli gelmek

“mere **każası yêtmiş** yigit, ne yigit-sin?” (D399-9, D503-5) “mere eceli gelmiş yiğit, ne yiğitsin?”

kaşağuç savaş atı

kaşağuç~ oynat- at koşturmak

“*kāfirüñ bir ucına depelüm, dedi, kaşağuçın oynadı*” (D273-4) “kâfirin bir ucuna at koşturalım, dedi, savaş atını oynattı”

kaşan- kazanmak, sahip olmak

ad kaşan- iyi ve güzel işler yaparak herkesçe tanınmak, bilinmek

“*baş kesüpdür, kan döküpdür, cüldi alupdur, ad kaşanupdur*” (D257-1, D257-2) “baş kesmiştir, kan dökmüştür, ganimet almıştır, ad kazanmıştır”

kes- 1. kesmek 2. anlaşmak

baş kes- öldürmek

“*kılıç çalup baş kesdügüm yerleri göstereyim*” (D259-5, D267-12) “kılıç çalıp baş kestiğim yerleri göstereyim”

“*kanlu kafir eline akın çapayım, baş keseyim, kan dökeyim*” (D355-10/11,

D497-8) “kanlı kâfir eline akın çapayım, baş keseyim, kan dökeyim”

“ol zemânda bir oğlan **baş kes**me, kan dökmese ad komazlarıdı”

(D147-6)) “o zaman bir oğlan baş kesme, kan dökmese ad vermezlerdi”

“gördiler kim ol yigit kim **baş kes**üpdür, kan döküp-dür Bay Böre Begün

şagında oturur” (D155-3, D255-13) “gördüler ki baş kesip, kan döken

yiğit, Bay Böre Bey’in sağında oturur”

kābin kes- söz kesmek

“*Hak Te’āla atamun gönlüne rahmet eylese, **kābin kes**üp meni ol yigide*

verse” (D367-6/7) “Hak taala babamın gönlüne acıma duygusu verse, söz

kesip beni o yigide verse”

kesim kes- haraca bağlamak

“*gelün **kesim kes**elim, dediler*” (D445-8) “gelin haraç verelim, dediler”

kökünü kes- soyunu kesmek, yok etmek, bitirmek

“*kāfirler eydür: varmazuz; **kökümüz kes**er, hepümüz kırar! dediler*”

(D537-7) “kâfirler, gitmeyiz, kökümüzü keser, hepimizi öldürür, dediler”

yol kes- yol kesmek

“*bir yüce tağa vardı, **yol kes**di, ādem aldı, büyük harāmī oldı*” (D443-1)

“bir yüce dağa gitti, yol kesti, adam aldı, büyük harami oldu”

kesdür- kestirmek

kılını kesdürme- hiç zarar vermemek

“*kara polad uz kılıç [çalup baş] kesenler, **kılını kesdür**[e]medi*” (D449-

10) “kara polat uz kılıç çalıp baş kesenler, kılını kestiremedi”

kesil- 1. kesilmek, 2. kurumak

süt tamarı kesil- sütü gelmemek

“*kesilsün oğlan emen süt tamarum, yaman sızlar*” (D55-8) “kesilsin oğlanın emdiği süt damarım, yaman sızlar”

kesim haraç

kesim kes- haraca bağlamak

“*gelün kesim keselüm, dediler*”(D445-8) “gelin haraç verelim, dediler”

kesim vèr- haraç vermek

“*saña kesim vèrelüm, dèrler, dèdi*”(D445-11) “sana kesim verelim, derler”

kıl kıl

kılını kesdürme- hiç zarar vermemek

“*kara polad uz kılıç [çalup baş] kesenler, kılını kesdür[e]medi*” (D449-10) “kara polat uz kılıç çalıp baş kesenler, kılını kestiremedi”

kılıç kılıç

kılıç~ çal- kılıç vurmak

“*kılıç çaldı dîn açdı*” (D19-2) “kılıç vurdu, dini yaydı”

“*kara polad uz kılıcı çalmayınca karım dönmez*” (D13-10) “kara polat uz kılıcı vurmayınca düşman dönmez”

“*çalup keser uz kılıcı muhannatlar [çala bilmez], çalınca çal[ma]sa yeg*” (D15-5) “çalıp keser uz kılıcı kötüler vurabilmez, vurmaktansa vurmasa

yeğ”

“*kaçan sen beni alıp kâfir serhaddına çıkardın, **kılıç çalup** baş kesdün?*”

(D257-12, D259-4/5, D267-12, D449-9) “ne zaman sen beni alıp kâfir sınırına çıkardın, kılıç vurup baş kestün?”

kılıç çalış~ kılıçla savaşma hüneri

“***kılıç çalışuma** baksun sevinsün*” (D51-6) “kılıç çalışıma baksın sevinsin”

kılıç kuy- kılıç vurmak

“*kâfire **kılıç kuy**dı, başdı, kal`aya tıkdı*” (D537-2) “kâfire kılıçla saldırdı, bastı, kaleye tıktı”

kılıç~ şal- kılıç sallamak, kılıçla saldırmak

“*kara **kılıcuş şal** boynuma, kes başum*” (D561-10) “kara kılıcını vur boynuma, kes başımı”

kılıç şalış~ kılıç sallayış, kılıç vuruş

“*oğlumun at segirdişin, **kılıç şalışın**, ok atışın göreyim*” (D51-1/2)

“oğlumun at koşturuşunu, kılıç vuruşunu, ok atışını göreyim”

kılıç~ şıyır- kılıç çekmek

“*ala kalkın bağını kısa dügdiler, **kılıç şıyır**dılar*” (D273-12) “ala kalkın bağını kısa düğümlediler, kılıç sıyırıldılar”

“*dün uyhusında kâfir otağa kuyuldu. nâyi[b]i **kılıcın şıyır**dı*” (D187-8, D325-4) “gece uykusunda kâfir otağa saldırdı, naibi kılıcını sıyırıldı”

kılıç~ tart- kılıç çekmek

“*kara polad uz **kılıcum tartay**ıdum*” (D525-2, D571-12/13) “kara polat uz kılıcımı çekerdim”

“çekdi, anşuzın elinden aldı, **kılcını tardı**, babasının üzerine at şaldı”

(D585-7) “çeki, anşuzın elinden aldı, kılıcını çekti, babasının üzerine at sürdü”

“kara polad uz **kılcum tarmayınca**, kafālu bōrklü başuñ kesmeyince”

(D471-8) “kara polat uz kılıcımı çekmeyince, arkalı bōrklü başını kesmeyince”

“**kılıç tartup** yöridi, kâfir başın kesdi” (D401-5, D601-11) “kılıç çekip yürüdü, kâfirlerin başını kesti”

kılıç tut- kılıç tutmak, kılıçla öldürmek

“altı cellād eşsesine geldiler, yalıñ **kılıç tutd[ı]lar**” (D379-4) “altı cellat ensesine geldiler, yalın kılıç tuttular”

“altı cellād eşseñde yalıñ **kılıç tutar**” (D381-6) “altı cellat ensende yalın kılıç tutar”

kılıç ur- kılıçla vurmak, öldürmek

“bir iki dēmedi, kâfirlerē **kılıç urdı**” (D151-6, D271-6, D303-1, D413-6, D427-12, 134a.7) “bir iki demedi, kâfirlere kılıç vurdu”

“bī-tekellüf kâfire at şaldılar, **kılıç urdılar**” (D311-2, D443-3, D587-6)

“pervasızca kâfire at saldılar, kılıç vurdular”

“Muhammedüñ dīni ‘ışkına **kılıç urdum**” (D561-7) “Muhammed’in dini aşkına kılıç vurdum”

kılıç üşür- kılıç vurmak

“bize muñı‘ olurısa hoş, olmaz ise ben saşalını tutayın, siz **kılıç üşürüñ**, pāreleñ” (D597-9/10) “bize uyarısa iyi, uymazsa ben sakalını tutayım, siz

kılıç vurun, parçalayın”

kılıç yörit- kılıç vurmak

“*kara tonlu kâfire at şaldılar, **kılıç yöritdiler**” (D547-6) “kara giysili
kâfire at saldılar, kılıç yürüttüler”*

kılıca tut- kılıca tutmak

“*vardı bir ağaç getürdi, **kılıca tutdı** anı dañı iki pāre eyledi” (D467-7)
“gitti bir ağaç getirdi, kılıca tuttu onu da iki parça etti”*

kılıçdan geç- ölmek

“*iki biñ kâfir **kılıçdan geçdi**” (D137-1, D247-10) “on ikibin kâfir kılıçtan
geçti”*

kına kına

kına yak- kına sürmek

“*kızı gelini kaş kaş gülmez oldu, kızıl **kına** ağ eline **yakmaz** oldu” (D189-
11) “kızı gelini kas kas gülmez oldu, kızıl kına ak eline yakmaz oldu”*

kır- 1. öldürmek, 2. kesmek, 3. koparmak

kanadını kır- yaralamak, birini iş yapamaz hâle getirmek

“*bıçak alup **kanadlarum kıran** Kazan” (D305-6) “bıçak alıp kanatlarımı
kesen Kazan”*

kırğun salgın ölüm

kırğun gir- topluca ölmek

“derelerde depelerde kâfîre **kırgun** girdi, leşine kuzgun üşdi” (D135-13, D247-9, D313-3, D587-7) “derelerde tepelerde kâfîre kırgın girdi, kuzgun üştü”

kış- kısmak, sıkıştırmak

kıltuk kış- koltuğunun altına kıstırmak, saklamak

“altmış tutam sur cıdasın **kıltuk kışup** ol kâfîri karşılarından süsem, dedi”

(D425-2) “altmış tutam sarı mızrağını koltuk altına kıstırıp o kâfîri karşılarından deşmek istedi, deşemedi”

“altmış tutam ala gönderin **kıltuk kışdı**” (D611-11) “altmış tutam ala mızrağını koltuk altına kıstı”

kışıl- sığınmak

kıltuğuna kışıl- korunmak için sığınmak

“geñ etegüne tar **kıltuğuna kışılmağa** gelmişem” (D173-10) “geniş eteğine dar koltuğuna sığınmaya gelmişem”

kıy- 1. acımamak, 2. dayanmak, 3. bağışlamak

cânına kıy- canına kıymak, öldürmek

“öz **cânına kıyam**, men saña kıymayam” (D405-12) “kendi canıma kıyarım, ben sana kıymam”

cânını kıy- canını feda etmek

“dünye şîrîn, cân ‘azîz; **cânını kıyabilmen**, bellü bilgil” (DD335-1/2,

D337-8) “dünya şirin, can aziz, canıma kıyamam, belli bil”

kıya çal- tam karşısına denk getirip vurmak, isabet ettirmek

“oğlan yumruğıyla boğanuñ alnına **kıya tutup çaldı**” (D39-8) “oğlan boğanın alnına yumruğunu katı tutup vurdu”

kıya baq- göz ucuyla bakmak, yan bakmak

“Salur Kazan kaba diz[i]nüñ üzerine çökdi, **kıya tiküben Bay Böre Begün yüzine baqdı**” (D141-11/12)

“kırk biñ er yağı gördümise **kıya baqđum**” (D561-3) “kırk bin er gördümise dikkatle baktım”

mālına kıy- ikramda bulunmak, cömert olmak

“er **mālına kıymayınca adı çıkmaz**” (D13-11) “er, malına kıymayınca adı çıkmaz”

kız dişi çocuk

kız~ al- kız almak, evlendirmek

“gelüben Kazanuñ **kızın erligile alan**” (D127-7) “gelip Kazan’ın kızını erlikle alan”

“bir cici bici Türkman **kızını alasin**” (D349-7) “çitkırıldım bir Türkmen kızı alasin”

“Bay Bīcān meliküñ **kızın aldı**” (D249-6) “Bay Bican Bey’in kızını aldı”

“Beyrek bizden **kız almış-dur**” (D597-7) “Beyrek bizden kız almış”

kız ara- evlenilecek kız bulmak

“men saña **kız arayı gedayim, dedı**”(D351-6/7) “ben sana kız aramaya

gideyim, dedi”

kıız bul- evlenilecek kıız bulmak

“evlenilecek **kıız bulmak cānum baba, maña yarar kıız bulduñ mı?**” (D355-

6) “canım baba, bana yarar kıız buldun mu?”

kıız~ dile- kıız istemek

“adına Delü **Karçar dërler, kıız dileyeni öldürür**” (D169-9) “adına Deli
Karçar derler, kıız isteyeni öldürür”

“**kıızuñ dileyü geli yörir, dediler**”(D363-3/4) “kızımı istemeye geliyorlar,
dediler”

“hey oğul **kıız dileyü varan böyle varmaz**” (D351-2) “hey oğul kıız
istemeye giden böyle gitmez”

kıız~ göçür- kıız istemek

“oğlı olan evermiş **kıızı olan göçürmiş**” (D167-11) “oğlu olan evermiş,
kıızı olan göçürmüş”

kıız gör- evlenecek kıız bulmak

“oğul, **kıız görmek senden, mal rızık vèrmek benden, dedi**”(D349-9) “oğul,
kıız bulmak senden, mal rızık vermek benden, dedi”

kıız~ iste- kıız istemek

“bu **kıızı istemege kim vara bilür?**” (D171-1) “bu kıızı istemeye kim
gidebilir?”

“oğul, sen **kıız istemezmiş-sin**” (D349-4) “oğul, sen kıız istemezmişsin”

kıız~ vèr- kızını gelin etmek

“bu kırk yigidüñ birkaçına **Hān Qazan, birkaçına Bayındır Hān kıızlar**

vêrdiler” (D249-8) “bu kırk yiğidin birkaçına Han Kazan, birkaçına Bayındır Han kız verdiler”

“*bu yigidiñ sözi yügrük, eger elinde hüneri var ise [kızımı vèreyim]*”

(D365-9) “bu yiğidin konuşması düzgün, eğer elinde hüner varsa kızımı vereyim”

kızgın kızgın, *mec.* yakıcı

kızgın dilli sert dilli

“*azgın dīnli, kızgın dilli kâfir çıka geldi*” (D261-11) “azgın dinli, kızgın dilli kâfir çıkageldi”

kilid kilit

kilidin(i) al- fethetmek

“*elli yedi kal’anuñ kilidin alan*” (D131-9, D417-10/11, D583-4) “elli yedi kaleyi fetheden”

kıyāmet kıyamet günü

kıyāmet kop- kıyamet günü gelmek

“*āhir zermānda hanlık gèrü kayıya dege, kimesne ellerinden almaya, āhir zemān olup kıyāmet kopınca*” (D11-6/7) “ahir zamanda yönetim yine Kayı’ya gelecek, kimse ellerinden almayacak, ahir zaman olup kıyamet kopuncaya kadar”

ko- koymak

ad ko(y)- ad vermek, ad koymak

“*mere, bu oğlana ad koyasınca var mıdır? dedi*” (D157-1) “mere, bu oğlana ad koyacak kadar var mıdır?”

“*oğlana ad kodı*” (D157-3) “oğlana ad verdi”

“*ol zemānda bir oğlan baş kesmese, kan dökme ad komazlarıdı*” (D147-7) “o zamanda bir oğlan baş kesmese, kan dökme ad vermezlerdi”

“*Dedem Korđut gelsün, bu oğlana ad kosun*” (D41-7) “Dedem Korkut gelsin, bu oğlana ad versin”

cānın ko- canını bağışlamak

“*gel gedelüm, ikisinden biri bolayki cānın vère, algıl, menüm cānumı koğıl, dedi*” (D331-7) “gel gidelim, ikisinden biri belki canını verir, al, benim canımı bırak, dedi”

“*korısañ ikimizüñ cānın bile koğıl*” (D345-3) “bırakırsan ikimizin canını birlikte bırak”

bēřikde koyup gēt- terk etmek

“*bēřikde koyup gētdüğüm kardeşuğum-mı-sın?*” (D545-3, D545-10)

“beşikte bırakıp gittiğim kardeşçiğim misin?”

hađđına ko- defnetmek

“*çoban řehīd olan kardeşların hađđına kodı*” (D91-5) “çoban şehit olan kardeşlerini defnetti”

đarım ko- rakip olmak

“*biz anı saña đarım koruz, dediler*”(D123-12) “biz onu sana rakip

koyarız, dediler”

issüz қо- sahipsiz bırakmak

“*babası ağladı, eydür: oğul, ocağum issüz қома*” (D457-2) “babası ağladı, oğul ocağımı sahipsiz bırakma”

қаннн қо(ма)- intikamını almak

“*Қазан маңа yėtişsün, менüm қанум Аруза қомасун*” (D605-6, D607-7/8)

“Kazan bana yetişsin, benim kanımı Aruz’a bırakmasın”

“*менüm қанум қомаясын, аласн, дөміш*”(D609-1) “benim kanımı bırakmayasın, alasın, demiş”

“*yarın қiyāmet гүнннде менüm елім Қазан Хануң yақасннда олсун,*

менüm қанум Аруза қорнса, дөді” (D605-1) “yarın kıyamet гүнннде

benim elim Kazan Han’ın yakasında olsun, benim kanım Aruz’a bırakırsa, dedi”

қарнм қо- (birine) rakip olmak, rakip olarak karşına koymak

“*снз анн Қазан Беge қарнм қойаснз, дөді*”(D125-8) “siz onu Kazan Bey’e rahip koyarsnз, dedi”

meydānı қо- қаç- meydanı boş bırakmak

“*оғлан қуш yүреклн олур, meydānı қор қаçар, дөді*”(D501-5) “oğlan kuş yүrekli olur, meydanı bırakır, қаçар, dedi”

оғурна баş~ қо- biri için canını feda etmek

“*vallāh men Қазан оғурна баşум қомнşam*” (D601-9) “vallah ben Kazan uğruna canımı feda etmişim”

өgsüz қо- annesiz bırakmak

“iki oğlancuğı **ögsüz komağıl**” (D341-4) “iki oğlancığı öksüz bırakma”

“*ala gözlü bebeklerin **ögsüz komuş-sın***” (D471-7) “ela gözlü bebeklerini öksüz koymuşsun”

üstine қо- başına getirmek

“*orduñ **üstine** kimi **қorsın?***” (D81-5) “obanın üstüne kimi bırakırsın?”

va‘de қо- tarih belirlemek

“*Yalancı [oğlı] Yaltacuk kiçi düğünün eyledi, ul[u] düğünine **va‘de қodı***” (D195-10, D199-11) “Yalancı oğlu Yaltacuk nişanını yaptı, düğün gününü belirledi”

yüklі қо- hamile bırakmak

“*қazağucuñ kısrağın **yüklі қодуñ, ayğır oldı***” (D431-1, D431-1) “savaş atının kısrağını yüklü kodun, aygır oldu”

yüklü қо- hamile bırakmak

“*қaytabanuñ māyasını **yüklü қодум***” (D429-8, D429-9, D429-9, D429-10)

“develerimin dişisini hamile kodum”

“*қaytabanuñ māyasını **yüklü қодуñ, ner oldı***” (D429-13/D431-1, D431-2)

“develerinin dişisini yüklü kodun, erkek oldu”

қоһу koku

қоһу~ al- koku hissetmek

“*yağı **қоһусın** alsa ayağın yere dögeridi*” (D499-11) “düşman kokusunu alınca ayağı yere döveridi”

ķoltuķ omuz başının altında kolun gövde ile birleştiği yer

ķoltuķ ķiř- koltuğunun altına kısıtırmak, gizlemek

*“altmış tutam sur cıdasın **ķoltuķ ķiř**up ol kâfiri karşusından süsem, dedi”*

(D425-2) “altmış tutam sarı mızrağını koltuk altına kısıtıp o kâfiri

karşından deşmek istedi, deşemedi”

*“altmış tutam ala gönderin **ķoltuķ ķiř**di”* (D611-11) “altmış tutam ala

mızrağını koltuk altına kısıtı”

ķoltuęuna ķiřıl- korunmak için sığınmak

*“geņ eteğüne tar **ķoltuęuna ķiřıl**mağa gelmişem”* (D173-10) “geniş

eteğine dar koltuğuna sığınmaya gelmişem”

ķonuķ konuk, misafir

ķonuķ~ gel- misafir gelmek

*“yazıdan yabandan eve bir [udlu] **ķonuķ gel**se”* (D21-8, D25-5) “uzaktan

eve bir değerli konuk gelse”

*“**ķonuęı gel**meyen kara evler yıkılsa yeğ”* (D15-7) “konuğu gelmeyen

kara çadırlar yıkılsa yeğ”

ķop- büyümek, meydana gelmek

er ķop- bilge kişi olarak ortaya çıkmak

*“**Ķorkut Ata der**ler bir **er ķop**di”* (D11-3, D449-8) “Korkut Ata derler bir

er yaşadı”

*“menden dağı **er ķop**mayasın”* (D423-1) “benden daha er olamazsın”

ercel op- hayırsız olmak

“*yarımasun yarçımasun seniñ ođluñ kr opdı, ercel opdı*” (D45-3, D47-

6)“gün yüzü görmesin senin oğlun haylaz çıktı, uğursuz çıktı”

đavđa op- gürültü çıkmak, yüksek ses çıkmak

“*alın gyik üzerine đavđa opsa ardağlu yigitler alkar opar olur*”

(D525-8) “kalabalık geyik üzerine gürültü çıksa, kardeğli yiğitler cesurca koğar olur”

iymet op- kıyamet kopmak

“*hir zermnda anlı gr ayıya dege, kimesne ellerinden almaya,*

hir zemn olup iymet opınca” (D11-6/7) “ahir zamanda yönetim yine

Kayı’ya gelecek, kimse ellerinden almayacak, ahir zaman olup kıyamet kopuncaya kadar”

kr op- hayırsız olmak

“*yarımasun yarçımasun seniñ ođluñ kr opdı, ercel opdı*” (D45-3,

D47-6) “gün yüzü görmesin senin oğlun haylaz çıktı, uğursuz çıktı”

pki op- kar fırtınası çıkmak

“*yıl esdi, yağmur yağdı, pki opdı*” (D421-12/13) “yel esti, yağmur

yağdı, tipi koptu”

“*yüce tağları tuman tursa, kara pusarık, deli [pki] opsa*” (D563-4)

“yüce dağları дума kaplasa, kara pusarık, deli tipi kopsa”

điven op- ağıt yakmak

“*đn kocanuğ ağ ban vi öñinde điven opdı*” (D519-3, D605-10)

“ğn Koca’nın beylik çadırı önünde feryat koptu”

kopar- sökmek

koparı gör- sökmeye çalışmak

“*gözün[-]a kararlamış iken bu ağacı **koparı gör!**” (D107-6) “gözün a
kararlamışken bu ağacı sökmeye bak”*

yèrinden yurdından kopar- bulunduğu yerden ayırmak

“*kaba ağacı yèriyle yurduyla **kopardı**” (D107-7/8) “koca ağacı yeriyle
yurduyla söktü”*

korhınc korkunç

korhınc haber~ vèr- kötü haber vermek

“*oğlana **korhınc haberler vèreyim**, ola kim gètmeye, döne, dedi” (D357-
7/8) “oğlana korkunç haberler vereyim, belki gitmez, döner, dedi”*

korhu korku

içine korhu düş- korkmak

“*çobanın **içine korhu düşdi**” (D437-9) “çobanın yüreğine korku düştü”*

gözüne korhu düş- çok korkmak

“*kâfirlerin **gözüne korhu düşdi**” (D89-11) “kâfirlerin gözüne korku düştü”*

korhu vèr- korkutmak

“*alp ere **korhu vèrmek** ‘ayb olur’” (D359-6) “alp eri korkutmak ayıp olur”*

korhut- korkutmak

gözünü korhut- korkutmak

“Azrāyilün **gözini** eyle **korhutdum** ki genş kapıyı kodi, tar bacadan kaçdı”
 (D325-8) “Azrail’in gözünü öyle bir korkuttum ki geniş kapıyı bıraktı, dar
 bacadan kaçtı”

korq- korkmak

gözi korq- korkmak, çekinmek

“kāfirün **gözi korqdı**, dünyā ‘ālem kāfirün başına karanlı oldu” (D91-2)
 “kâfirin gözü korktu, dünya alem kâfirin başına karanlık oldu”

korqu korku

korqu vèr- korkutmak

“alp ere **korqu vèrmek** ‘ayb olur” (D503-12) “alp ere korku vermek ayıp
 olur”

koş- 1. yanına katmak 2. destan söylemek, nazmetmek

‘ayb koş- birine kusur bulmak

“men ‘ayblu mıyam kim maña **‘ayb koşarsın? dedi**” (D237-5) “ben ayıplı
 mıyım ki bana ayıplı dersin? dedi”

yoldaşlığa koş- arkadaşlık etmek

“Bayındır Hān yigirmi dört babadır sancak begini Yegeneye **yoldaşlığa**
bile koşdı” (D419-6, D507-4) “Bayındır Han yirmi dört bahadır sancak
 beyini Yegenek’e yoldaşlığa yanına koştu”

koşun saf, dizi

koşun~ düzil- saf dizilmek

“her biri bir karım gözetdi; alaylar bağlandı, **koşunlar düzildi**, borular çalındı, tavullar döğildi” (D611-3/4) “her biri bir hasım gözetti; alaylar bağlandı, saflar dizildi, borular çalındı, davullar dövüldü”

kov iftira

kov edin- dedikodu yapmak, dedikodu edinmek

“ulu kişi kalmaya söz edine, karı koca kalmaya **kov edine**” (D381-3)
 “büyük küçük kalmayıp söz edinir, karı koca kalmayıp dedikodu edinir”

koy- koymak, bırakmak

bêşikde koyup gêt- terk etmek

“**bêşikde koyup gêtüğüüm** kardeşçüğüüm-mı-sın?” (D545-3, D545-10)
 “bêşikde bırakıp gittiğim kardeşçığım misin?”

gerdege koy- gerdeğe koymak

“**Kan Turalıyla kızı getirüp gerdege koydılar**” (D385-12/13, D527-7)
 “Kan Turalı ile kızı getirip gerdeğe koydular”

sözi kulağına koy- söz dinlemek, sözü dikkate almak

“**biñ söyleriseñ birisini tuymaz, erüñ sözini kulağına koymaz**” (D25-10/11) “bin söyleyen birini duymaz, erkeğin sözünü kulağına koymaz”

ağır şiven koy- büyük yasa neden olmak

“**ağır şiven** senüñ orduña **koyayın mı?**” (D285-5) “senin obana büyük yas koyayım mı?”

yalıuz koy- yalnız bırakmak

“*kanda getdiñ beni yalıuz koyup cānum yigit?*” (D191-5) “nereye gittin beni yalnız bırakıp canım yiğit?”

kök soy

kökünü şıma- soyunu lekelemek

“*kılıcuñdan şaparum yok, gendü aşlum, gendü köküm şımağum yok*”
(D561-11, D563-12, D565-11, D567-7, D569-3) “kılıcından saparım yok, kendi aslım, kendi köküm aşılamam yok”

kökünü kes- soyunu kesmek, yok etmek, bitirmek

“*varmazuz; kökümüz keser, hepümüz kırar! dediler*” (D537-7)
“gitmeyiz, kökümüzü keser, hepimizi öldürür, dediler”

kulak kulak

kuğaına ses tokın- tesadüfen duymak, işitmek

“*böyle degeç oğlanuñ kuğaına ses tokındı, başın kaldırdı*” (D63-1/2)
“sonra oğlan ses duyunca başını kaldırdı”

sözi kuğaına koy- söz dinlemek, sözü dikkate almak

“*biñ söyleriseñ birisini tuymaz, erüñ sözini kuğaına koymaz*” (D25-10/11) “bin söyleyen birini duymaz, erkeğin sözünü kuğaına koymaz”

kuğaı çıñla- kuğaı çınlamak

“*şam yelleri esmedin, Kazan kuğaım çıñlar*” (D281-3) “sam yelleri esmeden Kazan, kuğaım çınlam”

kulak ur- dikkate almak, önemsemek

“**kulak urup** dinleyende ümmet görkli” (D19-11) “kulak verip
dinleyende ümmet görklü”

kur- kurmak, dikmek

otacuk~ kur- çadır dikmek

“okcuğazın atmışsın **otacugun kurmuşsın**, adın gerdek komuşsın” (D227-9)

"okcağınızı atmışsın, otacığını kurmuşsun, adını gerdek koymuşsun"

otağ~ kur- çadır dikmek

“Kazan gök alan [görklü] çemene çadır dikdüirdi, **otağın kurdı**” (D613-6)

“Kazan yeşil gök alan görklü çimene çadır diktirdi, otağını kurdu”

yay kur- yay çekmek

“kalın geyik üzerine yoriş olsa Begil ne **yay kurardı**, ne ok atardı” (D481-

10) “kalın geyik üzerine av olsa Begil ne yay kurardı, ne ok atardı”

yelken kur- yelken açmak, denize açılmak için hazırlanmak

“[ağ] gömlegüm çıkardum, **yelken kurdum**” (D419-13) “ak gömleğimi

çıkardım, yelken kurdum”

kurtar- kurtarmak

borçdan kurtar- (birini) borçtan kurtarmak

“yalıñ görse tonatdı, borclu[y]ı **borcından kurtardı**” (D37-1/2) “çıplak

görse donattı, borçluyu borcundan kurtardı”

“yalıncağ görseñ tonatğıl, borclu[y]ı **borcından kurtarğıl**” (D35-8)

“çıplak görsen donat, borçluyu borcundan kurtar”

buñdan kırtar- sıkıntıdan kurtarmak

“*Kalın Oğuz beglerini buñdan kırtardıñ*” (D119a.13) “güçlü Oğuz beylerini sıkıntıdan kurtardın”

cānın kırtar- canını kurtarmak

“*yağşı yiğidüñ cānın anuñ elinden kırtaraydım, dèridüñ*”(D323-8/9)

“güzel yiğidin canını onun elinden kurtaraydım, derdin”

“*şavaşayım, çekişeyim, dürişeyim, yağşı yiğidüñ cānın kırtarayım*”

(D319-9, D325-4) “savaşayım, çekişeyim, çarpışayım, güzel yiğidin canını kurtarayım”

elinden kırtar- elinden kurtarmak

“*yağşı yiğidüñ cānın anuñ elinden kırtaraydım, dèridüñ*”(D323-9)

“güzel yiğidin canını onun elinden kurtarayım, derdin”

kırtıl- kurtulmak

elinden kırtıl- elinden kurtarmak

“*anuñ elinden ne ölümüz ne dirimüz kırtulurımış*” (D557-8/9) “onun elinden ne ölümüz ne dirimiz kurtulmuş”

kısdur- kusmasına yol açmak

kan kısdur- çok eziyet çektirmek

“*demür yaylı Kıpçak Melike kan kısduran, gelüben Kazanuñ kızın erligile alan*” (D127-7, D127-13, D131-10, D307-10) “demir yaylı Kıpçak Melik’e kan kusturan, gelip Kazan’ın kızını erlikle alan”

“baş keseyim, kan dökeyim; kâfire **kan kuşdurayım**” (D355-11) “baş keseyim, kan dökeyim, kâfire kan kusturayım”

“ağ şakallu Aruz Kocaya **kan kuşdurdu**” (D445-1, D451-1) “ak sakallı Aruz Koca’ya kan kusturdu”

kuş kuş

kuş uçur- avcı kuşu salmak

“yanuğa alup ava çıkğıl, **kuş uçurup** av avlayup oğluñı oğlayup öldüre görgil” (D49-2) “yanına alıp ava çık, kuş uçurup av avlayıp oğlunu oklayıp öldürmeye çalış”

kuşuz uğursuz

kademi kuşuz ayağı uğursuz

“**kademi kuşuz** gelin deyince udsuz gelin desünler” (D531-2) “ayağı uğursuz gelin diyeceklerine edepsiz gelin desinler”

kuvvet güç

kuvvet vèr- kuvvet, güç vermek

“yâ Cebrayil! var, şol kuluma kırk erce **kuvvet vèrdüm**, dedi” (D511-2)

“ya Cebrail, git şu kuluma kırk savaşçı kuvveti verdim, dedi”

kara polad uz kılıcın kuvvet vèrdi (D507-3) “kara polat uz kılıcını kuvvet verdi”

kıy- dökmek

kılıç kıy- kılıç vurmak

“*kāfīre kılıç kıydı, başdı, kal ‘aya tıkdı*” (D537-2) “kâfire kılıçla saldırdı, bastı, kaleye tıktı”

kuyul- saldırmak, hücum etmek

üzerine kuyul- üstüne saldırmak

“*negāhenden Karacık Çobanuy üzerine altı yüz kâfir kıyuldu*” (D87-2, D149-9, D463-12) “Karacık Çoban’ın üzerine ansızın altı yüz kâfir saldırdı”

“*altı yüz kara tonlu kâfir bunlaruy üzerine kıyuldılar, yigitleri kırdılar*” (D517-12) “altı yüz kara giysili kâfir bunların üzerine saldırdılar”

küçücek küçük

küçücek ölüm uyku

“*meğer hānum, Oğuz begleri yedi gün uyurıdı, anuy[-]içün küçücek ölüm derlerıdı*” (D551-13) “meğer hanım, Oğuz beyleri yedi gün uyurdu, onun için küçücek ölüm derlerdi”

küçücek ölüm tut- uykusu gelmek

“*Kazanı küçücek ölüm tutdı, uyudı*” (D551-11/12) “Kazan’ı küçücek ölüm tuttu, uyudu”

küfür dinden çıkaracak söz

küfür söz söyle- kötü söz söylemek

“*bilür misin neler oldı? **küfür söz söyledüm**” (D331-11) “bilir misin
neler oldu, küfür söz söyledim”*

kür hayırsız, ahlaksız

kür ~~qop~~- hayırsız olmak

“*yarımasun yarçımasun senüñ oğluñ **kür ~~qopdı~~**, ercel ~~qopdı~~” (D45-3,
D47-6) “gün yüzü görmesin senin oğlun haylaz çıktı, uğursuz çıktı”*

L

laf laf

laf ur- böbürlenmek

“*bunda **laf urup** neydürsin?*” (D415-7) “burada böbürlenip ne konuşursun?”

lahza an, kısa bir zaman

bir lahza bak- bir süre göz kulak olmak

“*nolaydı benim evüme **bir lahza bakayduñuz***” (D25-1) “nolaydı benim evime birazcık bakaydınız”

leşker asker

ağır leşker sayıca çok asker

“***ağır leşker**, bol haz̄ine alayın*” (D283-12) “çokça asker, bolca asker alayım”

M

mahmūz çizmenin arkasına takılan demir

mahmūz kaḳ- mahmuzlamak

“*ben bugün koḳur ata [mahmūz] kaḳaram, üç günlük yolu bir günde aluram*” (D93-11) “ben bugün konur ata mahmuz kakarım, üç günlük yolu bir günde alırım.

mahmūz ur- mahmuzlamak

“*atına mahmūz urdı, bir yüksek yere çıḳdı*” (D397-4) “atına mahmuz vurdu, bir yüksek yere çıktı”

maḳbūl kabul gören

maḳbūl gel- kabul görmek

“*Dede Koḳkudun sözi maḳbūl geldi*” (D171-8/9) “Dede Korkut’un sözü kabul gördü”

maḳşūd dilek, istek, arzu

murādına maḳşūdına ér(i)ş- amacına ulaşmak

“*Ḳan Turalı gerdeğine girüp murādına maḳşūdına érışdi*” (D409-1)

“Kan Turalı gerdeğine girip evlendi”

“*gerdeklerine çapup düşdiler, murāda maḳşūda érışdiler*” (D549-8)

“gerdeklerine koşup girdiler, evlendiler”

“*murādına maḳşūdına érmeyen yalnız kardaş*” (D47b.13) “muradına

maksuduna ermeyen biricik kardaş”

māl mal

mālına kıy- ikramdan bulunmak, cömert olmak

“*er mālına kıymayınca adı çıkmaz*” (D13-11) “er, malına kıymayınca adı çıkmaz”

māl kal- miras kalmak

“*oğul dağı neylesün, baba ölüp māl kalmasa*” (D15-2) “oğul da neylesin, baba ölüp mal kalmasa”

māl rızq vèr- geçimini sağlamak

“*oğul, kız görmek senden, māl rızq vèrmek benden, dèdi*” (D349-9) “oğul, kız bulmak senden, mal rızık vermek benden, dedi”

mancılık mancınık

mancılık at- mancınık atmak

“*ağır taşla mancılık atam dèridüm*” (D473-2) “ağır taşla mancılık atayım derdim”

maşlahat uygunluk

maşlahat gör- uygun görmek

“*maşlahat gördiler ki Dede Korkut varsun dèdiler*” (D171-2, D577-2)

“uygun görüp Dede Korkut gitsin dediler”

“*oğul, kalın Oğuz beglerini odamıza oğıyalum; nece maşlahat*

görürlerse ana göre iş edelim” (D169-11/12) “oğul, güçlü Oğuz beylerini odamıza davet edelim, nasıl uygun görürlerse ona göre iş edelim”

meded yardım

meded dê- yardım istemek

“*hemân beni kapudan taşarı eyle, meded! dedi*” (D183-10, D301-9, D327-11, D375-12, D449-7, D451-10, D509-9) “hemen beni kapıdan dışarı çıkar, medet dedi”

“*ancağ yöriyeyim, meded dêyeyim*” (D149-5) “hemen gideyim, yardım isteyeyim diye düşündü”

meded êr- yardım(cı) olmak

“*ol ögdüğüm yüce Tanrı dōst oluban meded êrsün*” (D21-4/5, D77-2) “o övdüğüm yüce Tanrı dost olup yardım etsin”

meydan alan, orta yer

meydānı kıo- kıaç- alanı boş bırakmak

“*oğlan kıuş yürekli olur, meydānı kıor kıaçar, dedi*” (D501-5) “oğlan kıuş yürekli olur, meydanı bırakır, kıaçar, dedi”

murād arzu, istek

murāda êr- isteğini gerçekleştirmek, amacına ulaşmak

“*hişārı almayınca murāda êrmezem, dedi*” (D245-13) “kaleyi almayınca gerdeğe girmem, dedi”

murād al- murād vēr- dileğine kavuşmak, gerdeğe girmek

“*murād vēr murād al, şarılalum, dēdi*”(D527-10, D529-13) “murat ver murat al, sarılalım”

“*Beyrek yigitleriyle murād vērđi, murād aldı*” (D249-12) “Beyrek yigitleriyle murat verdi, murat aldı”

murādına maqşūdına ér(i)ş- amacına ulaşmak

“*Ƙan Turalı gerdeğine girüp murādına maqşūdına érışđi*” (D409-1)

“Kan Turalı gerdeğine girip evlendi”

“*gerdeklerine çapup düşdiler, murāda maqşūda érışdiler*” (D549-8)

“gerdeklerine koşup girdiler, evlendiler”

“*murādına maqşūdına ermeyen yalıñuz Ƙardaş*” (D189-13) “muradına maksuduna ermeyen biricik kardaş”

murādın vēr- istediğini vermek

“*murāduñı anlar vērür, bellü bilgil*” (D233-6) “muradını onlar verir, belli bil”

murādına yėtiş- muradına ulaşmak

“*Ƙazan Beg eydür: Gel, murāduña yėtiş*” (D245-11) “Kazan Bey: gel, gerdeğe gir”

murādına yetür- muradına ulaşmak

“*eri murādına yetürür seniñ arħacuğun*” (D205-9) “eri muradına ulaştırır senin arkacığın”

“*murāda yetürmedüñ meni, Ƙara başum Ƙarışı tutsun Ƙazan seni*”

(D287-3) “muradıma ulaştırmadın beni, kara başımın ahı tutsun Kazan seni”

muştuluk müjde

muştuluk vèr- müjde vermek

“*muştuluk maña ne vèürsüz? dedi*”(D241-10) “müjdelik bana ne verirsiniz? dedi”

mühlet süre

mühlet vèr- süre vermek

“*yedi gün ben Kazana mühlet vèrgil*”(D287-10) “yedi gün ben Kazan’a süre ver.

N

nāmūs şeref

nāmūs~ şı- namusu lekelemek

“*atam Kazan nāmūsını şımayasın sakın! dedi*”(D115-3) “babam

Kazan’ın namusunu ayağa düşürme yesin sakın! dedi”

na’ra nara, haykırış

na’ra ur- haykırmak, yüksek ses çıkarmak

“şöyle *na’ra urdı haykırdı kim tağ ve taş yangulandı*” (D461-3) “öyle

nara attı haykırdı ki dağ taş yankılandı”

“*Deve gibi kükredi, arşlan gibi ahradı, na’ra urup haykırdı*” (D301-13)

“deve gibi haykırdı, arşlan gibi kükredi, nara vurup haykırdı”

nazar 1. iltifat 2. huzur, kat

nazarı dön- beğenmez olmak, iltifat etmemek

“*hānumuzuş nazarı bizden dönmiş gördüm*” (D485-13/D487-1)

“hanımızın nazarı bizden dönmüş gördüm”

nazara var- huzura çıkmak

“*Bayındır Hānuş nazarına vardı, yüz yere kodı eydür*” (D415-11)

“Bayındır Han’ın huzuruna çıktı, yere eğilip selamladı, der”

nevbet sıra, nöbet

nevbet gel- sırası gelmek

“gerü *nevbet tolanup aña gelmişidi*” (D447-11) “yine sıra dolanıp ona gelmişti”

“çevrülde, *nevbet gerü maña geldi anı dañı isterler*” (D451-9) “döndü, sıra yine bana geldi onu da isterler”

nevbet deg- sıra gelmek

“*nevbet kâfire degdi*” (D413-6/7, D611-10) “sıra kâfire geldi”

nezîr adak

nezîr~ vër- adak kesip dağıtmak

“*Çara tonlı dervişlere nezirler vërdüm*”(D55-11, D283-2) “kara giysili dervişlere adaklar verdim”

nişan işaret, nişan

nişān at- hedefe atış yapmak

“*meger güyeginü yüzüğine nişān atarlarıdı*” (D225-7/8) “meğer güveyin yüzüğüne nişan atarlardı”

O

ocak 1. ocak, pişirme, ısınma amaçlı ateş yakılan yer, 2. Ev, aile, soy

ocak~ söyindür- soyunu yok etmek

“oğlıyla ikisini bir yerden öldürün, **ocağını söyindürün**, dèyü söyleşdiler”

(D293-5) “oğluyla ikisini bir arada öldürün, ocağını söndürün! diye söyleştiler”

od ateş

oda ur- ateşe vermek

“ala yılan süñemez ormanını çakmak çakıp **oda uram**” (D359-9) “ala yılan uzanamaz ormanını çakmak çakıp ateşe verem”

“getürdiler, sazı **oda urdılar**” (D245-9) “getirdiler, sazı ateşe verdiler”

oda yak- ateşe atmak

“kime baksa ‘ışkıla **oda yakar**” (D369-12, D375-8, D381-12, D385-2)

“kime baksa aşk ateşiyle yakar”

cânına odlar düş- büyük üzüntü ve acı duymak

“bunu eşitdi yüregiyile **cânına odlar düşdi**” (D109-7) “bunu işitti yüreğiyle canına ateş düştü”

içine od düş- içi yanmak, üzülmek

“Selcan Hatun bunu böyle gördi **içine od düşdi**” (D397-10) “Selcan Hatun bunu böyle gördü yüreğine ateş düştü”

yüregine odlar düş- büyük üzüntü ve acı duymak

“*bunu eşitdi yüregiyile cānına odlar düşdi*” (D109-7) “bunu işitti
yüreğine ateşler düştü”

oğra- gitmek, uğramak

yolu oğra- yolu düşmek

“*Öşün Koca Oğlunun [yolu] bu koruya oğradı*” (D517-6, D519-7/8) “Öşün
Koca Oğlu’nun yolu bu koruya düştü”

oğur yol

oğruna öl- biri veya bir şey için ölmek

“*ölürisem senün oğruna ben öleyim*” (D105-4) “ölür isem senin uğruna
ben öleyim”

oğuruna baş~ ço- biri için canını feda etmek

“*vallāh men Kazan oğuruna başum komışam*” (D601-8/9) “vallah ben
Kazan uğruna canımı feda etmişim”

oğ ok

oğ at- oku fırlatmak

“*hem senünile oğ atalum*” (D163-12) “hem seninle ok atalım”

“*oğlum Oruz oğ atanda pota kalmış*” (D95-8-9, D239-9/10) “oğlum

Oruz’un ok attığından hedef kalmış”

“*sürdi düğüne geldi, gördi düğünde güyegü oğ atar*” (D221-9/10) “çektik

düğüne geldi, baktı düğünde güvey ok atar”

“Oğuz zemânında bir yigit ki evlense **oh** atardı” (D185-5, D481-11)

“Oğuz zamanında bir yiğit evlendiğinde ok atardı”

oh sep- ok atmak

“*bî-tekellüf kâfirler at depdiler, **oh sepdiler***” (D89-8) “kâfirler durmadan at teptiler, ok serptiler”

oh ur- ok atmak

“*Depegözün yağrına bir **oh urdı**, oh geçmedi, pārelendi*” (D457-10/11)

“Tepegöz’ün küreğine bir ok attı, ok geçmedi, parçalandı”

oha~ şancıl- okla vurulmak

“*iki karadaşı **oha** [şancıldı] düşdi, şehid oldı*” (D89-13, D273-8) “iki kardeşi okla vuruldu, şehit oldu”

“*kılıcuma toğranayın, **ohuma sancılayın**, yer gibi kertileyin*” (D203-9/10, D387-3, D527-11) “kılıcıma doğranayım, okuma vurulayım, yer gibi kertileyim”

ok ok

okı eglenme- oku boşa gitmemek, isabet etme

“*koşa burcdan kayın **okı eglenmeyen** Yağrınıcı oğlu*” (D417-12) “iki burçtan kayın oku geri dönmeyen Yağrınıcı oğlu”

okın- okunmak

düz okın- doğru okunmak

“*hece-sinleyin **düz okınsa** Yāsīn görkli*” (D19-1) “hecesinleyin doğru

okunsa yasin görklü”

oñ- iyileşmek

işi oñ- işi düzelmek, yolunda gitmek

“*Dede Korkut soylamış: Allāh Allāh demeyince işler oñmaz*” (D11-12)

“Allah Allah demeyince işler olmaz”

oñar- düzeltmek

işin oñar- işini yoluna koymak, rast getirmek

“*ķara ıonlu kāfire at deperem, işümi sen oñar! dedi*” (D427-10) “kara

giysili kâfire at sürerim, işimi sen onar! dedi”

oñat iyice, tam olarak

oñat gör- iyice görmek

“*bu at Begilüñ-dür, biz kaçարuz, Tekür eydür: mere, oñat görüñ*” (D499-

13) “bu at Begil’indir, biz kaçарız, Tekfur: mere, iyice bakın”

ordı oba

orduya ķarış- obaya dahil olmak

“*oğlan on beş yaşına girdi ođlanuñ babası Bayındır Hānuñ ordusına*

ķarışdı” (D37-8) “oğlan on beş yaşına girdi, oğlanın babası Bayındır

Han’ın obasına ķarıştı”

ortalık orta yer

ortalığa şahn- serbest bırakılmak

“*ağzı büyük humralar ortalığa şahnmış idi*” (D251-13) “ağzı geniş şarap küpleri ortalığa salınmıştı”

ot ot

ota şay- ottan saymak, kolay yeneceğini düşünmek

“*otuz biş er yağı gördümise ota şaydum*” (D561-3) “otuz bin er düşman gördümise ottan saydım”

otacuk otağ, çadır

otacuk~ kur- çadır kurmak

“*cân yacugın egmiş-sin, ok-cuğazın [atmış-sın otacugın] kurmuş-sın*”
(D227-9) “can yaycığını eğmişsin, okcağızını atmışsın, otacığını kurmuşsun”

otağ makam çadırı, yönetim çadırı

bārgāh otağ~ dik- çadır dikmek

“*ala bārgāh otağların düze dikdi*” (D595-6/7) “büyük otağlarını düze dikti”

çadır~ otağ~ dik- çadır dikmek

“*Ala Tağda çadırın otağın dikdi*” (D593-11) “Ala Dağ’da çadırını otağını dikti”

otağ~ dik- çadır dikmek

“*Beyrek dağı yedi kız karındaşını yedi yigide vèrdi, kırk yerde otağ dikdi*”

(D249-9) “Beyrek de yedi kız kardeşini yedi yiğide verdi, kırk yerde otağ dikti”

“*kara yerde ağ otağı dikem dèridüm*” (D287-1) “kara yerde ak otağı dikeyim derdim”

otağ~ kur- çadır dikmek

“*Şazan gök alan [görklü] çemene çadır dikdüirdi, otağın kurdu*” (D613-6)

“Kazan yeşil gök alan görklü çimene çadır diktirdi, otağını kurdu”

otur- oturmak

diz~ başup otur- dizini kırıp oturmak

“*dizin başup oturanda helâl görkli*” (D19-12) “dizini kırıp oturanda hanım görklü”

oyna- oynamak, hareket etmek

dom yüregi oyna- metanetli yüreği heyecana kapılmak

“*oğlancuğını görmedi kara bağı sarşıldı, dom yüregi oynadı*” (D53-12, D277-11, D287-7, D415-9/10) “oğlancığı görmeyince çok üzüldü, sağlam yüreği oynadı”

oynat- oynatmak

at~ oynat- atla gösteri yapmak, biriyle yarış hâlinde olmak

“Selcan Hatun **at oynatdı**, Kan Turalı-nuñ öñine geçdi” (D393-10)

“Selcan Hatun at koşturdu, Kan Turalı’nın önüne geçti”

“ağca Kala Sürmelüde **at oynatdum**” (D567-1) “Akça Kala Sürmelü’de at koşturdum”

“kırk yigit bedevî **atın oynatdı**” (D75-4, D261-13/D263-1, D291-5, D391-3/4) “kırk yiğit yürük atını oynattı”

cıda oynat- mızrakla savaşmak

“kargu **cıda oynadanlar vardı geldi**” (D281-8/9) “kargı mızrak oynatanlar gitti geldi”

“altun **cıda oynadana yâ Rab, noldı?**” (D281-9, D449-10) “altın mızrak oynatana ya Rab, noldu?”

kazaguç~ oynat- at koşturmak

“kâfirün bir ucına depelüm, dedi, **kazakucın oynaddı**” (D273-4) “kâfirin bir ucuna at koşturalım, dedi, savaş atını oynattı”

oyun oyun, hüner

oyun göster- hüner göstermek, savaşmak, kahramanlığını göstermek

“anuñıla dañı **oyun göstersün**, kıızı andan şoñra vèrelüm, dedi” (D373-5/6) “onunla da savaşsın, kıızı ondan sonra verelim”

Ö

öç öç, hınç

öç~ at- hıncını çıkarmak

“*ol kâfirün öçin atup birin yazmaz okçısı olur*” (D267-5/6) “o kâfirin hınçla atıp birini şaşırılmaz okçusu olur”

öd safra

ödi şıt- ödü yarılmak, ölmek

“*meydān yüzinde kardeşün Kıyan Selcük ödi şıtdı, cān vèrdi*”(D451-2)

“meydan yüzünde kardeşin Kıyan Selcük’ün ödü patladı, can verdi”

ödi yarıl- ölmek

“*ağ şakallu Aruz Kocaya kan kuşdurdu, oğlu Kıyan Selcükün ödi yarıldı*”

(D445-2) “ak sakallı Aruz Koca’ya kan kusturdu, oğlu Kıyan Selcük’ün

ödü yarıldı”

ögsüz öksüz

ögsüz қо- annesiz bırakmak

“*iki oğlancuğı ögsüz қомаğıl*” (D341-4) “iki oğlancığı öksüz bırakma”

“*ala gözlü bebeklerin ögsüz қоmış-sın*” (D471-7) “ela gözlü bebeklerini

öksüz koymuşsun”

ögüt öğüt

öğüt al- söz dinlemek

“*ağ şakallu Dede Korkutdan **öğüt aldum***” (D419-11/12) “ak sakallı Dede Korkut’tan öğüt aldım”

“*kız anadan görmeyince **öğüt almaz**, oğul atadan görmeyince şofra çekmez*” (D13-12) “kız anadan görmeyince öğüt almaz”

öğüt vèr- öğütlemek, birine yapması ve yapmaması gereken şeyleri söylemek

“*kırk ince <bèllü> kızuñ içine girdi, **öğüt vèrdi***” (D109-8) “kırk cariyenin içine girdi, öğüt verdi”

“*bize ne **öğüt vèürsün?** dèdiler*”(D527-4) “bize ne öğüt verirsin? dediler”

öl- ölmek**öldi bil-** öldüğünü sanmak

“*babasın **öldi bilüridi***” (D415-3) “babasını öldü bilirdi”

oğruna öl- biri veya bir şey için ölmek

“*ölürisem senüñ **oğruna** ben **öleyim***” (D105-4) “ölür isem senin uğruna ben öleyim”

öldüre gör- öldürmeye çalışmak

“*kuş uçurup av avlayup oğluñı oğlayup **öldüre görgil***” (D49-3) “kuş uçurup av avlanıp oğlunu okla öldürmeye çalış”

öldüri gör- öldürmeye çalışmak

“*oğluñ seni öldürmedin sen oğluñı **öldüri görgil[-]a!** dèdiler*”(D51-10)

“oğlun seni öldürmeden sen oğlunu öldürmeden sen oğlunu öldürmeye bak a!”

yolında öl- uğruna ölmek

“*bir yaşdukda baş ko[y]duğum, yolında öldüğüm, kurbān olduğum*”

(D191-7) “aynı yastıkta baş koyduğum, yolunda öldüğüm, kurban olduğum”

ölüm bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi

ölüm vakti gel- ölüm zamanı yaklaşmak

“*ölüm vakti geldiğinde arı imāndan ayırmasun*” (D477-2, D549-10,

D589-3/4, D613-12) “ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasin”

kara ölüm gel- ölüm gelmek

“*kara ölüm geldiğinde geçit vèrsün*” (D75-13) “kara ölüm geldiğinde geçit versin”

küçücek ölüm uyku

“*meger hānum, Oğuz begleri yedi gün uyurıdı, anuñ[-]içün küçücek*

ölüm dèrleridi” (D551-13) “meğer hanım, Oğuz beyleri yedi gün

uyurdu, onun için küçücek ölüm derlerdi”

küçücek ölüm tut- uykusu gelmek

“*Qazanı küçücek ölüm tutdı, uyudı*” (D551-11/12) “Kazan’ı küçücek

ölüm tuttu, uyudu”

ömür ömür

ömür vèr- ömür vermek

“*ol iki helāle yüz kırk yıl ‘ömür vèrdüm, dedı*” (D345-6) “o iki helale yüz

kırk yıl ömür verdim, dedi”

öñ ön, ilk sıra

öñin al- yolunu kesmek, çevirmek

“*Depegöz çevürüp öñin aldı*” (D445-3/4, D531-6, D531-.7, D531-8)

“Tepegöz çevirip önünü kesti”

“*Depegöz öñin alup yedi kerre yerine getürdi*” (D445-5) “Tepegöz

önünü kesip yedi kere yerine getirdi”

öñine al- yönelmek

“*Şazan gerü döndi, geldügi yolu öñine alup yortdı*” (D289-3) “Şazan

geri döndü, geldiği yolu önüne alıp at koşturdu”

öñine bıraş- önüne katıp kovalamak

“*şavlunbaz urup yundları öñlerine bıraşdılar*” (D547-9) “atlarının göğüs

zırhına vurup atları önüne katıp kovaladı”

öñine düş- kılavuzluk etmek, yol göstermek

“*bāzirgān dahı öñlerine düşdi, kulağuz oldı*” (D151-2/3) “tüccar

yol gösterdi, kılavuz oldu”

öñine şat- önüne katmak, kovalamak

“*Basatı öñine şatdı, şutdı, boğazdan şalındurdı*” (D459-5) “Basat’ı

önüne kattı, boğazından tuttu salındırdı”

“*Şan Şuralı başdı görđi kim bir kimesne yağıyı öñine şatmış şovar*”

(D397-13) “Şan Şuralı baktı görđü ki birisi düşman önüne katmış şovar”

şılıcın yalın eyler, kāfi ři öñine şatup şovar (D397-9) “kılıcını şeker,

kâfiri önüne katıp kovar”

öp- öpmek

yër öp- büyük bir kimseye saygı göstermek amacıyla yere kapanmak

“**yër öpdi**, eydür: Amennā ve şaddakna” (D393-5, D479-7) “yer öptü,

der: Amenna ve sadakna”

öt- geçmek

tañ öt- tan ağarmak, şafak sökmek

“**tañ ötdi**, gün toğdı” (D187-13) “tan ağardı, gün doğdu”

öte daha uzak olan yer

öte geç- 1. hedefe isabet etmemek 2. delip geçmek

“**Qazanı sancam!**, dedi, sancamadı, **öte geçdi**” (D583-6, D611-9/10)

“Kazan’ı deşem, dedi, deşemedi, isabet etmedi”

“**Aruza bir gönder urdı gögsinden yalabdağ öte geçdi**” (D611-12)

“Aruz’a bir mısırak vurdu göğsünden delip geçti”

öyke öfke

öykeni kabarı- öfkesi kabarmak

“**ozan geldi, yelteme çaldı Oğuz yigid[i]nün öykeni kabardı, kılıcın çıkardı**” (D387-1) “ozan geldi, kopuz çaldı, Oğuz yiğidinin öfkesi

kabardı, kılıcını çıkardı”

öz kendi

özün şal- kendini bırakmak, kendini kaybetmek

*“**özün** şarp yerlere şaldı”* (D303-5) “kendini sarp yerlere attı”

*“Beyregün korkusundan kaçdı, **özini** Tana Sazına şaldı”* (D245-6/7)

“Beyrek’in korkusundan kaçtı, kendini Tana Saz’a attı”

P

pay hisse

pay dile- hisse istemek

“*varuñ bundan **pay dileñ**, görüñ ne der*” (D159-13, D161-2) “varım bundan pay isteyin, bakın ne der”

pehlü omuz

pehlü ur- omuz omuza gelmek

“*gögile **pehlü uran** anuñ kal`ası olur*” (D357-12, D359-9) “gökle omuz vuran onun kalesi olur”

pençik beşte bir alınan

pençik çıkar- ganimetin beşte birini hazineye vermek

“*ağ alınlu Bayındır Hāna **pençik çıkardı***” (D513-1) “ak alınlu Bayındır Han’a ganimetin beşte birini verdi”

“*hānlar hānı Bayındıra **pençik çıkardılar***” (D249-4, D431-9) “hanlar hanı Bayındır’a beşte birini verdiler”

pêş-keş hediye, armağan

pêş-keş çek- armağan sunmak

“*pes Begil geldi **pêş-keş çekdi**, Bayındır Hānuñ elin öpdi*” (D481-2)

“böylece Begil geldi armağan sundu, Bayındır Han’ın elini öptü”

pota hedef, nişan tahtası

pota at- atış talimi yapmak

“*yoldaşlar ile **pota atıp** otururıdı*” (D171-13) “yoldaşlar ile hedefe ok atışı yapardı”

puş- öfkelenmek, kızmak

katı puş- çok kızmak

“*sögli melik saña **katı puşdı***” (D501-13) “sögli melik sana çok öfkeleni”

“*alaca atlu sögli melik **katı puşmuş***” (D495-7) “alaca atlı sögli melik çok öfkelenmiş”

pusarık bulut, sis

düm kara pusarık tökil- yağmur habercisi sisle kaplanmak

“*düm kara pusarık ordumuñ üzerine **tökilü[r]** gördüm*” (D93-1/2, D563-4) “kapkara sis, ordumun üzerine dökülür gördüm”

püki tipi, kar fırtınası

püki kıp- kar fırtınası çıkmak

“*yel esdi, yağmur yağdı, **püki kıpıdı***” (D421-12/13) “yel esti, yağmur yağdı, tipi koptu”

“*yüce tağları tuman tursa, kara pusarık, deli [**püki**] kıpsa*” (D563-4)

“yüce dağları duma kaplasa, kara pusarık, deli tipi kopsa”

R

raħim döl yatağı

ana raħmine düş- döl yatağında cenin olmak

“ata bēlinden ēnince ēnmese yeğ; **ana raħmine düşünce** toğmasa yeğ”

(D15-10) “ata belinden inince yeğ, ana rahmine düşünce doğmasa yeğ”

rast atılan şey, hedefi vurma

işi rast gel- işi yolunda gitmek

“Padiřāhına ‘āřī olanuğ **işi rast gelmez**” (D487-4) “padişahına asi olanın

işi rast gelmez”

rızķ yiyecek, ićecek

māl rızķ vēr- geçimini sağlamak, doyurmak

“oğul, kıız görmek senden, **māl rızķ vèrmek** benden, dedi” (D349-9)

“oğul, kıız bulmak senden, mal rızık vermek benden, dedi”

S, Ş

şabāh

ala şabāh tan kızılılığı vakti, şafak vakti

“**ala şabāh** Dirse Hān kalkubanı yerinden örü turup kırk yigidin boyına alup Bayındır Hānuş şöhetine gelüridi” (D29-7, D49-10) “şafak vakti Dirse Han yerinden kalkıp, kırk yiğidini yanına alıp Bayındır Han’ın sohbetine gelirdi”

“**ala şabāh** yerinden örü turan kızlar” (D217-5) “şafak vakti yerinden kalkan kızlar”

“**ala şabāh** şapa yerde dikilende ağ ban evli” (D225-12, D415-12) “şafak vakti şapa yerde dikildiğinde bey çadırı”

“**ala şabāh** şapa yerümden turduğum kırtaş için” (D543-5) “şafak vakti yerimden kalktığım kardaş için”

şaç şaç

şaç~ yol- üzüntüsünden dövünmek, saçını başını yolmak

“güz alması gibi al yanağın tartdı yırttı, kargu gibi kara **şaçını yoldı**” (D115-7, D189-8/9) “güz elması gibi al yanağını çekti çizdi, kargı gibi kara saçını yoldu”

“**kargu gibi kara şaçum yolduğum çok**” (D237-13) “kargı gibi kara saçımı yolduğum çoktur”

“**kargu gibi kara şaçun yolduğ mi kız?**” (D237-9) “kargı gibi kara saçını

yoldun mu kız?”

“*kargu gibi kara saçun yolar mısın ana? dedi*” (D335-11) “kargı gibi
kara saçını yolar mısın ana? dedi”

şag esen sağlıklı

şag esen var- sağ salim gitmek

“*şag esen varup gelesin*” (D361-4, D533-1) “sağ esen gidip gelesin”

şagal- iyileşmek

şagaldı gör- iyileşmeye çalışmak

“*sen benim elimi şagaldı gör*” (D177-2) “sen benim elimi iyileştir”

şagrağ içki kasesi

şagrağ~ sür- içki sunmak

“*tā kim şası dīnlü kâfirün döşegine varmayasın, şagrağın sürmeyesin*”

(D115-2/3) “ta ki pis kâfirin döşegine girmeyesin, şarabını sunmayasın”

“*alun gelün, şagrağ sürsün, dedi*”(D111-4) “alın gelin, şarap sunsun, dedi”

“*barmaqları nigārlı maḥbūb kâfir kızları ḫalın Oğuz beglerine şagrağ*

sürüp içerleridi” (D79-8) “parmakları süslü güzel kâfir kızları güçlü

Oğuz beylerine şarap sunup içerdilerdi”

şakal sakal

ağ şakallu yaşlı, bilge kişi

“**ağ şakallu** *pir kocalar yanına bıraktı*” (D351-8, D73-2, D75-1, D45-5, D77-7, D139-5, D251-3, D73-3, D197-10) “bilge yaşlı kocaları yanına aldı”

şakal~ aġar- yaşlanmak, olgunlaşmak

“**şakalum aġarduġın ne beġenmezsin?**” (D323-5) “sakalımın aġardığımı ne beġenmezsin?”

“**şakalum aġarduġınıñ ma'nası budur**” (D323-6) “sakalımın aġardığının manası budur”

şal- 1. haber göndermek, 2. saldırmak, 3. almak, 4. eyerlemek

ādem şal- adam göndermek, haberci göndermek

“*ammā 'ammuña ādem şal, gelsün*” (D573-4) “ama amcana adam gönder, gelsin”

“*Tekür ādem şaldı*” (D553-3, D573-5, D595-4) “Tekfur haberci gönderdi”

“*ata ana aġlaşup Kazana ādem şaldılar*” (D527-3) “ata ana aġlaşup Kazan’a haberci gönderdiler”

at şal- at koşturarak saldırmak

“*kara tonlu kâfire at şaldı, karşı vardı*” (D393-9, D271-6, D395-2, D397-11, D427-11, D487-9, D581-5/6, D583-6, D585-3, D585-7, D611-9) “kara giysili kâfire at koşturarak saldırdı, karşı durdu”

bī -tekellüf kâfire at şaldılar kılıç çaldılar (D133-4, D311-2, D547-6, D587-4, D587-6) “hızlıca kâfire at koşturarak saldırdılar, kılıç

vurdular”

boyına şal- yanına almak

“oğlancuğun yanına alup kırk yigidin **boyına şaldı**, ava çıktı” (D49-11)

“oğlancığını, kırk yigidini yanına aldı, ava çıktı”

eyer şal- eyerlemek

“baba, yelisi kara kazılık atuma **eyer şalayım a**” (D355-10) “baba, yelesi

kara savaş atıma eyer salayım a”

“**kāfirūn arhasına eyer şaldı**, ağzına uyan urdı” (D559-8) “kâfirin

arkasına eyer koydu, ağzına dizgin vurdu”

ğavgā şal- korku salmak

“**āvāzı kaba köpeklere ğavgā şalan**, çakmaklıca çoban-ları dünle

yügürden” (D99-4) “sesi kaba köpeklere korku salan, çakmaklıca

çobanları gece yürüten”

gürz şal- gürzle savaşmak

“**altmış batman gürz şalar**ıdı, katı muhkem yay çekeridi” (D413-1)

“altmış batman gürz salardı, çok sert yay çekerdi”

hapse şal- hapsetmek

“**getürdiler, toņuz tamına hapse şaldılar**” (D569-12) “getirdiler, domuz

damına hapse saldılar”

kılıç~ şal- kılıç sallamak, kılıçla saldırmak

“**kara kılıcuñ şal** boynuma, kes başum” (D561-10) “kara kılıcını vur

boynuma, kes başımı”

özin şal- kendini bırakmak, kendini kaybetmek

“**özin şarp yerlere şaldı**” (D303-5) “kendini sarp yerlere attı”

“*Beyregün korkusundan kaçdı, özini Tana Sazına şaldı*” (D245-6/7)

“Beyrek’in korkusundan kaçtı, kendini Tana Saz’a attı”

yanına şal- yanına almak

“*kargu talı altmış tutam süñümi elüme alurıdum. Ala gözlü begleri*

yanuma şalarıdum” (D601-4/5) “kargı dalı altmış tutam mızrağımı

elime alır idim, ela gözlü beyleri yanıma alır idim”

“*ağ ışıklı alpları yanuma şaldum*” (D419-11, D485-10) “ak miğferli

savaşçıları yanıma aldım”

“*ala gözlü yigitlerün yanuğa şaldun*” (D485-2) “ela gözlü yiğitlerini

yanına aldın”

“*ala gözlü beg yigitleri yanuğa [sen] şalmadun*” (D423-3) “ela gözlü

bey yiğitleri yanına sen almadın”

yère şal- yere sermek, yere yıkmak

“*sögli meliki böğürdübeni atdan yère şaldı, gāfīllüce kara başın alup*

kesdi” (D135-4, D135-7, D135-12, D247-7, D247-8, D247-9, D311-9,

D311-11/12, D313-2, D611-12) “sögli meliki böğürdüp attan yere

düşürdü, hemencecik kara başını alıp kesti”

şalavāt dua etmek

şalavāt getir- peygamber ve yakınlarına saygı için salavat duası okumak

“*yüzin yère sürdi, Muhammede şalavāt getürdi*” (D301-12, D371-3,

D371-10, D377-1/2, D385-4, D393-8, D461-1, D535-6, D537-1)

“yüzünü yere sürdü, Muhammed’e salavat getirdi”

“adı görkli Muhammede **şalavāt getürdiler**” (D133-4, D311-1) “adı güzel Muhammed’e salavat getirdiler”

şalın- bırakılmak

ortalığa şalın- serbest bırakılmak

“ağzı büyük humralar **ortalığa şalınmış idi**” (D251-13) “ağzı geniş şarap küpleri ortalığa salınmıştı”

şalış sallayış

kılıç şalış~ kılıç sallayış, kılıç vuruş

“oğlumun at segirdişin, **kılıç şalışın**, ok atışın göreyim” (D51-1/2)

“oğlumun at koşturuşunu, kılıç vuruşunu, ok atışını göreyim”

sancağ sancak

ağır sancağ değerli bayrak

“**ağır sancağ** götürende müsülmanlar arkası olsun!” (D157-5) “değerli bayrak taşıdığında müslümanlar arkası olsun”

şancıl- saplanmak

oħa~ şancıl- okla vurulmak

“iki kardaşı **oħa [şancıldı]** düşdi, şehīd oldı” (D89-13, D273-8) “iki kardeşi okla vuruldu, şehit oldu”

“kılıcuma toğranayın, **oħuma şancılayın**, yer gibi kertileyin” (D203-9/10, D387-3, D527-11) “kılıcıma doğranayım, okuma vurulayım, yer

gibi kertileyim”

şapa sapa, تنها

şapa yêr gözet- kaçacak yer aramak

“*ol gün muhannatlar a şapa yêr gözetdi*” (D133-7, D271-12, D311-4)

“o gün kötüler kaçacak delik aradı”

şapan iki ucu ip, ortası meşin veya örme olan taş atma aracı

şapan çatlat- sapanla savaşmak

“*Karaca Çoban şapan çatlatdı dünya ‘âlem kâfirüñ gözine karangu oldı*”

(D121-4/5) “Karaca Çoban sapan çatlattı dünya alem kâfirin gözüne

karanlık oldu”

şarar- rengi sarıya dönmek

beñzi şarar- solmak, korkmak

“*ammā kızuñ derdinden beñzi şarardı*” (D437-10) “ama kızın derdinden
soldu”

“*babasına karşı geldi gördi beñzi şararmış*” (D489-5) “babasını

karşıladı, baktı benzi sararmış”

şarp sarp, dik, yüksek

şarp yörü- hızlı koşmak

“*şarp yörügen kazılık ata nā-merd yigit bine bilmez, binince binmese*

yêg” (D15-4) “hızlı koşan savaş atına namert yiğit binebilmez,

binmektense binmese yeğ”

şarşıl- sarsılmak

kara bağı~ şarşıl- çok üzölmek, ciğeri yanmak

“oğlancuğını görmedi **kara bağı şarşıldı**” (D53-11, D95-12, D277-

10/11, D287-6, D415-10) “oğlancuğını görmeyince çok üzöldü”

“yüregüne kaynar yağlar kuyulupdur, **kara bağı şarşılıpdur**” (D211-

11) “yüregine kaynar yağlar dökölmüştür, çok üzölmüştür”

şay- saymak, yerine saymak

ota şay- ottan saymak, kolay yeneceğini düşünmek

“otuz biş er yağı gördümise **ota şaydım**” (D561-3) “otuz bin er düşman gördümise ottan saydım”

şaydur- (yerine) saymak, kabul etmek

yèrine şaydur- yerine saydırmak

“kâfiri kâmiş gibi od oluban yandurayım, tokuzunu bir **yèrine şaydurayım**”

(D301-8) “ateş olup kâfiri kâmiş gibi yakayım, dokuzunu bir yerine saydırayım”

şayru hasta

şayru düş- hastalanmak

“ol obada bir yahşı hûb yigit **şayru düşmiş idi**” (D317-10) “o obada bir

güzel yiğit hasta düşmüştü”

şayvan gölgelik, güneşlik

şayvan dikedür- güneşlik diktirmek

“*ala şayvan dikedürdi, ipek halıcalar şaldı*” (D153-11) “ala sayvan diktirdi, ipek halılar serdi”

seç- seçmek, ayırmak

ādem seç- işe yarar insanı seçmek

“*altmış yaraqlı ādem seçdiler*” (D535-1) “altmış silahlı adam seçtiler”

“*yaraqlı altmış ādem seçüñ, varsunlar, tutup getürsünler*” (D533-13)

“silahlı altmış adam seçin, gitsinler, tutup getirsinler”

seçil- birbirinden ayırt edilmek

aklı karalı seçil- tan ağarmak, hava aydınlanmaya başlamak

“*aklı karalı seçilen çağda, [kalın Oğuzun gelini kızını bezenen çağda]*”

(D29-5, D49-7) "hava aydınlanmaya başladığı zamanda, güçlü Oğuz'un

gelini kızını bezendiği saatte"

selām selam

selām vèr- selamlamak

“*Dedem Korçkut öteden beri geldi, baş endürdi, bağır başdı, ağız dilden*

görklü selām vèrdi”(D173-2, D225-12, D365-1, D445-9, D449-4, D591-

13, D597-12/13, D599-3/4) “Dedem Korkut öteden beri geldi, baş eğdi,

elini bağına basıp, sözlü görklü selam verdi”

“*negāhī bāzīrgānlar geldi-ler, baş endürüp selām vèrdiler*” (D155-2,

D609- 4) “tüccarlar çıkageldiler, baş indirip selam verdiler”

“*döndüm ol ere selām vèrdüm*”(D421-6) “döndüm o ere selam verdim”

“*baş endürüp bağır başgıl, biz kâfîre selām vèrgil*”(D87-11, D497-1,

D523-.9) “baş eğip elini bağına basıp biz kâfîre selam ver”

sep- (ok) atmak, serpmek

oĥ sep- ok atmak

“*bî-tekellüf kâfîrler at depdiler, oĥ sepdiler*” (D89-8) “kâfirler durmadan

at teptiler, ok serptiler”

ses ses

ķulağına ses toķın- tesadüfen duymak, işitmek

“*böyle degeç oĥlanuĥ ķulağına ses toķındı, başın kaldırdı*” (D63-1/2)

“sonra oĥlan ses duyunca başını kaldırdı”

sev- sevmek

göñli sev- kanı ısınmak

“*bu yiğidi gözüm gördi, göñlüm sevdi*” (D377-7, D385-10) “bu yiğidi

gözüm gördü, gönlüm sevdi”

“*gözün kimi tutarsa, göñlüğ kimi severise sen aña vargıl*” (D341-3,

D529-6) “gözün kimi tutarsa, gönlün kimi severse sen ona var”

sevinç istenen veya hoş giden bir şeyin olmasıyla duyulan coşku

sevinç vèr- müjdelemek, müjde vermek

“*at ağızlı Aruz Koca evine çapar geldi, atasına Basatın sevinç vèrdi*”

(D475-6) “at ağızlı Aruz Koca’nın evine at koşturup haberci geldi,

Basat’ın babasına müjde verdi”

seyrān gezinme

seyrāna bin- gezintiye çıkmak

“*meger ol dem Bayındır Hān beglerle seyrāna binmişleridi*” (D439-5)

“meğer o anda Bayındır Han beylerle ata binip dolaşmaya çıkmışlardı”

şı- kötülemek, lekelemek

kökünü şıma- soyunu lekelememek

“*kılıcuñdan şaparum yok, gendü aşlum, gendü köküm şımağum yok*”

(D561-11, D563-12, D565-11, D567-7, D569-3) “kılıcından saparım yok,

kendi aslım, kendi köküm aşağılamam yok”

nāmūs~ şı- namusu lekelemek

“*atam Kazan nāmūsını şımayasın sakın! dèdi*”(D115-3) “babam

Kazan’ın namusunu ayağa düşürmeyesin sakın! dedi”

söz~ şıma- sözü kırmamak, sözün gereğini yapmak

“*oğlan anasının sözün şımadı*” (D69-2, D269-11) “oğlan anasının

sözünü kırmadı”

şidk doğruluk

şıdkı bütün dini bütün, dindar

“*ol Mekkeye sağ varsa esen gelse şıdkı bütün hācī görkli*” (D19-9) “o
Mekke’ye sağ gitse esen gelse dini bütün hacı görkli”

şığa- sıvazlamak

yarasın şığa- yarasını sıvazlamak, iyileştirmek için ovalamak

“*üç katla yarasın eliyle şığadı*” (D59-12, D63-11) “üç defa yarasını
eliyle şığadı”

şığın- sığınmak

Allāh’a şığın- Allah’ın korumasını beklemek

“*tāze yigit-cük, Yaradan Allāha şığındı*” (D425-12, D509-13) “taze
delikanlı, Yaradan Allah’a şığındı”

birliğüne şığın- Tanrı’nın tek olduğuna inanmak

“*Tanrı’nın birliğine sığınmak birliğüne şığındum, çalabum Kādir Tanrı,
meded senden*” (D427-9, D509-9) “birliğine şığındım, sahibim Kadir
Tanrı, yardım senden”

Taḫriya şığın- Allah’ın korumasını beklemek

“*dedeniñ ensi entdi, Taḫriya şığındı, ism-i a’zam oqıdı*” (D175-7)

“Dede’nin akli gitti, Tanrı’ya şığındı, ismi azam okudu”

“*Yaradan Kādir Taḫriya şığındum, bir buğradan döneyin mi?*” (D383-
4/5) “Yaradan Kadir Tanrı’ya şığındım, bir deveden döner miyim?”

şıt- yarılmak

ödi şıt- ödü yarılmak, ölmek

“meydān yüzinde kardaşuñ Kıyan Selcük **ödi şıtdı**, cān vèrdi” (D451-2)

“meydan yüzünde kardeşin Kıyan Selcük’ün ödü patladı, can verdi”

şıyır- çıkarmak

kılıç~ şıyır- kılıç çekmek

“ala kalkan bağıını kışa dügdiler, **kılıç şıyırdılar**” (D273-12) “ala kalkan bağıını kısa düğümlədiler, kılıç sıyırdılar”

“dün uyhusında kâfir otağa kuyuldi. nāyi[b]i **kılıcın şıyırdı**” (D187-8,

D325- 4) “gece uykusunda kâfir otağa saldırdı, naibi kılıcını sıyırdı”

şızı ağrı

şızı~ çek- ağrı çekmek

“ne yèrde **şızılar** varısa **çeken** bilür” (D17-6/7) “nerede şızılar varsa çeken bilir”

sirr sır

sirr~ dè- sırrını söylemek

“gişi koynında yatan helāline **sirrin dèmez** mi olur?” (D491-11) “kişi

koynunda yatan helaline sırrını söylemez mi?”

şofra sofrā

şofra çek- ziyafet vermek, yemek ikram etmek

“kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince **şofra çekmez**” (D13-12) “kız, anadan görmeyince öğüt almaz, oğul, atadan görmeyince ziyafet vermez”

şohbet sohbet meclisi, arkadaşlık

şohbet~ tağıt- sohbeti bozmak

“begler! siz yeñüz içünüz, **şohbetünüz tağıtmanuz**”(D259-3) “beyler, siz yiyiniz içiniz, sohbetinizi dağıtmayınız”

şohbete gir- sohbeta başlamak

“karanğulu gözüm aydını kardaş! deyü ağladı içeri a **şohbete girdi**, destür diledi” (D521-4/5) “kara gözümün ışığı kardaş, diye ağladı, içeri a sohbeta girdi, izin istedi”

şoldur- soldurmak

şolduran şop aç gözlü, müsrif kadın

“karı-lar dört dürlüdür; birisi **şolduran şopdur**, birisi **şolduran şopdur**” (D21-6, D21-11) “kadınlar dört türdür; birisi solduran soptur, birisi dolduran toptur”

şoñ ölüm

şoñunu añ- sonunu düşünmek

“tācum tahtum saña vermeyeler deyü **şoñumu añdum** ağladum oğul” (D257-7) “tacımı tahtımı sana verecekler diye sonumu düşündüm

ağladım oğul, dedi”

şop ev, hane

şolduran şop aç gözlü, müsrif kadın

“*karı-lar dört dürlüdür; birisi şolduran şopdur, birisi şolduran şopdur*”

(D21-6, D21-11) “kadınlar dört türdür; birisi solduran soptur, birisi
dolduran toptur”

şor- sormak

haber şor- soru sormak

“*gelenden gèdenden haber şoram*” (D529-11) “gelenden gidenden haber
sorayım”

“*Bānı Çiçek yaşmaklandı, haber şordı*” (D163-3) “Banu Çiçek
yaşmaklandı, haber sordu”

“*haber şordular, görelüm nece şordular*” (D395-8) “haber sordular,
görelim nasıl sordular”

kan~ şor- kan davası gütmek

“*baba, [ceng] içinde beg yigitler öldürseler kan şora[r]lar[m]ı,*

da vilerler mi?” (D263-11) “baba, cenk içinde bey yiğitler öldürseler
kan sorarlar mı, dava ederler mi?”

şovuk soğuk

şovuk al- üşümek, üşüyüp hastalanmak

“bileğinden on parmağını **şovuk almış**” (D237-2) “bileğinden on parmağı üşümüş”

sög- sövmek

ağız~ sög- küfür etmek

“ağ şakallu kocanın **ağzın sögdi**” (D45-6) “ak sakallı kocanın ağzına sövdü”

“menüm **ağzuma sögüpdürürdün, döyemedüm**” (D207-2) “benim ağzıma sövüp durdurdun, dayanamadım”

sömür- içmek

kan sömür- kanını içmek

“at başuban **kan sömürür**” (D433-13) “at basıp kan içer”

söyindür- söndürmek

ocağ~ söyindür- soyunu yok etmek

“oğluyla ikisini bir yerden öldürün, **ocağını söyindürün, deyü söyleşdiler**” (D293-5) “oğluyla ikisini bir arada öldürün, ocağını söndürün! diye söyleştiler”

söyle- söylemek

acı söz~ söyle- kırıcı söz söylemek

“incinüp **acı sözler söyleme**” (D35-3) “incinip kırıcı konuşma”

hüb söyle- güzel söylemek

“Oruz **hüb söyledi**, şeker yedi” (D259-2) “Oruz güzel söyledi, şeker yedi”

küfür söz söyle- küfür etmek

“*bilür misin neler oldu? **küfür söz söyledüm***” (D331-11) “bilir misin neler oldu, küfür söz söyledim”

yalan söyle- yalan söylemek, doğruyu anlatmamak

“*varmış, **yalan söylemiş**, beni öldi demiş*” (D203-5) “gitmiş, yalan söylemiş, beni ‘öldü’ demiş”

“*kāfirler **yalan söylersiz**, dëyü taşta tuttular*” (D575-3) “yalan söylersiz, diye taşta tuttular”

söz söz

acı söz~ söyle- kırıcı konuşmak, hoş gitmeyecek sözler söylemek

“*incinüp **acı sözler söyleme***” (D35-3) “incinip kırıcı konuşma”

küfür söz söyle- küfür etmek

“*bilür misin neler oldu? **küfür söz söyledüm***” (D331-11) “bilir misin neler oldu, küfür söz söyledim”

söz~ alma- sözü dikkate almamak, söz dinlememek

“*senün oğluñ bizüm **sözümüz almaz***” (D47-13) “senin oğlun bizim sözümüzü dinlemez”

söz atış- ağız dalaşı yapmak

“*bir birine **söz atışdılar***” (D415-7) “birbirine laf atıştılar”

söz~ dinle- söz dinlemek, sözü dikkate almak

“*ünüm anlañ begler, sözüm diñleñ begler!*” (D79-10/11, D101-6, D149-6, D157-3/4, D197-8, D227-7, D255-1, D267-5) “ünümü anlayın beyler, sözümü dinleyin beyler”

söz edin- dedikodu edinmek, diline dolamak

“*ulu kiçi qalmaya söz edine, qarı qoca qalmaya qov edine*” (D381-3)

“büyük küçük kalmayıp söz edinir, qarı koca kalmayıp dedikodu edinir”

söz~ şıma- sözü kırmamak, sözün gereğini yapmak

“*oğlan anasının sözün şımadı*” (D69-2, D269-11) “oğlan anasının

sözünü kırmadı”

söz~ tut- söz dinlemek

“*her ne ki buyursa qabül ederleridi, sözün tutup temām ederleridi*” (D11-

11) “her ne buyursa kabul ederlerdi, sözünü tutup tamam ederlerdi”

sözi kulağına koy- söz dinlemek, sözü dikkate almak

“*biñ söyleriseñ birisini tuymaz, erüñ sözünü kulağına koymaz*” (D25-

10/11) “bin söylesen birini duymaz, erkeğin sözünü kulağına koymaz”

yalan söz yalan söz

“*yalan söz bu dünyede olunca olmasa yeğ*” (D15-11) “yalan söz bu

dünyada olunca olmasa yeğ”

şuç suç

şuç~ bağışla- suçu affetmek

“*Qazan [dahı] suçların bağışladı*” (D613-3) “Kazan suçlarını

bağışladılar”

şuçından geç- birinden af dilemek

“*Beyregün ayağına düştü, kılıcı altından geçdi Beyrek dahı suçından geçdi*”(D245-11) “Beyrek’in ayağına kapandı, kılıcının altından geçti, Beyrek de suçunu affetti”

şuçın dile- suçun affını istemek

“*Şazanun ayağına düşdiler, suçların dilediler*” (D613-2) “Kazan’ın ayağına kapandılar, aflarını dilediler”

süd süt

ağ süd~ temiz, helal süt

“*ağ südin toya emzürse ana görkli*” (D19-13) “ak sütünü doyasıya emzürse ana görklü”

“*[tolap tolap ağ südümi emzürdügüm oğul]*” (D111-11, D337-3) “sarıp sarıp ak sütümü emzirdiğim oğul”

“*ağ südini anam maña helāl eylesün*” (D297-8) “ak sütünü anam bana helal eylesin”

aķ süd~ helal süt

“*aķ südin emdügüm kadunum ana*” (D63-4) “helal sütünü emdiğim hatunum ana”

süñü

süñü~ çek- mızrak çekmek

“*kāfir Tekür karmalayup darb êtdi, süñüsin çekdi*” (D425-4) “kâfir

Tekfur yakalayıp darbe indirdi, mızrağını çekti”

sür- (at vb.) sürmek, koşmak, sürgün etmek

şağrak~ sür- içki sunmak

“*tā kim şası dīnlü kâfirün döşegine varmayasın, şağrağın sürmeyesin*”

(D115-2/3) “ta ki pis kâfirin döşegine girmeyesin, şarabını sunmayasın”

“*aluğ gelün, şağrak sürsün, dedi*” (D111-4) “alın gelin, şarap sunsun, dedi”

“*barmaqları nigārlı maḥbūb kâfir kızları kalın Oğuz beglerine şağrak sürüp içerdilerdi*” (D79-8) “parmakları süslü güzel kâfir kızları güçlü Oğuz beylerine şarap sunup içerdilerdi”

üzerine sür- üstüne saldırmak

“*boynuzı elmas cıda gibi, Kan Turalınuğ üzerine sürdi*” (D371-2)

“boynuzu elmas mızrak gibi, Kan Turalı’nın üzerine koştu”

yèrinden sür- bulunduğu yerden başka bir yere sürgün etmek

“*yedi katla Oğuzı yèrinden sürdi*” (D451-4) “yedi defa Oğuz’u yerinden sürdü”

yüz~ sür- saygı ve sevgi ile yere kapanmak, hürmet etmek

“*Kādir Tanrıdan ḥācet diledi, yüzün yere sürdi, Muhammede şalavāt getürdi*” (D301-12) “Kadir Tanrı’dan dua diledi, yüzünü yere sürdü, Muhammed’e salavat getirdi”

süril- toplanmak

dīvān~ süril- toplanmak, bir araya gelmek

“*ađır ulu dīvānum sūrilmedi*” (D299-4) “ađır ulu divanım toplanmadı”

sūt sūt

sūt ıamarı kesil- sūtü gelmemek

“*kesilsün ođlan emen sūt ıamarum, yaman sıızlar*” (D55-8) “kesilsin

ođlanın emdiđi sūt damarım, yaman sıızlar”

Ş

şādılık eğlence, şölen

şādılık çal- kopuz çalıp söylemek, eğlenmek

“*Dedem Korkud geldi şādılık çaldı, boy boyladı, soy soyladı*” (D249-12/13, D409-2, D475-9/10, D477-11) “Dedem Korkut geldi kopuz çaldı, boy boyladı, soy soyladı”

şazılık eğlence

şazılık çal- kopuz çalıp söylemek, eğlenmek

“*Dedem Korkut gelüben şazılık çaldı, bu oğuz-nāmeyi düzdi koşdı*” (D313-13, D513-5, D613-7) “Dedem Korkut gelip kopuz çaldı, bu oğuznameyi düzenledi, söyledi”

şapla tokat

şapla ur- tokat vurmak

“*bir şapla birine, bir şapla birine urdı*” (D519-11) “bir tokat birine, bir tokat birine vurdu”

şakḫ dişilik organı

şakḫına imren- erkek, karşı cinsi arzulamak

“*şakḫına imrendüğüm senün kızın gelinün*” (D565-13) “güzelliğine imrendiğim senin kızın gelinin”

şaş- şaşmak

‘aklı şaş- ne yaptığını bilmemek

“*yine menüm dahı içinde bir ‘aklı şaşmış, biligi yitmiş koca babam var*”

(D75-2) “yine benim de içinde bir ne yaptığını bilmeyen bilinci yitmiş

koca babam var”

şehādet kelime-i şehadet

şehādet getir- kelime-i şehadet getirip müslüman olmak

“*parmak götürüp şehādet getirip müsülmān oldu*” (D511-6) “parmak

kaldırıp şehadet getirip müslüman oldu”

şerr bela, kötülük

şer haber getir- kötü haber getirmek

“*şer haber getürenüñ başın kesem!*” (D529-12) “kötü haber getirenin

başını keseyim”

şīven ağıt, yas

şīven kıp- ağıt yakmak

“*Öşün kocanuy ağı ban évi öñinde şīven kıpdı*” (D519-3, D605-10)

“Öşün Koca’nın beylik çadırı önünde feryat koptu”

ağır şīven kıy- büyük yasa neden olmak

“*ağır şīven senüñ orduña kıyayın mı?*” (D285-5) “senin obana büyük

yas koyayım mı?”

şīven gir- yaşlı olmak

“*Bay Böre Begün dünlügi altun ban évine [ş̄iven] girdi*” (D189-10, D195-

8) “*Bay Böre Bey’in penceresi altın beyrek çadırına yas girdi*”

“*dünlügi altun ban évine babamuş ş̄iven girmiş*” (D201-6) “*babamın penceresi altın beylikçadırına yas girmiş*”

şölen ziyafet

şölen vër- ziyafet vermek

“*ağca yüzlü oğluna ağca koyun şölen vèrdi*”(D511-13) “*akça yüzlü oğluna akça koyunlarla şölen verdi*”

T, Ṭ

tāc taç

tāc ur- taç giyinmek

“*ādeme sen tāc urduñ. şeytāna la ‘net kılduñ*” (D427-3, D509-6) “ademe sen taç giydirdin, şeytan’a lanet kıldın”

ṭağıt- dağıtmak

şoḥbet~ ṭağıt- sohbeti bozmak

“*begler! siz yeñüz içüñüz, şoḥbetüñüz ṭağıtmañuz*” (D259-3) “beyler, siz yiyiniz içiniz, sohbetinizi bozmayınız”

taḥt taht

taḥta çıķ- bey olmak

“*oğlan taḥta çıķdı babası kırķ yigidin anmaz oldu*” (D43-9) “oğlan tahta çıktı babası kırk yiğidini anmaz oldu”

taḥt vèr- bir yere hükümdar yapmak, rütbesini yükseltmek

“*beglik vergil, taḥt vèrgil oğlana erdemli-dür*” (D41-12) “beylik ver, taht ver bu oğlana erdemlidir”

“*Dirse Hān oğlana beglik vèrdi, taḥt vèrdi*” (D43-9, D75-9) “Dirse Han oğlana beylik verdi, taht verdi”

taḥsīn tebrik etme

taḥsīn dè- kutlamak, tebrik etmek

“Oğuz begleri gelüp oğlan üstine yığnağ oldılar, **taḥsīn dēdiler**” (D41-7)

“Oğuz beyleri gelip oğlanın çevresinde toplandılar, tebrik ettiler”

taḫlı takla

taḫlı dön- takla atmak

“sağa sola çırpındı urur yüzgeçleri. şu dibinde [**taḫlı**] **döner** baḥrīleri”

(D565-2) “sağa sola çırpıntı vurur yüzgeçleri, su dibinde takla döner deniz ördekleri”

ṭamar damar

süt ṭamarı kesil- sütü kesilmek

“**kesilsün** oğlan emen **süt ṭamarum**, yaman sızlar” (D55-8) “kesilsin oğlanın emdiği süt damarım, yaman sızlar”

ṭamarın ṭuḡlad- damarını tıkamak, öldürmek

“**kanın akan yügrük şudan bir oğul akıtduḡısa degil maḡa, ṭamarların ṭuḡladayın**” (D283-10) “kanlı akan hızlı sudan bir oğul akıtınsa söyle bana, damarlarını tıkayayım”

ṭaḡ şafak

ala ṭaḡla şafak vakti, geçici tan

“**ala ṭaḡla** yerümden turduḡum senüñiçün” (D297-12) “şafak vakti yerimden kalktığım senin için”

“**ala ṭaḡla** yerüñden ṭurı geldiñ” (D395-9) “şafak vakti yerinden kalkıverdın”

“*ala tañla yerinden tıran yiğit*” (D581-13) “sabah vakti yerinden kalkan yiğit”

tañ öt- tan ağarmak, şafak sökmek

“*tañ ötdi, gün toğdı*” (D187-13) “tan ağardı, gün doğdu”

tañış- fikir sormak, bir konuyu görüşmek

ters tañış- kötülük düşünmek

“*sen gelmedin baba, kâfirler [ters] tañışdılar*” (D293-2) “sen gelmeden kâfirler kötülük düşündüler”

“*kâfirler ters tañışmışlar*” (D111-11) “kâfirler oyun kurmuşlar”

Tañrı Allah, ilah

Tañrıya şığın- Allah’ın korumasını beklemek

“*dedenüñ ensi entdi, Tañrıya şığındı, ism-i a ‘zam okıdı*” (D175-7)

“Dede’nin aklı gitti, Tanrı’ya sığındı, ismi azam okudu”

“*Yaradan Kâdir Tañrıya şığındım, bir buğradan döneyin mi?*” (D383-4/5)

“Yaradan Kadir Tanrı’ya sığındım, bir deveden döner miyim?”

tar dar, sıkışık yer

tar göster- dar etmek

“*kalkar, bize geñ yazuyı tar gösterür, dediler*”(D539-8) “kalkar, bize geniş ovayı dar eder, dediler”

taraka patlama, çatlama sesi

araa atlat- grlt ıkarmak

“yz dem seily, **araa atladu**y, olanı *orkuduy*” (D501-4) “yz adam ayrılın, grlt yapın, olanı korkutun”

art- ekmek**ılı~ art-** kılı ekmek

“*kara polad uz **ılıcum artay**ıdum*” (D525-2, D571-12/13) “kara polat uz kılıcımı ekerdim”

“*ekdi, ansuzın elinden aldı, **ılıcını artdı**, babasının üzerine at aldı*” (D585-7) “ekti, ansızın elinden aldı, kılıcımı ekti, babasının üzerine at srd”

“*kara polad uz **ılıcum art**mayınca, *aflu brkl bau kesmeyince*” (D471-8) “kara polat uz kılıcımı ekmeyince, arkalı brkl baını kesmeyince”*

“**ılı artup** yridi, *kfr baın kesdi*” (D401-5, D601-11) “kılı ekip yrd, kfirlerin baını kesti”

artup al- kurtarmak

“*adalusın ayruklar aluriken **artup alan** Bay Bre Hn olu Bamsı Beyrek maa drler*” (D579-10) “nianlısını bakaları alırken kurtaran Bay Bre Han olu Bamsı Beyrek bana derler”

“*kanlı kfr elinden **artacuun artup aldı***” (D547-10/11, D587-8) “kanlı kafir elinden kardeiini kurtardı”

artdur- ektirmek

at~ artdur- binmek iin at getirtmek, at ektirmek

“*bedevî atını artdurdı butun bindi*” (D69-5, D81-8, D303-8) "yürük atını ektirdi butun bindi"

aş taş

aşa dön- (canlı) taş kesilmek

“*kaçar senün geyiklerün, Kazılık Tağı, kaçariken kaçmaz olsun, aşa dönsün*” (D61-10) “kaçar senin geyiklerin, Kazılık Dağı, kaçar iken kaçmaz olsun, taşa dönsün”

aşa tut- taşlamak

“*oban bu bağanağı göricek ibret aldı, gerü döndi, şapan taşına tutdı*” (D439-3) “oban, bu keseyi görünce hatasını anladı geri döndü, şapan taşına tuttu”

“*kâfirler yalan söylersiz, dëyü aşa tuttular*” (D575-3) “yalan söylersiz, diye taş tuttular”

aşra dışarı

aşra çık- dışarı çıkmak, ayak yoluna çıkmak

“*Segrek mest oldu, aşra ayak yolına çıktı*” (D519-9) “Segrek mest oldu, dışarı ayak yoluna çıktı”

atlu tatlı

cān ʔatlusın bildür- canını yakmak

“*cān ʔatlusın saña bildüreyin mi?*” (D33-13) “can tatlısını sana göstereyim mi?”

cān ʔatlusın göster- canını yakmak

“*ağzuñıla burnuñdan ʔan ʔorladayıdum, cān ʔatlusın saña göstereyidüm*” (D113-10) “ağzınla burnundan kan fişkirtaydım, can tatlısını sana göstereydim”

ʔatlu cāndan ayır- ölmek

“*ʔatlu cāndan ayırsun ʔādir seni*” (D469-4) “tatlı candan ayırsın Kadir seni”

ʔavlunbaz atın göğüs zırhı

ʔavlunbaz ur- atın göğüs zırhına vurarak gürültü çıkarmak

“*ʔavlunbaz urup yundları ürkıtdi, getirüp ol ʔoriya ʔoydı*” (D533-6, D547-8) “atının zırhına vurup yundları (atları) ürküttü, getirip o koruya tıktı”

ʔayağ direk

évün ʔayağı evin direği

“*birisi évüñ ʔayağıdur*” (D21-6/7) “birisi evin direğidir”

tebser- (dudakları) uçuklamak

ʔudağları tebser- dudakları kurumak, çok korkmak

“böyle degec Karacuk Çobanun acığı tutdı, **tıdaqları tebserdi**” (D123-13) “böyle deyince Karacık Çoban öfkelenđi, dudakları kurudu”

temāşā seyir

temāşāya baq- seyretmek

“Bayındır Hān kalın Oğuz begleriyle **temāşāya baqardı**” (D37-12)

“Bayındır Han güçlü Oğuz beyleriyle seyrederdi”

ters ters, aksi

ters tanış- kötülük düşünmek

“sen gelmedin baba, kâfirler [**ters**] **tanışdılar**” (D293-2) “sen gelmeden baba, kâfirler kötülük düşündüler”

“kâfirler **ters tanışmışlar**” (D111-11) “kâfirler oyun kurmuşlar”

tırnaq tırnak

tırnaq çal- tırnağını geçirmek, büyük üzüntü içinde olmak

“acı **tırnaq** ağ yüzüne aldı **çaldı**” (D189-7, D195-4) “keskin tırnak ak yüzüne aldı, geçirdi”

“acı **tırnaq** ağ yüzüne **çalar mısın?**” (D335-10) “keskin tırnağını ak yüzüne geçirir misin?”

“kara **tırnaq** ağ yüzüme **çalayın mı?**” (D285-3) “kara tırnak ak yüzüme çalayım mı?”

tik- inşa etmek, kurmak

çadır tik- çadır kurmak

“*gök alay görklü çemene çadır tikdi*” (D259-12) “gök alan güzel çimene çadır dikti”

günlük~ tik- çadır kurmak

“*Basat altunlu günlüğün tiküp oturur iken gördiler ki bir hatun gişi gelür*” (D449-3) “Basat altınlı çadırını dikip otururken gördüler ki bir hatun kişi gelir”

tike tut- gözünü dikip dikkatle bakmak

“*tike tutup yüzüme bakğıl, yigit*” (D303-12) “gözünü açıp yüzüme bak, yiğit”

toğ- 1.dünyaya gelmek, 2. (güneş) doğmak

gün toğ- güneş ufuktan yükselmek

“*tan ötdi, gün toğdı*” (D187-13) “tan geçti, gün doğdu”

güni toğ- eline iyi fırsat geçmek

“*karanğu ahşam olanda güni toğan*” (D97-12) “karanlık akşam olduğunda günü toğan”

toğrı eğri ve çarpık karşıtı

toğrı yol her türlü kötülükten uzak olan tutum, hak yolu

“*vallāh billāh, toğrı yolu görür iken egri yoldan gelmeyeyin, dedı*”(D559-3, D577-6) “vallah billah, doğru yolu görür iken yanlışyoldan gelmeyeyim,

dedi”

toķın- isabet etmek, değmek (bkz. toķın-)

ķadası belāsi toķın- zararı dokunmak

“*ķadam belām toķınur bugün sana! dedi*”(D323-1/2) “kazam belam dokunur bugün sana, dedi”

ķulađına ses toķın- tesadüfen duymak, işitmek

“*böyle degeç oğlanuğ ķulađına ses toķındı, başın ķaldurdı*” (D63-1/2)
“sonra oğlan ses duyunca başını kaldırdı”

tol- dolu duruma gelmek

gözleri kan yaş toľ- gözleri kanlı yaş dolmak, çok üzölmek

“*dom yüregi oynadı, ķara kıyma gözleri kan yaş toľdı*” (D53-12, D95-11, D219-3/4, D277-11/12, D287-7, D587-2) “dom yüregi oynadı, kara çekik gözleri kan yaş doldu”

gözleri yaşla toľ- üzüntüden gözleri dolup ağlamak

“*Basatıuğ ķarang[u]lu gözleri yaşla toľdı*” (D451-11) “Basat’ın kara gözleri yaşla doldu”

yaşı toľ- yaşını tamamlamak

“*üç otuz on yaşuğuz toľsun*” (D15-13) “üç otuz on yaşınız dolsun”

toľdur- dolu durumuna getirmek

toľduran toľp (sadece) yatak dolduran, durmadan gezen kadın

“*ķarı-lar dört dürlüdüğ; birisi şolduran şopdur, birisi toľduran toľpudur*”

(D21-6, D23-6) “kadınlar dört türlüdür, birisi solduran soptur, birisi
dolduran toptur”

yaş~ taldur- yaşlanmak

“gerçeklerüñ üç otuz on yaşını **taldursa** yeğ” (D15-12) “doğru sözlerin,
100 yaşını doldursa yeğ”

tolu dolu

tolu düş- dolu yağmak

“şanasın[-]kim taz yerlere **tolu düşdi** ya kara kazın içine şahin girdi”
(D273-6) “sanki çorak yerlere dolu düştü veya kara kazın içine şahin
girdi”

top yatak,döşek

talduran top (sadece) yatak dolduran, durmadan gezen kadın

“karı-lar dört dürlüdür; birisi şolduran şopdur, birisi **talduran topdur**”
(D21-6, D23-6) “kadınlar dört türlüdür, birisi solduran soptur, birisi
dolduran toptur”

toy- doymak

göz~ toy- gözü doymak

“elin yüzün yumadın tokuz bazlammac ilen bir külek yoğurd **gözler**
toyınca tıka başa yer”(D21-13) “elini yüzünü yıkamadan dokuz
bazlama ile bir kova yoğurdu gözleri doyuncaya kadar tıka basa yer”

tök- dökmek

kan~ tök- öldürmek

“*ğāfillüce görklü başuñ keseydüm, alca **kanuñ** yer yüzine **tökeydüm**”*

(D525-3) “hemencecik görklü başını keserdim, alca kanını yeryüzüne dökerdim”

“*baş kesüp **kan tök-mek** hüner mi-dür? dedi*”(D515-10) “baş kesip kan dökmek hüner midir?”

“*alca **kanuñ** yer yüzine **tökmeyince**, kardaşum Kıyanuñ kanın almayınca komazam, dedi*”(D471-9) “alca kanını yeryüzüne dökmeyince, kardaşım Kıyan’ın kanını almayınca bırakmam, dedi”

“*ğāfillüce görklü başın kesüñ, alca **kanın** [yer] yüzine **töküñ!** dedi*

(D503-1)“hemencecik görkl başını kesin, alca kanını yeryüzüne dökün”

tökil- dökülmek

düm kara pusarık tökil- kapkara sisle kaplanmak

“*düm **kara pusarık** ordumuñ üzerine **tökilü[r]** gördüm*” (D93-1/2, D563-4)

“kapkara sis, ordumun üzerine dökülür gördüm”

tıdağ

tıdağları tebser- dudakları kurumak, çok korkmak

“*böyle degec Karacuk Çobanuñ acığı tıtdı, **tıdağları tebserdi**”* (D123-13)

“böyle deyince Karacık Çoban öfkelenđi, dudakları kurudu”

tuğlad-

tımarın tuğlad- damarını tıkamak, öldürmek

“kanın akan yügrük şudan bir oğul akıtduñısa degil maña, **tımarların tuğladayın**” (D283-10) “kanlı akan hızlı sudan bir oğul akıtınsa söyle bana, damarlarını tıkayayım”

tula zindan

tulada gir- zindana girmek

“tul **tulada girdüğüm**, tulad[a] eri duñarlayı koduğum yağı yurdu” (D225-2)
 “uzun zamandır girdiğim zindanda, savaşçıları sayarak bıraktığım düşman yurdu”

tuman sisin oluşturduğu bulanıklık

tuman düş- duman kaplamak

“puşduğından kara tağlara **tuman düşmiş**” (D495-8) “öfkelendiğinde kara dağlara duman düşmüş”

tuman tur- duman kaplamak

“yüce tağları **tuman tursa**, kara pusarık, deli [püki] kopsa” (D563-3/4)
 “yüce dağları duman kaplasa, kara pusarık, deli tipi kopsa

tur- durmak, beklemek, kalmak, sürmek

aru tur- yorgun düşmek

“Begil **aru turdu**, ağladı” (D487-13) “Begil yorgun düştü, ağladı”

ilerü tur- bir işin gereğini yapmak

“çün böyle oldu, heman imdi **ilerü turmak** gerek beg oğlu! dedi” (D167-6)

“madem böyle oldu, hemen şimdi adım atmak gerek bey oğlu, dedi”

tuman tur- duman kaplamak

“yüce tağları **tuman tursa**, kara puserik, deli [püki] kopsa” (D563-3/4)

“yüce dağları duman kaplasa, kara puserik, deli tipi kopsa

turi gel- ayağa kalkmak, doğrulmak

“**turi gel** yoğarı dediler”(D609-7)) “kalk gel yukarı, dediler”

“**Kan Turalı yerinden turi geldi**, apul apul yöridi” (D365-4, D425-1,

D473-13, D593-11) “Kan Turalı yerinden kalktı, sallana sallana yürüdü”

“**kalkubanı yerimden turi geldim**” (D485-9, D489-13, D495-2)

“davranıp yerimden kalkıverdim”

“**kalkubanı yerinden turi gelen** [yigit, ne yigitsin?]” (D583-12, D585-1)

“yerinden davranıp gelen yigit, ne yigitsin”?

tut- 1. kavramak, 2. yakalamak, tutsak almak, 3. devralmak

acığı tut- öfkelenmek

“**acığı tutanda** kara taşı kül eyleyen” (D125-11, D131-5, D305-13)

“öfkelendiğinde kara taşı kül eyleyen”

“**böyle degec Karacuk Çobanuy acığı tutdı**, tudağları tebserdi” (D123-13,

D155-6, D223-6, D323-2/3) “böyle deyince Karacık Çoban öfkeleni,

dudakları kurudu”

gözi tut- beğenmek

“**gözün** kimi **tutar**ısa, gön^lün kimi severise sen aña vargıl” (D341-3,

D529-5) “gözün kimi tutarsa, gön^lün kimi severse sen ona var”

“yigidin **gözi** bir deniz kulunu boz aygırı **tut**du” (D151-9/10) “yigidin

gözü bir deniz kulunu boz aygırı tuttu”

güreş tut- güreşmek

“imdi gel, senünile **güreş tut**alım, dedi” (D165-6) “şimdi gel, seninle

güreşelim, dedi”

karışı tut- ahı tutmak

“ağ şakallu kocaları çok ağlatmışam; ağ şakallu **karışı tut**du ula gözüm

seni” (D473-5/6) “ak sakallı kocaları çok ağlatmışam, ak sakallı ahı tuttu

ula gözüm seni”

“kara başum **karışı tutsun** Kazan seni” (D287-3) “kara başımın ahı tutsun

Kazan seni”

karışçuğı tut- ahı tutmak

“elcügezi kınalı kızcuğazları çok yemişem; **karışçu[k]ları tut**du ula

gözüm seni” (D473-10) “elceğizi kınalı kızcağızlarım çok yemişem,

ahları tuttu ula gözüm seni”

kılıç tut- kılıç tutmak, kılıçla öldürmek

“altı cellād eşsesine geldiler, yalıñ **kılıç tut**[ı]lar” (D379-4) “altı cellat

ensesine geldiler, yalın kılıç tuttular”

“altı cellād eşseñde yalıñ **kılıç tut**ar” (D381-6) “altı cellat ensende yalın

kılıç tutar”

kılıca tut- kılıca tutmak

“*vardı bir ağaç getürdi, kılıca tutdı anı dahı iki pāre eyledi*” (D467-7)

“gitti bir ağaç getirdi, kılıca tuttu onu da iki parça etti”

küçücek ölüm tut- uykusu gelmek

“*Ƙazanı küçücek ölüm tutdı, uyudu*” (D551-11/12) “Kazan’ı küçücek ölüm tuttu, uyudu”

söz~ tut- söz dinlemek

“*her ne ki buyursa kabül ederleridi, sözün tutup temām ederleridi*”(D11-11) “her ne buyursa kabul ederlerdi, sözünü tutup tamam ederlerdi”

taşa tut- taşlamak

“*çoban bu bağanağı göricek ibret aldı, gerü döndi, şapan taşına tutdı*” (D439-3) “çoban, bu keseyi görünce hatasını anladı geri döndü, şapan taşına tuttu”

“*kāfirler yalan söylersiz, dēyü taşta tutdılar*” (D575-3) “yalan söylersiz, diye taşta tuttular”

tike tut- gözünü dikip dikkatle bakmak

“*tike tutup yüzüme bakğıl, yigit*” (D303-12) “gözünü açıp yüzüme bak, yigit”

tuta vèr- başışlamak, korumak

“*Allāh Te āla saña bir oğul vèrmiş, tuta vèrsün*” (D157-5) “Allah taala sana bir oğul vermiş, başışlasın”

vañan tut- yurt edinmek, yerleşmek

“*Oğuzdan göç eyledi; Berdeye, Genceye varup vañan tutdı*” (D479-11)

“Oğuz’dan göç eyledi, Berde’ye, Gence’ye gidip vatan tuttu”

yağa~ tut- hesap sormak

“**yağa tutup** *kāfirile oğraşayım seniñ için*” (D267-1) “yaka tutup kâfir ile uğraşayım senin için”

“**yağanıla boğazıñdan tutubanı kaba ökçem altına şalayın mı?**” (D33-11)

“yakan ile boğazından tutup kaba ökçem altına salayım mı?”

“**kalkubanı yerimden turayıdum, yağanıla boğazıñdan tutayıdum**”

(D113-8) “davranıp yerimden kalkaydım, yakan ile boğazından tutaydım”

yas~ tut- yas tutmak

“**kalın Oğuz begleri Beyrek için ‘azım yas tuttular, umud üzdiler**” (D191-

12) “güçlü Oğuz beyleri Beyrek için çok yas tuttular, umut kestiler”

“**anam menüm için gök geyüp kara şarınsun, kalın Oğuz élinde yasum tutsun**” (D295-12) “anam benim için gök giyiniş kara sarınsın, güçlü

Oğuz ilinde yasımı tutsun”

yèrini tut- yerine geçmek

“**senden yegrek Kādir bize oğul vèrmez. [vèrse] dañı seniñ yèriñ tuta bilmez**” (D301-5) “senden iyi Kadir Allah bize oğul vermez, verse de senin yerini tutabilmez”

yèr~ yurt~ tut- bir yere yerleşerek orada yaşamak

“**yārenler, atam öldi; men kaldum, yerin yurdın tıtdum**” (D347-9)

“dostlar, babam öldü, ben kaldım, yerini yurdunu tıttım”

yigitligi tut- gençliğinin ahı tutmak

“**bıyıcığı kararmış yigitçükleri çok yemişem; yigitlik-leri tıtdı ula gözüm**”

seni”(D473-8) “bıyacağı kararmış yiğitçikleri çok yemişem, yiğitlikleri
tuttu ula gözüm seni”

“*götürecek olursan yigütligüm seni tutsun ağaç*” (D119-2) “taşıyacak
olursan gençliğim seni tutsun ağaç”

yuva tut- yuva yapmak

“*kap kayalar başında yuva tutan, Kādir ulu Tanrıya yakın uçan* (D383-8)

“kapkayalar başında yuva yapan, Kadir ulu Tanrı’ya yakın uçan”

yüz tut- yönelmek, yüzünü çevirmek

“*böyle degeç kalın Oğuz begleri yüz göye tuldılar, el kaldurup du ‘ā
eylediler*” (D143-8) “böyle deyince güçlü Oğuz beyleri yüzlerini göğe
çevirdiler, el kaldırıp dua ettiler”

tutsak savaşta ele geçen esir

tutsak gêt- yakalanmak

“*kırk yigidilen oğluñ Oruz başı açık, yalın ayak kâfirlerin yanında tutsak
gètdi*” (D101-13/D103-1, D187-12/13) “kırk yiğitle oğlun Oruz başı
açık, yalın yalın kâfirlerin yanında tutsak gitti”

U, ‘U

uc taraf, yan, sınır

göz uciyla bak- sezdirmemeye çalışarak bakmak

“*karşusından ol eri şancasum vaqt deñedüm, göz uciyla ol ere **bağdum***”

(D421-4/5) “karşısında o eri deşeceğim vakit dikkat ettim”

uç- uçmak

uç gör- kaçmaya çalışmak

“*Paraşaruñ Bayburd hişārından **uç gör**gil!*” (D199-13) “Parasarin

Bayburt hisarından kaçmaya bak”

uçur- uçmasına izin vermek

kuş uçur- avcı kuşu salmak

“*yanuñ alup ava çıķıl, **kuş uçurup** av avlayup oğluñı oğlayup öldüre*

görgil” (D49-2) “yanına alıp ava çık, kuş uçurup av avlayıp oğlunu

oklayıp öldürmeye çalış”

umud talih, ümit

umud üz- ümit kesmek

“*Kalın Oğuz begleri Beyrek için ‘azīm. yas tuttılar, **umud üzdiler***”

(D191-12, D185-9) “güçlü Oğuz beyleri Beyrek için çok yas tuttular,

umut kestiler”

ur- vurmak

boynın ur- başını kesmek

“*kiminiñ boynın urdı, kimini tutsak eyledi*” (D75-6, D223-8, D475-1)

“kiminin başını kesti, kimini tutsak etti”

darb ur- darbe vurmak

“*alplar başı Kazana darb urdı, dünyā başına tar oldı*” (D443-8, D449-

11/12, D585-4) “alplar başı Kazan’a darbe indirdi, dünya başına dar oldu”

“*bunca ādemlere darb ururımış, dedi*” (D555-8) “bunca adamlara darbe vururmuş”

depme ur- tekme vurmak

“*deveye bir depme urdı deve bağırdı*” (D385-4) “deveye bir tekme vurdu, deve bağırdı”

el ur- 1. tutmak, dokunmak 2. kutsala el basarak yemin etmek

“*oğlan bıçağına el urdı, boğanıñ başını kesdi*” (D41-5) “oğlan bıçağına el attı, boğanın başını kesti”

“*Aruz araya Muşhaf getürdi, hep begler el urup and içdiler*” (D597-5)

“Aruz ortaya Kuran getirdi bütün beyler el basıp ant içtiler”

gendüzünü (şuya, kâfire) ur- kendini tehlikeye atmak

“*var oğul, gendüñi şuya ur, dedi*” (D185-2) “git oğul, kendini suya at, dedi”

“*kâfire varasın, gendüzüñi urasın, helāk olasın*” (D573-2/3) “gider kâfire kendini vurursun, ölürsün”

gönder ur- mızrak atmak

“Aruza bir **gönder urdu** göğsinden yalabdağ öte geçdi” (D611-11)

“Aruz’a mızrak vurdu göğsünden delip öteye geçti”

gürz ur- gürzle vurmak

“bunun **kapısına birer gürz uralum, dedi**” (D575-5) “bunun kapısına birer gürz vuralım, dedi”

“birer **gürz urup** kapuyu uvatdılar, içerü girdiler” (D575-7) “birer gürz vurup kapıyı ufalttılar, içeri girdiler”

kanat ur- kanat vurmak, kanat çırpma

“perrî kızı **kanat urup uçdu**” (D437-6) “peri kızı kanat vurup uçtu”

kılıç ur- kılıçla vurmak, öldürmek

“bir iki **demedi, kâfirlere kılıç urdu**” (D151-6, D271-6, D303-1, D413-6, D427-12, 134a.7) “bir iki demedi, kâfirlere kılıç vurdu”

“bî-tekellüf kâfîre at **şaldılar, kılıç urdılar**” (D311-2, D443-3, D587-6)

“pervasızca kâfîre at **saldılar, kılıç vurdular**”

“Muhammedün **dîni işkına kılıç urdum**” (D561-7) “Muhammed’in dini aşkına kılıç vurdum”

kulağ ur- dikkate almak, önemsemek

“**kulağ urup dinleyende ümmet görkli**” (D19-11) “kulak verip dinleyende ümmet görklü”

laf ur- böbürlenmek

“bunda **laf urup neydürsin?**” (D415-7) “burada böbürlenip ne konuşursun?”

mahmüz ur- mahmuzlamak

“atına **mahmūz urdı**, bir yüksek yere çıktı” (D397-4) “atına mahmuz vurdu, bir yüksek yere çıktı”

na‘ra ur- haykırmak, yüksek ses çıkarmak

“şöyle **na‘ra urdı** haykırdı kim tağ ve taş yangulandı”(D461-3) “öyle nara attı haykırdı ki dağ taş yankılandı”

“deve gibi kükredi, arşlan gibi aıradı, **na‘ra urup** haykırdı” (D301-13)

“deve gibi haykırdı, arşlan gibi kükredi, nara vurup haykırdı”

oda ur- ateş vermek

“ala yılan süñemez ormanını çakmak çakup **oda uram**” (D359-9) “ala yılan uzanamaz ormanını çakmak çakıp ateş verem”

“getürdiler, sazı **oda urdılar**” (D245-9) “getirdiler, sazı ateş verdiler”

oñ ur- ok atmak

“Depegözün yağırına bir **oñ urdı**, oñ geçmedi, pārelendi” (D457-10/11)

“Tepegöz’ün küreğine bir ok attı, ok geçmedi, parçalandı”

pehlū ur- omuz omuza gelmek

“gögile **pehlū uran** anuñ kal‘ası olur” (D357-12, D359-9) “gökle omuz vuran onun kalesi olur”

şapla ur- tokat vurmak

“bir şapla birine, bir **şapla** birine urdı” (D519-11) “bir tokat birine, bir tokat birine vurdu”

tāc ur- taç giyinmek

“ādeme sen **tāc urduñ**, şeytāna la‘net kılduñ” (D427-3, D509-6) “ademe sen taç giydirdin, şeytan’a lanet kıldın”

ıavlunbaz ur- atın göğüs zırhına vurarak gürültü çıkarmak

“*ıavlunbaz urup yundları ürkitdi, getirüp ol korıya koydı*” (D533-6, D547-

8) “atının zırhına vurup yundları (atları) ürküttü, getirip o koruya tıktı”

uyan ur- gemlemek, gem takmak

“*kâfirün arhasına eyer şaldı, ağzına uyan urdı, kolaıı çekdi*” (D559-8)

“kâfirin arkasına eyer koydu, ağzına dizgin vurdu, eyer kayışını çekti”

“*ıara eşek başına uyan ursañ katır olmaz*” (D13-6/7) “kara eşek başına

yular taksan katır olmaz”

yarasına ur- yarasına sürmek

“*tağ çiçeğiyle südi oğlanuı yarasına urdılar* (D65-4) “dağ çiçeğiyle

sütü oğlanın yarasına sürdüler”

yere ur- yere atmak, zarar vermek

“*bu kez Beyrek kızuı ince beline girdi, bağıdadı, arhası üzerine yere urdı*”

(D167-1) “bu kez Beyrek kızın ince beline girdi, sardı, arkası üzerine yere vurdu”

“*Deli Dumrulı götürdi, yere urdı; ıara başı buıaldı*” (D327-1, D377-4,

D511-3) “Deli Dumrul’u kaldırdı yere vurdu, dertli başı bunaldı”

“*Beyrek götürür kıızı yere urmak ister, kıız götürür Beyregi yere urmak ister*”

(D165-8, D165-9) “Beyrek kaldırır kıızı yere vurmak ister, kıız kaldırır

Beyrek’i yere vurmak ister”

yumruk ur- yumruk vurmak

“*boğanuı alnına bir yumruk eyle urdı[-]kim boğayı göti üzerine çökerdi*”

(D371-3/4, D377-2/3) “boğanın alnına öyle bir yumruk vurdu ki boğayı

götü üzerine çökertti”

zahm ur- yaralamak, yara açmak

“*omuzına dört parmak deylü zahm urdı*” (D585-9) “omuzunu dört parmak kadar yaraladı”

uş akıl

‘**aķıl~ uş~ dēr-** aklı toplamak

“*şundan berü ‘aķlum uşşum dēre bilmen*” (D93-6) “bu düşü gördüğümünden beri aklımı toplayamam”

uyan gem, dizgin

uyan ur- gemlemek, gem takmak

“*kāfirün arhasına eyer şaldı, ağzına uyan urdı, kolañı çekdi*” (D559-8)

“kâfirin arkasına eyer koydu, ağzına dizgin vurdu, eyer kayışını çekti”

“*kara eşek başına uyan ursañ katır olmaz*” (D13-6/7) “kara eşek başına yular taksan katır olmaz”

uyhu bilincin, bütünüyle ya da bir bölümünün yittiği, dinlenme durumu

gözi uyhu al- uykulu olmak

“*kara kıyma gözlerün uyhu almış, açgıl ahı*” (D61-4) “kara çekik gözlerin uyku almış, aç canım”

“*karangulı gözlerini uyhu almış yigit atınun çilbirını bileğine bağladı*” (D533-8/9) “kara gözlerini uyku almış yiğit atının yularını bileğine bağladı”

“*karangulu gözini uyhu aldı*” (D551-9) “kara gözünü uyku aldı”

uyhusı gel- uyumak

“*Kan Turalının uyhusı geldi, uyudu*” (D389-6/7) “Kan Turalı’nın uykusu geldi, uyudu”

uyhusın yêñ- uyanmak

“*yine uyhusın yêñemeyüp yerine varup yatdı uyudu*” (D535-7/8, D537-3)
“yine uykusunu yenemeyip yerine gidip yattı, uyudu”

uz kullanışlı, uygun, etkili

uz at- ustalıkla nişan alıp atmak

“*üzengüye kalkıp katı çekdi, uz atdı*” (D51-13) “üzengiye kalkıp katı çekti, ustalıkla attı”

uz düş- anlaşmak

“*şohbet ederiken Kara Göne oğlu Budagıla uz düşmedi, bir birine söz atışdılar*” (D415-6) “sohbet ederken Kara Göne oğlu Budak’la ters düştü, birbirlerine söz atıştılar”

Ü

üm̄id ümit

üm̄idi üzil- ümit kesilmek

“*Allāh vèren üm̄idüñ üzilmesün*” (D513-9) “Allah’ın verdiği ümidin kesilmesin”

üm̄iz ümit

üm̄izi üzil- ümit kesilmek

“*Allāh vèren üm̄izüñ üzilmesün*” (D315-9, D409-8) “Allah’ın verdiği ümidin kesilmesin”

ün ses

üni boğıl- sesi kısılmak

“*āvāzum gèdilmedin, ünüm boğılmadin bir atdur elüme girdi*” (D209-2)

“sesim kısılmadan, ünüm boğulmadan bir at elime geçti”

üst üst

dizi~ üstine çök- mecliste selamlama şekli

“*At Ağızlu Aruz Koca, iki diz[i]nüñ üstine çökdi, eydür*” (D81-3) “At

Ağızlı Aruz Koca, iki dizinin üstüne çöktü, der”

üstine gel- saldırmak

“*elde yağı yoğiken senüñ babanuñ üstine yağı geldi*” (D67-9, D433-7,

D593-13) “elde düşman yokken senin babanın üstüne düşman geldi”

üstine қо- başına getirmek

“*orduñ üstine kimi қорсын?*” (D81-5) “obanın üstüne kimi bırakırsın?”

üş- üşüşmek, saldırmak

üzerine üş- üzerine saldırmak

“*Қазануғ үzerine үşдiler, uyuduğı yerde тұтдлар*” (D553-9/10)

“Kazan’ın üzerine üşüştüler, uyuduğu yerde tuttular”

üşür- saldırmak

kılıç üşür- kılıç vurmak

“*bize muṭī olurısa hoş, olmaz ise ben saқalıını тұтайın, siz kılıç üşürüñ, pāreleñ*” ((D597-9/10) “bize uyarsa iyi, uymazsa ben sakalımı tutayım, siz kılıç vurun, parçalayın”

üz- koparmak

umud üz- ümit kesmek

“*Қалın Оғуз begleri Beyrek için ‘aṣīm. yas тұтдлар, umud üздiler*”

(D191-12, D185-9) “güçlü Oğuz beyleri Beyrek için çok yas tuttular, umut kestiler”

üzer üst, üzeri

dizi üzerine çök- mecliste selamlama şekli

“*kaba dizi üzerine çökti, eyitdi*” (D79-10, D81-3, D141-1, D411-5/6)

“koca dizi üzerine çöktü, dedi”

üzerine at- üstüne örtmek

“*çoban kepenegini üzerlerine atdı*” (D437-3-4) “çoban kepenegini üzerlerine örttü”

üzerine düş- üstüne çullanmak

“*oğlanuñ üzerine düşdiler, tutdılar*” (D275-2) “oğlanın üzerine düştüler, tuttular”

üzerine gel- üstüne yürümek

“*altı yüz kâfir dağı menüm üzerüme geldi*” (D103-8, D553-5) “altı yüz kâfirin hepsi üzerime geldi”

“*altmış demür tonlu kâfir, oğlanuñ üzerine geldiler*” (D535-2, D535-12, D539-2) “altmış zırlı kâfir, oğlanın üzerine geldiler”

“*yüz kâfir seçilüp oğlanuñ üzerine gelmiş*” (D501-6) “yüz kâfir ayrılıp oğlanın üzerine gelmiş”

“*baş yarağın eyleñ, üzerüñüze yağı gelür, dedü*” (D493-9/10) “başımızın çaresine bakın, üzerinize düşman gelir, dedi”

üzerine kuyul- üstüne saldırmak

“*negāhenden Karacık Çobanuñ üzerine altı yüz kâfir kuyuldu*” (D87-2, D149-9, D463-12) “Karacık Çoban’ın üzerine ansızın altı yüz kâfir saldırdı”

“*altı yüz kara tonlu kâfir bunlaruñ üzerine kuyuldılar, yigitleri kırdılar*” (D517-12) “altı yüz kara giysili kâfir bunların üzerine saldırdılar”

üzerine sür- üstüne saldırmak

“boynuzu elmas cıda gibi, *Kan Turalınuñ üzerine sürdi*” (D371-2)

“boynuzu elmas mızrak gibi, Kan Turalı’nın üzerine koştu”

üzerine üş- üstüne saldırmak

“*Kazanuñ üzerine üşdiler, uyuduğı yerde tutdılar*” (D553-9/10)

“Kazan’ın üzerine üşüştüler, uyuduğı yerde tuttular”

üzerine var- üstüne saldırmak

“*Oğuzdan dahı ādem yemege başladı Oğuz yığılup üzerine vardı*”

(D443-5) “Oğuz’dan da adam yemeye başladı Oğuz toplanıp üzerine gitti”

üzil- kesilmek

üm̄idi üzil- ümit kesilmek

“*Allāh veren üm̄idüñ üzilmesün*” (D513-9) “Allah’ın verdiği ümidin kesilmesin”

üm̄izi üzil- ümit kesilmek

“*Allāh veren üm̄izüñ üzilmesün*” (D315-9, D409-8) “Allah’ın verdiği ümidin kesilmesin”

V

va´de süre

ecel va´de ér- ölüm vakti gelmek

“*ecel va´de érmeyince kimse ölmez*” (D11-13) “ecel vakti gelmeyince kimse ölmez”

va´de қо- tarih belirlemek

“*Yalancı [oğlı] Yaltacuk kiçi düğünün eyledi, ul[u] düğünine va´de қодı*” (D195-10, D199-11) “Yalancı oğlu Yaltacuk nişanını yaptı, düğün gününü belirledi”

vakı´a rüya

қара қайғулу vāқи´a gör- kâbus görmek

“*gece yaturiken Қарacuk Çoban қара қайғулу vāқи´a gördi*” (D85-11, D91-11) “gece yatarken Karacık Çoban kâbus gördü”
қара қайғулу vāқи´a gördüm (D91-13) “kâbus gördüm”

vaқ(i)t zaman, an

ölüm vaқtı gel- ölüm zamanı yaklaşmak

“*ölüm vaқtı geldüginde arı ĩmāndan ayırmasun*” (D477-2, D549-10, D589-3/4, D613-12) “ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasın”

var- 1. gitmek, 2. kocaya gitmek, 3. yaşamak

çapar var- at koşturup hızlıca gitmek, acele etmek

“*ağ alınlu Bayındır Hānuḡ dīvānına çapar varduḡ*” (D485-4) “Ak alınlı Bayındır Han’ın divanına at koşturup hızlıca vardın”

“*ağ alınlu Bayındır uḡ dīvānına çapar vardum*” (D485-12) “Ak alınlı Bayındır Han’ın divanına at koşturup hızlıca vardım”

döşegine var- koynuna girmek

“*tā kim şası dīnlü kâfirüḡ döşegine varmayasın*” (D115-2) “ta ki sası (pis) dinli kâfirin koynuna girmeyesin”

ere var- evlenmek

“*bu evi ḡarāb olası ere varaldan berü daḡı ḡarnum ḡoymadı*” (D23-1)

“bu evi yıkılası kocaya vardıḡımdan beri daha karnım doymadı”

“*maḡşūdum oldur ki ere varan kız ḡalka oynaya*” (D231-10, D233-1, D233-7, D233-12, D235-4) “hanım, istediḡim şudur ki evlenecek kız kalksın oynasın”

ḡaber var- haber ulaşmak

“*ḡānlar ḡānı Bayındır[a] ḡaber vara*” (D45-8, D47-7, D379-13, D383-3)

“hanlar hanı Bayındır’a haber vara”

“*meger ḡanum, Teküre ḡaber vardı*” (D363-2, D519-2) “meḡer hanım, Tekfura haber ulaştı”

“*Demür ḡapu Dervendinden ḡaber varmış*” (D495-6) “Demir Kapı Dervendi’nden haber varmış”

ılḡar var- akın etmek

“*altı yüz kâfir atlandı, ḡoyunuḡ üzerine ılḡar vardı*” (D85-10) “altı yüz kâfir atlandı, koyunun üzerine akın edip gitti”

ilerü var- ileri yürümek

“*Kısrca Yenge dèrler bir hatun varıdı, **ilerü vardı**, pay diledi*” (D161-1/2, D437-2, D437-11/12) “Kısrca Yenge derler bir hatun vardı, ileri vardı, pay istedi”

“*birez dahı **ilerü varalum**, dedı*”(D551-10) “biraz daha ileri gidelim, dedi”

izine var- izine ulaşmak

“*Kalın Oğuz begleri **izine varsa sen [dahı] varğıl***” (D523-7) “güçlü Oğuz beyleri izine gitse sen de git”

karşu var- 1.karşılama, yanına gitmek, 2.savaşmak için karşısına çıkmak

“*kırk[-]ince kıztı boyına aldı, Dirse Hāna **karşu vardı**, kapak kaldırdı*” (D53-9, D355-4/5) “kırk cariyesini yanına aldı, Dirse Han’ı karşıladı, göz kapaklarını kaldırdı”

“*Dirse Hānuñ hatunu bunu tuymuş, oğlancuğına **karşu varup** şoylamış*” (D67-6) “Dirse Han’ın hatunu bunu duymuş, oğlancığına gidip söylemiş”
*at şaldı, **karşu vardı**, kılıç urdı* (D271-6, D393-9) “at sürdü, karşı koydu, kılıç vurdu”

katına var- huzuruna çıkmak

“*Hān babamuñ **katına ben varayım***” (D57-6) “han babamın huzuruna ben varayım”

nażara var- huzura çıkmak

“*Bayındır Hānuñ **nażarına vardı**, yüz yere kodı eydür*” (D415-11)

“Bayındır Han’ın huzuruna çıktı, yere eğilip selamladı, der”

şâğ esen var- sağ salim gitmek

“*şâğ esen varup gelesin*” (D361-4, D533-1) “sağ esen gidip gelesin”

üzerine var- üstüne saldırmak

“*Oğuzdan dahı âdem yemege başladı Oğuz yığılup üzerine vardı*”

(D443-5) “Oğuz’dan da adam yemeye başladı Oğuz toplanıp üzerine gitti”

yaşına var- yaşına girmek

“*oğlum toğmasun, toğarısa on yaşına varmasun*” (D527-12) “oğlum doğmasın, doğarsa on yaşına girmesin”

vağan yurt

vağan tüt- yurt edinmek, yerleşmek

“*Oğuzdan göç eyledi; Berdeye, Genceye varup vağan tütü*” (D479-11)

“Oğuz’dan göç eyledi, Berde’ye, Gence’ye gidip vatan tuttu”

vêr- 1. vermek, 2. doğurmak 3. gelin vermek

ad~ vêr- ad koymak

“*adını ben vërdüm, yaşını Allâh vërsün, dedi*”(D43-7, D435-9) “adını ben verdim, yaşını Allah versin,dedi”

akın vër- akın için izin vermek

“*akın vërdi, çağırtdı; akıncı dërildi*”(D515-12) “akın izni verince çağırttı, akıncı toplandı”

alkış vër- hayır dua etmek

“*gāzī erenler başına ne geldigin eydivèrdi, hem Basaṭa **alkış vèrdi***”

(D475-11) “gazi erenler başına ne geldiğini anlatıverdi, hem Basat’a dua etti”

amān vèr- izin vermek

“*kāfīrler oğlana **amān vèrdiler***”(D291-10) “kafirler oğlana izin verdiler”

arḥasın vèr- arkasını dönmek

“*Depegöz güne karşı **arḥasın vèrmiş**, yalnız*” (D457-9) “Tepegöz güneşe karşı sırtını dönmüş, yalnız”

aş~ vèr- (ölü için) yemek dağıtmak

“*ölülerüne **aş vèrdüğün** vakt ellerinden aluram*” (D555-11) “ölülerine aş verdiği vakit ellerinden alırım”

“*hem ölülerümüz için **vèrdüğümüz aşı** ellerinden çeküp alıp yèrimiş*”
(D557-8) “hem ölülerimiz için verdiğimiz yemeği ellerinden çekip alıp yermiş”

“*aygır atum boğazlayup **aşum vèrgil***”(D529-5) “aygır atımı boğazlayıp aşımı ver”

“*aygır atum boğazlayup **aşum vèrsün***”(D295-9/10) “aygır atımı boğazlayıp aşımı versin”

aşıṭ vèr- geçit vermek

“*kara ṭağa a! yètdüğün***de aşıṭ vèrsün**” (D475-11-12) “kara dağ a! ulaştığında geçit versin”

aşut vèr- geçit vermek

“*Allāh Te'āla senün oğluṇa **aşut vèrsün***” (D157-7) “Allah taala senin

oğluna geçit versin”

āvāz vēr- seslenmek

“*kankıñuza yapışurdarısa Kazan hatunu kankıñuzdur? dëyü, kırk yerden*

āvāz vēresiz” (D109-9) “hanginize yapışırlarsa Kazan hatunu

hanginizdir? diye, kırk yerden seslenin”

‘ayāl vēr- çocuk (erkek) doğurmak

“*Tañrı bize bir batman ‘ayāl vēre, dëdi*” (D35-10, D37-4) “Tanrı bize bir

topaç çocuk verdi”

beglik vēr- beylik vermek

“*beglik vērgil, taht vērgil oğlana erdemli-dür*” (D41-12) “beylik ver,

taht ver bu oğlana erdemlidir”

“*Dirse Hān oğlana beglik vērdi, taht vērdi*” (D43-8/9, D75-9) “Dirse

Han oğlana beylik verdi, taht verdi”

cān~ vēr- 1 . can vermek, ölmek, kendini feda etmek **2.** can bağışlamak

“*mejdān yüzinde kardaşuñ Kıyan Selcük ödi şıtdı, cān vērdi*”

(D451-2) “meydan yüzünde kardeşin Kıyan Selçuk’un ödü patladı,

öldü”

“*gel gëdelüm, ikisinden biri bolayki cānın vēre*” (D331-7) “gel gidelim,

ikisinden biri belki canını verir”

“*ağ şakallu baban yanına varduñ, cān vērmedi*” (D337-13, D337-8/9,

D339-1, D339-9, D339-9/10) “ak sakallı baban yanına vardım, can

vermedi”

“*senden cān dilerem ana; cānuñ maña vērür misin?*” (D335-8/9)

“senden can dilerim ana, canını bana verir misin?”

“*ya pes cān vèren, cān alan Allāh Te ‘āla mıdur?*” (D329-1) “ya peki can bağışlayan, cana lan Allah taala mıdır?”

cevāb vèr- cevaplamak

“*ya sen ne cevāb vèrdüñ*” (D597-1) “ya sen ne cevap verdin?”

“*beg serhoşdur, cevāb vèremez, dèdiler*”(D59-2) “bey yorgundur, cevap veremez dediler”

“*Dirse Hān hatunına cevāb vèrmedi*” (D57-12) “Dirse Han hatununa cevap vermedi”

dād vèr- yardım etmek

“*çağıruban dād vèrende yol çavuşlu*” (D227-1, D417-1) “çağırıp yardım ettiğinde yol çavuşlu”

destūr vèr- izin vermek

“*Bayındır Hān destūr vèrdi: Nereye dileriseñ var, dèdi*”(D411-7)

“Bayındır Han izin verdi, nereye istersen git dedi”

“*yad kıızı helālüme destūr vèrsün*” (D295-10) “yad kıızı helalime izin versin”

düş vèr- mola vermek

“*Pasınun Çara Dervend ağzına düş vèrmiş idük*” (D149-8) “Pasının Kara Dervend sınırında mola vermiştik”

el vèr- teslim olmak

“*elli biñ er [yağı] gördümise el vèrmedüm*” (D561-4) “elli bin er düşman gördüm ise teslim olmadım”

esîr vèr- esir vermek

“*ol hatun gişkiye bir **esîr vèrdi***” (D453-11) “o hatun kişiye bir esir verdi”

“*bolayki maña bir **esîr vèreydi***”(D449-2) “belki bana bir esir verir”

furşat vèr- amaca uygun koşul ve ortamı sağlamak

“*Allāh Te ‘āla seniñ oğluña **furşat vèrsün***”(D157-9) “Allah taala senin oğluna fırsat versin”

gèçit vèr- yol vermek

“*kara ölüm geldiğinde **gèçit vèrsün***”(D77-1) “kara ölüm geldiğinde geçit versin”

“*kanlu kanlu şulardan geçer olsa **gèçit vèrsün***”(D157-8, D475-12) “kanlı kanlı sulardan geçer olsa geçit versin”

göñül vèr- aşık olmak

“*göz açuban gördüğüm, **göñül vèrip** sevdiğüm A Dirse Hân*”(D D55-3, D195-5, D199-10, D201-7, D279-3, D341-6, D483-13/D485-1) “göz açıp gördüğüm, gönül verip sevdiğim A Dirse Han”

haber vèr- haber vermek, bildirmek

“*anı dahı öz gevdençe cānuñ varısa, oğul, **vèr haber** maña*” (D61-7) “öz gövdende canın varsa, oğul, ver haber bana”

“*kāfirler azğunu sögli melike **haber vèrdi***”(D83-2, D187-3, D493-4, D501-2/3, D575-11) “kâfirler azgını sögli melike haber verdi”

“*meni saña şorsa baba, toğrı **haber vèrgil***”(D295-1) “beni sana sorsa baba, doğru haber ver”

“*şu kaçan **haber vèrse** gerek*” (D97-9, D99-6, D99-13) “su nasıl haber

versin”

ħarçlık vèr- harçlık vermek

“*yaħşısı at, yaħşısı kaftan, vāfir ħarçlık vèrdi*” (D481-4) “güzel at, güzel kaftan, bol harçlık verdi”

himmet vèr- yardım etmek

“*kara polad uz kılıcın kuvvet vèrdi, kargu ıalı süñüsin himmet vèrdi*” (D507-3) “kara polat uz kılıcını kuvvet verdi, kargı dalı mızrağını himmet verdi”

kesim vèr- haraç vermek

“*sana kesim vèrelüm, dèrler, dèdi*” (D445-11) “sana kesim verelim, derler”

kız~ vèr- kızını gelin etmek

“*bu kırk yigidün birkaçına Ĥān Kazan, birkaçına Bayındır Ĥān kızlar vèrdiler*” (D249-8) “bu kırk yiğidin birkaçına Han Kazan, birkaçına Bayındır Han kız verdiler”

“*bu yigidün sözi yüğrük, eger elinde hüneri var ise [kızımı vèreyim]*” (D365-9) “bu yiğidin konuşması düzgün, eğer elinde hüner varsa kızımı vereyim”

korħunc ħaber~ vèr- kötü haber vermek

“*oğlana korħunc ħaberler vèreyim, ola kim gètmeye, döne, dèdi*” (D357-7/8) “oğlana korkunç haberler vereyim, belki gitmez, döner, dedi”

korħu vèr- korkutmak

“*alp ere korħu vèrmek ‘ayb olur*” (D359-6) “alp eri korkutmak ayıp

olur”

ķorķu v r- korkutmak

“*alp ere ķorķu v rmek ‘ayb olur’*” (D503-12) “alp ere korku vermek ayıp olur”

ķuvvet v r- kuvvet, g c vermek

“*y  Cebrayil! var, Şol ķuluma kırķ erce ķuvvet v rd m, d di*” (D511-2)

“ya Cebrail, git Şu kuluma kırķ savaşçı kuvveti verdim, dedi”

“*ķara polad uz ķilicın ķuvvet v rdi*” (D507-3) “kara polat uz kılıcını kuvvet verdi”

m l rızķ v r- geķimini sağlamak

“*oğul, kıız görmek senden, m l rızķ v rmek benden, d di*” (D349-9) “oğul, kıız bulmak senden, mal rızık vermek benden, dedi”

mur d al- mur d v r- dileğine kavuşmak, gerdeğe girmek

“*mur d v r mur d al, Şarılalum, d di*” (D527-10, D529-13) “murat ver murat al, sarılalım”

“*Beyrek yiğitleriyle mur d v rdi, mur d aldı*” (D249-12) “Beyrek yiğitleriyle murat verdi, murat aldı”

mur dın v r- istediğini vermek

“*mur duğı anlar v r r, bellü bilgil*” (D233-6) “muradını onlar verir, belli bil”

muŐtulıķ v r- müjde vermek

“*muŐtulıķ mağa ne v r rsiz? d di*” (D241-10) “m jdelik bana ne verirsiniz? dedi”

mühlet vèr- süre vermek

“*yedi gün ben Kazana **mühlet vèrgil***”(D287-10) “yedi gün ben Kazan’a süre ver”

nezîr~ vèr- adak kesip dağıtmak

“*kara tonlı dervîşlere **nezîrler vèrdüm***”(D55-11, D283-2) “kara giysili dervîşlere adaklar verdim”

öğüt vèr- öğütlemek, birine yapması ve yapmaması gereken şeyleri söylemek

“*kırk ince <bèllü> kızuñ içine girdi, **öğüt vèrdi***”(D109-8) “kırk cariye’nin içine girdi, öğüt verdi”

“*bize ne **öğüt vèürsün?** dediler*”(D527-4) “bize ne öğüt verirsin? dediler”

ömür vèr- ömür vermek

“*ol iki helāle yüz kırk yıl **ömür vèrdüm, dedi***”(D345-6) “o iki helale yüz kırk yıl ömür verdim, dedi”

selām vèr- selamlamak

“*Dedem Korkut öteden beri geldi, baş endürdi, bağır başdı, ağız dilden görklü **selām vèrdi***”(D173-2, D225-12, D365-1, D445-9, D449-4, D591-13, D597-12/13, D599-3/4) “Dedem Korkut öteden beri geldi, baş eğdi, elini bağına basıp, sözlü görklü selam verdi”

“*negāhî bāzîrgānlar geldi-ler, baş endürüp **selām vèrdiler***”(D155-2, D609-4) “tüccarlar çıkageldiler, baş indirip selam verdiler”

“*döndüm ol ere **selām vèrdüm***”(D421-6) “döndüm o ere selam verdim”

“*baş endürüp bağır başğıl, biz kâfîre **selām vèrgil***” (D87-11, D497-1, D523-9) “baş eğip elini bağına basıp biz kâfîre selam ver”

sevinç vèr- müjdelemek, müjde vermek

“*at ağızlı Aruz Koca evine çapar geldi, atasına Basatın sevinç vèrdi*”

(D475-6) “at ağızlı Aruz Koca’nın evine at koşturup haberci geldi,

Basat’ın babasına müjde verdi”

şölen vèr- ziyafet vermek

“*ağca yüzlü oğluna ağca koyun şölen vèrdi*”(D511-13) “akça yüzlü

oğluna akça koyunlarla şölen verdi”

taht vèr- bir yere hükümdar yapmak, rütbesini yükseltmek

“*beglik vèrgil, taht vèrgil oğlana erdemli-dür*” (D41-12) “beylik ver, taht

ver bu oğlana erdemlidir”

“*Dirse Hân oğlana beglik vèrdi, taht vèrdi*”(D43-9, D75-9) “Dirse Han

oğlana beylik verdi, taht verdi”

tuta vèr- bağışlamak, korumak

“*Allāh Te ‘āla sana bir oğul vèrmiş, tuta vèrsün*”(D157-5) “Allah taala

sana bir oğul vermiş, bağışlasın”

yaş~ vèr- ömür vermek

“*adını ben vèrdüm, yaşını Allāh vèrsün, dedi*”(D43-8, D157-12, D435-

9/10) “adını ben verdim, yaşını Allah versin, dedi”

yol vèr- izin vermek, fırsat vermek

“*Tanrı maña yol vèrdi, gèder oldum mere kâfir*” (D207-3/4, D387-11)

“Tanrı bana yol verdi, gider oldum mere kâfir”

“*Qādir Tanrı yol vèrmiş, çıkup gelmiş*” (D521-13) “Kadir Tanrı yol

vermiş, çıkıp gelmiş”

yoldaşlığa vèr- arkadaşlık etmek

“üç yüz kâfir ana **yoldaşlığa vèrdiler**, oğlanuñ üzerine geldiler”(D539-2)

“üç yüz kâfiri ona yoldaşlığa verdiler, oğlanın yanına geldiler”

yolunda baş vèr- uğrunda ölmek

“bir yigid aramızdan eksildi, seniñ **yoluñda baş vèrdi**”(D609-5/6) “bir

yiğit aramızdan eksildi, senin uğrunda öldü”

yom vèr- hayır dua etmek

“**āhîr şoñ uci ölümlü dünyā! yom vèreyim hānum**” (D137-13, D315-4,

D613-11) “önü sonu ölümlü dünya, dua edeyim hanım”

“**yom vèreyin hānum**” (D77-3, D251-2, D431-13, D513-7) “dua edeyim

hanım”

“**yom vèreyüm hānum**” (D345-12) “dua edeyim hanım”

Y

yād anma, hatırlama

yād getür- anmak

“*adı görklü Muḥammedi yād getürdi*” (D271-5) “adı güzel Muhammed’i andı”

“*adı görklü Muḥammedi yād getürdiler*” (D247-5) “adı güzel Muhammed’i andılar”

yağı düşman

yağı baş- düşmanı yenmek

“*Kan Turalı bildi kim bu yağı başup tağıdan Selcan Hatundur*” (D401-3/4) “Kan Turalı anladı ki bu düşmanı yenip dağıtan Selcan Hatun’dur

yağılık düşmanlık

yağılığa gel- düşmanlığa gelmek

“*andan şonra şart eylesün, bizüm elümüze yağı-lığa gelmeye, dedi*”

(D557-12, D559-1, D577-5/6) “ondan sonra söz versin, bizim ilimize düşmanlığa gelmemeye, dedi”

yağ- 1. yakmak, 2. yapıştırmak, sürmek

oda yağ- ateşe atmak

“*kime baksa ışıkla oda yağar*” (D369-12, D375-8, D381-12, D385-2)

“kime baksa aşk ateşiyle yakar”

kına yak- kına sürmek

“kızı gelini kaş kaş gülmez oldu, kızıl **kına** ağ eline **yakmaz** oldu” (D189-11)

“kızı gelini kas kas gülmez oldu, kızıl kına ak eline yakmaz oldu”

yaka taraf

yaka~ tut- birinden hesap sormak, yakasına yapışmak

“**yaka tutup** kâfirile uğraşayım senün için” (D267-1) “yaka tutup kâfir ile uğraşayım senin için”

“**yakañıla** boğazuñdan **tutubanı** kaba ökçem altına şalayın mı?” (D33-11)

“yakan ile boğazından tutup kaba ökçem altına salayım mı?”

“**kalkubanı** yerümünden **turayıdum**, **yakañıla** boğazuñdan **tutayıdum**”

(D113-8)“ davranıp yerimden kalkaydım, yakan ile boğazından tutaydım”

yaka~ yırt- büyük üzüntü ve çaresizlik içinde olmak, yas tutmak

“**Beyregün** babası **kaba sarık** götürüp yere çaldı, **tartdı yakaşın yırttı**”

(D189-5, D195-3/4) “Beyrek’in babası koca sarık kaldırıp yere vurdu, çekti yakasını yırttı”

yalan doğru olmayan

yalan dünyā ölümlü hayat

“**yalan dünyā** başına **tar** oldu” (D413-8) “yalan dünya başına dar oldu”

yalan söyle- yalan söylemek, doğruyu anlatmamak

“*varmış, yalan söylemiş, beni öldi demiş*” (D203-5) “gitmiş, yalan söylemiş, beni ‘öldü’ demiş”

“*kāfīrler yalan söylersiz, dēyü taşa tutdılar*” (D575-3) “yalan söylersiz, diye taşa tuttular”

yalan söz yalan söz

“*yalan söz bu dünyede olunca olmasa yeğ*” (D15-11, D241-12) “yalan söz bu dünyada olunca olmasa yeğ”

yalancı geçici

yalancı dünya geçici hayat

“*yalancı dünya yüzünde bir er kopdı*” (D449-8) “yalancı dünya yüzünde bir er yaşadı”

yalnız yalnız, biricik

yalnız kal- yalnız kalmak

“*ğara başum buğaldı yalnız kaldım*” (D103-11) “dertli başım bunaldı yalnız kaldım”

yalnız koy- yalnız bırakmak

“*ğanda getdüñ beni yalnız koyup cānum yigit?*” (D191-5) “nereye gittin beni yalnız bırakıp canım yiğit?”

yamān kötülük

yamān getir- kötülük vermek

“*Hak size yamān getürmesün*” (D15-13) “hak size kötülük göstermesin”

yan 1. taraf, **2.** huzur, kat

yanına al- 1.yanında götürmek 2. yanına oturtmak

“*bu iki kardaşı yanına aldı*” (D85-12, D349-11) “iki kardeşini yanına aldı”

“*ala gözlü yigitleriñ yanına aldın*” (D379-7) “ela gözlü yiğitlerini yanına aldın”

“*anasınıñ yanına alıp geldi*” (D47-4, D49-2, D49-11) “anasının yanına çıkıp geldi”

“*oğlını sağ yanına aldı*” (D153-13) “geçti oturdu, oğlunu sağ yanına aldı”

yanına bırak- yanına almak

“*ağ şakallu pır kocalar yanına bıraktı*” (D351-8, D499-10) “ak sakallı kocaları yanına aldı”

“*atasınıñ anasınıñ ellerin öpdi, kırk yigidin yanına bıraktı*” (D361-6)

“atasının anasının ellerini öptü, kırk yiğidini yanına aldı”

yanına şal- yanına almak

“*kargu talı altmış tutam süñümi elüme alurıdum. Ala gözlü begleri*

yanuma şalarıdum” (D601-4/5) “kargı dalı altmış tutam mızrağımı

elime alır idim, ela gözlü beyleri yanıma alır idim”

“*ağ ışıklı alpları yanuma şaldım*” (D419-11, D485-10) “ak miğferli savaşçıları yanıma aldım”

“*ala gözlü yigitleriñ yanına şaldın*” (D485-2) “ela gözlü yiğitlerini yanına aldın”

“*ala gözlü beg yigitleri yanına [sen] şalmadın*” (D423-3) “ela gözlü bey

yiğitleri yanına sen almadın”

yan- yanmak

bağrı yan- ciğeri yanmak

“*yandı bağrum, göyindi içüm*” (D211-9, D211-12) “bağrım yandı, dağılandı içim”

“*bir bebegüm görünmez, bağrum yanar*” (D55-10, D279-8, D281-6, D287-4, D395-12) “biricik oğul görünmez, bağrım yanar”

yañıl- yanılmak, şaşırmaq

yol yañıl- yolunu şaşırmaq

“*ķayrı eren ķulağuzsız yol yañılsa ķulağuzsız yol başaran Ƙazan eridüm*” (D563-5) “başka erler kılavuzsuz yol yanılsa kılavuzsuz yol başaran Ƙazan er idim”

yap- 1. yapmak, inşa etmek, 2. (kapıyı) kapamak

ķapu~ yap- kabul etmemek, kapı kapatmak

“*ķâfirler gördiler gelenler tâcire beñzemez kaçdılar, ķal'aya girdiler, kapuların yapıdılar*” (D575-1) “kâfirler baktılar gelenler tacire benzemez kaçtılar, kaleye girdiler, kapılarını kapadılar”

yapın- kendine yapmak veya kendi için yaptırmak

ķalkān yapın- kalkanı siper olarak kullanmak

“*Ƙazan ķalkān yapındı, sünüşin eline aldı*” (D611-6) “Ƙazan kalkan

yapındı, mızrağını eline aldı”

“*on altı yigit sıçrayup atdan éndiler, **kalkın yapındılar***” (D575-6) “on altı yigit sıçrayıp attan indiler, kalkan yapındılar”

yara yara

yarasın şığa- yarasını sıvazlamak, iyileştirmek için ovalamak

“*üç katla **yarasın** eliyle **şığadı***” (D59-12, D63-11) “üç defa yarasını eliyle şığadı”

yarasına baş- yarasının üzerine koymak

“*dağı kepeneginden çorumsı édüp **yarasına başdı***” (D91-6/7) “sonra kepeneginin külünden yarasına bastı”

yarasına ur- yarasına sürmek

“*dağ çiçegiyle südi oğlanın **yarasına urdılar***” (D65-4) “dağ çiçegiyle sütü oğlanın yarasına sürdüler”

yarar yarar, iş bilir

işe yarar işe yarayacak, elverişli olacak

“*Kazılık Koca iş görmüş **iş[e] yarar** âdem idi*” (D411-8) “Kazılık Koca iş görmüş işe yarar adam idi”

yarak hazırlık

baş~ yarağı gör- başının çaresine bakmak

“*üzerünüze yağı geldi, **başuñuz yarağın görüñ, dedü***”(D575-12)

“üzerinize düşman geldi, başınızın çaresine bakın, dedi”

yarağ- gör- hazırlık yapmak

“*geldi, geyesi-sin [gëydi, evine] gëtdi, ağır düğün yarağın gördi*” (D185-4)

“geldi, giysisini giydi, evine gitti, büyük düğün hazırlığı yaptı”

“*bir dağı altı perli gürz aldılar; yol yarağın gördiler*” (D147-2, D195-

13, D419-6) “bir de altı kanatlı gürz aldılar, yol hazırlığı yaptılar”

yarıl- yarılmak

ödi yarıl- ölmek

“*ağ şakallı Aruz Kocaya kan kuşdurdu, oğlu Kıyan Selcükün ödi yarıldı*”

(D445-2) “ak sakallı Aruz Koca’ya kan kusturdu, oğlu Kıyan Selcük’ün

ödü yarıldı”

yas yas

yas~ tut- yas tutmak

“*kalın Oğuz begleri Beyrek için ‘azim yas tuttular, umud üzdiler*” (D191-

12) “güçlü Oğuz beyleri Beyrek için çok yas tuttular, umut kestiler”

“*anam benim için gök geyüp kara şarınsun, kalın Oğuz elinde yasum*

tutsun” (D295-12) “anam benim için gök giyinip kara sarınsın, güçlü

Oğuz ilinde yasımı tutsun”

yaş (I) yaş, ömür

yaş~ vër- ömür vermek

“adını ben vèrdüm, **yaşını** Allāh vèrsün, dedi”(D43-8, D157-12, D435-9/10) “adını ben verdim, yaşını Allah versin, dedi”

yaş~ taldur- yaşlanmak

“gerçeklerün üç otuz on **yaşını taldursa** yeğ” (D15-12) “doğru sözlerin, üç otuz on (3x30+10=100) yaşını doldursa yeğ”

yaşı töl- yaşını tamamlamak

“üç otuz on **yaşunuz tölün**” (D15-13) “üç otuz on yaşımız dolsun”

yaşına gir- yaşına girmek

“oğlan on beş **yaşına girdi**” (D37-7/8, D147-3, D147-3/4, D147-4, D415-2) “oğlan on beş yaşına girdi”

yaşına var- yaşına girmek

“oğlum tögmasun, tögarsa on **yaşına varmasun**” (D527-12) “oğlum doğmasın, doğarsa on yaşına girmesin”

yaş (II) gözyaşı

acı yaş dök- çok üzölmek, büyük bir üzüntü sebebiyle ağlamak

“kara gözden **acı yaş dökdiñ** mi kız?” (D237-10, D279-12) “kara gözden acı yaş dökün mü kız?”

göz~ yaş dök- ağlamak

“ağ bürçeklü anası büldür büldür ağladı, **gözünün yaşın dökdi**” (D189-7)

“yaşlı anası ağladı sızladı, gözünün yaşını dökü”

gözleri kan yaş töl- gözleri kanla ve yaşla dolmak, çok üzölmek

“kara kıyma **gözleri kan yaş taldı**” (D53-12, D95-11, D219-3/4,

D277-11/12, D287-7, D587-2) “kara çekik gözleri kan yaş doldu”

gözleri yaşla  ol- üzüntüden gözleri dolup ağlamak

“*Basatun karang[u]lu gözleri yaşıla  oldi*” (D451-11) “Basat’ın kara gözleri yaşla doldu”

kan yaş d k- çok ağlamak

“*karıcuğ anan kan yaş dökdi, ağ sakallu baban bunlu oldı*” (D299-6)

“yaşı anan kan yaş döktü, ak sakallı baban dara düştü”

“*karıcuğ olmuş anan kan yaş d ke*” (D381-5) “yaşı anan kanlı yaş döker”

yaşur- gizlemek, saklamak

ad~ yaşur- kimliğini gizlemek

“*alp eren erden adın yaşurmak ‘ayb olur*” (D469-9, D543-13, D583-1)

“alp eren erden kimliğini gizlemek ayıp olur”

yay ok atmaya yarayan silah

yay~  ek- yay çekmek

“*altmış batman gürz şalandı, şatı muğkem yay  ekeridi*” (D413-1/2, D351-

13) “altmış batman gürz salardı, çok sert yay  ekerci”

“*sizün ‘ışkuşuza çekeyim yayı, atayım oğı, dedi*”(D225-6/7) “sizin aşkınıza çekeyim yayı, atayım oku, dedi”

“*yay  ekmed n, oğ atmadun*” (D257-4) “yay  ekmedin, ok atmadın”

“*kim kılıcın, kim [yay] çeküp oğ atmağın  ger*” (D481-7) “kimi kılıcını, kimi yay çekip ok atışını  ver”

yay kur- yay çekmek

“*kalın geyik üzerine yörüş olsa Begil ne yay kurardı, ne oğ atardı*”

(D481-10)“kalın geyik üzerine av olsa Begil ne yay kurardı, ne ok atardı”

yaz- yazmak

alnına yaz- alnına yazmak

“*Qādir senüñ alnuña kada yazsun çoban! dedi*”(D103-5) “Kadir senin

alnına , bela yazsın çoban”

“*Qādir Allāh ağ alnına kada yazmış*” (D173-5) “Kadir Allah ak alnına

bela yazmış”

yazıl- yazılmak

ezelden yazıl- kaderi önceden yazılmak

“*ezelden yazılmasa kul başına kazā gelmez*” (D11-13) “ezelden yazılmasa

kul başına kaza gelmez”

yê- yemek yeme işi, karın doyurma

arkasında yê- iç- sırtından geçinmek

“*anuy arkasında yeyesin içesin, hoş geçesin*” (D349-5) “onun arkasında

yiyesin içesin, hoş geçinesin”

yelken yelken

yelken kur- yelken açmak, denize açılmak için hazırlanmak

“*[ağ] gömlegüm çıkardum, yelken kurdum*” (D419-13) “ak gömleğimi

çıkardım, yelken kurdum”

yelteme bir tür kopuz

yeltme çal- kopuz çalmak

“ozan geldi, **yeltme çaldı**” (D385-13) “ozan geldi, kopuz çaldı”

yèḡ- yenmek, hâkim olmak, engel olmak

uyḡusın yèḡ- uyanmak

“yine **uyḡusın yèḡemeyüp yèrine varup yatdı uyudu**” (D535-7/8, D537-3)

“yine uykusunu yenemeyip yerine gidip yattı, uyudu”

yèr yer

şapa yèr gözet- kaçacak yer aramak

“ol gün muḡannatlar a **şapa yèr gözetdi**” (D133-7, D271-12, D311-4) “o gün kötüler kaçacak delik aradı”

yèr gizle- gömülmek

“ecel aldı, **yèr gizledi**” (D75-13, D137-12, D315-2, D409-5, D589-2, D613-9) “ecel aldı, toprak gizledi”

yèr öp- büyük bir kimseye saygı göstermek amacıyla yere kapanmak

“**yèr öpdi**, eydür: Amennā ve şaddakna” (D393-5, D479-7) “yer öptü, der: Amenna ve sadakna”

yèr~ yurt~ tut- bir yere yerleşerek orada yaşamak

“yārenler, atam öldi; men kaldum, **yèrin yurdın tutdum**” (D347-9)

“dostlar, babam öldü, ben kaldım, yerini yurdunu tuttum”

yère birağ- yere sermek, yere devirmek

“kâfirün üç yüzini şapan taşıyla yère birağdı” (D89-12) “kâfirin üç yüzünü şapan taşıyla yere serdi”

yère çal- yere vurmak, yere atmak

“altun ayağı elinden yère çaldı” (D149-13, D189-5, D201-3, D311-13, D463-7, D495-4) “altın kadehini elinden yere attı”

“böyle degeç kırk yigidi kaba sarıkların götürdüler yère çaldılar” (D201-9) “öyle deyince kırk yigidi koca sarıklarını kaldırıp yere attılar”

yère dep- yere çarpıp vurmak

“ağ yüzüni kara yère depeyidüm, ağzunuyla burnundan kan şorla-dayıdum” (D113-9) “ak yüzünü kara yere çarpıp vuraydım, ağzınla burnundan kan fişkirtaydım”

yère şal- yere sermek, yere yıkmak

“sögli meliki böğürdübeni atdan yère şaldı, gâfillüce kara başın alup kesdi” (D135-4, D135-7, D135-12, D247-7, D247-8, D247-9, D311-9, D311-11/12, D313-2, D611-12) “sögli meliki böğürdüp attan yere düşürdü, hemencecik kara başını alıp kesti”

yère ur- yere atmak, zarar vermek

“bu kez Beyrek kızın ince beline girdi, bağdadı, arhası üzerine yère urdı” (D167-1) “bu kez Beyrek kızın ince beline girdi, sardı, arkası üzerine yere vurdu”

“Deli Dumrulı götürdi, yère urdı; kara başı bunaldı” (D327-1, D377-4, D511-3) “Deli Dumrul’u kaldırdı yere vurdu, dertli başı bunaldı”

“*Beyrek götürür kıızı **yère** urmak ister, kız götürür Beyregi **yère** urmak ister*” (D165-8, D165-9) “Beyrek kaldırır kıızı yere vurmak ister, kız kaldırır Beyrek’i yere vurmak ister”

yèrinden sür- bulunduğu yerden başka bir yere sürgün etmek

“*yedi katla Oğuzı **yèrinden sürdi***” (D451-4) “yedi defa Oğuz’u yerinden sürdü”

yèrinden yurdından kopar- bulunduğu yerden ayırmak

“*kaba ağacı **yèriyle yurduyla kopardı***” (D107-7/8) “koca ağacı yeriyile yurduyla söktü”

yèrine getir- gerekeni yapmak, yerine getirmek

“*Depegöz öñin alup yedi kerre **yèrine getürdi***” (D445-6) “Tepegöz önünü kesip yedi kere yerine getirdi”

yèrine şaydur- yerine saydırmak

“*kâfîri kâmiş gibi od oluban yandurayım, tokuzını bir **yèrine şaydurayım***” (D301-8) “ateş olup kâfîri kâmiş gibi yakayım, dokuzunu bir yerine saydırayım”

yèrini tut- yerine geçmek

“*senden yegrek Kâdir bize oğul vèrmez. [vèrse] dahı seniñ **yèriñ tuta bilmez***” (D301-5) “senden iyi Kadir Allah bize oğul vermez, verse de senin yerini tutabilmez”

yesir tutsak

yesir gèt- esir olmak

“*kırk ince <bellü> kızıyla Bo[y]ı uzun Borla Hatun yesir gètdi*” (D83-9, D83-10, D83-11) “kırk cariyesi ile Boyu uzun Borla Hatun esir gitti”

yèt- 1. yetişmek, ulaşmak 2. yeterli gelmek

çapar yèt- at koşturup hızlıca gitmek, acele etmek

“*bu maħalda şultānum, Salur Kazanılām Karaca Çoban çapar yètdi*”

(D119-9, D125-13, D127-4, D127-10, D129-2, D129-6, D129-10, D131-2, D131-6, D3131-13, D307-2, D307-7, D307-11, D309-2, D309-6, D317-13, D505-12) “diğer taraftan efendim, Salur Kazan ile Karaca Çoban at koşturup yetişti”

“*Bayburd hişārına çapar yètdiler*” (D247-2) “Bayburt kalesine at koşturup ulaştılar”

ılğar yèt- akın etmek, hücum etmek

“*Çazanuñ üzerine ılğar yètdi*”(D261-5, D391-3) “Kazan’ın üzerine at koşturup geldi”

ğadası yèt- eceli gelmek

“*ğadası yètmış kavat oğlı kavat*” (D503-5) “belası gelmiş kavat oğlu kavat”

ğazāsı yèt- eceli gelmek

“*mere ħazāsı yètmış yiğit, ne yiğit-sin?*” (D399-9, D503-5) “mere eceli gelmiş yiğit, ne yiğitsin?”

yetiş- ulaşmak, ermek, vasil olmak

murāduna yètiş- evlenmek

“*Ḳazan Beg eydür: Gel, murāduña yètiş*” (D245-11) “Kazan Bey: gel, gerdeğe gir”

yetür- yetiştirmek, ulaştırmak

göge yetür- göge yükseltmek, yüceltmek

“*götürdügin göge yetüren görklü Tanrı*” (D427-7/8) “yücelttiğini göge yükselten görklü Tanrı”

murādına yetür- muradına ulaşmak

“*eri murādına yetürür senüñ arḫacuğın*” (D205-9) “eri muradına ulaştırır senin arkacığın”

“*murāda yetürmedüñ meni, ḳara başum ḳarışı tutsun Ḳazan seni*” (D287-3)

“muradıma ulaştırmadın beni, kara başımın ahı tutsun Kazan seni”

yırt- parçalamak, yok etmek

yaḳa~ yırt- büyük üzüntü ve çaresizlik içinde olmak, yas tutmak

“*Beyregüñ babası ḳaba şarıḳ götürüp yere çaldı, tartdı yaḳasın yırtdı*”

(D189-5, D195-3/4) “Beyrek’in babası koca sarık kaldırıp yere vurdu, çekti yakasını yırttı”

yırtıl- yırtılmak

ḳarnı yırtıl- doğurmak

“*negāhenden tayınam, üzerine düşem ḳarnı yırtıla? dedi*” (D349-8)

“ansızın kayıp üzerine düşeyim karnı mı yırtılsın mı? dedi”

yigitlik yiğit olma durumu, yiğitçe davranış, yüreklilik, cesaret

yigitligi tut- gençliğinin ahı tutmak

“bıyıcağı kararmış yigitçükleri çok yemişem; **yigitlik-leri tutdı** ula gözüm seni” (D473-8) “bıyıcağı kararmış yiğitçikleri çok yemişem, yiğitlikleri tuttu ula gözüm seni”

“götürecek olursan **yigitligüm** seni **tutsun** ağaç” (D119-2) “taşuyacak olursan gençliğim seni tutsun ağaç”

yit- kaybolmak

biligi yit- bilinci kaybolmak

“yine menüm dağı içinde bir ‘aklı şaşmış, **biligi yitmiş** koca babam var” (D75-2) “yine benim de içinde bir ne yaptığını bilmeyen bilinci yitmiş koca babam var”

yol yol

egri yoldan gel- akılsızca iş yapmak

“vallāh billāh, **toğrı yolu** görür iken **egri yoldan gelmeyeyin**, dedi” (D559-3)

“vallah billah, doğru yolu görür iken yanlış yoldan gelmeyeyim, dedi”

toğrı yol her türlü kötülükten uzak olan tutum, hak yolu

“vallāh billāh, **toğrı yolu** görür iken **egri yoldan gelmeyeyin**, dedi” (D559-3, D577-6) “vallah billah, doğru yolu görür iken yanlış yoldan gelmeyeyim, dedi”

yol~ al- yol kat etmek

“üç günlük **yolu** bir günde **aluram**” (D93-11) “üç günlük yolu bir

günde giderim”

yol az- yol şaşırarak

“*kararı dñ içinde yol azsam umum Allāh*” (D469-12, D545-6)

“karanlık gece içinde yol şaşırsam ümidim Allah”

“*karangu dñ içinde yol azsañ umuñ nedür?*” (D469-7, D543-10)

“karanlık gecede yol şaşırsan ümidin nedir?”

yol başar- yol almak

“*kayrı eren kulağuzsuz yol yañılsa kulağuzsuz yol başarıyan Kazan eridüm*”

(D563-6) “başka erler kılavuzsuz yolunu şaşırsa kılavuzsuz yol alan

Kazan er idim”

yol kes- önüne geçmek

“*bir yüce tağa vardı, yol kesdi, ādem aldı, büyük harāmī oldu*” (D443-1)

“bir yüce dağa gitti, yol kesti, adam aldı, büyük harami oldu”

yol vèr- fırsat vermek

“*Tanrı maña yol vèrdi, gèder oldum mere kâfir*” (D207-3/4, D387-11)

“Tanrı bana yol verdi, gider oldum mere kâfir”

yol yañıl- yolunu şaşırarak, sapmak

“*kayrı eren kulağuzsuz yol yañılsa kulağuzsuz yol başarıyan Kazan eridüm*”

(D563-5) “başka erler kılavuzsuz yolunu şaşırsa kılavuzsuz yol alan

Kazan er idim”

yola düş- yola çıkmak

“*kâfir geçegi yola düşdi, gètdi*”(D95-13, D205-1) “kâfirin geçtiği yola

düştü, gitti”

yola gêt- yola çıkmak

“*Ḳazan Beg mahmūzladı, yola gêtđi, geli geli yurdınuḡ üzerine geldi*”

(D95-2) “Kazan Bey atını mahmuzladı, yola gitti, gele gele yurdunun üzerine geldi”

“*köpek çekildi, geldiği yola gêtđi*” (D101-3) “köpek çekildi, geldiği yola gitti”

yola gir- yola çıkmak, koyulmak

“*ikisi bile yola girdi*” (D109-2/3, D153-8, D277-3, D411-9) “ikisi birlikte yola çıktı”

“*bāzırgānlar daḡı gece gündüz yola girdiler, İstanbula geldiler*” (D145-12, D573-10) “tüccarlar da gece gündüz yola girdiler”

“*yanaşup yola girende kara buğur görkli*” (D21-1) “yanaşıp yola girende kara deve güzel”

yolu oğra- yolu düşmek

“*Öşün Ḳoca Ođlınuḡ [yolu] bu ḡoriya oğradı*” (D517-6, D519-7/8) “Öşün Koca Oğlu’nun yolu bu koruya düştü”

“*Ḳādir Tanrı yol vèrmiş, çıkup gelmiş*” (D521-13) “Kadir Tanrı yol vermiş, çıkıp gelmiş”

yolına düriş- uğruna savaşmak

“*dīn-i Muḡammed yolına dürişeyim senüñiçün, dèđi*” (D499-4) “dini Muhammed yoluna çarpışayım senin için, dedi”

yolunda baş vèr- uğruna ölmek

“*bir yigid aramızdan egsildi, senüñ yoluḡda baş vèrdi*” (D609-5/6) “bir

yiğit aramızdan eksildi, senin uğruna öldü”

yolundan dönme- kararlı olmak

“yalınuz oğul [haberini almayınca kâfir] **yollarından dönmeyeyim**” (D57-9)

“biricik oğlumun yollarından dönmeyeyim”

yolundan ır- yolundan alıkoymak

“*meni yolumdan ırmağ*” (D525-13) “beni yolumdan alıkoymayın”

yolında öl- uğruna ölmek

“*bir yaşdukda baş ko[y]duğum, yolunda öldüğüm, kurbān olduğum*”

(D191-7)“aynı yastıkta baş koyduğum, yolunda öldüğüm, kurban olduğum”

yol- bitki, tüy vb. şeyleri çekerek yerinden çıkarmak, çekip koparmak

saç~ yol- üzüntüsünden dövünmek

“*güz alması gibi al yanağın tırtıdı yırttı, kargu gibi kara saçını yoldı*”

(D115-7, D189-8/9) “güz elması gibi al yanağını çekti çizdi, kargı gibi kara saçını yoldu”

“*kargu gibi kara saçum yolduğum çok*” (D237-13) “kargı gibi kara saçımı yolduğum çoktur”

“*kargu gibi kara saçun yoldun mı kız?*” (D237-9) “kargı gibi kara saçını yoldun mu kız?”

“*kargu gibi kara saçun yolar mısın ana? dedi*”(D335-11) “kargı gibi kara saçını yolar mısın ana? dedi”

yoldaşlık arkadaşlık

yoldaşlığa қош- arkadaşlık etmek

“*Bayındır Hān yigirmi dört babadır sancağ begini Yegeneye yoldaşlığa bile қошdı*”(D419-6, D507-4) “Bayındır Han yirmi dört bahadır sancak beyini Yegenek’e yoldaşlığa yanına verdi”

yoldaşlığa vèr- arkadaşlık etmek

“*üç yüz kâfir aña yoldaşlığa vèrdiler, oğlanuñ üzerine geldiler*” (D539-2)
 “üç yüz kâfiri ona yoldaşlığa verdiler, oğlanın yanına geldiler”

yom uğur, bereket

yom vèr- hayır dua etmek

“*āhir şoñ ucı ölümlü dünyā! yom vèreyim hānum*” (D137-13, D315-4, D613-11) “önü sonu ölümlü dünya, dua edeyim hanım”
 “*yom vèreyin hānum*” (D77-3, D251-2, D431-13, D513-7) “dua edeyim hanım”
 “*yom vèreyüm hānum*” (D345-12) “dua edeyim hanım”

yor- yorumlamak

düş~ yor- rüya yorumlamak

“*Hānum kardaş, menüm bu düşümi yorğil maña, dèdi*”(D93-6/7) “hanım kardaş, benim düşümü bana yorumla, dedi”

hayra yor- iyiye yorumlamak

“*kalanısın yora bilmen, Allāh [hayra] yorsun! dèdi*”(D93-9) “kalanımı yoramam, Allah hayra yorsun dedi”

yöri- adım atarak ilerlemek, gitmek

şarp yürü- hızlı koşmak

“*şarp yürü*gen kazılık ata nā-merd yigit bine bilmez, binince binmese yeg”

(D15-4) “hızlı koşan savaş atına namert yiğit binebilmez, binmektense binmese yeğ”

yörit- yürütmek

adın yörit- adını sürdürmek

“ata *adını yörit*meyen hoyrad oğul, ata belinden inince inmese yeg”

(D15-9) “ata adını yürütmeyen hoyrat oğul, ata belinden inince inmese yeğ”

“ata *adın yöri*dende devletlü oğul yeg” (D15-10) “ata adını sürdürünce hayırlı oğul yeğ”

kılıç yörit- kılıç vurmak

“kara tonlu kâfire at şaldılar, *kılıç yörit*diler” (D547-6) “kara giysili kâfire at şaldılar, kılıç yürüttüler”

yumruk parmakların kapanmasıyla elin aldığı biçim

yumruk ur- yumruk vurmak

“boğanuñ alnına bir *yumruk* eyle *ur*dı[-]kim boğayı göti üzerine çökerdi”

(D371-3/4, D377-2/3) “boğanın alnına öyle bir yumruk vurdu ki boğayı götü üzerine çökertti”

yurt yer, memleket, vatan

yèr~ yurt~ tüt- bir yere yerleşerek orada yaşamak

“*yārenler, atam öldi; men kaldum, yèrin yurdın tütüm*” (D347-9)

“dostlar, babam öldü, ben kaldım, yerini yurdunu tuttum”

yèrinden yurdından kopar- bulunduğu yerden ayırmak

“*ķaba ağacı yèriyle yurduyla kopardı*” (D107-7/8) “koca ağacı yeriyle yurduyla söktü”

yuva barınak, ev

yuva tüt- yuva edinmek

“*ķap kayalar başında yuva tütan, Ķādir ulu Tanrıya yakın uçan*” (D383-8)

“kapkayalar başında yuva yapan, Kadir ulu Tanrı’ya yakın uçan”

yükli gebe, hamile

yükli ķo- hamile bırakmak

“*ķazağucuñ kısrığın yükli ķodun, aygır oldı*” (D431-1, D431-1) “savaş

atının kısrığını yüklü kodun, aygır oldu”

yüklü hamile

yüklü ķo- hamile bırakmak

“*ķaytabanuñ māyasını yüklü ķodum*” (D429-8, D429-9, D429-9, D429-10)

“develerimin dişisini hamile kodum”

“*ķaytabanuñ māyasını yüklü ķodun, ner oldı*” (D429-13/D431-1, D431-2)

“develerinin dişisini yüklü kodun, erkek oldu”

yürek kalp**yüregine odlar düş-** büyük üzüntü ve acı duymak

“*bunu eşitdi yüregiyile cānına odlar düşdi*” (D109-7) “bunu işitti yüregine ateşler düştü”

dom yüregi oyna- metanetli yüreği heyecana kapılmak

“*oğlancuğunu görmedi kara bağı şarşıldı, dom yüregi oynadı*” (D53-12, D277-11, D287-7, D415-9/10) “oğlancığını görmeyince çok üzüldü, sağlam yüreği oynadı”

yüz yüz, sima**dünyā yüzine getür-** doğurmak

“*on ay dēyende dünyā yüzine getürdügüm oğul*” (D337-1) “on ay olduğunda dünya yüzüne getirdiğim oğul”

yüz bulma- yüz bulmamak, ilgi görmemek

“*Deli Dumrul babasından yüz bulmayup sürdi anasına geldi*” (D335-4)
“Deli Dumrul babasından yüz bulmayıp sürdü anasına geldi”

yüz~ dön- korkmak, vazgeçmek

“*yüz biñ er [yağı]l gördümise yüzüm dönmedüm*” (D561-6) “yüz bin er düşman gördümise yüzümü dönmedim”

“*yüzi dönmez kılıcum ele aldum*” (D561-7) “yüzü dönmez kılıcımı ele aldım”

yüz~ sür- saygı ve sevgi ile yere kapanmak, hürmet etmek

“*Ḳādir Tanrıdan hācet diledi, yüzün yere sürdi, Muhammede şalavāt*”

getürdi” (D301-12) “Kadir Tanrı’dan dua diledi, yüzünü yere sürdü,
Muhammed’e salavat getirdi”

yüz tut- yönelmek, yüzünü çevirmek

“böyle *dégeç kalın Oğuz begleri yüz göye **tut**dılar, el kaldurup du ‘ā
eylediler*” (D143-8) “böyle deyince güçlü Oğuz beyleri yüzlerini göğe
çevirdiler, el kaldırıp dua ettiler”

yüzi gül- sevinmek, mutlu olmak

“*bu evi **harāb** olası ere varaldan berü **dağı** **karnum** **toymadı**, **yüzüm**
gülmedi” (D23-2)”bu evi yıkılası kocaya vardığımdan beri daha karnım
doymadı, yüzüm gülmedi”*

yüzi karalığı deg- utanılacak duruma düşmek

“*haklıya **hakki** **dege**, **haksuza** **yüzi karalığı dege**” (D229-10) “haklıya
hakkı değe, haksıza yüzünün karalığı değe”*

yüzine gel- yanına gelmek

“*dağı **senün** **yüzüne** **men gelmezem**” (D255-8/9) “bir daha senin karşına
ben gelmem”*

Z, Z, Z, Z**zaḥm** yara**zaḥm ʿriṣḍür-** yaralamak

“*altı parmak derinliği zaḥm ʿriṣḍürdi*” (D427-13) “altı parmak derinliği yaraladı”

zaḥm ur- yaralamak, yara açmak

“*omuzuna dört parmak denli zaḥm urdı*” (D585-9) “omuzunu dört parmak kadar yaraladı”

zarılıḳ feryat edip ağlama**zarılıḳlara gir-** feryat edip ağlamak

“*gömleği göricek begler üñür üñür ağlaşdılar, zarılıḳlar[a] girdiler*”
(D193-13) “gömleği görünce beyler hüngür hüngür ağlaştılar, sızlaştılar”

zemān zaman**zemān dön-** süre, zaman vb. geçmek

“*yarınki gün zemān dönüp, ben ölüp sen kalıcaḳ a*” (D257-6) “yarınki gün zaman dönüp, ben ölüp sen kalınca a”

zemān geç- zaman geçmek

“*bunun üzerine bir kaç zemān geçdi*”(D145-5) “bunun üzerinden bir zaman geçti”

zevāl felaket, uğursuzluk

zevāl getür- felakete sebep olmak

“*ammā Oğuzuñ başına zevāl getürdüñ, dedi*”(D437-8, D439-1) “ama Oğuz’un başına bela getirdin, dedi”

zindān hapis

zindāna birağ- hapsedmek

“*Alınca Kal’asına zindāna birağdılar*” (D517-13) “Alınca Kalesine hapsedtiler”

SONUÇ

Bu çalışmada eşdizimliliği, “en az iki birimden oluşan, bileşenlerinden en az birinin gerçek anlamının dışında kullanıldığı, birimlerin anlamından bütünün anlamına ulaşılabilen, sınırlı bir değiştirime sahip, saf deyimler ile serbest birliktelikler arasında yer alan anlamlı yapılar” olarak tanımlamıştık. Bu tanım ile elde edilen veriler bağlam bağımlı incelenerek eşdizimli yapılar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Eşdizimli yapıların belirlenmesinde, deyimbilimsel olarak sınıflandırılmasında ve diğer sözcük birlikteliklerinden ayırt edilmesinde “*dil bilgisel yapılandırılmışlık, anlamsal kısıtlılık, değiştirilebilme/yerine geçebilme, anlamsal bütünlük ve güdüleme*” ölçütleri kullanılmıştır.

Çalışmamızda 674 eşdizimli yapı belirlenmiştir. Bu yapılar isim+isim eşdizimliliği, sıfat +isim eşdizimliliği, isim+fiil eşdizimliliği, zarf + fiil eşdizimliliği şeklindedir. Bu sayının büyük bir bölümünü isim+fiil eşdizimliliği oluşturmaktadır. Sıfat yapısı oluşturan ve bileşenleri ayrılmayan 3 yapı “*ağ şakallu*”, “*çirkin huşlu*”, “*kızgın dilli*” tespit edilmiş ve çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada isim+ sıfat formundaki 4 yapı “*ağız du ‘alı*”, “*işe yarar*”, “*kademi kutsuz*”, “*iş görmüş*” çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir.

Türkiye için yeni bir araştırma alanı olan eşdizimlilik, kuramsal temelleri üzerinde uzlaşılabilen tartışmalı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel bir metin üzerinden tartışmalı bir kavramın ele alınması, çalışmada tartışmalı maddelerin de olabileceğini ancak amacımız bunları ortaya koyarak dilin eski dönemlerine ait eşdizim sözlüklerinin oluşturulması yönüyle bir farkındalık oluşturmak ve bu alana katkıda bulunmaktır.

KAYNAKÇA

- Ağca, M. (2019). Tarihi Metinlerin Anlaşılması ve Aktarımında Eşdizimlilik Bilgisinin Önemi. *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Eskişehir, 12-20.
- Ağca, M. (2020). *Eski Türkçe Metinlerde Sıfatların Eşdizimliliği*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli.
- Aisenstadt, E. (1979). "Collocability Restrictions in Dictionaries". In: Hartmann, R. (ed.) *Dictionaries and Their Users*. Leuven: Katholieke Universiteit, 71-74.
- Akalın, Ş. H. (2014). Türkçede Eksilteli Yapıdan Sözlükselleşme. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*. C: 31, S: 2, 13-29.
- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yay.
- Aksan, D. (2016). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara: Bilgi Yay.
- Aksu Kurtoğlu, Ö. (2015). *Türkçede Ad-Eylem Eşdizimliliği İçin İstatistiksel ve Anlamsal Ölçütler Temelinde Derlem-Çıkışlı Bir Ulamlama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Anthony, L. (2021). AntConc (version 4.0.2) [Bilgisayar Yazılımı]. Tokyo: Waseda Üniversitesi. <https://www.laurenceanthony.net/>
- Atkins, B. T. ve M. Rundell (2008). *The Oxford Guide to Practical Lexicography*, Oxford Üniversitesi Yayınları, Oxford.
- Ayabakan, M. (2020). *Türkçe Sözlük'te Eşdizimli Ögelerin Sunumu ve Görünümleri*. Ankara: TDK Yay.
- Bahns, J. (1993). Lexical Collocations: A Contrastive View. *ELT Journal*, 47(1), 56-63.
- Bauer, L. (1983). *English Word Formation*. Cambridge University Press.
- Benson, M. (1985). "Collocations and idioms". *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*, Ed. R. Ilson, Pergamon, Oxford, 61-68.
- Benson, M. (1989). The Structure of the Collocational Dictionary. *International Journal of Lexicography*, 2, 1-14.

- Cowie, A. P. (1981). "The Treatment of Collocations and Idioms in Learners' Dictionaries", *Applied Linguistics*. 2(3), 223-235.
- Cowie, A.P. (1994). *Phraseology. The Encyclopaedia of Language and Linguistics* (R. E. Asher, Ed.), Cilt 6, Oxford: Pergamon Press.
- Cowie, A. P. (Ed.). (1998). *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Clarendon.
- Çalışkan, N. (2020). *Yüksek Sıklıktaki Adlar: Zaman Sözcük Biçimi Üzerine Derlem Temelli Bir İnceleme*, TDK Yay., Ankara.
- Çetin, E., B. Özkan (2014). Türkçenin Tarihsel Derlemi Hazırlamak. *Türkçe Üzerine Derlem Dilbilim Uygulamaları* (B. Özkan, B.T. Tahiroğlu ve A. E. Özkan, Ed.). Adana: Karahan Kitapevi, 101-121.
- Çetinkaya, B. (2009). Eşdizimli sözlükler. *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4 (4), 196-206.
- Çitgez, M. (2018). *Dede Korkut Hikâyelerinin Söz Varlığı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, B.; Bayar, A. (2020). Rus Dilinde deyimbilim kavramının kapsamı ve sınırlılıkları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 811-822. DOI: 10.29000/rumelide.835787.
- Demirci, K. (2008). "Dilbilgiselleşme Üzerine Bir İnceleme", *Bilig*, S. 45, 131-146.
- Doğan, N. (2014). "Bir Kültür Unsuru Olarak Eşdizimsel Yapılar", *Gençlik ve Kültürel Mirasımız Uluslararası Kongre Bildiri Kitabı*, Samsun, 507-518.
- Doğan, N. (2015). Türkçe Sözlük'te Fiilisel Eşdizimlilik. *Gazi Türkiyat*, Güz 17, 67-84.
- Doğan, N. (2016a). Türkçe Sözlük'te Sıfatların Eşdizimlilik Bilgisi. *XI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*. Budapeşte.
- Doğan, N. (2016b). *Türkiye Türkçesinde Fiillerin Eşdizimleri*, Ankara: Yayınevi Yay.
- Doğan, N. (2019a). Türkçede Dil Bilgisel Eşdizimlilik. *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı* (F. Ağca, A. Koç, Ed.). Eskişehir, 535-545.

- Doğan, N. (2019b). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Eşdizimsel Farkındalık ve Öğrencilerin Eşdizim Yeterlikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:12, Sayı:68, 115-122.
- Doğan, N. (2020). Türkçede Sözcük ve Dil Bilgisi İlişkisi: Dil Bilgisel Eşdizim Kalıpları. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8(6), 1945-1957.
- Doğan, N. (2022) Dîvânü Lugâti't-Türk ve Eşdizimlilik: Türkçenin İlk Eşdizim Sözlüğü. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (9), 689-713.
- Eken, N. T. (2015). *Anlatı Metinlerinde Sözcük Birliktelikleri: Türkçe Üzerine Eğitim Öğretim Ortamları Hedefli Gözlemler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emlik, N. (2021). *Kutadgu Bilig'deki Fiillerin Eşdizim Sözlüğü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Ercilasun, A. B. (2019). *Nehir Destan Oğuzname: (Oğuz Bitig)*. Dergah Yayınları.
- Ergin, M. (2021), *Dede Korkut Kitabı I- II*, Ankara, TDK Yay.
- Evert, S. (2008). "Corpora and collocations". In A. Lüdeling and M. Kytö (eds.), *Corpus Linguistics. An International Handbook*, (pp. 1212-1248). Mouton de Gruyter, Berlin.
- Firth, J. R. (1957a). "Modes of Meaning" *Papers in Linguistics 1934-1951*. London: Oxford University Press, 190-215.
- Gökdayı, H. (2020). *Türkçede Kalıp Sözcükler*. İstanbul: Kriter.
- Günay, D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Halliday, M. A. K. (1966). Lexis as a Linguistic Level. *Memory of F. R. Firth, C.E. Bazell vd.*, Ed.). London: Longman, 148-162.
- Hatiboğlu V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*, Ankara, TDK Yayınları.
- Howarth, P. A. (1998). "The Phraseology of Learners' Academic Writing. *Phraseology: Theory, Analysis and Applications*. (A. P. Cowie, Ed.) Oxford: Oxford University Press, 24-44.

- İmer, Kâmile vd. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kocaman, A. (1980). “Dilbilimsel Anlambilim”, *Dilbilim ve Dil Bilgisi Konuşmaları*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, 89-103.
- Kocaman, A. (1998). “Dilbilim, Sözlük, Sözlükçülük”, *Kebikeç*, Yıl 3, sayı 6, s.111
- Korkmaz, Z. (2004). Dede Korkut hikayelerinde dil-üslûp bağlantısı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Bellekten*, 46(1998/1), 101-112.
- Mel’çuk, I. (1998). “*Collocations and Lexical Functions*”, *Phraseology: Theory, Analysis and Applications* (A. p. Cowie, Ed.). Oxford, Clarendon Press, 23-53.
- Nesselhauf, N. (2004). What are collocations? (D. Allerton, N. Nesselhauf, P. Skandera, Ed.). *Phraseological Units: Basic Concepts and Their Application*. Basel: Schwabe, 1-21.
- Nesselhauf, N. (2005). *Collocations in a Learner Corpus*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut Dresden Nüshası: Metin, Dizin*. TDK, Ankara.
- Özkan, B. (2007). *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği* (Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Özkan, B. (2010). “Türkçenin Öğretiminde Sıfatların Eşdizim Sözlüğü - Yöntem ve Uygulama” *E-International Journal of Educational Research*. 1 (2), 51-65.
- Özkan, B. (2011). *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerle Fiillerin Birlikte Kullanılması ve Eş Dizimlilikleri*. Ankara: TDK Yay.
- Özkan, B. (2012). Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü. *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, 93-102.
- Özkan, B. (2013). Yöntem ve uygulama açısından “Türkiye Türkçesi söz varlığının derlem tabanlı sözlüğü”. *Bilig*, 66, 149-178.
- Özkan, B. (2020). *Türkiye Türkçesinde ön adlarla adların birliktelik kullanımı ve eşdizim sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Palmer, F. R. (2020). *Semantik Yeni Bir Anlam Bilim*, çev. Ramazan Ertürk. İstanbul: Fol Yayınevi.
- Say, G. (2021). *Nehcü'l-Ferâdis' te Eşdizimlilik* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Sel, P. (2020). *Runik Harfli Metinlerde Eşdizimlilik*. Doktora Tezi, Ankara.
- Sert, G. (2017). Türkçe Eşdizimlilik Çalışmalarında Terminoloji Sorunu, *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı* (E. Boz, F. Bozkurt, F. Doğru, D. Kamacı, E. Aslan, N. Girişen, Ed.). Eskişehir, 301-311.
- Sinclair, J. (1991). *Corpus, concordance, collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Sinclair, J. (1997). Corpus Evidence in Language Description. In Wichmann, A et al (Eds.), *Teaching and Language Corpora*. (pp. 27-39). London and New York: Longman.
- Svensén, B. (2009). *A handbook of lexicography: The theory and practice of dictionary making*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stubbs, M. (1995). "Collocations and semantic profiles. On the cause of the trouble with quantitative studies." *Functions of Language*, 2 (1), 23–55.
- Subaşı Uzun, L. (1991). Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 29-39.
- Şakar, S. Ö. (2021). *Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü*. Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Tahiroğlu, B. T. (2010). Derlem, Bilgisayar Destekli Sözlük Bilimi, Eş Dizimlilik ve Otomatik Terim Çıkarımı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 58(1), 183-197.
- Tahiroğlu, B. T. (2010). *Bilgisayar Destekli Sözlük Bilimi Çalışmalarında Derleme Sözlüğü Veri Tabanı Örneği*, Doktora Tezi, Adana.
- Tahiroğlu, B. T. (2021). Metin madenciliği açısından Dede Korkut Kitabı söz varlığının bazı özellikleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 319-338.
- Tezcan, S. (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. YKY.
- Torun, Y. (2011). Dede Korkut hikâyelerinde barınma ile ilgili sözler ve bu sözlerin birliktelik kullanımları üzerine. *Turkish Studies (Elektronik)*, 6/3, 1251-1263.

Tulum, M. (2017). *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Türk Dil Kurumu. (t.y.). Erişim: 10.03.2023 tarihinde [www. sozluk.gov.tr](http://www.sozluk.gov.tr) adresinden erişilmiştir.

Uluoğlu, M. (2011). Deyimbilimin Rusya'daki Gelişimi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 26, 103- 118.

EŞDİZİM SÖZLÜĞÜ DİZİNİ

A

ābdest al-, 28, 37
 acı söz~ söyle-, 28, 254, 255
 acı yaş dök-, 28, 106, 311
 acığı tut-, 28, 275
 ‘āciz kal-, 29, 174
 ad kazan, 30, 191
 ad қо(y)-, 30, 201
 ad~ dè-, 30, 95
 ad~ vèr-, 31, 294
 ad~ yaşur-, 31, 312
 ‘adāvet bağla-, 31, 60
 ādem ahtar-, 32, 35
 ādem al-, 32, 37
 ādem şal-, 32, 241
 ādem seç-, 32, 247
 adı çık-, 31, 91
 adın yorit-, 31, 324
 ağ alın~, 32, 45
 ağ şakallu, 32, 240
 ağ süd~, 33, 257
 ağır gün, 33, 154
 ağır hazīne, 33, 162
 ağır leşker, 34, 215
 ağır sancak, 34, 244
 ağır şīven koy-, 34, 208, 261
 ağız aç-, 29, 34
 ağız~ sög-, 34, 254
 ağız du ‘ālī, 35, 109
 ahd~ boz-, 35, 75
 aķ süd~, 36, 257
 ‘aķıl~ uş~ dèr-, 36, 98, 285
 ‘aķılıla bul-, 36, 76
 aķın çap-, 37, 87
 aķın dile-, 37, 102
 aķın vèr-, 37, 294
 aķlı karalı seçil-, 36, 183, 247
 ‘aķlı şaş-, 36, 261

ala şabāh, 44, 239
 ala tañla, 44, 264
 alay bağla-, 45, 60
 alcaķ gişi, 45, 143
 ‘aleyk al-, 37, 45
 alkış vèr-, 46, 294
 Allāh’a şıgın-, 46, 250
 alnına yaz-, 45, 313
 altında kal-, 46, 174
 amān dè-, 47, 95
 amān dile-, 47, 102
 amān vèr-, 47, 295
 ‘ameli az-, 47, 58
 āmīn dè-, 48, 95
 ana rahmine düş-, 48, 111, 238
 and iç-, 48, 167
 aradan çık-, 49, 91
 aradan egsil-, 49, 116
 aradan götür-, 49, 149
 ardına düş-, 50, 111
 arhasın vèr-, 50, 295
 arı göñül~, 50, 144
 arkasında yè- iç-, 51, 168, 313
 armağan apar-, 49, 51
 armağan gönder-, 51, 144
 armağan~ al-, 38, 51
 aru tur-, 51, 274
 aş~ vèr-, 52, 295
 aşıt vèr-, 52, 295
 aşut vèr-, 53, 295
 at dep-, 53, 97
 at şal-, 54, 241
 at~ oynat-, 53, 228
 at~ tartdur-, 54, 267
 av~ boz-, 56, 75
 ava bin-, 56, 72
 āvāz gel-, 56, 129
 āvāz vèr-, 56, 296
 āvāz~ gèdil-, 56, 129

ayağına düş-, 57, 112

‘ayāl vèr-, 57, 296

‘ayb қош-, 57, 207

‘ayb~ aç-, 29, 57

B

bağdama~ al-, 38, 59

bağır baş-, 59, 62

bağrı yan-, 59, 308

bāķī қал-, 62, 175

ban év~ dik-, 62, 100, 123

bārgāh otaқ~ dik-, 62, 100, 227

baş èndür-, 63, 120

baş getür-, 63, 138

baş götür-, 64, 149

baş қалdur-, 64, 176

baş kes-, 64, 191

baş~ beyin~ al-, 38, 63, 69

baş~ yarağı gör-, 64, 145, 309

başa қақ-, 64, 174

başa қақınc қаһ-, 65, 173, 174

başı ğavġada қал-, 65, 126, 175

başına [iш] düş-, 65, 112, 170

başına gel-, 65, 129

başına iş gel-, 65, 129, 170

başına қаzā gel-, 65, 130, 190

bebegi bit-, 67, 73

beglik al-, 38, 67

beglik vèr-, 67, 296

béline gir-, 68, 140

bélini бүk-, 68, 78

bellü bil-, 68, 71

beңzi şarar-, 69, 245

bēşikde қoyup ġèt-, 69, 201, 208

beyni bil-, 69, 71

bıyıçağı қарar-, 70, 185

biligi yit-, 72, 319

bir iki dème-, 73, 95, 168

bir laħza бақ-, 61, 73, 215

birbirine қат-, 73, 188

birliğüne şıġın-, 73, 250

borcdan қurtar-, 74, 210

boyına al-, 38, 74

boyına şal-, 74, 242

boynın ur-, 75, 281

boynına al-, 38, 75

buң~ çek-, 77, 89

buңdan қurtar-, 77, 211

buңlu қал-, 78, 175

C

cān bul-, 76, 80

cān dile-, 80, 102

cān şatlusın bildür-, 71, 82, 268

cān şatlusın ġöster-, 82, 149, 268

cān~ al-, 39, 80

cān~ ġırlat-, 80, 162

cān~ vèr-, 80, 296

cānın қо-, 81, 201

cānın қurtar-, 81, 211

cānına ġeç-, 82, 127

cānına kıy-, 82, 197

cānına odlar düş-, 82, 112, 223

cānını kıy-, 82, 197

cevāb vèr-, 83, 297

cıda oynat-, 83, 229

cūşa gel-, 83, 130

cüldi al-, 39, 83

Ç

çadır dik-, 85, 100

çadır tik-, 85, 270

çadır~ otaқ~ dik-, 85, 100, 227

çapar ġèt-, 88, 137

çapar var-, 88, 291

çapar yèt-, 88, 317

çevre al-, 39, 91

çirkin ġuşlı, 92, 164

D

dād vèr-, 94, 297

darb ur-, 94, 281

delülige bıraқ-, 70, 97

depeçe böyü-, 76, 98

depere çal-, 85, 98

depme ur-, 98, 281

destür dile-, 99, 102
 destür vèr-, 99, 297
 devece böyü-, 75, 99
 devletin dep-, 97, 99
 dīn aç-, 29, 103
 dīne gir-, 104, 140
 dīvān~ süril-, 105, 258
 dilin ara-, 49, 101
 diline gel-, 102, 130
 diri çıkartma-, 92, 104
 diri kal-, 104, 175
 diz~ başup otur-, 62, 105, 228
 diz~ çök-, 93, 105
 dizi üzerine çök-, 93, 105, 288
 dizi~ üstine çök-, 93, 105, 287
 dom yüregi oyna-, 105, 228, 326
 döl~ al-, 39, 107
 döşegine gir-, 109, 140
 döşegine var-, 109, 292
 düm kara pusarık tökil-, 109, 237,
 273
 dün kat-, 109, 188
 dünyā yüzine getir-, 110, 138, 326
 dünyāya gel- geç-, 110, 127, 130
 dünyāya getir-, 110, 138
 düş gör-, 111, 146
 düş vèr-, 111, 297
 düş~ yor-, 111, 323
 düşmeni haqla-, 114, 161
 düz okın-, 114, 225

E

ecel al-, 39, 115
 ecel va' de èr-, 115, 121, 291
 ecel~ gel-, 115, 130
 egri yoldan gel-, 116, 130, 319
 eksük bul-, 76, 116
 el altından buyur-, 47, 78, 116
 èl çap-, 87, 119
 el götür-, 117, 150
 el kaldur-, 117, 176
 el kavşur-, 117, 189
 el ur-, 117, 281
 el vèr-, 117, 297

el~ baş-, 63, 117
 èl~ gün~ çap-, 88, 119
 ele gir-, 117, 140
 elinde kal-, 118, 175
 elinden al-, 40, 118
 elinden gel-, 119, 130
 elinden kırtar-, 118, 211
 elinden kırtıl-, 119, 211
 er dile-, 102, 120
 er diril-, 104, 120
 er kıp-, 120, 204
 ercel kıp-, 121, 205
 ere var-, 121, 292
 erlik göster-, 122, 149
 erlik işle-, 122, 171
 esen kal-, 123, 175
 esir gèt-, 123, 137
 esir vèr-, 123, 298
 èv~ çöz-, 93, 123
 èv~ dik-, 100, 124
 èvün şayağı, 124, 268
 eyer şal-, 124, 242
 ezelden yazıl-, 124, 313

F

fikrine gel-, 125, 131
 fi'li dön-, 107, 125
 firāk gel-, 125, 131
 fırsat vèr-, 125, 298

Ğ, G

ğarım kıo-, 126, 201
 ğavġā şal-, 126, 242
 ğavġā kıp-, 126, 205
 ğayret gel-, 126, 131
 ğayrete gel, 127, 131
 ġeçe gündüz deme-, 95, 127
 ġeçit vèr-, 129, 298
 gelin al-, 40, 135
 gendüyi bildür-, 72, 135
 gendüzünü (şuya, kâfire) ur-, 136,
 281
 gerdege gir-, 136, 141
 gerdege kıoy-, 136, 208

gerdek dik-, 100, 136
 göge yetür-, 143, 318
 gökden èn-, 120, 144
 gönder ur-, 144, 281
 göñli açıl-, 30, 145
 göñli gèt-, 137, 145
 göñli sev-, 145, 248
 göñül al-, 40, 144
 göñül vèr-, 145, 298
 göñülden eyd-, 124, 145
 görklü gör-, 146, 148
 göz aç-, 29, 150
 göz gezdür-, 140, 151
 göz kağ-, 151, 173
 göz kaç-, 151, 174
 göz ucıyla baç-, 61, 151, 280
 göz~ aç-, 29, 151
 göz~ toy-, 151, 272
 göz~ yaşı dök-, 106, 152, 311
 gözi gör-, 146, 152
 gözi karar-, 152, 185
 gözi korç-, 152, 207
 gözi tut-, 152, 275
 gözi uyhu al-, 40, 152, 285
 gözine görün-, 148, 153
 gözini korhut-, 153, 206
 gözleri çöngel-, 93, 153
 gözleri kan yaş tol-, 153, 177, 271,
 311
 gözleri yaşla tol-, 153, 271, 312
 gözüne korhu düş-, 112, 153, 206
 güc~ bul-, 76, 154
 gün deg-, 96, 155
 gün toğ-, 155, 270
 günāh~ bağışla-, 60, 155
 günü gel-, 131, 154
 günü toğ-, 155, 270
 günlük~ dik-, 101, 155
 günlük~ tik-, 156, 270
 güreş tut-, 156, 276
 gürz şal-, 156, 242
 gürz ur-, 156, 282

H, Ĥ, H

ĥaber aş-, 52, 157
 ĥaber geç-, 127, 157
 ĥaber gel-, 131, 157
 ĥaber gönder-, 144, 158
 ĥaber şor-, 158, 253
 ĥaber var-, 158, 292
 ĥaber vèr-, 159, 298
 ĥaber~ èlet-, 119, 157
 ĥaber~ getür-, 138, 158
 ĥabse şal-, 160, 242
 ĥacet dile-, 103, 160
 ĥağğa ışmarla-, 160, 166
 ĥağğı deg-, 96, 160
 ĥağğına ko-, 160, 201
 ĥamle çekiş-, 90, 161
 ĥarçlık vèr-, 161, 299
 ĥayfi kal-, 161, 175
 ĥayra yor-, 161, 323
 ĥelāllığa al-, 40, 162
 ĥimmet vèr-, 163, 299
 ĥoş geç-, 128, 163
 ĥoş gel-, 131, 163
 ĥoş gör-, 146, 163
 ĥoş kal-, 163, 176
 hū dè-, 95, 164
 ĥüb söyle-, 164, 255
 ĥüner göster-, 149, 164
 ĥüner~ gör-, 146, 164

I, 'I

ılğar var-, 166, 292
 ılğar yet-, 166, 317
 'ışkı gel-, 132, 166

İ, Ī, 'İ

'ibret al-, 41, 167
 içi göyin-, 150, 167
 içi göyne-, 150, 167
 içine korhu düş-, 113, 167, 206
 içine od düş-, 113, 167, 223
 ilerü gel-, 132, 168
 ilerü tur-, 169, 275

ilerü var-, 169, 293
 issüz ço-, 169, 202
 iş görmiş, 146, 170
 işe yarar, 170, 309
 işi oñ-, 170, 226
 işi rast gel-, 132, 171, 238
 işin oñar-, 171, 226
 iz~ bil-, 71, 171
 izine var-, 171, 293

Қ, К

kābin kes-, 172, 192
 қadası belāsı тоқın-, 68, 172, 271
 қadası yēt-, 173, 317
 қademi қutsuz, 173, 212
 қahr gel-, 132, 173
 қалқан yapın-, 177, 308
 қан ағла-, 35, 177
 қан чық-, 91, 178
 қан da`vīle-, 94, 178
 қан derlet-, 99, 179
 қан қusdur-, 179, 211
 қан sōmūr-, 180, 254
 қан yaş dōk-, 106, 180, 312
 қан~ al-, 41, 178
 қан~ dōk-, 106, 179
 қан~ şor-, 179, 253
 қан~ tōk-, 180, 273
 қана bulaş-, 77, 180
 қanadını қır-, 181, 196
 қanat ur-, 181, 282
 қanın ақ-, 36, 181
 қanın қо(ma)-, 181, 202
 қаңrılıuban бақış~, 61, 182
 қаpaқ~ қaldur-, 177, 182
 қаpu~ berkit-, 69, 182
 қаpu~ yap-, 182, 308
 қара бағrı~ şarşıl-, 59, 183, 246
 қара baş~, 65, 183
 қара başı buғal-, 66, 77, 183
 қара bulut, 77, 184
 қара қayғulu vāqı`a gör-, 146, 184,
 190, 291
 қара ölüm gel-, 132, 184, 232

қара~ gey-, 140, 184
 қарarı қalma-, 176, 185
 қарım ço-, 185, 202
 қарım~ baş-, 63, 185
 қарında götür-, 150, 185
 қарıplıға gel-, 132, 186
 қарışçuғı тұt-, 187, 276
 қарışı тұt-, 186, 276
 қарнı yırtıl-, 186, 318
 қарşu gel-, 132, 187
 қарşu gēt-, 137, 188
 қарşu var-, 188, 293
 қарşu~ al-, 41, 187
 қатı incin-, 169, 189
 қатı puş-, 189, 237
 қатına var-, 188, 293
 қayda dön-, 107, 190
 қazā~ gel-, 133, 190
 қazaғuç~ oynat-, 191, 229
 қazāsı yēt-, 191, 317
 kesim kes-, 192, 193
 kesim vēr-, 193, 299
 қılıca тұt-, 196, 276
 қılıç чalış~, 87, 194
 қılıç қuy-, 194, 213
 қılıç şalış~, 194, 244
 қılıç тұt-, 195, 276
 қılıç ur-, 195, 282
 қılıç üşür-, 195, 288
 қılıç yörit-, 196, 324
 қılıç~ чal-, 86, 193
 қılıç~ şal-, 194, 242
 қılıç~ şıyır-, 194, 251
 қılıç~ şart-, 194, 266
 қılıçdan geç-, 128, 196
 қılını kesdürme-, 192, 193
 қına yaқ-, 196, 305
 қırғun gir-, 141, 196
 қıya бақ-, 61, 198
 қıya чal-, 86, 198
 қız ara-, 50, 198
 қız bul-, 76, 199
 қız gör-, 147, 199
 қız~ al-, 42, 198
 қız~ dile-, 103, 199

kız~ göçür-, 143, 199
 kız~ iste-, 170, 199
 kız~ vèr-, 199, 299
 kızğun dilli, 102, 200
 kilidin(i) al-, 42, 200
 kıyāmet kıp-, 200, 205
 kıhu~ al-, 42, 203
 kıtuğuna kışıl-, 197, 204
 kıtuğ kış-, 197, 204
 kınuğ~ gel-, 133, 204
 kıparı gör-, 147, 206
 kırhınc kıber~ vèr-, 159, 206, 299
 kırhı vèr-, 206, 299
 kırhı vèr-, 207, 300
 kışun~ düzil-, 114, 208
 kıv édin-, 115, 208
 kıkünü kes-, 192, 209
 kıkünü şıma-, 209, 249
 kılağı çığla-, 92, 209
 kılağına ses tokın-, 209, 248, 271
 kılağ ur-, 210, 282
 kış uçur-, 212, 280
 kıvvet vèr-, 212, 300
 kıçücek ölüm, 213, 232
 kıçücek ölüm tut-, 213, 232, 277
 kıfür söz söyle-, 214, 255
 kır kıp-, 205, 214

L

laf ur-, 215, 282

M

mahmüz kığ-, 174, 216
 mahmüz ur-, 216, 282
 mağbül gel-, 133, 216
 māl kıal-, 176, 217
 māl rızık vèr-, 217, 238, 300
 mālına kıy-, 198, 217
 mancılık at-, 54, 217
 maşlahat gör-, 147, 217
 meded dè-, 95, 218
 meded èr-, 121, 218
 meydānı kıo- kığ-, 172, 202, 218
 murād al- murād vèr-, 42, 218, 300

murāda èr-, 121, 218
 murādın vèr-, 219, 300
 murādına mağşūdına èr(i)ş-, 122,
 216, 219
 murādına yetür-, 219, 318
 murāduna yetiş-, 219, 317
 muştulğ vèr-, 220, 300
 mühlet vèr-, 220, 301

N

nāmüs~ şı-, 221, 249
 na'ra ur-, 221, 283
 nazara var-, 221, 293
 nazarı dön-, 107, 221
 nevbet deg-, 96, 222
 nevbet gel-, 133, 222
 nezīr~ vèr-, 222, 301
 nişān at-, 54, 222

O

ocağ~ söyindür-, 223, 254
 oda ur-, 223, 283
 oda yağ-, 223, 304
 oğruna öl-, 224, 231
 oğruna baş~ kıo-, 66, 202, 224
 oğ at-, 54, 224
 oğ sep-, 225, 248
 oğ ur-, 225, 283
 oğā~ şancıl-, 225, 244
 oğı eglenme-, 116, 225
 oğat gör-, 147, 226
 orduya kıarış-, 186, 226
 ortahğa şalın-, 227, 244
 ota şay-, 227, 246
 otacuk~ kıur-, 210, 227
 otağ~ dik-, 101, 228
 otağ~ kıur-, 210, 228
 oyun göster-, 149, 229

Ö

öç~ at-, 55, 230
 ödi şıt-, 230, 251
 ödi yarıl-, 230, 310

ögsüz ko-, 202, 230
 ögüt al-, 42, 231
 ögüt vèr-, 231, 301
 öldi bil-, 71, 231
 öldüre gör-, 147, 231
 öldürü gör-, 147, 231
 ölüm vaḳtı gel-, 134, 232, 291
 ‘ömür vèr-, 232, 301
 öñin al-, 43, 233
 öñine al-, 43, 233
 öñine bıraḳ-, 70, 233
 öñine düş-, 113, 233
 öñine ḳat-, 189, 233
 öte geç-, 128, 234
 öykeni ḳabar-, 172, 234
 özin ṣal-, 235, 242

P

pay dile-, 103, 236
 pehlü ur-, 236, 283
 pencik çıkar-, 92, 236
 pèş-keş çek-, 89, 236
 pota at-, 55, 237
 püki ḳop-, 205, 237

Ş, S

şaç~ yol-, 239, 322
 şaḡ esen var-, 123, 240, 294
 şaḡaldı gör-, 148, 240
 şaḡraḳ~ sür-, 240, 258
 şaḳal~ aḡar-, 33, 241
 şalavāt getir-, 138, 243
 şapa yèr gözet-, 154, 245, 314
 şapan çatlat-, 89, 245
 şarp yörü-, 245, 324
 şayru düş-, 113, 246
 şayvan dikdür-, 101, 247
 selām vèr-, 247, 301
 sevinç vèr-, 249, 302
 seyrāna bin-, 72, 249
 şıdḳı bütün, 78, 250
 şızı~ çek-, 89, 251
 sirr~ dè-, 96, 251
 şofra çek-, 90, 251

şoḫbet~ taḡıt-, 252, 263
 şoḫbete gir-, 142, 252
 şolduran şop, 252, 253
 şoñunı aḡ-, 48, 252
 şovuk al-, 43, 253
 söz atıṣ-, 55, 255
 söz édin-, 115, 256
 söz~ alma-, 43, 255
 söz~ dinle-, 104, 255
 söz~ şıma-, 249, 256
 söz~ tut-, 256, 277
 sözi ḳulaḡına ḳoy-, 208, 209, 256
 suç~ baḡıṣla-, 60, 256
 suçın dile-, 103, 257
 suçından geç-, 128, 257
 süñü~ çek-, 90, 257
 süt tamarı kesil-, 193, 259, 264

Ş

şādılık çal-, 86, 260
 şaḳḳına imren-, 169, 260
 şapla ur-, 260, 283
 şazılık çal-, 86, 260
 şehādet getir-, 139, 261
 şer ḫaber getir-, 139, 159, 261
 şīven gir-, 142, 261
 şīven ḳop-, 205, 261
 şölen vèr-, 262, 302

T, T

tāc ur-, 263, 283
 taḫsīn dè-, 96, 263
 taḫt vèr-, 263, 302
 taḫta çık-, 91, 263
 taḳlı dön-, 108, 264
 tamarın tuḡlad-, 264, 274
 taḡ öt-, 234, 265
 Taḡrıya şıḡın-, 250, 265
 tar göster-, 149, 265
 taraḳa çatlat-, 89, 266
 tartup al-, 43, 266
 taşa dön-, 108, 267
 taşa tut-, 267, 277
 taşra çık-, 91, 267

tatlu cāndan ayır-, 57, 82, 268
 tavlunbaz ur-, 268, 284
 temāşāya bak-, 61, 269
 ters tanış-, 265, 269
 tırnaq çal-, 86, 269
 tike tut-, 270, 277
 toğrı yol, 270, 319
 tolduran toþ, 271, 272
 tolu dūş-, 113, 272
 todaqları tebser-, 268, 273
 tolada gir-, 142, 274
 toman dūş-, 113, 274
 toman tour-, 274, 275
 torı gel-, 134, 275
 tota vèr-, 277, 302
 totsaq gèt-, 137, 279

U

uça gör-, 148, 280
 umud üz-, 280, 288
 uyan ur-, 284, 285
 uyhusı gel-, 134, 286
 uyhusın yèñ-, 286, 314
 uz at-, 55, 286
 uz dūş-, 113, 286

Ü

ümīdi üzil-, 287, 290
 ümīzi üzil-, 287, 290
 üni boğıl-, 74, 287
 üstine gel-, 134, 287
 üstine ço-, 203, 288
 üzerine at-, 55, 289
 üzerine dūş-, 113, 289
 üzerine gel-, 134, 289
 üzerine kıuyul-, 213, 289
 üzerine sür-, 258, 290
 üzerine üş-, 288, 290
 üzerine var-, 290, 294

V

va' de ço-, 203, 291
 vaşan tout-, 277, 294

Y

yād getir-, 139, 304
 yağı baş-, 63, 304
 yağılığa gel-, 135, 304
 yaqa~ tout-, 278, 305
 yaqa~ yırt-, 305, 318
 yalan dūnyā, 110, 305
 yalan söyle-, 255, 305
 yalan söz, 256, 306
 yalancı dūnye, 110, 306
 yalıñuz kal-, 176, 306
 yalıñuz koy-, 209, 306
 yamān getir-, 139, 306
 yanına al-, 43, 307
 yanına bırak-, 70, 307
 yanına şal-, 243, 307
 yaraq~ gör-, 148, 310
 yarasın şıga-, 250, 309
 yarasına baş-, 63, 309
 yaraya ur-, 284, 309
 yas~ tout-, 278, 310
 yaş~ toldur-, 272, 311
 yaş~ vèr-, 302, 310
 yaşı tol-, 271, 311
 yaşına gir-, 142, 311
 yaşına var-, 294, 311
 yay kıur-, 210, 313
 yay~ çek-, 90, 312
 yelken kıur-, 210, 313
 yeltme çal-, 87, 314
 yèr gizle-, 143, 314
 yèr öp-, 234, 314
 yèr~ yurt~ tout-, 278, 314, 325
 yère bırak-, 70, 315
 yère çal-, 87, 315
 yère dep-, 97, 315
 yère şal-, 243, 315
 yère ur-, 284, 315
 yèrinden sür-, 258, 316
 yèrinden yurdından kıopar-, 206,
 316, 325
 yèrine getir-, 139, 316
 yèrine şaydur-, 246, 316
 yèrini tout-, 278, 316

yesir gêt-, 137, 316
 yigitligi tut-, 278, 319
 yol az-, 58, 320
 yol başar-, 67, 320
 yol kes-, 192, 320
 yol vèr-, 302, 320
 yol yañıl-, 308, 320
 yol~ al-, 44, 319
 yola düş-, 114, 320
 yola gêt-, 137, 321
 yola gir-, 142, 321
 yoldaşlığa koş-, 207, 323
 yoldaşlığa vèr-, 303, 323
 yolu oğra-, 224, 321
 yolına düriş-, 110, 321
 yolında öl-, 232, 322
 yolından dönme-, 108, 322
 yolından ır-, 166, 322
 yolunda baş vèr-, 66, 303, 321
 yom vèr-, 303, 323
 yumruğ ur-, 284, 324

yuva tut-, 279, 325
 yüklü қо-, 203, 325
 yüklü қо-, 203, 325
 yüregine odlar düş-, 114, 223, 326
 yüz bulma-, 76, 326
 yüz tut-, 279, 327
 yüz~ dön-, 108, 326
 yüz~ sür-, 258, 326
 yüzi gül-, 154, 327
 yüzi қаралığı deg-, 96, 184, 327
 yüzine gel-, 135, 327

Z

zaħm èrişdür-, 122, 328
 zaħm ur-, 285, 328
 zarılıqlara gir-, 143, 328
 zemān dön-, 108, 328
 zemān geç-, 128, 328
 zevāl getür-, 139, 329
 zindāna biraқ-, 70, 329

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 02/05/2023

Tez Başlığı : Dede Korkut Kitabı'nın Eşdizim Sözlüğü

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 361 sayfalık kısmına ilişkin, 02/05/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygularıyla arz ederim.

02.05.2023

Adı Soyadı: Ceylan POLAT
Öğrenci No: N19135143
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Türk Dili

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT**

Date: 02/05/2023

Thesis Title : : Collocation Dictionary of the Book Dede Korkut

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 02/05/2023 for the total of 361 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 3 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

02.05.2023

Name Surname: Ceylan POLAT

Student No: N19135143

Department: Turkish Language and Literature

Program: Turkish Language

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

_____
Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 02/05/2023

Tez Başlığı: Dede Korkut Kitabı'nın Eşdizim Sözlüğü

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

02.05.2023

Adı Soyadı: Ceylan POLAT

Öğrenci No: N19135143

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Türk Dili

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT**

Date: 02/05/2023

Thesis Title: Collocation Dictionary of the Book Dede Korkut

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

02.05.2023

Name Surname: Ceylan POLAT
Student No: N19135143
Department: Turkish Language and Literature
Program: Turkish Language
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

APPROVED.

_____
Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN